TRei

Jiiicolo de oidine

ALTE12REGULIDEVIATĂ

JORDAN B. PETERSON

PSIHOLOGIE PRACTICĂ

COLECŢIE COORDONATĂ DE

Vasile Dem. Zamfirescu

Traducere din limba engleză de Cunstantin Dumitru-Palcus

[lililí:
Silf» Dragonul
Mie ta.Zrtsa

DIRECTOR EDITORIAL: llagcata ltast.

REDACTOR:
taftjiMj

DESICNUl COPERTEI:
.isa tai

DIRECTOR HOimi:
Tristiar Claudio Cniiar

W: lied Concu

MCIURJ
liralfcăto»
Mta Botero

tetţinatel ateste! lucrări electrcnice aste prcteiat gri» copy rl jht (drepturi de auto j. lai ailea aste destinată exclasi', ilifcări ei ir scap pileai pe I sper tini de citire pe taie a fost deseâ'CEtă. Bice altă Jtiliraie incliuâid imprimatei sau schiirbiil, reproducerea ¡tejíala a partía â, nialtiplica'ea, ¡usa rierea, paterna la ¡¡spirit a pute că, HIISíí prii itenei sau irit ielele te caira atoare stocarea pernaneotâ sau temporară pe dlsorrlt m sau sisteme ct teşiteitatea recuperai« telcrnatiei, aţele cesăt cele pe ca^e a losl iescârcată.

reterarea sub erice iernă sau pur aiire mlj ic, ţâră causiuţărrântal editeralr >aet irairise. Dreptei de folosinţă a Imul ru este transteraiil.

Drepturile de autor pentru versiunea electronică în formatele existente ale acestei lucrări aparţin persoanei juridice Editura Trei SRL, litluloriginaEBEYDNDORDER 12M0RERULESF0RLIFE tar: JordanB. Petersor

Sopyright © 2021 byDr. JordanB. Puterson
Driginally puri istrod în Englisli by Portfolio, au imprint oi Penguin Randorr HOUSE

Copyright © Editura Trei, 202'
pentru prezenta ediţie

D.P.16,GHISEEL1,C.P.0490,BUCUREŞII
lii,:+4 021 300 60 90; FM:+4 03?2 25 20 20
E-mail:COMENZI@EDITURATREI,RO

www.edituratiei .n

SBN(print):978-606-40-W10-0
ISBN(PDF):978-606-40-WE-4

Soţiei mele, Tammy Maureen Roberts Peterson, pe care o iubesc din adâncul sufletului de cincizeci de ani şi care, în ochii mei, este o fiinţă admirabilă în toate privinţele, dincolo de orice motiv.

Cuorins

Tabla de ilustraţii 8
O *notă din partea autorului în vreme de pandemie* 9
Uvertură 11

Regula I. Nu denigra cu uşurinţă instituţiile sociale sau realizările creative

35

Regula II. Imaginează-ţi cine ai putea fi şi apoi ţinteşte neclintit în direcţia aceea 89
Reguláin. Nu ascunde în ceaţă lucrurile nedorite 03 1
Regula IV. Observă că oportunitatea stă ascunsă acolo unde s-a abdicat de la responsabilitate 93 1
Regula V. Să nu faci ceea ce urăşti 49 1
Regula VI. Renunţă la ideologie 63 1
Regula VII. Munceşte din răsputeri măcar la un singur lucru şi vezi ce se întâmplă
Regula VIII. Alege-ţi o cameră din casa ta şi încearcă s-o faci cât mai frumoasă cu putinţă
Regula IX. Dacă vechile amintiri încă te supără, notează-le atent şi complet
Regula X. Fă planurile cuvenite şi munceşte asiduu pentru a menţine romantismul în relaţia ta
Regula XI. Nu trebuie să-ţi permiţi să devii resentimentar, mincinos sau arogant
Regula XII. Fii recunoscător, în pofida suferinţelor tale

Coda

Note

Tabla de ilustrații

1. **Nebunul:** lucrare inspirată după desenul omonim al Pamelei Colman Smith din jocul de tarot Rider-Waite, Rider & Son (1910).

2. **Materia Prima:** inspirată după Hermes Trismegistus, *Occulta philosophia* (1613), dar şi după H. Nollius, *Theoria philosophiae herméticas* (Hanoviae: ApudP. Antonium, 1617).

3. **Sfântul Gheorghe** şi **Balaurul:** inspirata după pictura omonimâ aluiPaolo Uccello (ccal458).

4. **Atlas şi Hesperidele:** inspirată după tabloul omonim al lui John Singer Sargent (cca 1922-1925).

5. **înger căzut:** lucrare inspirată după tabloul omonim al lui Alexandre Cabanei (1847).

6. **La cooperativa noastră:** inspirată după B, Deykin, în *cooperativa noastră nu e ioc de popi şi de culaci* (1932).

7. **Ucenicul:** inspirată după tabloul omonim al lui Louis-Emile Adan (1914).

8. Irişi: inspirată după pictura omonimă a lui Vincent Van Gogh (1890).

9. **Ispitirea Sfântului Anton:** lucrare inspirată după tabloul omonim al lui Martin Schongauer (cca 1470-1475).

10. **Poţiunea iubirii:** inspirată după grafica lui Aubrey Beardsley, *Tristan, sorbind din poţiunea iubirii* (1893).

11. **Satan:** inspirată după desenul lui Gustave Dore, Satan, preluat din John Milton, *Milton's Paradise Lost* (Londra: Cassell & Company, Ltd., 1905).

12. **Sfântul Sebastian:** inspirată după gravura

omonimă a lui Martin Schongauer (cca 1480).

O notă din partea autorului în vreme de oandemie

Să scrii o carte de nonficţiune în timpul crizei globale provocate de răspândirea bolii COVID-19 este o sarcină complicată. într-o perioadă atât de dificilă, pare absurd, intr-un anumit sens, fie şi doar să te gândeşti la altceva decât la această maladie. Cu toate acestea, pare a fi o greşeală să legi toate gândurile cuprinse în orice lucrare curentă de existenţa pandemiei – care şi ea va trece –, dat fiind că problemele normale ale vieţii vor reveni la un moment dat (şi din fericire)

în prim-plan. Toate astea înseamnă că un autor din zilele noastre va comite în mod inevitabil o eroare (de a se concentra prea mult asupra oandemiei. care are o durată de viată incertă, şi de a scrie în consecinţă o carte care devine perimată instantaneu) sau alta (de a ignora pandemia, ceea ce ar semăna foarte mult cu a nu te ocupa de proverbialul elefant de sub preş).

După ce am reflectat asupra acestor aspecte, precum şi după ce am discutat problemele cu editorii mei, am hotărât să scriu *Dincolo ie ordine: Alte 12 reguli de viaţă în* conformitate cu un plan conceput special în urmă cu câţiva ani şi să mă concentrez pe abordarea unor chestiuni nespecifice vremurilor actuale (riscând astfel să cad în a doua greşeală, nu în prima). Presupun că în acelaşi timp s-ar putea întâmpla ca aceia care au ales să citească această carte sau să-i asculte versiunea audio vor fi mulţumiţi că îşi pot îndrepta atenţia şi spre alte probleme în afară de coronavirus şi de distrugerile pe care le-a provocat.

Uvertură

Pe 5 februarie 2020, m-am trezit într-un salon de terapie intensivă din Moscova – acolo s-a nimerit să ajung, dintre toate locurile de pe lumea asta. Eram priponit cu legături de 15 centimetri de marginile patului pentru că, în starea mea de inconştienţă, fusesem atât de agitat, încât încercasem să-mi scot cateterele din braţ şi să plec din salon. Eram confuz şi frustrat că nu ştiam unde mă aflu, înconjurat de oameni care vorbeau o limbă pe care nu o pricepeam şi lipsit de prezenţa fiicei mele, Mikhaila, şi a soţului ei, Andrey, obligaţi să respecte doar anumite ore de vizită şi neavând permisiunea de a fi lângă mine în momentul trezirii. Faptul că mă aflam acolo mă înfuriase, astfel că m-am repezit nervos către fiica mea când, după câteva

ore, a venit să mă viziteze. Mă simţeam trădat, cu toate că acest lucru era departe de a fi adevărat. Oamenii se ocupaseră cu mare răbdare de împlinirea feluritelor mele nevoi, ca urmare a imenselor dificultăţi logistice generate de obţinerea asistenţei medicale într-o ţară cu adevărat străină. Nu am nicio amintire legată de ce mi s-a întâmplat în timpul săptămânilor care au precedat acea situaţie şi foarte puţine despre perioada scursă până în acel moment din clipa în care m-am internat într-un spital din Toronto, la mijlocul lunii decembrie. Unul dintre puţinele lucruri de care-mi amintesc, privind înapoi către primele zile ale lui 2020, a fost timpul petrecut cu scrierea acestei cărţi.

Am scris mult şi am revizuit aproape tot conţinutul cărţii *Dincolo de ordine* într-o perioadă în care familia mea era asaltată de crize grave de sănătate succesive şi suprapuse, multe dintre ele fiind subiecte de discuţii publice, motiv pentru care este nevoie de unele explicaţii detaliate. Mai întâi, în ianuarie 2019, Mikhaila a trebuit să caute un chirurg care să-i înlocuiască o mare parte din glezna artificială, implantată cam cu un deceniu în urmă, dat fiind că instalarea iniţială nu a fost

perfectă, provocându-i în consecinţă dureri serioase şi probleme

de mişcare, pentru ca în final aproape să cedeze. Am petrecut o săptămână alături de ea la un spital din Zürich, pentru acea procedură şi primele zile de recuperare.

La începutul lui martie, soţia mea, Tammy, a fost supusă unei operaţii de rutină în Toronto, pentru un cancer la rinichi banal şi cât se poate de tratabil. La o lună şi jumătate după operaţie, care a presupus extirparea unei treimi din organul în cauză, am aflat că suferea de fapt de o malignitate extrem de rară, care avea o mortalitate de aproape 100% într-o perioadă de un an.

Două săptămâni mai târziu, chirurgii care se ocupau de îngrijirea ei i-au eliminat cele două treimi rămase din rinichiul afectat, alături de o proporţie substanţială din sistemul limfatic abdominal legat de acesta. Operaţia a părut să stopeze înaintarea cancerului, dar a provocat o scurgere de fluid (de până la patru litri pe zi) din sistemul ei limfatic vătămat acum – o afecţiune denumită ascită chiloasă situaţie ce rivaliza ca periculozitate cu boala iniţială. Am mers să vedem o echipă medicală din Philadelphia, unde în decurs de 96 de ore de la injectarea iniţială a colorantului pe bază de ulei de mac, al cărui scop practic era îmbunătăţirea imaginilor obţinute în urma scanărilor tomografice sau de RMN, s-a obţinut oprirea completă a pierderii de

fluid a lui Tammy. Această evoluţie îmbucurătoare a avut loc chiar în ziua celei de-a treizecea aniversări a căsătoriei noastre. Soţia mea s-a vindecat rapid şi, după toate aparenţele, complet – o dovadă a norocului fără de care niciunul dintre noi nu poate rămâne în viaţă, precum şi a admirabilei sale tării şi rezistenţe.

Din păcate, în timp ce se desfăşurau aceste evenimente, sănătatea mea s-a deteriorat. începusem să iau un anxiolitic la începutul anului 2017, după ce am suferit ceea ce a părut a fi o reacţie autoimună la ceva pe care îl consumasem în timpul vacanţei de Crăciun de la finele lui 2016.' Reacţia alimentară mi-a creat o anxietate acută şi continuă, făcându-mă totodată să-mi fie teribil de frig, oricâte haine purtam şi

Afecţiunea care i-a distrus glezna Mikhailei, impunând înlocuirea acesteia, precum şi a şoldului, a fost şi ea de natură imunitară, iar soţia mea a avut simptome artritice care erau similare cu ale ei. Menţionez asta pentru a arunca puţină lumină asupra motivului pentru care mi-a răsărit în minte ipoteza unui program de răspuns imunitar şi de ce aceasta mi s-a părut întru câtva logică.

în oricâte păturI mă înfăşuram. Mai mult decât atât, tensiunea arterială mi-a scăzut atât de dramatic, încât ori de câte ori încercam să mă ridic în picioare, mi se întuneca vederea şi eram forţat să stau ghemuit cel puţin cinci-şase ore înainte de a încerca din nou. De asemenea, am suferit de o insomnie care părea a fi aproape totală. Medicul nostru de familie mi-a prescris o benzodiazepină, precum şi un somnifer. Pe ultimul l-am luat doar de câteva ori înainte de a renunţa complet la el, simptomele groaznice pe care le resimţeam, inclusiv insomnia, fiind aproape imediat şi complet eradicate de tratamentul cu benzodiazepină, ceea ce a făcut inutil somniferul. Am continuat să iau benzodiazepină timp de aproape trei ani, deoarece viaţa mea a părut nefiresc de stresantă în acea perioadă (în care am trecut de la existenţa liniştită a unui profesor universitar şi clinician la realitatea tumultuoasă a unei personalităţi publice) şi pentru că am crezut că acest medicament este o substanţă relativ inofensivă – aşa cum se susţine adesea despre benzodiazepină.

Totuşi, lucrurile s-au schimbat în martie 2019, la începutul bătăliei medicale a soţiei. Anxietatea mea a crescut sesizabil după spitalizarea, operaţia şi recuperarea Mikhailei, despre care am vorbit mai sus. în consecinţă, i-am cerut medicului de familie să-mi crească doza de benzodiazepină, astfel încât anxietatea

mea să nu ne mai preocupe

nici pe mine, nici pe alţii. Din păcate, am suferit o creştere marcantă a emoţiei negative în urma acestei schimbări. Am cerut o nouă creştere a dozajului (între timp, încercam să facem faţă celei de-a doua operaţii a lui Tammy şi complicaţiilor acesteia, astfel că am pus agravarea anxietăţii pe seama acelei probleme), dar anxietatea mi-a crescut şi mai mult. Am atribuit toate acestea nu unei reacţii paradoxale la medicaţie (aşa cum a fost diagnosticată ulterior), ci recurenţei unei tendinţe spre depresie, care mă afectase ani de-a rândul.' în orice caz, am încetat cu totul să mai iau benzodiazepină în luna mai a acelui an, încercând două doze de ketamină în decurs de o săptămână, aşa cum mi-a sugerat un psihiatru cu care m-am consultat. Ketamina, o substanţă anestezică/psihedelică neconvenţională, are uneori efecte

- Timp de aproape două decenii, luasem inhibitori ai recaptării serotoninei (cum ar fi Celexa), beneficiind mult de pe urma administrării lor, înainte de a înceta la începutul anului 2016, întrucât o schimbare de dietă spectaculoasă a părut să îi facă nenecesari.

pozitive copleşitoare şi subite asupra depresiei. Dar în cazul meu n-a făcut decât să genereze două excursii de câte 90 de minute în iad. Am simţit până-n adâncul meu că am toate motivele să mă simt vinovat şi ruşinat, fără să am nimic de câştigat în planul experienţelor pozitive.

La câteva zile după a doua experienţă generată de ketamină, am început să sufăr efectele sevrajului acut la benzodiazepină, care erau cu adevărat intolerabile – o anxietate ce depăşea cu mult tot ceea ce simţisem vreodată şi o incontrolabilă agitaţie şi nevoie de mişcare (cu denumirea formală de acatizie), gânduri covârşitoare de autodistrugere şi absenţa totală a oricărei urme de fericire. Un prieten de familie – un medic – m-a lămurit cu privire la pericolele sevrajului subit la benzodiazepină. Prin urmare, am început să iau din nou benzodia- zepină, dar intr-o doză mai mică decât cea la care ajunsesem anterior. Multe dintre simptome s-au atenuat, chiar dacă nu toate. Pentru a le rezolva pe cele rămase, am început să iau şi un antidepresiv, care îmi fusese de mare folos în trecut. Totuşi, tot ce a reuşit să facă a fost să mă epuizeze îndeajuns, cât să am nevoie de alte patru ore sau mai multe de somn pe zi – fapt ce nu m-a ajutat deloc în toiul gravelor probleme de sănătate ale lui Tammy –,

precum şi să-mi crească de două-trei ori pofta de mâncare.

După circa trei luni de anxietate teribilă, hipersomnie incontro- labilă, acatizie chinuitoare şi apetit exagerat, m-am dus la o clinică americană care susţinea că e specializată în sevrajul rapid la benzo- diazepină. în pofida bunelor intenţii ale unui mare număr de psihiatri de acolo, clinica a reuşit doar o diminuare lentă a dozajului meu de benzodiazepină, ale cărei efecte negative le experimentasem deja şi care nu au fost şi nu au putut fi controlate într-o măsură semnificativă de tratamentul oferit în timpul spitalizării.

Cu toate acestea, am rămas internat la acea clinică de la mijlocul lui august, la doar câteva zile după ce Tammy îşi revenise în urma complicaţiilor postchirurgicale, până la sfârşitul lui noiembrie, când m-am întors acasă în Toronto foarte istovit. între timp, acatizia (tulburarea de mişcare incontrolabilă pomenită mai sus) crescuse până la punctul la care nu puteam să stau sau să mă odihnesc în nicio poziţie, nici măcar câteva secunde, fără un distres sever. în decembrie, m-am internat într-un spital local şi acela este momentul în care se încheie tot ceea ce ştiu despre evenimentele care au precedat trezirea mea la Moscova. Aşa cum am aflat ulterior, Mikhaila şi Andrey m-au

externat din spitalul din Toronto la începutul lui ianuarie 2020, considerând că tratamentul pe care îl primeam acolo îmi făcea mai mult rău (o opinie cu care am fost de acord întru totul după ce am aflat prin ce trecusem acolo).

Situaţia în care m-am aflat când mi-am recăpătat cunoştinţa în Rusia a fost complicată de faptul că în Canada contractasem o dublă pneumonie, cu toate că aceasta n-a fost nici descoperită, nici tratată decât după ce am ajuns în salonul de terapie intensivă de la Moscova. Totuşi, ajunsesem la acea clinică pentru a scăpa de sevrajul la benzo- diazepinâ, folosind o procedură care era fie necunoscută, fie considerată prea periculoasă în America de Nord. întrucât nu fusesem în stare să tolerez nici cea mai mică scădere a dozajului – în afară de reducerea iniţială, cu luni în urmă –, clinica m-a plasat într-o comă indusă medical, astfel încât să pot rămâne inconştient în timpul celor mai grave simptome de sevraj. Acest regim a început pe 5 ianuarie şi a durat nouă zile, timp în care am fost totodată plasat într-o instalaţie care îmi regulariza mecanic respiraţia. Pe 14 ianuarie, am fost scos din intubaţie şi de sub efectul anestezicelor. M-am trezit timp de câteva ore şi, în acest interval, i-am spus Mikhailei că nu mai sufeream de acatizie, deşi nu-mi amintesc nimic

despre asta.

Pe 23 ianuarie, am fost mutat într-un alt salon de terapie intensivă specializat în reabilitare neurologică. îmi amintesc că m-am trezit pe 26 pentru o perioadă scurtă, până la revenirea mea completă la conştientă pe 5 februarie, aşa cum am relatat mai sus – zece zile în care am trecut printr-o perioadă de delir extrem de intens. După ce a trecut şi asta, m-am mutat într-un centru de reabilitare mai confortabil aflat într-o suburbie moscovită. Cât timp m-am aflat acolo, a trebuit să reînvăţ mersul pe jos şi urcatul şi coborâtul scărilor, să mă închei la nasturi, să mă culc în pat fără ajutor, să-mi aşez mâinile într-o poziţie corectă pe tastatura de computer şi să tastez. Nu păream să fiu în stare să văd cum trebuie sau, mai exact, să văd cum să-mi folosesc membrele pentru a interacţiona cu ceea ce percepeam. Câteva săptămâni mai târziu, după ce problemele de percepţie şi coordonare s-au diminuat, Mikhaila, Andrey, copilul lor şi cu mine am fost reloeaţi în Florida pentru ceea ce speram că va fi o perioadă liniştită de recuperare la soare (foarte bine-venită după frigul cenuşiu al miezului de iarnă

moscovită). Aceasta se întâmpla cu foarte puţin înainte de izbucnirea îngrijorării mondiale provocate de pandemia de COVID-19.

În Florida, am încercat să renunţ treptat la meditaţia prescrisă de clinica din Moscova, deşi continuam să simt amorţeli ale mâinii şi piciorului stâng, tremurături ale acestor două extremităţi, precum şi ale muşchilor din frunte, la care se adăugau convulsiile şi anxietatea debilitantă. Toate aceste simptome au crescut în mod apreciabil pe măsură ce scădeam aportul de medicaţie; aşa se face că, după vreo două luni, am ajuns să revin la dozajele prescrise iniţial în Rusia. Corpul meu nu mai era în stare să lupte, aşa că a fost compromis procesul de scădere a dozelor utilizate, optimismul meu iniţial având, şi el, de suferit. Şi astfel am revenit la un grad de utilizare a meditaţiei pentru care plătisem un preţ greu în încercarea de a-l diminua considerabil. Din fericire, în tot acest timp am avut lângă mine membri ai familiei şi prieteni, iar compania lor m-a ajutat să-mi păstrez motivaţia de a continua, în timp ce simptomele resimţite deveneau insuportabile, îndeosebi dimineţile.

Spre sfârşitul lui mai, la trei luni după plecarea din Rusia,

devenise evident că starea mi se agrava în loc să se amelioreze, iar să mă bazez pe oamenii pe care îi iubeam şi care împărtăşeau acea emoţie ar fi fost în acelaşi timp nechibzuit şi nedrept. Mikhaila şi Andrey intraseră în legătură cu o clinică din Serbia, care practica o abordare nouă a problemei sevrajului la benzodiazepină, şi au făcut aranjamentele necesare pentru a mă muta acolo, la doar două zile după ce acea ţară îşi redeschisese graniţele după închiderea cauzată de pandemie.

Nu am să susţin aici că evenimentele care s-au abătut asupra mea, a soţiei mele şi a celor implicaţi în îngrijirea ei ar fi dus, în cele din urmă, la un bine mai mare. Ceea ce i s-a întâmplat soţiei a fost cu adevărat oribil. Timp de peste o jumătate de an, a suferit la fiecare două sau trei zile câte o criză de sănătate severă şi aproape fatală, iar după aceea a trebuit să facă faţă bolii şi absenţei mele. La rândul meu, am fost chinuit de perspectiva pierderii unui om cu care mă împrietenisem de cincizeci de ani şi cu care mă căsătorisem de treizeci, de observarea consecinţelor groaznice ale acestui fapt asupra altor rude ale sale, inclusiv asupra copiilor noştri, şi de consecinţele cumplite şi terifiante ale unei dependenţe de substanţe pe care o căpătasem fără ştiinţa mea. Nu am de gând să minimalizez toate

acestea, afirmând că am devenit nişte oameni mai buni pentru că am trecut prin astfel de întâmplări. Totuşi, pot să observ cum faptul de a fi trecut atât de aproape pe lângă moarte a motivat-o pe soţia mea să se ocupe de unele aspecte legate de dezvoltarea ei spirituală şi creativă mai prompt şi mai asiduu decât ar fi făcut-o în alte condiţii, iar pe mine m-a motivat să scriu sau să reţin în timpul redactării acestei cărţi doar acele cuvinte care şi-au păstrat semnificaţia chiar şi în condiţii caracterizate de suferinţă extremă. Faptul că suntem încă în viaţă li se datorează cu certitudine rudelor şi prietenilor (care sunt numiţi în Coda acestei cărţi), daria fel de adevărat este că imersarea plină de sens în ceea ce scriam, care a continuat în toată perioada pe care am relatat-o – exceptând luna mea de inconştienţă din Rusia –, mi-a oferit un motiv de a trăi şi, totodată, un mijloc de a testa viabilitatea ideilor cu care mă luptam.

Nu cred că am susţinut vreodată – nici în cartea mea precedentă şi nici în cea de faţă – că ar fi suficient să trăieşti *doar* după regulile pe care le-am prezentat. Cred că ceea ce am afirmat – ceea ce sper să fi afirmat – a fost următorul lucru: Când haosul te vizitează şi te înghite cu totul; când natura te blestemă, pe tine sau pe cineva drag ţie, cu o boală; sau când

tirania distruge un lucru valoros pe care l-ai clădit, este salutar să cunoşti restul poveştii. Toate acele nenorociri sunt doar jumătatea amară din povestea existenţei, fără să observăm elementul

eroic de izbăvire sau de noblețe a spiritului uman, care necesită asumarea unei anumite responsabilităţi. Iar când uităm să privim povestea noastră în întregimea ei, o facem pe riscul nostru, căci viaţa este atât de dificilă, încât pierderea din vedere a părţii eroice a existenţei ne poate costa totul. Nu vrem ca asta să se întâmple. în schimb, trebuie să prindem curaj şi să ne întărim spiritul, pentru a examina lucrurile atent şi cum se cuvine şi să trăim aşa cum putem să trăim.

Ai surse de tărie la care poţi apela şi, chiar dacă e posibil să nu funcţioneze cum trebuie, s-ar putea să fie de ajuns. Ai ce învăţa dacă poţi să-ţi accepţi erorile. Ai medicamente şi spitale, precum şi medici şi asistente care cu onestitate şi curaj te îngrijesc ca să te ridice şi să te ajute să treci prin fiecare zi. Şi apoi mai ai caracterul şi curajul tău propriu, iar dacă acestea au fost călcate în picioare şi eşti gata să arunci prosopul, ai caracterul şi curajul celor de care îţi pasă şi cărora le pasă de tine. Şi poate, beneficiind de toate astea, vei reuşi să răzbaţi. Pot să-ţi spun ce m-a salvat pe mine, până acum: dragostea pe

care o am pentru familia mea; dragostea pe care o au ei faţă de mine; încurajările pe care mi le-au oferit, alături de prietenii mei; faptul că încă mai aveam o muncă importantă pe care m-am străduit să o duc la îndeplinire cât timp m-am aflat în abis. A trebuit să mă forţez să stau în faţa computerului. A trebuit să mă forţez să mă concentrez, să respir şi să mă împiedic să spun, cât se poate de serios chiar: „La naiba cu toate! în nesfârşitele luni în care am fost posedat de groază şi teroare. Şi abia am reuşit să fac asta. Mai bine de jumătate din acest timp am crezut că o să mor într-unul dintre spitalele în care am fost internat. Şi cred că, dacă aş fi căzut pradă resentimentelor, de exemplu, aş fi pierit odată pentru totdeauna – şi mă simt norocos că am evitat o asemenea soartă.

Oare nu ar fi posibil (deşi s-ar putea să nu ne salveze întotdeauna din situaţia groaznică în care ne găsim) să fim cu toţii mai capabili să facem faţă incertitudinii, ororilor naturii, tiraniei culturale şi răutăţii noastre şi a altora dacă am fi nişte oameni mai buni şi mai curajoşi? Dacă ne-am strădui să atingem valori mai înalte? Dacă am fi mai sinceri? Nu ar creşte astfel şansele ca elementele benefice ale experienţei să se manifeste în jurul nostru? Dacă ţelurile tale ar fi suficient de

nobile, dacă ai avea un curaj adecvat, dacă ai năzui neclintit spre adevăr, nu ar fi posibil ca Binele astfel produs să... ei bine, să nu justifice oroarea? Acest lucru nu este întru totul valabil, dar totuşi într-acolo tindem, Astfel de atitudini şi acţiuni ar putea măcar să ne ofere un sens suficient de profund, aşa încât ciocnirea noastră cu acea teroare şi oroare să nu ne corupă şi să nu transforme lumea din jurul nostru în ceva care să semene atât de mult cu un infern.

De ce *Dincolo de ordine?* E simplu, într-un anumit sens. Ordinea este un teritoriu explorat. Ne aflăm în limitele ordinii când acţiuni pe care le considerăm adecvate produc rezultatele pe care le urmărim. Privim astfel de rezultate într-o perspectivă pozitivă, dat fiind că ne arată, mai întâi, că ne-am apropiat de ceea ce ne dorim şi, în al doilea rând, pentru că teoria noastră despre modul în care funcţionează lumea rămâne acceptabil de exactă. Cu toate acestea, toate stările de ordine, oricât de sigure şi confortabile ar fi, au defecte. Cunoştinţele noastre despre cum să ne comportăm în lume rămân de fiecare dată incomplete – în parte din cauza ignoranţei noastre profunde faţă de vastul necunoscut, apoi din cauza orbirii noastre voluntare şi în sfârşit pentru că lumea continuă, în maniera ei entropică, să se transforme în mod neaşteptat. Mai mult decât atât, ordinea pe care ne străduim să o impunem lumii se poate rigidiza ca o consecinţă a tentativelor nesăbuite de a elimina din sfera noastră de interes tot ceea ce este necunoscut. Când astfel de tentative depăşesc măsura, apare ameninţarea

totalitarismului, animat de dorinţa de a exercita un control deplin acolo unde un asemenea control nu este posibil, nici măcar în principiu. Aceasta înseamnă să riscăm o limitare periculoasă a tuturor schimbărilor psihologice şi sociale necesare pentru a menţine adaptarea la lumea etern-schimbătoare. Şi astfel ajungem să ne confruntăm inevitabil cu nevoia de a trece dincolo de ordine, în opusul acesteia: haosul.

Dacă ordinea este locul în care ni se arată ceea ce ne dorim – când acţionăm în concordanţă cu înţelepciunea cu greu dobândită haosul este locul în care suntem asaltaţi de acele lucruri la care nu ne aşteptăm, răsărite dintr-un potenţial care ne înconjoară, dar faţă de care suntem orbi. Faptul că ceva a avut loc de multe ori în trecut nu constituie o garanţie că va continua să aibă loc în aceeaşi manieră.[1] întotdeauna va exista un domeniu dincolo de ceea ce cunoaştem şi putem prezice. Haosul este anomalie, noutate, imprevizibilitate, transformare, perturbare şi, foarte adesea, decădere, căci ceea ce am ajuns să considerăm ca de la sine înţeles se dezvăluie a fi nesigur. Uneori se manifestă cu blândeţe şi îşi dezvăluie misterele în experienţe care ne fac curioşi, captivaţi şi interesaţi. Şi e probabil (chiar dacă nu inevitabil) să se întâmple aşa atunci când abordăm în mod voluntar ceea ce nu înţelegem, cu o pregătire atentă şi disciplină. Alteori, neaşteptatul se face cunoscut într-un mod teribil, intempestiv, accidental, aşa că suntem distruşi, nimiciţi şi reuşim cu mare greutate să ne repliem-dacă reuşim.

Nici starea de ordine, nici starea de haos nu sunt preferabile, intrinsec, una alteia. Să priveşti astfel lucrurile este greşit. Cu toate acestea, în precedenta mea carte *12 Reguli de viaţă: Un antidot la haosul din jurul nostru,* m-am concentrat mai mult pe felul în care ar putea fi remediate consecinţele unui exces de haos.[2] Reacţionăm la schimbările bruşte şi imprevizibile pregătindu-ne, fiziologic şi psihologic, pentru ce e mai rău. Şi pentru că doar bunul Dumnezeu ştie cum ar putea să arate acest „cel mai rău", în ignoranţa noastră, trebuie să fim

pregătiţi pentru toate eventualităţile. Iar problema cu această pregătire permanentă este că, atunci când depăşeşte limitele, ne epuizează. Dar asta nu presupune în niciun fel că haosul ar trebui eliminat (ar fi şi imposibil, în orice caz), deşi ceea ce este necunoscut trebuie gestionat cu atenţie, aşa cum am subliniat în mod repetat în cartea mea precedentă. Tot ceea ce nu este atins de nou stagnează şi cu certitudine o viaţă lipsită de curiozitate – acel instinct care ne împinge în necunoscut – ar fi o formă a existenţei mult diminuată. Ceea ce e nou este în acelaşi timp incitant, captivant şi provocator, cu condiţia ca viteza cu care este introdus să nu ne submineze şi să nu ne destabilizeze într-un mod intolerabil starea existenţei.

La fel ca *12 Reguli de viaţă,* volumul de faţă oferă o explicaţie a regulilor extrase dintr-o listă mai lungă de 42, publicată şi popularizată iniţial pe site-ul de întrebări şi răspunsuri Quora. Spre deosebire de cartea precedentă, *Dincolo de ordine* explorează ca temă generală modul în care putem evita în mod avantajos pericolele exagerărilor în ceea ce priveşte siguranţa şi controlul. Dat fiind că este insuficient ceea ce înţelegem (aşa cum ne dăm seama atunci când lucrurile pe care ne străduim să le controlăm merg totuşi prost în jurul nostru), trebuie să rămânem ancoraţi cu un picior în ordine, în vreme ce pe celălalt îl întindem şovăielnic în ceea ce se află dincolo de ordine. Şi astfel sun-

tem impulsionaţi să explorăm şi să descoperim cele mai profunde semnificaţii stând la frontieră, într-o stare de siguranţă suficientă pentru a ne ţine frica sub control, dar învăţând, în permanenţă, în timp ce ne confruntăm cu lucrurile cu care nu ne-am împăcat sau la care nu ne-am adaptat încă. Tocmai acest instinct de căutare a sensului – care este mult mai profund decât simplul raţionament – este cel care ne orientează cum se cuvine în viaţă, astfel încât să nu fim copleşiţi de ceea ce se află dincolo de noi sau, la fel de periculos, să nu fim năuciţi şi împiedicaţi să creştem de sisteme de valori şi convingeri perimate, prea mărginite sau etalate cu excesivă trufie.

Despre ce anume am scris, mai exact? Regula I descrie relaţia dintre structurile sociale stabile şi predictibile şi sănătatea psihologică individuală şi argumentează ideea potrivit căreia, pentru a-şi păstra vitalitatea, aceste structuri trebuie actualizate de oameni creativi. Regula II analizează o imagine alchimică veche de secole, pornind de la câteva poveşti – vechi şi moderne –, pentru a lămuri natura şi dezvoltarea personalităţii umane integrate. Regula III avertizează în privinţa pericolelor evitării informaţiilor (vitale

pentru primenirea continuă a psihicului) semnalate de apariţia unor emoţii negative, cum ar fi durerea, anxietatea şi frica.

Regula IV argumentează că sensul care îi susţine pe oameni în vremuri dificile poate fi găsit nu atât în fericire, care e efemeră, cât în adoptarea voluntară a unei responsabilităţi mature pentru sine şi pentru alţii. Regula V foloseşte un singur exemplu, inspirat din experienţa mea de psiholog clinician, pentru a ilustra ideea că este necesar, la nivel personal şi social, să dăm ascultare imperativelor conştiinţei morale. Regula VI descrie faptul că este periculos să atribuim cauza problemelor individuale şi sociale complexe unor variabile singulare, cum ar fi sexul, clasa ori puterea.

Regula VII conturează relaţia dintre strădania disciplinată într-o singură direcţie şi făurirea caracterului individual capabil să reziste în faţa adversităţii. Regula VIII se concentrează pe importanţa vitală a experienţei estetice ca ghid pentru ceea ce este adevărat, bun şi fortifiant în lumea umană a experienţei. Regula IX susţine în mod argumentat că experienţele din trecut, a căror rememorare curentă rămâne încărcată de suferinţă şi teamă, pot fi debarasate de oroare printr-o explorare verbală voluntară, printr-o reconsiderare.

Regula X observă importanţa negocierii explicite pentru menţinerea bunăvoinţei, a respectului reciproc şi a cooperării cordiale, fără de care nu poate fi susţinută nicio poveste de dragoste adevărată. Regula XI se deschide cu o descriere a lumii experienţei umane într-o manieră care explică ce anume motivează trei tipare comune, dar teribil de periculoase ale răspunsului psihic; apoi, arată că a cădea pradă oricăruia sau tuturor celor trei tipare are consecinţe catastrofale şi descrie o rută alternativă. Regula XII argumentează că recunoştinţa faţă de tragediile inevitabile ale vieţii trebuie considerată ca o manifestare principală a admirabilului curaj moral necesar pentru a ne continua dificilul marş pe cărarea pieptişă."

Ar putea fi interesant de observat că această carte şi predecesoarea ei – deşi fiecare dintre ele stă pe propriile picioare – au fost concepute pentru a reprezenta împreună echilibrul pe care ambele se străduiesc să-l descrie. Tocmai din acest motiv, la prima fondul copertei este alb, în vreme ce la a doua, fondul este negru

Sper că voi fi întru câtva mai înţelept în explicarea acestui al doilea set de 12 reguli decât am fost cu patru ani în urmă, când am scris despre primele 12 – mai ales datorită feedbackului

informativ pe care l-am primit în cursul eforturilor mele de a-mi formula ideile pentru oameni din toată lumea, în persoană, pe YouTube şi prin intermediul podcastului şi blegului.* Sper, în consecinţă, că am reuşit să clarific unele dintre aspectele care probabil că au rămas nu tocmai optim elaborate în cartea mea precedentă, precum şi să prezint în mare parte ceea ce este original. !n sfârşit, sper ca oamenii să găsească utilă această carte la nivel personal, aşa cum se pare că au găsit primul set de 12 reguli. Faptul că atât de mulţi au mărturisit că şi-au găsit tăria în ideile şi poveştile pe care am avut privilegiul de a le împărtăşi mi-a procurat multă satisfacţie.

(cel puţin la ediţiile în engleză). Ele constituie o pereche complementară, asemenea conceptului taoist de yin *şiyang*. Canalul meu de YouTube poate fi găsit la www.youtube.com/user/JordanPetersonVideos. Podcastul şi blegul pot fi accesate lajordanpeterson.com.

J. Fogra

îegula
lu denigra cu uşurinţă
u
instituţii e socia
J
sau realizările creative

SINGURĂTATE ŞI CONFJZIE

Ani de-a rândul, am văzut un client care trăia de unul singur'. Pe lângă felul în care trăia, era izolat în multe alte moduri. Legăturile lui cu familia erau extrem de limitate. Ambele sale fiice plecaseră din ţară şi nu orea mai ţineau le eă tur a. iar el nu avea alte rude, cu execuţia tatălui şi a unei surori de care se înstrăinase. Soţia şi mama copiilor săi decedase cu ani în urmă şi singura relaţie pe care s-a străduit să o stabilească în cei peste 15 ani în care a venit să mă vadă s-a încheiat tragic când noua sa parteneră a murit într-un accident rutier.

Când am început să lucrăm împreună, conversaţiile noastre erau categoric stângace. Nu era obişnuit cu subtilităţile interacţiunilor sociale, aşa încât comportamentelor sale, verbal şi nonverbal, le lipseau ritmul ca de dans şi armonia care îi caracterizează pe cei înzestraţi cu fluenţă în socializare. în copilărie, fusese ignorat cu desăvârşire şi descurajat în mod activ de ambii părinţi. Tatăl lui – în majoritatea timpului absent – fusese neglijent şi cu înclinaţii sadice, în vreme ce mama suferise de alcoolism cronic. De asemenea, la şcoală fusese

• Am modificat relatările bazate pe practica mea clinică suficient de mult ca să asigur respectarea intimităţii clienţilor mei, străduindu-mă totodată să păstrez adevărul narativ esenţial al celor relatate.

chinuit şi hărţuit în mod sistematic şi în toţi anii săi de educaţie nu avusese şansa să dea de un dascăl care să-i acorde vreun dram de atenţie autentică. Aceste experienţe l-au lăsat pe clientul meu cu o înclinaţie spre depresie sau cel puţin au înrăutăţit ceea ce se poate să fi fost o tendinţă biologică în acea direcţie. în consecinţă, era abrupt, iritabil şi uşor de enervat atunci când se simţea neînţeles sau era întrerupt pe neaşteptate în timpul unei conversaţii. Asemenea reacţii au asigurat condiţiile ca şi în viaţa de adult să fie ţinta *bulfyingului,* îndeosebi la locul de muncă.

Totuşi, în scurt timp am observat că lucrurile mergeau destul de bine în timpul şedinţelor noastre dacă rămâneam în cea mai mare parte tăcut. Venea la cabinet, săptămânal sau la două săptămâni, şi vorbea despre ce i se întâmplase şi îl preocupase în precedentele 7 până la 14 zile, Dacă păstram tăcerea în primele 50 de minute ale şedinţelor noastre de o oră, ascultând cu atenţie, puteam apoi să conversăm în ultimele zece minute într-o manieră relativ normală, reciprocă. Acest tipar a continuat timp de peste un deceniu, căci am învăţat tot mai bine să-mi ţin gura (ceva care nu-mi vine prea uşor). Cu toate acestea, odată cu trecerea anilor, am observat că proporţia de timp în care discuta cu mine probleme negative a scăzut. Conversaţia noastră – sau, mai degrabă, monologul său – începea de fiecare dată

cu ceea ce îl deranja şi rareori depăşea faza asta. Dar în afara şedinţelor muncea din greu, cultiva prietenii, participa la reuniuni artistice şi festivaluri muzicale, resuscitase un talent multă vreme lăsat în adormire: compunea piese muzicale şi cânta la chitară. Pe măsură ce devenea mai sociabil, a început să genereze soluţii la problemele pe care mi le comunica şi să discute, în partea a doua a şedinţelor pe care le petreceam împreună, unele aspecte pozitive ale existenţei sale. Lucrurile se desfăşurau lent, dar progresa treptat. Când a venit prima dată să mă vadă, nu puteam să stăm împreună la o masă într-o cafenea sau în vreun alt loc public şi să ne angajăm în ceva care să semene cu o conversaţie adevărată fără ca el să nu fie paralizat într-o tăcere absolută. Când am terminat, îşi citea propriile poezii în faţa unor grupuri restrânse de oameni şi chiar şi-a încercat mâna într-un *stand-up comedy.*

Acest om a fost cel mai bun exemplu personal şi practic pentru un lucru pe care am ajuns să-l înţeleg în peste douăzeci de ani de

practică psihologică: pentru a-şi păstra mintea organizată, oamenii se bizuie pe comunicarea permanentă cu ceilalţi. Cu toţii avem nevoie să gândim ca să menţinem lucrurile în ordine, dar în cea mai mare parte gândim vorbind. Trebuie să vorbim despre trecut, ca să putem distinge preocupările banale şi exagerate, care altfel ne chinuiesc mintea, de experienţele care sunt cu adevărat importante. Trebuie să vorbim despre natura prezentului şi planurile noastre, ca să ştim unde ne aflăm, încotro mergem şi de ce ne ducem acolo. Trebuie să supunem judecăţii celorlalţi strategiile şi tacticile pe care le formulăm, ca să le asigurăm eficienţa şi rezilienţa. De asemenea, trebuie să ne ascultăm pe noi înşine când vorbim, ca să ne putem organiza reacţiile corporale, motivaţiile şi emoţiile, altfel nedezvoltate, în ceva articulat şi organizat, şi să ne dispensăm de acele preocupări care sunt exagerate şi iraţionale, Trebuie să vorbim – atât ca să ne amintim, cât şi ca să uităm.

Clientul meu avea o nevoie disperată de cineva care să-l asculte. Avea totodată nevoie să fie parte integrantă a unor grupuri sociale mai mari şi mai complexe – aspect pe care îl plănuia în timpul şedinţelor noastre comune, după care îl ducea la îndeplinire de unul singur. Dacă ar fi căzut pradă tentaţiei de

a denigra valoarea interacţiunilor şi relaţiilor interpersonale ca urmare a istoricului său de izolare şi tratament aspru, ar fi avut foarte puţine şanse să-şi redobândească sănătatea şi starea de bine. în schimb, şi-a făcut temele şi s-a alăturat lumii.

SĂNĂTATEA MENTALĂ CA INSTITUŢIE SOCIALĂ

Pentru Sigmund Freud şi Cari Gustav Jung, marii reprezentaţi ai psihologiei abisale, sănătatea mentală era o caracteristică a minţii individuale. în opinia lor, oamenii erau bine reglaţi când „subper- sonalităţile" existente în fiecare dintre ei erau integrate corespunzător şi echilibrate în expresie. Se-ul, partea instinctivă a psihicului (din cuvântul german „das Es", care reprezintă natura din interiorul nostru, în toată puterea şi stranietatea sa); Supraeul (reprezentantul uneori opresiv, internalizat al ordinii sociale); şi Eul (personalitatea propriu-zisă, strivită între cei doi tirani necesari) – toate au funcţii

specializate pentru Freud, primul care le-a conceptualizat

existenţa. Se-ul, Eul şi Supraeul interacţionează între ele asemenea ramurilor executivă, legislativă şi juridică a unei guvernări moderne. Jung, deşi profund influenţat de Freud, a decelat complexitatea psihicului într-o manieră diferită. Pentru el, eul individului trebuie să-şi găsească locul corespunzător în relaţie cu umbra (partea întunecată a personalităţii), *anima* sau *animus* (latura de sex opus şi adesea refulată a personalităţii) şi Şinele (existenţa internă a posibilităţii ideale). Dar toate aceste subentităţi diferite, fie ele jungiene sau freudiene, au o latură comună: ele există în interiorul persoanei, fără să comunice cu mediul său înconjurător. Totuşi, oamenii sunt fiinţe sociale – *par excellence* – şi lumea exterioară este plină de înţelepciune şi de îndrumări bazate pe viaţa socială. De ce să ne bizuim doar pe resursele noastre proprii şi limitate ca să ne amintim drumul sau ca să ne orientăm într-un teritoriu nou, când ne-am putea baza pe semnele şi indicatoarele pe care alţii le-au aşezat deja acolo cu atâtea eforturi? Concentrându-se intens pe psihicul individual autonom, Freud şi Jung au pus prea puţin accent pe rolul comunităţii în menţinerea sănătăţii mentale personale.

Din aceste motive, când încep să lucrez cu noii mei clienţi, le evaluez mai întâi poziţia din perspectiva unor dimensiuni în mare parte

dependente de lumea socială. Au fost ei educaţi la nivelul capacităţii sau ambiţiei lor intelectuale? îşi folosesc timpul liber intr-un mod atrăgător, semnificativ şi productiv? Şi-au formulat planuri solide şi bine articulate pentru viitor? Au prieteni şi o viaţă socială? Un parte- neriat intim stabil şi satisfăcător? Relaţii familiale apropiate şi funcţionale? 0 carieră – sau măcar un serviciu – mulţumitoare din punct de vedere financiar, stabilă şi, dacă e posibil, o sursă de satisfacţie şi oportunitate? Dacă răspunsul la oricare trei sau mai multe dintre aceste întrebări este „nu", consider că noul meu client este insuficient înglobat în lumea interpersonală şi, din acest motiv, îl paşte pericolul căderii într-o spirală psihică descendentă. Oamenii există printre alţi oameni, şi nu ca minţi pur individuale. Un individ venit în terapie nu va avea nevoie de un efort prea mare de reechilibrare dacă el îşi poate menţine o serie de relaţii minimale cu ceilalţi. Simplu spus: noi „exter- nalizăm" problema sănătăţii mentale. Oamenii pot rămâne sănătoşi mental nu doar datorită integrităţii propriilor lor minţi, ci şi pentru că cei din jurul lor le amintesc permanent cum să gândească, cum să acţioneze şi cum să vorbească.

Dacă începi să te abaţi de la calea dreaptă şi îngustă – dacă începi să acţionezi necorespunzător oamenii vor reacţiona la erorile tale înainte ca acestea să devină prea mari şi te vor persuada, vor râde de tine, te vor trage de mânecă şi te vor critica, totul pentru a te readuce pe drumul cel bun. Vor ridica

o sprânceană, vor zâmbi (sau nu) sau îţi vor acorda atenţie (sau nu). Cu alte cuvinte, dacă alţi oameni pot tolera să te aibă în preajma lor, îţi vor reaminti constant să nu te porţi urât şi, la fel de constant, îţi vor cere să dai tot ce ai mai bun. Nu-ţi rămâne de făcut decât să priveşti, să asculţi şi să reacţionezi corespunzător la indicii. Pe urmă, ai putea să rămâi motivat şi să fii în stare să-ţi păstrezi cumpătul suficient ca să nu începi lunga călătorie în josul dealului. Este un motiv suficient să-ţi apreciezi imersiunea în lumea altor oameni – prieteni, membri ai familiei şi duşmani deopotrivă în pofida anxietăţii şi frustrării pe care interacţiunile sociale le produc atât de des.

Dar cum am dezvoltat largul consens referitor la comportamentul social care slujeşte la consolidarea stabilităţii noastre psihice? În faţa complexităţii cu care ne confruntăm în permanenţă, pare a fi o sarcină descurajantă, dacă nu imposibilă. „Mergem pe calea asta sau pe cealaltă?'"; „Cum comparăm valoarea acestei lucrări cu valoarea celeilalte?"; „Cine e mai competent, mai creativ sau mai insistent şi, prin urmare, cui merită să-i încredinţăm autoritatea?" Răspunsurile la asemenea întrebări sunt în mare parte formulate în urma unor negocieri intense – verbale şi nonverbale – care reglează acţiunile individuale, cooperarea şi competiţia. Ceea ce este considerat a fi valoros şi demn de atenţie devine parte a contractului social; parte a recompenselor şi pedepselor administrate pentru complianţă, respectiv pentru necom-

plianţă; parte a ceea ce ne indică şi ne reaminteşte: „Iată ce este preţuit. Uită-te la asta (percepe asta) şi nu la altceva. Urmăreşte asta (acţionează pentru realizarea acelui scop) şi nu altceva". Conformarea la acele indicaţii şi aduceri aminte este, în mare măsură, sănătatea mentală însăşi – şi este ceva ce i se solicită fiecăruia dintre noi încă din primele etape ale vieţilor noastre. Fără intermedierea lumii sociale, ne-ar fi imposibil să ne organizăm minţile şi lumea ne-ar copleşi pur şi simplu.

ROSTUL ARĂTATULUI CU DEGETUL

Am fost norocos să am o nepoată, Elizabeth Scarlett Peterson Korikova, născută în august 2017. Am urmărit-o cu atenţie în timpul dezvoltării ei, încercând să înţeleg ce este în stare să facă şi să îi cânt în strună. Când avea cam un an şi jumătate, se angaja în tot felul de comportamente insuportabil de drăgălaşe – chicotea şi râdea când era împunsă cu degetul, bătea palma cu cei din jur, îşi ciocnea capul şi îşi freca năsucul de al celor-lalţi. Totuşi, în opinia mea, dintre toate gesturile pe care le făcea la acea vârstă, cel mai demn de remarcat era arătatul cu degetul.

Tocmai îşi descoperise degetul arătător şi îl folosea ca să specifice toate obiectele din lume pe care le găsea interesante. Făcea asta cu o mare încântare, mai ales când cu acest gest atrăgea atenţia adulţilor din preajma ei. Aceasta indica, într-un mod care nu poate fi reprodus nicicum altfel, că acţiunea şi intenţia ei aveau o semnificaţie – defi- nibilă, cel puţin în parte, ca tendinţa unui comportament sau a unei atitudini de a atrage atenţia altora. Se simţea foarte bine din acest motiv, ceea ce nu e de mirare. Concurăm cu ceilalţi pentru atenţie în plan personal, social şi economic. Şi nimic nu se compară cu asta. în absenţa atenţiei celor din jur, copiii, adulţii şi societăţile se ofilesc ca

viţa pe lujer. Să-i faci pe alţii să participe la ceea ce tu găseşti important sau interesant înseamnă să validezi, în primul rând, importanţa lucrului la care participi, iar în al doilea rând şi chiar mai important, să te validezi pe tine ca centru respectat de experienţe conştiente şi contribuitor la lumea colectivă. De asemenea, arătatul cu degetul este un precursor esenţial al dezvoltării limbajului. Să numeşti ceva – să foloseşti un cuvânt pentru acel lucru – înseamnă în esenţă să arăţi cu degetul către acesta, să-l specifici în raport cu toate celelalte, să-l izolezi pentru utilizare individuală şi socială.

Când nepoata mea arăta cu degetul, o făcea în public. Când arăta spre ceva, putea să observe de îndată cum reacţionau oamenii din apropierea ei. Nu prea are rost să arătăm spre ceva când nimănui nu-i pasă de acel lucru. Aşa încât ea îşi îndrepta arătătorul spre ceva pe care-l considera interesant şi apoi se uita înjur ca să vadă dacă şi alţii erau interesaţi. învăţa astfel, de la o vârstă fragedă, o lecţie importantă: dacă nu comunici ceva care să-i antreneze şi pe alţi oameni, atunci valoarea comunicării tale – şi chiar valoarea prezenţei tale – riscă să scadă spre zero. în felul acesta ea a început să exploreze mai profund complexa ierarhie valorică ce alcătuia familia şi societatea mai largă din jurul ei.

Scarlett învaţă acum să vorbească – o formă mai sofisticată de arătat cu degetul (şi de explorare). Fiecare cuvânt este un arătător, precum şi o simplificare sau o generalizare. A numi ceva înseamnă nu doar să-l faci să strălucească pe fondul infinit al

lucrurilor care au potenţialul de a fi numite, ci şi a-l grupa sau categorisi, simultan, alături de multe alte fenomene de aceeaşi utilitate sau importanţă mai largă. Folosim cuvântul „podea”, de exemplu, dar în general nu folosim câte un cuvânt separat pentru toate tipurile de podele pe care le-am putea întâlni (beton, lemn, pământ, sticlă), cu atât mai puţin pentru toate nesfârşitele variaţii de culoare, textură şi nuanţă ce constituie detaliile podelelor care ne susţin greutatea. Folosim o reprezentare de rezoluţie joasă: dacă ne susţine, putem păşi pe ea şi este situată în interiorul unei clădiri, atunci este o „podea", iar acest termen este suficient de precis. Cuvântul distinge podelele de, să spunem, pereţi, dar în acelaşi timp limitează variabilitatea tuturor podelelor existente la un singur concept – suprafeţe interioare plane, stabile şi pe care se poate păşi.

Cuvintele pe care le folosim sunt instrumente care ne structurează experienţa, în mod subiectiv şi privat, dar sunt, în mod egal, determinate social. Nu am cunoaşte şi nu am folosi cu toţii cuvântul „podea” decât dacă nu am fi căzut cu toţii de acord că există ceva Îndeajuns de important în legătură cu podelele, ca să justifice un cuvânt pentru acestea. Deci simplul fapt de a numi ceva (şi, desigur, de a cădea de acord asupra numelui) este o parte importantă a procesului prin care lumea infinit de complexă a fenomenelor şi faptelor este redusă la lumea funcţională a valorii. Şi tocmai interacţiunea continuă cu instituţiile sociale este cea care face posibilă această reducere (sau specificare).

SPRECEARTREBUISĂARĂTĂM?

Lumea socială limitează şi specifică lumea pentru noi, scoţând în evidenţă ceea ce este important. Dar ce înseamnă „important”? Cum este determinată importanţa? Individul este modelat de lumea socială. Dar

instituţiile sociale sunt şi ele modelate de necesităţile indivizilor care le compun. Trebuie făcute aranjamente pentru ca să ni se asigure necesităţile elementare ale vieţii. Nu putem trăi fără hrană, apă, aer curat şi adăpost. Dar avem nevoie şi de lucruri mai puţin evidente, cum ar fi companie, joacă, atingere şi intimitate. Acestea sunt toate trebuinţe biologice, precum şi nevoi psihologice (şi lista nu este deloc una cuprinzătoare). Trebuie să scoatem în evidenţă şi apoi să folosim acele elemente ale lumii capabile să ne asigure aceste nevoi. Iar faptul că suntem profund sociali adaugă la situaţie încă un set de limitări. Trebuie să percepem şi să acţionăm într-o manieră care să ne satisfacă nevoile biologice şi psihologice, dar, întrucât nimeni nu trăieşte şi nu poate trăi în izolare, trebuie să le satisfacem într-o manieră aprobată de ceilalţi. Aceasta înseamnă că soluţiile pe care le aplicăm pentru problemele noastre biologice fundamentale trebuie să fie acceptabile şi implementabile şi în plan social.

Merită să reflectăm mai în profunzime la modul în care nevoia limitează universul soluţiilor viabile şi al planurilor implementabile. Mai întâi, aşa cum am menţionat deja, planul trebuie, în principiu, să rezolve unele probleme reale. în al doilea rând, trebuie să fie atrăgător şi pentru alţii – adesea la concurenţă cu alte planuri –, altfel ceilalţi nu vor coopera şi s-ar putea chiar să

obiecteze. Prin urmare, dacă eu preţuiesc ceva, trebuie să determin cum să-l valorizez astfel încât şi alţii să poată beneficia. Nu poate fi bun doar pentru mine: trebuie să fie bun şi pentru mine, şi pentru oamenii din jurul meu. Şi nici măcar asta nu e îndeajuns de bine – ceea ce înseamnă că există şi mai multe constrângeri asupra modului în care trebuie să percepem lumea şi cum să o influenţăm. Felul în care eu văd şi apreciez lumea, asociat integral cu planurile pe care le fac, trebuie să funcţioneze pentru mine, familia mea şi comunitatea mai largă din care fac parte. Mai mult, trebuie să funcţioneze astăzi, într-o manieră care să nu aibă consecinţe negative mâine, săptămâna viitoare, luna viitoare sau anul viitor (şi nici măcar în următorul deceniu sau secol). O soluţie bună la o problemă care implică suferinţă trebuie să fie repetabilă, să nu se deterioreze de-a lungul repetiţiilor – într-un cuvânt, să fie reiterabilă – în rândul oamenilor şi de-a lungul timpului.

Aceste constrângeri universale, manifestate biologic şi impuse social, reduc complexitatea lumii la ceva care aproximează un domeniu valoric universal inteligibil. Acest lucru are o importanţă excepţională, pentru că problemele existente sunt nenumărate şi există un număr ipotetic nelimitat de soluţii potenţiale, dar, comparativ, soluţiile care funcţionează simultan în planurile practic, psihologic şi social sunt limitate. Realitatea numărului limitat de soluţii presupune existenţa a ceva de genul unei etici naturale – variabile, probabil, căci limbajele umane sunt variabile,

dar totuşi caracterizate de ceva solid şi universal recognoscibil la bază. Tocmai această realitate a eticii naturale este cea care face ca denigrarea nesăbuită a instituţiilor sociale să fie greşită şi periculoasă în acelaşi timp. Greşită şi periculoasă pentru că acele instituţii au evoluat cu scopul de a rezolva probleme care trebuie rezolvate pentru ca viaţa să continue. Nu sunt cu niciun chip perfecte, dar să le facem mai bune, în loc să le facem mai proaste, constituie într-adevăr o problemă dificilă.

Aşadar, trebuie să iau complexitatea lumii, să o reduc la un singur punct, astfel încât să pot acţiona şi să-i iau în considerare pe toţi ceilalţi (incluzând şi şinele lor viitor) în timp ce fac asta. Cum reuşesc acest lucru? Comunicând şi negociind. Externalizând problema cognitivă extrem de complexă şi încercând s-o rezolv prin apel la resursele lumii în ansamblul ei. Indivizii care compun fiecare societate cooperează şi concurează lingvistic (deşi interacţiunea lingvistică nu epuizează în niciun caz mijloacele cooperării şi ale competiţiei). Cuvintele sunt formulate colectiv şi toată lumea trebuie să cadă de acord asupra utilizării lor. Cadrul general verbal care ne ajută să delimităm lumea este o consecinţă a peisajului valorii care este construit social, dar în acelaşi timp este mărginit de necesitatea brută a realităţii înseşi. Aceasta ajută la a da acelui peisaj o formă, şi nu orice formă veche. Aici e locul în care ierarhiile – cele funcţionale şi productive – intră mai clar în tabloul de ansamblu.

Lucrurile importante trebuie făcute, altfel oamenii ar muri

de foame, de sete sau ca urmare a expunerii la intemperii – sau de singurătate şi de absenţa atingerii. Ceea ce trebuie făcut trebuie specificat şi planificat. Deprinderile necesare pentru a proceda astfel trebuie dezvoltate. Specificarea, planificarea şi dezvoltarea deprinderilor, precum şi implementarea planului documentat trebuie să se desfăşoare în spaţiul social, cu cooperarea celorlalţi (şi în prezenţa concurenţei acestora). !n consecinţă, unii vor fi mai buni în rezolvarea problemelor

(!) PP

ivite, alţii vor fi mai puţin pricepuţi. Această varianţă a aptitudinilor (precum şi multiplicitatea problemelor existente şi imposibilitatea de a-i pregăti pe toţi în toate domeniile care necesită specializare) generează în mod necesar o structură ierarhică bazată în mod ideal pe competenţă adevărată în raport cu obiectivul. O astfel de ierarhie este în esenţa ei un instrument structurat social care trebuie folosit pentru îndeplinirea eficientă a sarcinilor necesare şi valoroase. Este în acelaşi timp o instituţie socială care face ca progresul şi pacea să fie posibile în acelaşi timp.

DEJOSÎNSUS

Consensul care alcătuieşte supoziţiile rostite şi nerostite legate de merite şi care caracterizează societăţile noastre are o origine străveche, ce a evoluat de-a lungul a sute de milioane de ani. în definitiv, „Cum ar trebui să acţionezi?" nu este decât versiunea imediată, pe termen scurt, a întrebării fundamentale pe termen lung „Cum ar trebui să supravieţuieşti?" Prin urmare, e instructiv să studiem trecutul îndepărtat – mult în josul lanţului evoluţionist, chiar până la

bază – şi să observăm cum au fost puse bazele a ceea ce este important. Cele mai vechi organisme multicelulare din perspectivă filoge- netică (pentru scopurile noastre, este suficient de departe în timp) tind să fie compuse din celule senzorimotoare nediferenţiate.[1] Aceste celule cartografiază anumite fapte sau caracteristici ale mediului pe baza outputului motor al aceloraşi celule, într-o relaţie care, în esenţă, este de unu la unu. Stimulul A înseamnă răspunsul A şi nimic altceva, în vreme ce stimulul B înseamnă răspunsul B. în rândul fiinţelor mai diferenţiate şi mai complexe – rezidenţii mai mari şi mai uşor recognoscibili ai lumii naturale – funcţiile senzoriale şi motoare se separă şi se specializează, astfel încât celulele care îndeplinesc funcţiile senzoriale detectează tipare în lume, iar celulele dedicate funcţiilor motoare produc tipare de output motor. Această diferenţiere facilitează recunoaşterea şi cartografierea unei game mai largi de tipare, precum şi efectuarea unei game mai mari de acţiuni şi reac- ţiuni. Uneori, apare şi un al treilea tip de celule – neuronii – care servesc ca intermediar computaţional între primele două. în rândul speciilor care au stabilit un nivel de funcţionare neuronal, „acelaşi" tipar de input poate produce un tipar diferit de output (în funcţie, de exemplu, de schimbările de mediu sau de starea psihofizică internă a animalului).

Pe măsură ce sistemele nervoase cresc în complexitate şi

iau naştere alte şi alte straturi de intermediere neuronală, relaţia dintre realitatea simplă şi outputul motor devine tot mai complexă, mai imprevizibilă şi sofisticată. Un acelaşi lucru (o aceeaşi situaţie) poate fi perceput în moduri multiple, în timp ce două lucruri percepute în aceeaşi manieră pot da naştere la comportamente foarte diferite. Este foarte dificil să constrângi, de exemplu, chiar şi animale de laborator izolate să se comporte previzibil într-o serie de experimente, în ciuda faptului că aceste experimente sunt concepute pentru a se desfăşura în moduri cât mai similare. Pe măsură ce se multiplică straturile de ţesuturi neuronale care mediază între senzaţie şi acţiune, acestea se şi diferenţiază. Apar sisteme motivaţionale de bază, cunoscute adesea ca pulsiuni (foame, sete, agresiune etc.), adăugând specificitate şi varia- bilitate senzorială şi comportamentală. Motivaţiile care se suprapun apoi peste acestea – fără să existe o linie de demarcaţie clară – sunt sistemele de emoţii. Sistemele cognitive apar mult mai târziu, mai întâi luând probabil forma imaginaţiei, iar ulterior – şi numai la fiinţele umane – ca limbaj pe deplin dezvoltat. Astfel, la fiinţele cele mai complexe există o ierarhie internă a structurii, de la reflexul pulsional la acţiunea mediată de limbaj (în cazul particular al fiinţelor umane), care trebuie organizată înainte să poată funcţiona ca o unitate şi să fie îndreptată asupra unui punct precis.[2]

Cum este organizată această ierarhie, această structură care ia naştere în mare parte de jos în sus, pe parcursul unor intervale vaste de timp evoluţionist? Ne întoarcem la acelaşi răspuns la care ne-am referit mai devreme: prin cooperare şi competiţie constante. Aceste strategii permanente au ca scop dobândirea de resurse şi poziţie, ele definind lupta pentru supravieţuire şi reproducere. Acest lucru are loc de-a lungul intervalelor temporale inimaginabil de lungi care caracterizează evoluţia, precum şi pe durata mult mai scurtă a fiecărei vieţi individuale. Negocierea pentru poziţie sortează organismele după ierarhii omniprezente care guvernează accesul la resurse vitale, cum ar fi

adăpost, hrană şi parteneri de împerechere. Toate fiinţele de o complexitate rezonabilă şi chiar cu o minimă natură socială îşi au locul lor particular pe care îl cunosc. Toate fiinţele sociale învaţă, de asemenea, ce este considerat valoros de ceilalţi membri ai grupului şi deduc din asta, precum şi din înţelegerea propriei lor poziţii o înţelegere sofisticată, implicită şi explicită a valorii înseşi. într-o singură frază: ierarhia internă care translatează realităţile în acţiuni oglindeşte ierarhia externă a organizării sociale. Este clar, de

exemplu, că cimpanzeii dintr-un grup îşi înţeleg lumea socială şi straturile ei ierarhice la niveluri fine, de detaliu. Ei ştiu ce este important şi cine are acces privilegiat la ceea ce e valoros. înţeleg aceste lucruri ca şi cum supravieţuirea şi reproducerea lor ar depinde de asta, aşa cum se şi întâmplă.[3]

Un nou-născut este echipat cu reflexe relativ deterministe: să sugă, să plângă şi să tresară. Totuşi, acestea asigură punctul de start pentru imensa gamă de abilităţi de acţiune, care se dezvoltă odată cu maturizarea umană. La vârsta de doi ani (şi adesea mult mai devreme, pentru multe abilităţi), copiii se pot orienta cu toate simţurile, merg în două picioare, îşi folosesc mâinile dotate cu degete opozabile pentru tot soiul de scopuri şi îşi comunică dorinţele şi nevoile atât verbal, cât şi nonverbal – şi vorbim, desigur, de o listă parţială. Această imensă gamă de aptitudini comportamentale este integrată într-o varietate complexă

de emoţii şi pulsiuni motivationale (mânie, tristeţe, teamă, bucurie, surprindere şi altele) şi apoi este organizată pentru a îndeplini orice scop specific, îngust îl inspiră pe copil în acel moment şi, într-o măsură tot mai mare, de-a lungul unor intervale mai lungi de timp.

Copilul mic aflat în dezvoltare trebuie, de asemenea, să-şi şlefuiască şi să-şi perfecţioneze funcţionarea stării sale motivaţionale dominante în prezent, în armonie cu toate celelalte stări motivaţionale interne (de exemplu, dorinţele separate de a mânca, de a dormi şi de a se juca trebuie să înveţe să coexiste astfel încât fiecare să se poată manifesta optim) şi în concordanţă cu solicitările, rutinele şi oportunităţile mediului social. Această şlefuire şi perfecţionare începe cu relaţia maternă a copilului şi comportamentul dejoacă spontană din cadrul acelui context circumscris, dar totuşi social. Apoi, când copilul s-a maturizat până la punctul la care ierarhia internă a funcţiilor emoţionale şi motivaţionale poate fi subsumată, chiar şi temporar, unui cadru asigurat de un obiectiv abstract, conştient şi comunicabil („hai să ne jucăm de-a mama şi de-a tata”), copilul este pregătit să se joace cu alţii şi va fi în stare ca, de-a lungul timpului, să facă acest lucru într-o manieră tot mai

complexă şi mai sofisticată.[4]

Joaca cu alţii depinde (după cum a observat marele psiholog al dezvoltării Jean Piaget') de stabilirea colectivă a unui obiectiv comun cu partenerii de joacă ai copilului. Stabilirea colectivă a unui obiectiv comun – scopul jocului corelată cu regulile care guvernează cooperarea şi competiţia în relaţia cu acel obiectiv sau scop, constituie un adevărat microcosm social. Toate societăţile pot fi privite ca variaţii ale acestei teme de joc/joacă – E *pluribus* wium' – şi în toate societăţile funcţionale şi decente regulile de bază ale jocului corect, afirmate pe bază de reciprocitate în diferite situaţii şi momente, ajung inevitabil să fie aplicate. Jocurile, ca şi soluţiile la probleme, trebuie să fie reiterabile pentru a rezista în timp, şi există principii care se aplică la şi susţin ceea ce constituie acea repetabilitate. Piaget bănuia, de exemplu, că jocurile practicate în mod voluntar vor avea mai mult succes decât cele practicate sub ameninţarea cu forţa, dat fiind că o parte din energia care ar putea fi consumată cu jocul în sine, oricare ar fi natura acestuia, trebuie să fie irosită pe efortul de impunere. Există dovezi care arată apariţia unor asemenea aranjamente ludice voluntare chiar şi printre rudele noastre nonumane.[6]

Regulile universale ale jocului corect includ capacitatea de a regla emoţia şi motivaţia în timpul cooperării şi competiţiei în urmărirea obiectivului jocului (care este parte integrantă din a fi capabil să te joci), precum şi capacitatea şi voinţa de a stabili interacţiuni reciproc benefice, indiferent de timp şi situaţie, aşa cum am discutat deja. Iar viaţa nu este doar un joc, ci presupune o serie de jocuri, toate având ceva în comun (din ceea ce defineşte un joc) şi ceva unic (altfel n-ar exista niciun motiv pentru jocuri multiple). La început, există un punct de start (grădiniţa, un scor de 0 – 0, o primă întâlnire romantică, debutul stagiaturii), care trebuie îmbunătăţit; există, de asemenea, o procedură pentru realizarea acelei îmbunătăţiri, dar şi un obiectiv dezirabil (absolvirea liceului, un scor favorabil, o relaţie romantică permanentă, o carieră prestigioasă). Ca urmare a acestor

Din latină: „Din mai multe, unul” sau, într-o versiune adaptată, „unitate în diversitate”. (JV.t.)

caracteristici comune, există o etică sau, mai bine spus, o metaetică ce ia naştere, de jos în sus, în mulţimea tuturor jocurilor. Cel mai bun jucător nu este, prin urmare, câştigătorul unui anumit joc determinat, ci, printre multe alte lucruri, cel care este invitat de numărul cel mai mare de alţi indivizi să participe la cea mai extinsă serie de jocuri. Tocmai acesta este motivul, pe care poate că nu l-ai înţeles pe deplin, pentru care le spui copiilor tăi: „Nu contează cine câştigă sau pierde jocul, ci cum îl joci!„' Cum ar trebui să joci ca să fii cel mai dorit

- Până şi şobolanii înţeleg acest lucru. Jaak Panksepp, unul dintre fondatorii sub- domeniului psihologici denumit „neuroştiinţa afectelor" şi un cercetător extrem de creativ, curaj os şi talentat, a petrecut mulţi ani analizând rolul jocului în dezvoltarea şi socializarea şobolanilor (vezi J. Panksepp, Afective *Neuroscience. The FoundationofHumatiandAnimalEmotions* [NewYork: Oxford University Press, 1998], în special capitolul despre joacă, pp. 280-299). Şobolanilor le place să se joace. Le place îndeosebi să se hârjonească, mai ales dacă sunt masculi tineri. Atât de încântaţi sunt, încât muncesc voluntar – trăgând, să spunem, în mod repetat de o pârghie –, ca să obţină prilejul de a intra într-o arenă în care alţi tineri aşteaptă să se joace. Când doi şobolani tineri şi străini ajung pentru prima oară într-o astfel de situaţie, ei se cântăresc din priviri şi stabilesc apoi dominanţa. Dacă un şobolan este cu doar 10% mai mare decât celălalt, poate câştiga cam toate competiţiile de natură fizică, toate meciurile de lupte între şobolani, dar tot se luptă ca să afle care e cel mai tare, iar şobolanul mai mare aproape inevitabil îl învinge pe cel mai mic. Dacă ai fi înclinat să vezi stabilirea ierarhiei

ca echivalentul dominației prin forță, aici s-ar termina jocul. Șobolanul mai mare și mai puternic a învins. Final de poveste. Dar acesta nu este nicidecum finalul poveștii, decât dacă șobolanii se întâlnesc o singură dată. Șobolanii trăiesc în medii sociale și interacționează în repetate rânduri cu aceiași indivizi. Astfel jocul, odată început, continuă, iar regulile trebuie să guverneze nu un joc singular, ci acel joc care se tot repetă. Odată dominanța stabilită, șobolanii se pot juca – și fac acest lucru într-o manieră foarte diferită de lupta adevărată (exact la fel cum lupta în joacă cu un câine de companie diferă foarte mult de a fi atacat de un câine). Desigur, șobolanul mai mare ar putea să-l (intuiască de fiecare dată pe cel mai mic. Dar asta ar încălca regulile (sau, mai exact, metaregulile: cele care trebuie respectate doar de-a lungul jocurilor care se repetă). Scopul jocului repetat nu este dominanța, ci continuarea jocului. Aceasta nu înseamnă că dominanța inițială nu are nicio importanță. Contează, îndeosebi în maniera următoare: Când cei doi șobolani se întâlnesc a doua oară, fiecare dintre ei va adopta câte un rol unic. Șobolanul cel mai mic este obligat săîl invite la joacă pe amicul mai mare, iar șobolanul mai mare este obligat să-i accepte invitația. Primul va sări de colo colo jucăuș nevoie mare, ca să-și arate intențiile. Șobolanul mai mare ar putea să stea rezervat, să facă pe nepăsătorul și puțin dezinteresat (căci se bucură de acest privilegiu); dar, dacă e un tip cumsecade, va lua parte la distracție, căci în adâncul lui el vrea cu adevărat să se joace. Totuși – și acesta este aspectul esențial dacă șobolanul mai mare nu-l lasă pe cel mai mic să învingă și el într-o proporție substanțială din jocurile repetate (Panksepp estimează cam în 30-40% dintre ele), șobolanul mai mic va înceta să mai manifeste invitațiile la joc. Pentru cel mic, nu mai e nicio distracție. Astfel, dacă șobolanul mai mare domină prin forță

dintre jucători? Ce structură trebuie să capete formă în interiorul tău pentru ca un astfel de joc să fie posibil? Iar aceste două întrebări sunt legate între ele, pentru că structura care îţi va permite să joci corespunzător (şi cu o tot mai mare precizie automată sau habituală) va lua naştere doar în procesul de practicare continuă a artei de a juca în mod corespunzător. Unde ai putea învăţa să joci? Oriunde... dacă eşti norocos şi pe faţă.

mim NEBUNULUI

Este util să-ţi ocupi locul la baza unei ierarhii. Te poate ajuta să-ţi dezvolţi recunoştinţa şi modestia. *Recunoştinţa:* Există oameni ale căror competenţe le depăşesc pe ale tale şi ar trebui să ai înţelepciunea de a te bucura de acest fapt. Nişele valoroase care trebuie umplute sunt multe, date fiind numeroasele probleme complexe şi serioase pe care trebuie să le rezolvăm. Faptul că există oameni care umplu acele nişe cu abilităţi şi experienţă demne de încredere e un lucru pentru care ar trebui să fii sincer recunoscător. *Modestia:*

Este mai bine să prezumi ignoranţa şi să inviţi învăţarea decât să crezi că posezi o cunoaştere

suficientă şi să rişti orbirea drept consecinţă. Este mult mai bine să te împrieteneşti cu ceea ce nu ştii decât cu ceea ce ştii, căci pentru prima categorie proviziile sunt infinite, iar pentru a doua, rezervele sunt finite. Când eşti blocat sau încolţit – mult prea adesea de pro- pria-ţi aderenţă îndărătnică şi fixistă la cine ştie ce supoziţii inconştient venerate –, nu te poate ajuta decât ceea ce nu ai învăţat încă.

(ca o brută), aşa cum ar putea, atunci va pierde la nivelul cel mai înalt (nivelul la care distracţia continuă pentru durata cea mai lungă), cu toate că „învinge" mai frecvent la nivelul mai scăzut. Ce implică asta? Cel mai important este că, de fapt, puterea nu este o bază constantă şi unică pe care să construieşti o ierarhie menită să guverneze optim interacţiunile repetate. Şi acest lucru nu este valabil doar în cazul şobolanilor. Masculii-alfa din anumite grupuri de primate sunt mult mai prosociali decât camarazii lor de rang mai mic. Puterea nu este totul nici în cazul lor (vezi F.B.M. de Waal şi M. Suchak, „Prosocial Primates. Selfish and Unselfish Motivations", *Philosophical Transactions of the Royal Society of London: Biologicul* Science *365* [2010]: 2711-2722. Vezi şi F. de Waal, *The Surprising Science of Alpha Males,* TEDMED 2017, bit.ly/primate_ethic).

Dineul» de ordine «■ B. PETEISH

Este necesar şi util să fii, iar în unele privinţe să rămâi un începător. Din acest motiv, printre cărţile de tarot, iubite de intuitivi, romantici, ghicitori şi ticăloşi deopotrivă, Nebunul este o carte pozitivă, iar acest capitol este deschis de o variantă ilustrată a acesteia. Nebunul este un bărbat tânăr şi chipeş, cu ochii ridicaţi spre cer, care călătoreşte prin munţi, luminat puternic de soare – gata-gata să păşească nepăsător peste marginea unei stânci (oare?). Totuşi, tăria lui este exact această disponibilitate de a risca o astfel de cădere; să rişte încă o dată să ajungă la fund. Niciun om care nu e dispus să fie un începător nebun nu poate să înveţe. Este un motiv, alături de altele, pentru care Cari Gustav Jung considera Nebunul ca fiind precursorul arhetipal al personajului la fel de arhetipal al Mântuitorului, ca individ desăvârşit.

începătorului, nebunului, i se cere în mod continuu să fie răbdător şi tolerant – cu el însuşi şi, în egală măsură, cu alţii. Manifestările lui de ignoranţă, lipsă de experienţă şi lipsă de abilităţi pot fi atribuite uneori şi pe bună dreptate iresponsabilităţii, fiind condamnate, cu îndreptăţire, de alţii. Dar adesea e mai bine să privim insuficienţa nebunului ca o

consecinţă inevitabilă a vulnerabilităţii esenţiale a fiecărui individ decât că un adevărat neajuns moral. Multe dintre lucrurile măreţe încep prin a fi mărunte, ignorante şi inutile. Această lecţie

Simbolul de ordine
PETEISH

se regăseşte atât în cultura populară, cât şi în cea clasică sau tradiţională. Să-i luăm, de exemplu, pe eroii Disney, Pinocchio şi Simba, precum şi pe magicul Harry Potter al lui J.K. Rowling. Pinocchio începe ca o marionetă cu cap de lemn, păpuşa care ascultă de deciziile tuturor, în afară de ale sale. Regele Leu este la origine un pui naiv, pionul neştiutor al unui unchi perfid şi răuvoitor. Elevul de la şcoala de vrăjitorie este un orfan neiubit, care doarme într-o debara prăfuită, având-l ca inamic suprem pe Voldemort – care ar putea fi foarte bine Satana însuşi.

Marii eroi mitologizaţi vin adesea pe lume într-un mod asemănător, în cele mai modeste circumstanţe (copilul unui sclav israelit, de exemplu, sau nou-născut într-o iesle prăpădită) şi în mare pericol (să ne gândim la decizia Faraonului de a-i masacra pe toţi bebeluşii de parte bărbătească născuţi dintâi ai israeliţilor şi la edictul comparabil al lui Irod, de mult mai târziu). Dar începătorul de astăzi este maestrul de mâine. Astfel, este necesar chiar şi pentru cei mai realizaţi (dar care doresc să realizeze şi mai multe) să se identifice în continuare ca persoane care încă nu au atins gradul ultim de împlinire; adică, să aprecieze străduania către competenţă; să se subordoneze cu grijă şi modestie adevărate jocului curent; şi să-şi dezvolte cunoaşterea, autocontrolul şi disciplina necesare pentru a face următoarea mutare.

În timpul scrierii acestor rânduri, am fost la un restaurant din Toronto împreună cu soția, fiul și fiica mea. În timp ce mă îndreptam spre masa ocupată de ai mei, un chelner tânăr m-a întrebat dacă poate să-mi spună câteva cuvinte. Mi-a spus că îmi urmărise video clipurile, îmi ascultase podcasturile și îmi citise cartea și că, în consecință, își schimbase atitudinea față de jobul lui cu statut comparativ minor (dar totuși util și necesar). A încetat să mai critice ceea ce făcea sau pe sine însuși pentru faptul că făcea acel lucru, hotărând în schimb să fie recunoscător și să fie atent la orice oportunitate i se prezenta în fața ochilor. A luat hotărârea de a deveni mai sârguincios și mai serios și de a vedea ce se va întâmpla dacă muncea cât de mult putea. Mi-a spus, cu un zâmbet neprefăcut, că în șase luni fusese promovat de trei ori.

Tânărul ajunsese să realizeze că fiecare loc în care se putea afla avea un potențial mai mare decât ar fi putut el să vadă la început (mai ales dacă vederea i-ar fi fost tulburată de resentimentul și cinismul resimțite în urma faptului că se afla aproape la baza ierarhiei). În definitiv, nu e ca și cum un restaurant ar fi o întreprindere simplă, iar acesta făcea parte dintr-o organizație importantă la nivel național, un mare lanț de localuri de bună calitate. Ca să facă o treabă bună într-un astfel

de loc, cei care servesc la mese trebuie să se înţeleagă bine cu bucătarii, care sunt recunoscuţi în toată lumea ca fiind un grup de oameni formidabil de dificili şi de greu de stăpânit. De asemenea, trebuie să fie politicoşi şi amabili cu clienţii. Trebuie să fie permanent cu ochii în patru. Trebuie să se adapteze la sarcini de lucru foarte variate – orele de vârf şi timpii morţi care însoţesc inevitabil viaţa unui chelner. Trebuie să vină la muncă la timp şi treji, din toate punctele de vedere. Trebuie să-i trateze pe superiori cu respectul cuvenit şi să facă la fel cu cei aflaţi sub ei în structura autorităţii (cum ar fi spălătorii de vase). Iar dacă fac toate aceste lucruri şi se întâmplă să lucreze într-o instituţie funcţională, curând vor deveni greu de înlocuit. Clienţii,

Dincolo ie ordine
JOSOJNI. PETEIM

colegii şi superiorii deopotrivă vor începe să reacţioneze faţă de ei într-o manieră pozitivă. Uşile, chiar şi cele invizibile – care altfel ar rămâne închise pentru ei li se vor deschide. Mai mult, abilităţile pe care le dobândesc se vor dovedi eminamente transferabile, fie că vor continua să urce în ierarhia restaurantului, fie că vor decide să-şi îmbunătăţească educaţia ori să-şi schimbe complet traiectoria carierei (situaţie în care vor pleca aşadar cu aprecieri laudative de la angajatorii precedenţi şi vor avea şanse mult mai mari să descopere următoarea oportunitate).

După cum ne putem aştepta, tânărul care avea ceva să-mi spună era entuziasmat de ceea ce i se întâmplase. Preocupările legate de statutul pe care-l avea fuseseră rezolvate într-un mod concret şi realist de ascensiunea lui rapidă în carieră, iar banii suplimentari pe care-i câştiga nu-i dăunau nici ei. îşi acceptase şi, prin urmare, îşi depăşise rolul de începător. încetase să mai fie cinic cu privire la locul pe care-l ocupa în lume şi la oamenii din jurul lui, şi acceptase structura şi poziţia care i se oferiseră. începuse să vadă posibilităţi şi oportunităţi acolo unde înainte fusese orbit, în esenţă, de mândria lui. încetase să mai denigreze instituţia socială din care făcea parte şi începuse să-şi joace rolul aşa cum se cuvenea. Iar această creştere a modestiei i-a adus

recompense din plin.

NECESITATEA EGALILOR

Este bine să fii începător, dar este bine, în acelaşi timp, şi să fii un egal între egali. Se spune, pe bună dreptate, că o comunicare veritabilă nu poate avea loc decât între egali. Aceasta deoarece este foarte dificil să mişti informaţia în susul unei ierarhii. Cei bine poziţionaţi (şi acesta este un mare pericol al urcării în ierarhie) şi-au folosit competenţa curentă – opiniile la care ţin, cunoştinţele lor prezente, abilităţile lor curente – pentru a-şi revendica statutul din punct de vedere moral, în consecinţă, au puţine motivaţii să-şi recunoască greşelile, să înveţe sau să se schimbe – şi o mulţime de motive să nu o facă. Dacă un subordonat expune ignoranţa cuiva cu un statut superior, riscă s-o umilească pe acea persoană, punând la îndoială validitatea îndreptăţirii acesteia la influenţă sau statut, şi să o dea în vileag ca incompetentă, depăşită sau falsă. Din acest motiv, este foarte înţelept ca, de exemplu, să-l abordezi pe şeful tău cu grijă şi în privat cu o problemă (şi cel mai bine e probabil să ai o soluţie la îndemână, dar nu una superficială şi nefezabilă).

Bariere există şi în calea fluxului de informaţii veritabile în josul ierarhiei. De exemplu, resentimentul pe care oamenii aflaţi în partea de jos a ierarhiei ar putea să-l simtă cu privire la poziţia lor ipotetic inferioară îi poate face să nu fie dispuşi să acţioneze productiv la informaţiile venite de sus sau, în cazul cel

mai rău, îi poate motiva să lucreze contrar celor aflate, pur şi simplu din răutate. în plus, cei lipsiţi de experienţă sau de educaţie, sau care au ocupat de curând un post subordonat şi, prin urmare, nu-şi cunosc cum se cuvine mediul de lucru pot fi mai uşor influenţaţi de poziţia ierarhică şi de exercitarea puterii, în locul unei argumentări de calitate sau a observării competenţei. Prin contrast, egalii trebuie în primul rând să fie convinşi. Atenţia lor trebuie răsplătită cu atenţie prin reciprocitate. Să fii înconjurat de egali înseamnă să existi într-o stare de egalitate şi să faci compromisul necesar pentru menţinerea acelei egalităţi. Prin urmare, este bine să te afli în mijlocul unei ierarhii.

Acesta este unul dintre motivele pentru care prieteniile sunt atât de importante şi pentru care se formează atât de devreme în viaţa. Un copil de doi ani este, de regulă, preocupat de sine, deşi e capabil şi de acţiuni reciproce simple. Aceeaşi Scarlett, despre care am vorbit mai sus – nepoata mea –, îmi dădea bucuroasă una dintre jucăriile ei de pluş preferate, ataşată de o suzetă, când i-o ceream. Pe urmă i-o dădeam sau i-o aruncam înapoi (uneori şi ea o arunca, măcar în apropierea mea). îi plăcea jocul ăsta. !1 jucam şi cu o lingură – un instrument pe care tocmai începuse să-l stăpânească. Se juca în acelaşi mod cu mama şi cu bunica ei – cu oricine se întâmpla să se afle prin preajmă când avea chef de joacă, dacă era îndeajuns de familiarizată cu acea persoană ca să nu fie sfioasă. Aşa încep comportamentele care se

transformă, la copiii mai mari, în împărtăşire deplină.

Fiica mea, Mikhaila, mama lui Scarlett, şi-a dus copilul la spaţiul recreaţional de pe acoperişul apartamentului lor din centru cu câteva zile înainte de scrierea acestor idei. Câţiva alţi copii se jucau acolo, majoritatea mai mari, iar jucării erau din belşug. Scarlett şi-a petrecut

timpul adunând cât mai multe jucării aproape de scaunul mamei sale şi nu s-a arătat deloc impresionată când alţi copii veneau să şterpelească vreuna pentru ei, Ba chiar a luat o minge direct de la un alt copil, ca s-o adauge la colecţie. Acesta este un comportament tipic pentru copiii cu vârste de până la doi ani. Capacitatea lor de reciprocitate, deşi nu absentă (şi aptă de a se manifesta în moduri cu adevărat adorabile), este limitată din punctul de vedere al dezvoltării.

Totuşi, la trei ani, majoritatea copiilor sunt capabili să împartă cu adevărat. Pot să-şi amâne gratificarea suficient de mult ca să-şi aştepte rândul pentru a participa la unjoc care nu poate fi jucat de toţi simultan. Pot începe să înţeleagă rostul unui joc la care participă mai mulţi copii şi să respecte regulile, deşi s-ar putea să nu reuşească să descrie în mod coerent în ce constau acele reguli. încep să stabilească prietenii în urma unor expuneri

repetate la copii cu care au negociat cu succes relaţii reciproce de joacă. Unele dintre aceste prietenii se transformă în primele relaţii intense pe care aceşti copii le au în afara familiilor lor. în cadrul unor astfel de relaţii, care au o tendinţă marcată de a se forma între parteneri de vârste egale (sau măcar aflaţi în etape de dezvoltare egale), copilul învaţă să se lege strâns de un seamăn şi începe să învețe cum să trateze în mod corespunzător altă persoană, cerând în schimb acelaşi lucru.

Această legătură mutuală are o importanţă vitală. Un copil fără măcar un prieten special, apropiat, are şanse mult mai mari să sufere mai târziu probleme psihologice, fie de natură depresivă/anxioasă, fie de natură antisocială[7], în vreme ce copiii cu prieteni mai puţini sunt, de asemenea, mai predispuşi să rămână şomeri sau necăsătoriţi ca adulţi.[8] Nu există dovezi potrivit cărora importanţa prieteniei scade în vreun fel odată cu vârsta.* Toate cauzele mortalităţii par a fi reduse la adulţii cu reţele sociale de calitate superioară – şi aici ne referim inclusiv la starea generală de sănătate. Acest lucru rămâne adevărat pentru cei mai bătrâni chiar şi în cazul unor boli cum ar fi hipertensiunea, diabetul, emfizemul şi artrita, iar pentru adulţii tineri şi vârstnici deopotrivă, în cazul crizelor cardiace. Interesant

* Aceasta face ca sondajul realizat de YouGov pe 30 iulie 2019, „Millennials Are the Loneliest G eneration" („Milenialii sunt generaţia cea mai singuratică" – bit. ly/2TWMLn), în care se arată că 25% dintre aceştia nu au nidun fel de cunoscut şi 22% nu au prieteni, să fie deosebit de sumbru, dacă e adevărat.

este că există unele dovezi potrivit cărora oferirea de sprijin social, la fel de mult sau mai mult chiar decât primirea acestuia, este cea care asigură aceste beneficii protectoare (şi, cumva deloc surprinzător, aceste dovezi ne arată faptul că cei care dăruiesc mai mult tind să şi primească mai mult).[9] Astfel, pare că intr-adevăr e mai bine să dai decât să primeşti.

Egalii îşi împart atât poverile, cât şi bucuriile vieţii. De curând, când eu şi soţia mea, Tammy, am suferit grave probleme de sănătate, am avut marele noroc să avem pe lângă noi membri ai familiei (cum- naţii, mama şi sora mea, copiii) şi prieteni apropiaţi, care ne-au ajutat vreme de lungi perioade. Au fost dispuşi să-şi lase vieţile „în aşteptare" şi să ne ajute în timp ce treceam prin criză. înainte de asta, când cartea mea *12 Reguli pentru viaţă* a devenit un succes, şi pe parcursul lungului turneu de lansări şi discuţii care a urmat, eu şi Tammy am fost apropiaţi de oameni cu care puteam să ne împărtăşim situaţia fericită. Erau prieteni şi membri ai familiei sincer încântaţi de ceea ce se întâmpla, care urmăreau cu aviditate evenimentele din vieţile noastre, fiind dispuşi să discute despre reacţia (aparent) copleşitoare din partea publicului. Aceasta a sporit considerabil semnificaţia şi sensul a tot ceea ce făceam şi a redus izolarea pe care ar fi putut s-o aducă o

schimbare atât de dramatică fîn bine sau în răni.

Relaţiile stabilite cu colegi care au un statut similar la locul de muncă reprezintă o altă sursă importantă de reglare între semeni, pe lângă prietenie. Să menţii relaţii bune cu colegii tăi înseamnă, printre altele, să recunoşti meritele cuiva, atunci când e cazul, să îţi asumi partea ta din sarcinile pe care nimeni nu le agreează, dar care totuşi trebuie făcute, să execuţi lucrările la timp şi de calitate când faci parte dintr-o echipă, să te prezinţi când eşti aşteptat şi, în general, lumea să se poată bizui pe tine că vei face ceva mai mult decât ţi se cere oficial prin fişa postului. Aprobarea sau dezaprobarea colegilor tăi răsplăteşte şi întăreşte această reciprocitate continuă, iar asta – la fel ca reciprocitatea, care e o parte necesară a prieteniei – ajută la menţinerea unei funcţionări psihice stabile. E mai bine să fii cineva pe care ceilalţi să se poată baza, cel puţin în aşa măsură încât, când treci prin perioade de dificultăţi personale, oamenii alături de care ai lucrat să fie dispuşi şi capabili să intervină şi să te ajute.

(!) PP

Prin prietenie şi relaţii colegiale, ne modificăm înclinaţiile spre egoism, învăţând să nu ne punem mereu pe primul loc. Mai puţin evident, dar la fel de important am putea, de asemenea, să învăţăm să ne învingem înclinaţiile spre naivitate şi exces empatic (tendinţa de a ne sacrifica în mod nepotrivit şi nedrept în beneficiul altora care au porniri de prădători), când egalii noştri ne sfătuiesc şi ne îndeamnă să ne susţinem propria cauză. în consecinţă, dacă suntem norocoşi, începem să practicăm adevărata reciprocitate şi câştigăm măcar o parte din avantajul despre care vorbea poetul Robert Burns:

Oh, dacă o Putere ne-ar oferi darul
De a ne vedea pe *noi înşine prin ochii altora!*
De multe boacăne ne-ar scuti,
Şi de idei prosteşti:
Ne-am schimba purtările şi înfăţişarea Ba chiar

şi obiectul devotamentului![10]

E bine să fii o autoritate. Oamenii sunt fragili. Din acest motiv, viaţa e dificilă şi suferinţa, comună. Pentru a ameliora acea suferinţă – să te asiguri că toată lumea are de mâncare, apă curată, dotări sanitare şi un loc în care să se adăpostească, pentru început –, e nevoie de iniţiativă, efort şi aptitudini. Dacă o problemă trebuie rezolvată şi mulţi oameni se implică în soluţionarea ei, atunci o ierarhie trebuie să ia şi va lua naştere, diferenţiindu-i pe cei care *sunt în stare* şi cei care nu *sunt în stare* să dea tot ce au mai bun, cei din urmă învăţând din mers să fie competenţi. Dacă problema este reală, atunci oamenii care se pricep cel mai bine să rezolve problema curentă trebuie să se ridice către vârf. Asta nu este putere. Este autoritatea care însoţeşte în mod corespunzător capacitatea.

Acum, se înţelege de la sine că se cuvine să încredinţezi puterea autorităţilor competente, care pot rezolva problemele inevitabile; şi că este în egală măsură de adecvat să fii una dintre acele autorităţi competente, dacă este posibil, când apare o problemă dificilă. Aceasta ar putea fi considerată o filosofie a responsabilităţii. O persoană responsabilă decide să facă dintr-o problemă problema sa, apoi să lucreze cu sârguinţă – ba chiar cu ambiţie – la găsirea unei soluţii, împreună cu alţi oameni, în cea mai eficientă manieră posibilă (eficientă, pentru că sunt şi alte probleme de rezolvat, iar eficienţa permite conservarea resurselor care

apoi pot fi dedicate altui scop important).

Ambiţia este adesea – şi de multe ori cu intenţie – identificată greşit cu dorinţa de putere şi condamnată, denigrată şi pedepsită. E adevărat, ambiţia este uneori exact acea dorinţă de exercitare a unei influenţe necuvenite asupra altora. Dar există o diferenţă crucială între *uneori* şi *întotdeauna*. Autoritatea nu înseamnă doar putere şi este extrem de nefolositor, chiar periculos, să le confundăm. Când oamenii exercită putere asupra altora, îi constrâng. Ei se folosesc de ameninţarea privaţiunii sau a pedepsei, astfel încât subordonaţii lor n-au încotro decât să acţioneze într-o manieră contrară nevoilor, dorinţelor şi valorilor personale. Prin contrast, când oamenii îşi exercită autoritatea, fac asta datorită competenţei lor – o competenţă care este recunoscută şi apreciată spontan de ceilalţi şi în general este urmată de bunăvoie, cu o anumită uşurare şi cu sentimentul că se face dreptate.

Cei care sunt însetaţi de putere – tiranici şi cruzi, chiar psiho- păţi – îşi doresc să-i controleze pe ceilalţi astfel încât fiecare toană egoistă de hedonism să poată fi imediat gratificată; astfel ca invidia să-şi poată distruge ţinta; astfel ca resentimentul să-şi poată găsi expresia. Dar oamenii buni sunt în schimb ambiţioşi (şi, în plus, sâr- guincioşi, oneşti şi determinaţi), pentru că sunt posedaţi de dorinţa de a rezolva probleme veritabile şi serioase. Acest gen de ambiţie trebuie să fie încurajat în toate modurile

posibile. Este unul dintre multele motive pentru care identificarea grăbită a luptei pentru victorie a băieţilor şi bărbaţilor cu „tirania patriarhală” (care caracterizează, pasămite, societăţile noastre moderne, productive şi comparativ libere) este atât de vădit contraproductivă. Şi trebuie spus că e şi crudă: aproape că nu există nimic mai rău decât să tratezi pe cineva care se străduieşte să devină competent ca pe un tiran în devenire. „Victoria”, în unul dintre aspectele sale principale şi cele mai importante din punct de vedere social, înseamnă depăşirea obstacolelor pentru binele public mai larg. Cineva care se perfecţionează ieşind învingător

câştigă într-o manieră care îmbunătăţeşte jocul pentru toţi jucătorii. Să adopţi o atitudine de cinism naiv sau deliberat orb faţă de aceste lucruri ori să le negi de-a dreptul înseamnă să te poziţionezi – poate intenţionat, căci oamenii au multe motive întunecate – ca inamic al ameliorării practice a suferinţei înseşi. Şi pot să mă gândesc aici la câteva alte atitudini sadice.

Acum, puterea poate (şi chiar trebuie) să însoţească autoritatea. Totuşi, şi mai important, *autoritatea autentică limitează exercitarea arbitrară a puterii*. Această limitare se manifestă când agentul autoritar se îngrijeşte şi îşi asumă

responsabilitatea pentru cei asupra cărora exercitarea puterii este posibilă. Copilul cel mai mare poate să-şi ia responsabilitatea pentru fraţii săi mai mici, în loc să-i domine, să-i necăjească şi să-i chinuie, şi poate învăţa în acest fel cum să-şi exercite autoritatea şi să limiteze folosirea greşită a puterii. Chiar şi cel mai mic dintre fraţi îşi poate exercita o autoritate adecvată asupra câinelui familiei. Să-ţi exerciţi autoritatea înseamnă să înveţi că puterea necesită preocupare şi competenţă şi că ea vine însoţită de nişte costuri specifice. O persoană nou-promovată într-un post de conducere învaţă în scurt timp că managerii sunt de multe ori mai stresaţi de numeroşii lor subordonaţi decât sunt stresaţi subordonaţii de managerul lor unic. O astfel de experienţă moderează ceea ce altfel ar putea să

devină fantezii idealiste, dar periculoase despre atractivitatea puterii şi ajută la ostoirea dorinţei de extindere infinită a acesteia. în fine, în lumea reală, cei care ocupă poziţii de autoritate în ierarhiile funcţionale sunt în general pătrunşi până în adâncul fiinţei lor de răspunderea pe care o poartă pentru oamenii pe care-i supraveghează, angajează şi îndrumă.

Nu oricine simte această povară, firește. O persoană care s-a statornicit ca autoritate poate să-şi uite originile şi să-şi dezvolte un dispreţ contraproductiv pentru persoanele aflate la început de drum. Aceasta e o greşeală, cel puţin pentru că înseamnă că persoana statornicită nu poate risca să facă ceva nou (căci ar însemna să adopte rolul nebunului dispreţuit). De asemenea, pentru că aroganţa blochează drumul spre învăţare. Tiranii miopi, loviţi de orbire deliberată şi de egoism îngust, există cu siguranţă, dar ei nu sunt nici pe departe o majoritate, cel puţin în societăţile funcţionale. Altfel, nimic nu ar funcţiona.

Prin contrast, autoritatea care îşi aminteşte de etapa sa de începător voluntar poate să reţină identificarea cu nou-venit şi cu promisiunea potenţialului şi să folosească această amintire ca sursă de informare personală necesară pentru limitarea setei de putere. Unul dintre lucrurile care nu încetează să mă uimească este încântarea pe care oamenii cumsecade o simt în capacitatea de a oferi oportunităţi celor

asupra cărora îşi exercită în prezent autoritatea. Am trăit asta în repetate rânduri. Mi s-a întâmplat personal, ca profesor universitar şi cercetător ştiinţific, dar am observat această generozitate la mulţi alţi oameni aflaţi în situaţia mea, precum şi la cei din afaceri şi din alte contexte profesionale cu care m-am familiarizat. Există o mare plăcere intrinsecă în a-i ajuta pe tinerii deja competenţi şi admirabili să devină profesionişti foarte bine pregătiţi, valoroşi în plan social, autonomi şi responsabili. Nu diferă de plăcerea dată de creşterea copiilor şi este unul dintre principalii motivatori ai ambiţiei valide. Astfel, poziţia de şef, când este ocupată în mod adecvat, are ca unul din elementele fundamentale de atracţie oportunitatea de a-i identifica pe indivizii merituoşi aflaţi la începutul vieţii lor profesionale şi a le pune la dispoziţie mijloacele constructive de avansare.

INSTITUIE SOCIALE SUNT NECESARE, DAR INSUFICIENTE

Sănătatea mentală înseamnă să cunoşti regulile jocului social, să le asimilezi şi să le respecţi. Diferenţele de statut sunt prin urmare inevitabile, căci toate întreprinderile merituoase au un obiectiv, iar cei care urmăresc realizarea

lor au abilităţi diferite în relaţie cu acel obiectiv. Să accepţi realitatea acestui dezechilibru şi, cu toate acestea, să te străduieşti să mergi înainte – fie că pentru moment te afli la bază, la mijloc sau la vârf – reprezintă un element important al sănătăţii mentale. Dar rămânem cu un paradox. Soluţiile de ieri şi de astăzi, pe care se bazează ierarhiile noastre curente, nu vor servi neapărat drept soluţii şi pentru ziua de mâine. Repetarea nechibzuită a ceea ce a fost suficient în trecut – sau, mai rău, insistenţa autoritaristă că

toate problemele au fost permanent rezolvate – înseamnă prin urmare introducerea unui pericol mai mare când schimbările în lumea mai largă fac necesare schimbările locale. Respectul pentru transformarea creativă trebuie, prin urmare, să însoţească aşadar consideraţia corespunzătoare pentru structurile ierarhice, cele care au oferit rezolvări pe care trecutul ni le-a lăsat moştenire. Aceasta nu este nici o opinie morală arbitrară, nici un îndemn la relativismul moral. Este ceva mai degrabă înrudit cu cunoaşterea legilor naturale gemene încorporate în structura realităţii noastre. Creaturi eminamente sociale, oamenii trebuie să respecte regulile, să rămână sănătoşi psihic şi să minimizeze

incertitudinea, suferinţa şi conflictele nenecesare. Totuşi, în acelaşi timp trebuie să transformăm cu grijă aceste reguli, pe măsură ce circumstanţele din jurul nostru se modifică.

Aceasta presupune, de asemenea, că personalitatea ideală nu poate rămâne o simplă şi nechestionată oglindire a stării sociale curente. Se poate spune totuşi că, în condiţii normale, *capacitatea* de a te conforma fără a pune întrebări întrece *incapacitatea* de a te conforma. Totuşi, refuzul de a te conforma când mediul social înconjurător a devenit patologic – incomplet, arhaic, deliberat orb sau corupt – este ceva de o valoare şi mai mare, aşa cum este capacitatea de a oferi alternative creative, valide. Aceasta ne lasă pe toţi în seama unei enigme

morale permanente: Când urmăm pur şi simplu convenţia, făcând ceea ce ne cer sau ne impun alţii, şi când ne bazăm pe judecata individuală, cu toate limitările şi prejudecăţile ei, şi respingem cerinţele colectivului? Cu alte cuvinte: Cum stabilim un echilibru între conservatorismul rezonabil şi creativitatea revigorantă?

Mai întâi de toate, pe frontul psihologic, apare problema temperamentului. Unii oameni sunt temperamental predispuşi la conservatorism, iar alţii la o percepţie şi o acţiune mai liberal-creative.[11] Aceasta nu înseamnă că socializarea nu are capacitatea de a modifica acea predispoziţie; fiinţele umane sunt organisme foarte plastice, cu o lungă perioadă de dezvoltare preadultă, iar circumstanţele în care ne găsim se pot modifica foarte drastic. Totuşi, asta nu schimbă faptul că în mediul uman există o serie de nişe relativ permanente pe care diferitele moduri de temperament s-au adaptat să le umple.

Cei care tind spre dreapta spectrului politic sunt apărători neclintiţi a tot ceea ce a funcţionat în trecut. Şi, în mare parte din timp, poziţia lor e corectă, ca urmare a numărului limitat de căi care produc succes personal, armonie socială şi stabilitate durabilă. Dar uneori ei se înşală. Mai întâi, pentru că prezentul şi viitorul diferă de trecut; în al doilea rând, pentru că până şi ierarhiile altădată funcţionale cad pradă de regulă (inevitabil?) maşinaţiilor interne într-o manieră care le

produce prăbuşirea. Cei care se ridică la vârf pot să facă asta prin manipulare şi exercitarea unei puteri nejuste, acţionând într-un mod care funcţionează doar pentru ei, cel puţin pe termen scurt; dar acel gen de ascensiune subminează funcţionarea corespunzătoare a ierarhiei din care fac parte în mod convenţional, în general astfel de oameni nu reuşesc să înţeleagă sau nu le pasă de funcţia pe care o are de îndeplinit organizaţia pe care au pus mâna. Ei extrag ce pot din bogăţiile întâlnite în cale şi lasă în urmă o dâră de dezastru.

Acest efect corupător al puterii este criticat de cei aflaţi la stânga spectrului politic (liberalii americani), şi pe bună dreptate. Dar este extrem de important să distingem între o ierarhie funcţională şi productivă (şi oamenii care o fac să fie astfel) şi învelişul degenerat al unei instituţii cândva grozave. Ca să faci această distincţie trebuie să ai capacitatea şi dorinţa de a observa şi diferenţia, în loc să te bazezi fără să stai pe gânduri doar pe înclinaţiile politice. Trebuie să ştii că ierarhiile sociale pe care le ocupăm în mod necesar au o parte luminoasă, precum şi una întunecată (şi să înţelegi că a te concentra pe una prin excluderea celeilalte este periculos de părtinitor). De asemenea, trebuie să ştii că pe partea mai radicală, mai creativă – sursa necesară de revitalizare a ceea ce a devenit imoral şi perimat – pândeşte totodată şi un mare pericol. O parte a acestui pericol constă în însăşi tendinţa celor cu gândire mai

liberală de a vedea numai negativul în instituţiile bine împământenite. O altă parte a pericolului izvorăşte din ceea ce se întâmplă la polul opus faţă de procesele corupte, dar conservatoare, care destabilizează şi distrug ierarhiile funcţionale: există radicali lipsiţi de etică, în aceeaşi măsură în care există administratori, manageri şi directori executivi corupţi. Aceşti indivizi tind să fie profund ignoranţi faţă de realităţile complexe ale statu-quoului, inconştienţi faţă de propria lor ignoranţă şi nerecunoscători faţă de ceea ce trecutul le-a lăsat moştenire. O astfel de ignoranţă şi nerecunoştinţă se cuplează adesea cu înclinaţia de

a folosi clişee cinice obosite pentru a justifica refuzul de a se angaja fie în rigorile terne, dar necesare ale convenţiilor, fie în riscurile şi dificultăţile unor întreprinderi cu adevărat constructive. Tocmai acest gen de corupere a transformării creative este ceea ce îi face pe conservatori – şi nu numai pe conservatori – să adopte o precauţie adecvată faţă de schimbare.

Cu câţiva ani în urmă, am avut o discuţie cu o tânără de douăzeci şi ceva de ani – nepoata cuiva care mi-a trimis un e-mail după ce a vizionat câteva dintre prelegerile mele online.

Părea grav nefericită şi mi-a spus că îşi petrecuse mare parte din ultimele şase luni zăcând în pat. Venise să vorbească cu mine pentru că o cuprinsese disperarea. în viziunea ei, singurul lucru care stătea între ea şi sinucidere era responsabilitatea pe care şi-o păstrase pentru un animal de companie exotic, o felină serval. Aceasta era ultima manifestare a interesului pentru biologie, care o pasionase cândva, dar pe care o abandonase, spre marele ei regret, când renunţase la studiile liceale. Nu fusese prea bine îndrumată de părinţii ei, care îi permise- seră să alunece într-o manieră ce devenise dezastruoasă pe parcursul câtorva ani.

în pofida declinului pe care-l suferea, tânăra formulase un fel de plan, Mi-a spus că se gândise să se înscrie intr-un program de doi ani

care să-i permită să termine liceul, ca o condiție pentru a se înscrie mai departe la un colegiu de medicină veterinară. Dar nu se interesase cum se cuvine despre cele ce i-ar fi fost necesare ca să-și împlinească această ambiție. îi lipsea un mentor. Nu avea prieteni buni. îi venea mult mai ușor să rămână inactivă și să dispară în izolarea ei. Am avut o conversație bună timp de circa trei sferturi de oră. Era o tânără cumsecade. M-am oferit să discutăm mai amănunțit despre viitorul ei dacă ducea la bun sfârșit un program online de planificare conceput de mine și de colegii mei profesori.'

Totul a decurs bine până când discuția noastră a cotit-o spre politică. După ce am vorbit despre situația ei personală, a început să-și

• Această planificare face parte din Self-Authoring Suite, un set de programe individuale menite să-i ajute pe oameni să scrie despre problemele din trecutul lor (Past Authoring), despre defectele și virtuțile personalității lor prezente (Present Authoring, în două părți) și despre dorințele lor pentru viitor (Future Authoring). Eu recomand în mod deosebit această din urmă parte.

exprime nemulţumirea faţă de starea lumii în general – faţă de ceea ce considera că ar fi catastrofa provocată de efectele activităţii umane asupra mediului înconjurător. în principiu, nu e nimic în neregulă cu exprimarea îngrijorării privind marile probleme planetare. Nu asta contează. Totuşi, e ceva greşit în a-ţi supraestima cunoaşterea privind astfel de lucruri – sau poate chiar capacitatea de a te gândi în profunzime la ele – când eşti un tânăr de douăzeci şi ceva de ani, când nu ai nimic pozitiv în viaţa ta şi îţi vine greu până şi să te ridici din pat. în asemenea condiţii, trebuie să-ţi reevaluezi priorităţile, iar o parte crucială a acestui lucru este să-ţi regăseşti modestia necesară pentru a te ocupa de propriile tale probleme şi de a le rezolva.

Pe măsură ce schimbul verbal continua, m-am pomenit că nu mai eram antrenat într-o conversaţie veritabilă cu o tânără femeie rătăcită, care venise să discute cu mine. în schimb, am devenit un partener ipotetic egal intr-o dezbatere cu un ideolog care ştia ce e în neregulă la nivel global; care ştia cine era de vină pentru acele probleme globale; care ştia că era imoral să participi la continuarea distrugerii prin manifestarea oricărei dorinţe personale; şi care credea, în sfârşit, că eram cu toţii vinovaţi şi condamnaţi. în acel moment, continuarea conversaţiei

ar fi însemnat că (1) vorbeam nu cu această tânără, ci cu cine sau ce pusese stăpânire pe ea în timp ce se afla în plasa ideilor generice, impersonale şi cinice şi (2) dădeam de înţeles că discutarea unor astfel de subiecte în acele circumstanţe era şi acceptabilă, şi productivă.

Niciuna dintre urmări nu ar fi avut rost. Aşa că m-am oprit (ceea ce nu însemna că întreaga şedinţă fusese o pierdere de timp). îmi venea imposibil să nu conchid că o parte din ceea ce o redusese la starea de paralizie morală prelungită pe durata mai multor luni nu era atât vinovăţia legată de potenţiala contribuţie la efectele negative ale intervenţiilor umane asupra lumii, cât sentimentul de superioritate morală pe care i-l adusese preocuparea pentru astfel de lucruri (în pofida excepţionalului pericol psihologic al îmbrăţişării acestei viziuni sumbre asupra viitorului omenirii). Scuzat fie-mi clişeul, dar ca să poţi alerga, trebuie ca mai întâi să mergi. S-ar putea chiar să fii nevoit să te târăşti înainte de a merge. Aceasta face parte din acceptarea poziţiei tale de începător, la baza ierarhiei pe care o dispreţuieşti cu atâta nonşalanţă, aroganţă şi egoism. Mai mult, atitudinea profund antiumană

care însoţeşte adesea lacrimile vărsate pentru degradarea

mediului şi lipsa de umanitate a omului faţă de om nu poate ajuta, ci are un efect marcat asupra atitudinii psihice care defineşte relaţia unei persoane cu ea însăşi.

A fost nevoie de foarte mult timp ca să ne organizăm, în plan biologic şi social, în ierarhiile funcţionale care ne specifică percepţiile şi acţiunile şi ne definesc interacţiunile cu lumea naturală şi socială. Profunda recunoştinţă pentru acest dar este singurul răspuns potrivit. Structura care ne cuprinde pe toţi are latura ei întunecată – la fel cum are şi natura, la fel cum are fiecare individ –, dar asta nu înseamnă că blamarea uşuratică, generică şi egoistă a statu-quoului este adecvată (la fel cum nu este nici obiecţia impulsivă faţă de ceea ce pare a fi o schimbare necesară).

NECESITATEA ECHILIBRULUI

Pentru că a face ceea ce alţii fac deja şi au făcut mereu funcţionează atât de des şi pentru că, uneori, acţiunea radicală poate produce un succes nemăsurat, atitudinile şi acţiunile conservatoare, dar şi cele

creative se propagă permanent. O instituţie socială funcţională – o ierarhie dedicată producerii unor lucruri de valoare, mai presus de simpla asigurare a propriei supravieţuiri – poate utiliza tipurile conservatoare pentru a implementa cu atenţie procese de valoare demonstrată şi tipurile creative, liberale, pentru a determina modul în care ceea ce este vechi şi perimat poate fi înlocuit cu ceva nou şi mai valoros. Prin urmare, echilibrul între conservatorism şi originalitate trebuie atins în mod adecvat, în plan social, prin aducerea laolaltă a celor două tipuri de persoane. Dar cineva trebuie să determine cum se poate face cel mai bine acest lucru, iar asta necesită o înţelepciune care transcende simpla înclinaţie temperamentală. Pentru că trăsăturile asociate cu creativitatea, pe de o parte, şi împăcarea cu statu-quoul, pe de altă parte, tind să se excludă reciproc, este greu să găseşti o singură persoană care să le fi echilibrat pe ambele în mod corespunzător şi care prin urmare să poată să lucreze confortabil cu fiecare tip, deci care se poate ocupa, într-o manieră nepărtinitoare, de necesitatea de a capitaliza respectivele forme de talent şi înclinaţie. Dar dezvoltarea acelei aptitudini poate măcar începe cu o lărgire a înţelepciunii conştiente: este vorba despre o conştientizare clară a felului în care conservatorismul este bun (cu un set de pericole asociate), la fel cum şi transformarea creativă – chiar şi de natură radicală – este bună (cu un set de pericole asociate). învăţarea profundă a acestui lucru – cu aprecierea reală a

necesităţii ambelor puncte de vedere – înseamnă cel puţin posibilitatea de a preţui ceea ce oameni cu adevărat diferiţi au de oferit şi de a fi capabil să sesizezi când balanţa s-a înclinat prea mult într-o anumită direcţie. Acelaşi lucru este valabil şi pentru cunoaşterea laturii întunecate a ambelor părţi. Pentru gestionarea corespunzătoare a unor chestiuni complexe, este necesară o viziune suficient de rece pentru a-i separa pe cei însetaţi de putere şi pe pse- udo-avocaţii egoişti ai statu-quoului de conservatorii veritabili; şi pe iresponsabilii rebeli fără cauză de cei cu adevărat creativi. Iar a gestiona asta înseamnă să distingi acei factori atât între graniţele propriului tău suflet, cât şi printre ceilalţi oameni.

Şi cum ai putea realiza asta? Mai întâi, ar fi bine să înţelegem că aceste două moduri de existenţă sunt în totalitate interdependente. Unul nu poate exista cu adevărat fără celălalt, deşi ele există într-o tensiune autentică. Aceasta înseamnă, în primul rând, de exemplu, că disciplina – subordonarea la statu-quo, într-o formă sau alta – trebuie înţeleasă ca un precursor necesar al transformării creative, şi nu ca inamicul acesteia. Astfel, aşa cum ierarhia supoziţiilor care alcătuiesc structura ce organizează societatea şi percepţiile individuale este modelată şi totalmente dependentă de restricţii, aşa este şi transformarea creativă. Trebuie să forţeze limitele. Nu are nicio utilitate şi nu poate fi evocată decât dacă luptă împotriva a ceva. Acesta este motivul pentru care marele djinn, cel care îndeplineşte dorinţele

– Dumnezeu, într-un microcosm – este arhetipal prins între limitele unei lămpi şi supus, de asemenea, voinţei deţinătorului actual al lămpii. Djinnul – geniul – este combinaţia dintre posibilitate, potenţial şi constrângere extremă.

Prin urmare, limitările, constrângerile, graniţele arbitrare – regulile, temutele reguli, chiar ele – nu doar că asigură armonia socială şi stabilitatea psihologică, dar fac posibilă şi creativitatea care înnoieşte ordinea. în consecinţă, ceea ce se află în spatele dorinţei de libertate

totală declarate făţiş – aşa cum este exprimată, să zicem, de anarhist sau de nihilist – nu este o dorinţă pozitivă, care luptă pentru o exprimare creativă sporită, ca în imaginea idealizată a artistului. în schimb, este o dorinţă negativă – dorinţa pentru o absenţă totală a responsabilităţii, care pur şi simplu nu este echivalentă cu libertatea autentică. Aceasta este minciuna obiecţiilor la reguli. Dar „Jos cu responsabilitatea" nu constituie un slogan convingător – fiind suficient de narcisist pentru a se autonega în mod evident –, în vreme ce corespunzătorul „Jos cu regulile" poate fi înveşmântat ca un cadavru eroic.

Alături de înţelepciunea conservatorismului veritabil se află pericolul ca statu-quoul să devină corupt, iar coruperea sa să fie exploatată într-un mod egoist. Alături de strălucirea întreprinderii creative se află eroismul fals al ideologului resentimentar, care îmbracă hainele rebelului original, în vreme ce îşi asumă fără merite superioritatea morală şi respinge toată responsabilitatea autentică. Conservatorismul inteligent şi precaut şi schimbarea grijulie şi incisivă menţin lumea în stare de ordine. Dar fiecare are aspectul său întunecat şi este esenţial, după ce s-a înţeles acest lucru, ca tu să fii ceva din ambele – incluzând aici şi acele lucruri din umbră, despre care poate nici

nu ai vrea să ştii. Aceasta face parte din înţelegerea complexităţii pe care cu toţii o purtăm în noi.

PERSONALITATEA CA IERARHIE ŞI CAPACITATEA DETRANSFORMARE

Cum trebuie înţeleasă, atunci, personalitatea care echilibrează respectul pentru instituţiile sociale şi, în egală măsură, transformarea creativă? Acest lucru nu e uşor de determinat, dată fiind complexitatea problemei. Din acest motiv, ne întoarcem spre poveşti. Poveştile ne oferă un şablon mai larg. Ele descriu un tipar îndeajuns de specific pentru a avea o valoare imensă, dacă putem să-l imităm, dar suficient de general (spre deosebire de o anumită regulă sau un anumit set de reguli) pentru a fi aplicat chiar şi situaţiilor noi. în poveşti, surprindem observaţii asupra personalităţii ideale. Spunem poveşti despre succes şi eşec plecând de la aventuri şi plăsmuiri romanţioase. ! n cadrul universurilor noastre narative, succesul ne mişcă înainte spre ceea ce este mai bun, spre tărâmul făgăduinţei; în schimb, eşecul ne condamnă la abis pe noi şi pe cei de care suntem legaţi. Binele ne mişcă în sus şi înainte, iar răul ne trage înapoi şi în jos. Marile poveşti se referă la personaje în acţiune şi astfel oglindesc structurile şi procesele inconştiente care ne ajută să translatăm lumea intransigentă a faptelor în lumea socială durabilă, funcţională şi reciprocă a valorilor.*

O ierarhie valorică întrupată într-un mod adecvat – incluzând valoarea conservatorismului şi pe cea a geamănului său, transformarea creativă – îşi găseşte expresia la nivelul personalităţii, iar în naraţiune, la nivelul personalităţii ideale. Fiecare ierarhie are ceva în vârful ei. Acesta este motivul pentru care o poveste, care este o descriere a acţiunii unei personalităţi, are un erou (şi chiar dacă acel cineva este antieroul, nu contează: antieroul slujeşte funcţiei de identificare a eroului prin contrast, căci eroul este ceea ce antieroul, în mod categoric, nu este). Eroul este individul aflat în vârf, victoriosul, campionul, înţeleptul, outsiderül merituos care dobândeşte succesul în cele din urmă, cel care rosteşte adevărul în circumstanţe periculoase şi aşa mai departe. Poveştile pe care le creăm, privim,

ascultăm şi ni le amintim se centrează pe acţiuni şi atitudini pe care le găsim interesante, convingătoare şi demne de a fi comunicate, ca o consecinţă a experienţei noastre personale cu oameni admirabili şi detestabili deopotrivă (sau cu fragmente ale atitudinilor şi acţiunilor lor specifice) sau din cauza înclinaţiei noastre de a împărtăşi cu cei din jurul nostru ceea ce ne-a captat atenţia. Uneori, putem să extragem naraţiuni convingătoare direct din experienţa noastră personală cu persoane individuale; alteori creăm amalgamuri

* Putem vedea asta manifestându-se, de exemplu, în tendinţa protestanţilor evanghelici americani de a întreba, când se confruntă cu o nouă problemă existenţială: „Ce ar face Iisus?" Este o abordare uşor de parodiat, dar arată cu precizie valorile poveştilor: după ce naraţiunea a fost asimilată, poate fi folosită ca şablon pentru a genera noi percepţii şi comportamente. Ar putea părea o naivitate sau o infatuare să ne imaginăm ce acţiuni ar putea întreprinde Mântuitorul arhetipal Însuşi în limitările unei vieţi normale, dar scopul naraţiunilor religioase este, de fapt, să motiveze imitaţia.

de personalităţi multiple, adesea de conivenţă cu cei care compun grupul nostru social.

Clientul a cărui poveste a fost relatată parţial mai sus avea o viaţă de care ne-am folosit pentru a exemplifica necesitatea angajamentului social. Totuşi, acea poveste nu a epuizat semnificaţia atitudinilor şi acţiunilor sale transformate. în timp ce-şi reconstruia viaţa socială, devenind un participant activ la o gamă de activităţi colective, simultan işi dezvolta o anumită competenţă creativă care era la fel de neaşteptată. El nu beneficiase de o educaţie formală superioară liceului şi nici nu avea o personalitate care să-l frapeze imediat pe un observator extern, ca fiind deosebit de creativă. Totuşi, noile preocupări sociale care-l atrăgeau erau în principal orientate către iniţiative estetice.

Mai întâi şi-a antrenat ochiul pentru formă, simetrie, noutate şi frumuseţe ca fotograf. Avantajele sociale ale acestei preocupări au fost multiple: s-a înscris într-un club ai cărui membri participau la plimbări fotografice bilunare, în cursul cărora grupul lor de douăzeci şi ceva de oameni vizita părţi ale oraşului interesante vizual, fie pentru frumuseţea sau unicitatea lor naturală, fie pentru atractivitatea peisajelor industriale. Ca urmare a acestor activităţi, a învăţat multe aspecte tehnice leoate de erhinamentnl fntnmfie. De asemenea, membrii PHI-

pului îşi criticau unii altora lucrările şi făceau asta intr-un mod constructiv, ceea ce însemna că toţi indicau erorile făcute, dar subliniau şi elementele valoroase.

Toate acestea l-au ajutat pe clientul meu să comunice într-o manieră productivă în legătură cu subiecte care în alte condiţii ar fi fost dificile din punct de vedere psihologic (dat fiind că era vorba de critici care, din cauza asocierii lor cu viziunea creativă, ar fi putut genera cu uşurinţă reacţii exagerate şi contraproductive) şi să facă tot mai bine distincţie între imaginile care erau banale, anoste sau conformiste şi cele de calitate veritabilă. După câteva luni, percepţia lui se dezvoltase suficient ca să înceapă să câştige competiţiile locale şi să genereze comisioane profesionale. Crezusem de la bun început că participarea la clubul de fotografie ar fi fost recomandată din perspectiva dezvoltării personale, dar am fost realmente frapat de dezvoltarea rapidă a aptitudinilor sale vizuale şi tehnice şi foarte încântat de timpul petrecut în şedinţele în care îi discutam şi evaluam împreună opera.

După câteva luni de muncă pe frontul fotografiei, clientul meu a început să producă şi să-mi arate alte imagini pe care le crease – care erau în prima lor incarnare în mod categoric nişte desene abstracte amatoriceşti făcute cu pixul. Acestea constau în esenţă din bucle de diferite dimensiuni, alăturate în mod continuu, pe o singură pagină. De fapt, nişte mâzgăleli, deşi mai controlate şi evident mai gândite decât

nişte simple mâzgăleli.

Ca şi în cazul fotografiilor (şi al clubului fotografic), le-am considerat ca fiind utile din punct de vedere psihologic – ca o prelungire a capacităţii creatoare –, dar nu ca demersuri artistice merituoase, de sine stătătoare. Cu toate acestea, a insistat în această direcţie, generând mai multe desene pe săptămână, aducând la şedinţele noastre tot ceea ce crease între timp. Produsele lui au crescut în sofisticare şi frumuseţe cu o rapiditate impresionantă. în scurt timp, a început să realizeze desene complexe, simetrice şi destul de spectaculoase în alb şi negru, care aveau îndeajuns de multă frumuseţe intrinsecă pentru a servi drept modele grafice pentru tricouri, având deci şi o potenţială valoare comercială,

Văzusem cu claritate acest gen de dezvoltare în cazul altor doi clienţi de-ai mei, ambii caracterizaţi de temperamente intrinsec creative (foarte bine ascuns în unul dintre cazuri; mai dezvoltat, educat şi evident în celălalt). în plus, citisem descrieri de cazuri clinice şi dezvoltare personală făcute de Cari Gustav Jung, care a observat că producerea de figuri geometrice cu o complexitate şi ordonare crescânde – adesea cercuri în interiorul pătratelor sau invers – însoţea în mod regulat o creştere a organizării personalităţii, Acest lucru a părut cu certitudine adevărat nu doar în cazul clientului meu, fapt dovedit de competenţa lui înfloritoare în domeniul fotografiei şi de dezvoltarea

aptitudinilor de artist grafic, ci şi în cazul altor doi cli- enţi pe care am avut plăcerea să-i ajut ca psihoterapeut. Prin urmare, ceea ce am observat în mod repetat a fost nu doar reconstrucţia psihicului – ca o consecinţă a creşterii socializării (şi aprecierii instituţiilor sociale) –, ci şi transformarea în paralel a proceselor în principal interioare, fapt indicat de o creştere a capacităţii de a percepe şi a crea ceea ce era elegant, frumos şi preţuit în plan social.

Clienţii mei au învăţat nu doar să se supună în mod corespunzător solicitărilor uneori arbitrare, dar totuşi necesare ale lumii sociale, ci şi să ofere acelei lumi ceva la care aceasta nu ar fi avut acces în absenţa activităţii lor creatoare private.

Nepoata mea, Scarlett, a ajuns şi ea să manifeste comportamente care indicau, dacă nu capacitatea ei creatoare, măcar aprecierea pe care o avea pentru capacitatea creatoare – şi aceasta pe lângă socializarea ei desfăşurată prin intermediul arătării cu degetul, gest preţuit din punct de vedere social. Când oamenii discută despre o poveste – prezentată ca un film, piesă de teatru sau carte –, ei încearcă de regulă să ajungă la un consens sofisticat în ceea ce priveşte semnificaţia acesteia (sofisticat, deoarece un grup de oameni poate în general să ofere mai multe puncte de vedere decât un singur individ; consens, pentru că discuţia continuă de obicei până când se ajunge la un acord general cu privire la subiectul discutat). Acum, ideea potrivit căreia o poveste este

o formă de comunicare – şi de divertisment – este unul dintre acele adevăruri care apar ca evidente la o primă considerare, dar care devin tot mai misterioase pe măsură ce reflectăm mai mult la el. Dacă e adevărat că o poveste are o semnificaţie, atunci este clar că ea indică ceva. Dar ce şi în ce mod? Ceea ce constituie indicarea este evident atunci când cineva arată spre un anumit obiect sau spre o anumită persoană, dar e mult mai puţin evident când ni se indică ceva prin simbolismul comportamentului cumulativ, ca să spunem aşa, al unui personaj dintr-o poveste.

Acţiunile şi atitudinile eroilor şi eroinelor lui J.K. Rowling furnizează încă o dată exemple populare ale acestui proces. Harry Potter, Ron Weasley şi Hermione Granger sunt caracterizaţi în mare parte de dorinţa şi capacitatea de a respecta reguli (fapt indicat de priceperea lor ca ucenici) şi, simultan, de a le încălca. Iar cei care îi supraveghează sunt înclinaţi, în egală măsură, să recompenseze ambele forme de comportament aparent paradoxale. Chiar şi tehnologiile folosite de micii vrăjitori în timpul uceniciei lor sunt caracterizate de acest dualism. Harta Ştrengarilor, de exemplu (care oferă celui în posesia căruia se află o reprezentare exactă a teritoriului explorat sub forma unei machete fizice sau geografice a ţinutului Hogwarts şi a şcolii de vrăjitorie, şi care oferă localizarea tuturor rezidenţilor în viaţă), poate fi activată ca instrument funcţional numai prin rostirea unui set de

cuvinte care par să indice exact opusul unui comportament moral: „Jur solemn că nu pun nimic bun la cale"; la fel, harta va fi dezactivată, astfel încât funcţia ei să rămână secretă, cu sintagma: „Năzbâtie îndeplinită”.

Nu e uşor să înţelegi în ce fel un astfel de artefact care e activat prin asemenea afirmaţii va putea fi vreodată „bun la ceva” – va putea fi altceva decât o unealtă cu scopuri evident malefice, Dar, tot aşa cum Harry şi prietenii săi încalcă frecvent (dar cu grijă) regulile şi sunt la fel de frecvent şi de grijuliu recompensaţi pentru că fac aşa ceva, şi Harta Ştrengarilor variază în ce priveşte valoarea sa morală în funcţie de diversele intenţii ale celor ce o folosesc. în toate volumele ce alcătuiesc această serie se sugerează cu tărie că ceea ce este bun nu poate fi redus la o simplă respectare rigidă a regulilor, oricât de disciplinată ar fi acea respectare sau oricât de vitale ar fi regulile respective. Ceea ce înseamnă că seria „Harry Potter” nu indică spre supunerea oarbă faţă de ordinea socială ca fiind cea mai înaltă dintre virtuţile morale. Ceea ce depăşeşte acea obedienţă nu este atât de evident ca să poată fi articulat cu uşurinţă, ci este ceva în genul: „Respectă regulile în afară de cazul în care, procedând astfel, subminezi, de fapt, scopul acestor reguli – situaţie în care asumă-ţi riscul de a acţiona într-o manieră contrară celei asupra căreia s-a convenit că ar fi morala”. Aceasta este o lecţie care pare a fi mai uşor de predat prin descrieri ale comportamentelor specifice decât prin învăţarea pe de rost sau prin

impunerea unei reguli diferite. Metaregulile (care pot fi considerate drept reguli despre reguli mai degrabă decât ca reguli propriu-zise) nu sunt neapărat comunicate în aceeaşi manieră ca şi regulile simple.

Scarlett, cu accentul pe care-l punea pe arătatul cu degetul, a învăţat, la scurt timp după ce a deprins acest gest fizic relativ simplu, cum să înţeleagă semnificaţia mai complexă a poveştilor. La un an şi jumătate, putea să semnifice ceva cu degetul arătător. Totuşi, la doi ani şi jumătate, putea să înţeleagă şi să imite semnificaţia mult mai complicată a unei poveşti. Pentru o perioadă de aproximativ şase luni, începând de la ultima vârstă menţionată, insista, când era întrebată, că era Pocahontas, şi nu Ellie (numele preferat de tatăl ei) ori Scarlett (numele preferat de mamă). Din punctul meu de vedere, acesta a fost un act uluitor de gândire sofisticată. Primise o păpuşă Pocahonta s, care a devenit una dintre jucăriile ei preferate, alături de o păpuşă-bebeluş (şi ea foarte îndrăgită), căreia i-a dat numele bunicii ei, Tammy, soţia mea. Când se juca cu păpuşa-prunc, Ellie era mama. Totuşi, cu Pocahontas, situaţia era diferită. Păpuşa nu era un bebeluş, iar Ellie nu mai era mama ei. în schimb, nepoata mea se considera o Pocahontas adultă – imitând păpuşa, care era îmbrăcată ca o femeie tânără, precum şi personajul care jucase rolul principal în filmul Disney cu acelaşi nume, pe care îl urmărise captivată în două ocazii separate.

Pocahontas din filmul Disney avea asemănări marcante cu perso-

najele principale din seria „Harry Potter”. Este făgăduită de tatăl ei lui Kocoum, un războinic viteaz care întruchipează, cu toată seriozitatea, virtuţile tribului său, dar ale cărui comportament şi atitudini sunt prea îngrădite de reguli pentru a se potrivi cu personalitatea mai expansivă a viitoarei sale mirese. în schimb, Pocahontas se îndrăgosteşte de John Smith, căpitanul unei corăbii din Europa şi reprezentantul a ceea ce se află în afara teritoriului cunoscut, dar care are (potenţial) o mare valoare. Paradoxal, Pocahontas urmăreşte o ordine morală superioară prin respingerea lui Kocoum în favoarea lui Smith – încălcând o regulă de o importanţă profundă (preţuieşte ceea ce are valoarea cea mai mare în ierarhia de reguli a culturii curente) – într-un mod foarte asemănător personajelor principale din „Harry Potter”, Aceasta este morala ambelor naraţiuni: respectă regulile până când eşti capabil să fii un exemplu strălucitor pentru ceea ce reprezintă ele, dar inc ale ă-le când aceste reguli constituie impedimentul cumplit pentru întruchiparea virtuţilor lor centrale, Iar Elizabeth-Scarlett, care încă nu avea trei ani, a avut înţelepciunea intrinsecă de a sesiza această miză în filmul Disney şi de a folosi acest lucru ca ajutor în jocul ei de rol (păpuşa Pocahontas). Perspicacitatea ei în această privinţă a atins limitele insondabilului.

Acelaşi set de idei – respectarea regulilor, exceptând situaţiile în care respectarea acelor reguli înseamnă să nu ţii cont, să ignori sau să

rămâi orb la un principiu moral superior – este reprezentat cu o forţă uluitoare în două naraţiuni evanghelice diferite (care servesc, indiferent de opinia ta despre ele, ca poveşti tradiţionale sau clasice centrale ce portretizează o personalitate cu scopul de a încuraja imitarea), în prima, Hristos este prezentat, încă din copilărie, ca un

maestru al tradiţiei evreieşti. Aceasta îl face pe deplin informat cu privire la valoarea trecutului şi îl portretizează ca fiind caracterizat de respectul tipic, să spunem, al conservatorului autentic. Potrivit relatării din *Sfânta Evanghelie după Luca* (2:42-52), familia lui Iisus călătorea în fiecare an la Ierusalim, de sărbătoarea Paştelui evreiesc[1]:

> Iar când a fost El de doisprezece ani, s-au suit la Ierusalim, după obiceiul sărbătorii.
>
> Şi, sfârşindu-se zilele, pe când se întorceau ei, Copilul Iisus a rămas în Ierusalim şi părinţii Lui nu ştiau.
>
> Şi, socotind că este în ceata călătorilor de drum, au venit cale de o
>
> zi, căutându-L printre rude şi printre cunoscuţi.
>
> Şi, negăsindu-L, s-au întors la Ierusalim, căutându-L.
>
> Iar după trei zile L-au aflat în templu, şezând în mijlocul învăţătorilor, ascultându-i şiîntrebându-i.
>
> Şi toţi care 11 auzeau se minunau de priceperea şi de răspunsurile Lui.
>
> Şi, văzându-L, rămaseră uimiţi, iar mama Lui a zis către El: Fiule, de ce ne-ai făcut nouă aşa? Iată, tatăl Tău şi eu Te-am căutat îngrijoraţi.

Şi El a zis către ei: De ce era să Mă căutaţi? Oare, nu ştiaţi că în cele ale Tatălui Meu trebuie să fiu?

Dar ei n-au înţeles cuvântul pe care l-a spus lor.

Şi a coborât cu ei şi a venit în Nazaret, şi le era supus. Iar mama Lui păstra în inima ei toate aceste cuvinte.

Şilisus sporea cu înţelepciunea şi cu vârsta şi cu harul la Dumnezeu şi la oameni.

Totuşi, apare un paradox atunci când luăm în considerare totalitatea relatărilor evanghelice – unul strâns asociat cu tensiunea dintre respectul pentru tradiţie şi necesitatea transformării creative, în pofida dovezilor privind înţelegerea şi aprecierea desăvârşită şi chiar precoce de către El a regulilor, adultul Hristos încalcă în mod repetat şi scandalos tradiţiile Sabatului – cel puţin din perspectiva tradiţionaliştilor din comunitatea Sa şi în detrimentul Său. De exemplu, îi

’ Pentru ediţia în română, toate citatele biblice sunt preluate din *Biblia sau Sfânta* Scriptura, sub îndrumarea şi cu purtarea de grijă a PF Teoctist, cu aprobarea Sfântului Sinod, ediţia 1984. (Kt.)

conduce pe discipolii Săi printr-un lan de grâu, culegând şi mâncând spice (Luca 6:1). El justifică acest lucru fariseilor care obiectează, refe- rindu-se la o relatare cu regele David, care a acţionat similar, hră- nindu-şi poporul, când necesitatea a impus-o, cu pâinea care era rezervată preoţilor (Luca 6:4). Hristos le spune interlocutorilor Săi, într-un mod remarcabil, că „fiul Omului este Domn şi al sâmbetei" (Luca 6:5).

Un document străvechi, cunoscut sub denumirea de *MexBezae', o* versiune necanonică a unei părţi din *Noul Testament,* oferă o interpolare imediat după secţiunea din *Sfânta Evanghelie după Luca* prezentată mai sus, care aruncă o lumină profundă asupra aceleiaşi chestiuni. El oferă o înţelegere profundă a relaţiei complexe şi paradoxale dintre respectul faţă de reguli şi acţiunea morală creativă care este necesară şi dezirabilă, în pofida faptului că se manifestă în aparentă opoziţie cu acele reguli. Documentul conţine o relatare în care Hristos se adresează cuiva care, asemenea Lui, încălcase o regulă sacră: „în aceeaşi zi, observând un om care lucra sâmbăta, [Iisus] i-a spus: «Omule, dacă într-adevăr ştii ce faci, eşti binecuvântat; dar dacă nu ştii, eşti blestemat, ca un păcătos care încalcă Legea»„[12].

Ce înseamnă această afirmaţie? Ea sintetizează perfect înţelesul Regulii I. Dacă înţelegi regulile – necesitatea lor, caracterul lor

sacru, haosul pe care îl ţin la distanţă, felul în care unesc comunităţile care le respectă, preţul plătit pentru stabilirea lor şi pericolul încălcării lor –, dar eşti pe deplin dispus să-ţi asumi responsabilitatea de a face o excepţie, pentru că vezi asta ca slujind un bine superior (şi dacă eşti o persoană cu suficient caracter ca să poţi opera cu această distincţie), atunci ai slujit spiritul, în loc de litera legii, iar acesta este o faptă morală elevată, Dar dacă refuzi să-ţi asumi importanţa regulilor pe care le încâlci şi acţionezi din comoditate egoistă, atunci eşti condamnat, în mod corespunzător şi inevitabil. Nepăsarea pe care o manifeşti cu privire la propria ta tradiţie te va

• Un codex este o cane compusă din foi de pergament, papirus sau, cel mai adesea, hârtie. Termenul este acum în general rezervat textelor scrise de mână, aşa cum este cazul *Codexului Bezae*. Acest codex conţine versiunile greacă şi latină a *Faptelor Apostolilor* şi cea mai mare parte din cele patru *Evanghelii,* care sunt unice prin faptul că includ suplimentar ceea ce acestea omit şi, adesea, prin stilul în care au fost scrise.

nenoroci pe tine şi probabil pe cei din jurul tău, cu desăvârşire şi în mod dureros, în timp.

Aceasta este în concordanţă cu alte sentimente şi fapte ale lui Hristos descrise în evanghelii. în Matei 12:11 se spune: „El le-a zis: «Cine va fi între voi omul care va avea o oaie şi, de va cădea ea sâmbăta în groapă, nu o va apuca şi o va scoate?»„ Capitolul 6 din *Sfânta Evanghelie dupăLuca* îl descrie pe Hristos vindecând un om cu mâna uscată într-o altă sâmbătă, afirmând: „Vă întreb pe voi, ce se cade sâmbăta: a face bine sau a face rău? A scăpa un suflet sau a-l pierde?" Această juxtapunere psihologică şi conceptual dureroasă a două atitudini morale (respectarea sabatului versus interdicţia de a face bine) este alt aspect care îi înfurie constant pe farisei şi face parte dintr-un şir de evenimente care în cele din urmă duc la arestarea şi crucificarea lui Hristos. Aceste poveşti portretizează dilema existenţială care caracterizează etern viaţa umană: este necesar să ne conformăm, să fim disciplinaţi şi să respectăm regulile – să facem cu modestie ceea ce fac şi alţii dar la fel de necesar este să ne folosim judecata, viziunea şi adevărul care ne ghidează conştiinţa ca să ne dăm seama ce este corect, chiar şi când regulile ne sugerează altceva. Tocmai capacitatea de

a gestiona această combinaţie este cea care caracterizează personalitatea pe deplin dezvoltată: adevăratul erou.

O anumită cantitate de reglementare arbitrară trebuie tolerată – sau asumată, în funcţie de punctul tău de vedere – pentru a păstra laolaltă lumea şi locuitorii acesteia. O anumită proporţie de creativitate şi rebeliune trebuie tolerată – sau asumată, în funcţie de punctul tău de vedere – pentru a menţine procesul de regenerare. Fiecare regulă a fost cândva un act creator, care a încălcat alte reguli. Fiecare act creator, autentic în creativitatea sa, are şanse să se transforme, cu timpul, într-o regulă utilă. Interacţiunea vie dintre instituţiile sociale şi demersul creativ este cea care menţine lumea în echilibru, pe linia subţire dintre prea multă ordine şi prea mult haos. Aceasta este o enigmă teribilă, o adevărată povară existenţială. Trebuie să susţinem şi să preţuim trecutul şi trebuie să facem asta cu o atitudine de recunoştinţă şi respect. în acelaşi timp totuşi trebuie să ne păstrăm ochii deschişi – noi, fiinţele vizionare – şi să reparăm mecanismele străvechi care ne stabilizează şi ne susţin atunci când instituţiile se clatină. Astfel, trebuie să acceptăm paradoxul pe care îl presupune

respectarea zidurilor care ne menţin în siguranţă, simultan cu a permite să pătrundă suficient din ceea ce este nou şi schimbător astfel încât instituţiile noastre să rămână vii şi sănătoase. înseşi stabilitatea şi dinamismul lumii depind de subsumarea tuturor demersurilor noastre perfecţiunii şi caracterului sacru al acelei capacităţi duale.

Nu denigra cu uşurinţă instituţiile sociale sau realizările creative.

REBIS

maginează-ti cine ai putea fi şi apoi tlnteste neclintit în direcţia aceea

!

CINE EŞTI ŞI CINE Al PUTEA FI?

De unde ştii cine eşti? în definitiv, eşti complex mai presus de pro- pria-ţi înţelegere; mai complex decât orice altceva există, exceptându-i pe ceilalţi oameni; complexitatea fiinţei tale merge dincolo de orice ţi-ai putea imagina. Iar ignoranţa ta este şi mai mare din cauza îmbinării dintre cine eşti şi cine ai putea fi. Nu eşti doar ceva care este. Eşti ceva care devine – şi amploarea potenţială a acelei deveniri îţi depăşeşte, şi ea, înţelegerea. Eu cred că orice om simte că are un potenţial mai mare decât şi-a permis până acum să se realizeze. Acel potenţial este adesea estompat de o sănătate deficitară, de ghinion, de tragedii generale şi de întâmplări nefericite ale vieţii. Dar mai poate fi ascuns şi de absenţa dorinţei de a profita pe deplin de oportunităţile pe care le oferă viaţa – la această lipsă a disponibilităţii se adaugă erori regretabile de tot felul, inclusiv eşecuri în ceea ce priveşte disciplina, credinţa, imaginaţia şi angajamentul. Cine eşti? Şi, mai important, cine ai putea fi dacă ai fi tot ceea ce ai putea să fii?

Este oare imposibil să dăm un răspuns la aceste întrebări

sau avem la dispoziţie surse din care am putea să extragem îndrumări? La urma urmelor, ne-am tot observat comportamentul – cu succesele şi eşecurile noastre – vreme de zeci (poate chiar sute) de mii de ani. în tot acest timp, şamanii, profeţii, misticii, artiştii, poeţii şi barzii noştri

au distilat ceva vital din aceste observaţii – o esenţă concentrată a ceea ce ne face umani în realitate şi în posibilitate. Făcând asta, ei ne-au pus la dispoziţie reprezentări ale acelei esenţe vitale, care ni se prezintă ca un lucru ce nu poate fi nici ignorat, nici uitat. Aceşti oameni creativi scriu şi interpretează dramele omului, ne spun poveşti care ne captează imaginaţia şi ne umplu visurile cu viziuni despre ceea ce ar putea să fie. Cele mai profunde dintre acestea sunt memorate, discutate şi perfecţionate prin contribuţie colectivă, ca apoi să devină focusul ritualurilor care ne unesc de-a lungul secolelor, formând însăşi baza culturilor noastre. Acestea sunt poveştile pe care sunt construite edificiile noastre ritualice, religioase şi filosofice ce caracterizează societăţile sofisticate, dens populate şi de succes.

Poveştile pe care nu le putem nici ignora, nici uita sunt memorabile din următorul motiv (printre altele): Ele vorbesc unui ceva pe care îl ştim, dar nu ştim că îl ştim. Filosoful grec Socrate credea că toată învăţătura este o formă de reamintire. Socrate a afirmat că sufletul, nemuritor în esenţa sa, ştie totul înainte de a se naşte din nou ca bebeluş. Totuşi, în momentul naşterii, toată cunoaşterea anterioară este uitată şi trebuie reamintită prin experienţele vieţii. Sunt multe de spus despre

această ipoteză, oricât de ciudată ar putea să pară astăzi. Sunt multe lucruri pe care le-am *putea* face – lucruri pe care corpurile şi minţile
noastre sunt capabile să le facă dar care rămân latente, inclusiv la nivel genetic. Expunerea la experienţe noi activează acest potenţial adormit, eliberând capacităţi încorporate în noi de-a lungul vastei perioade a istoriei noastre evoluţioniste.[1] Aceasta este probabil maniera cea mai elementară în care corpurile noastre păstrează înţelepciunea trecutului şi apelează la ea când este necesar, Acesta este modul, chiar dacă nu e singurul, în care există posibilitatea umană. Prin urmare, se poate spune ceva profund despre conceptul de învăţare ca reamintire.

Evident, pe lângă „reamintire" (adică activarea posibilităţilor înnăscute, dar ascunse), putem să învăţăm multe lucruri care sunt noi. Acesta este unul dintre factorii principali care ne diferenţiază de animale. Chiar şi mamiferele complexe şi inteligente, cum ar fi cimpanzeii şi delfinii, tind să repete comportamentele specifice ale speciilor lor generaţie după generaţie, cu foarte mici schimbări. Prin contrast, oamenii pot să caute şi chiar caută în permanenţă şi întâlnesc ceea ce e nou, îl investighează şi se adaptează la el şi îl fac parte din ei înşişi. Putem, de asemenea, să translatării ceva pe care-l

cunoaştem deja la un nivel de reprezentare într-o nouă cunoaştere de pe un alt nivel. Putem urmări acţiunile unei creaturi vii, animal sau om, şi apoi să le imităm, să translatării percepţiile noastre privind mişcările lor în noi mişcări pe care să ni le apropriem. Putem chiar să generalizăm astfel de acte imitative, surprinzând „spiritul" acelui ceva sau cineva pe care îl observăm şi să producem noi căi de a vedea şi a acţiona, care sunt întru câtva „în acelaşi spirit".' Aceasta este parte din ceea ce alcătuieşte baza cunoaşterii implicite profund întrupate, la rândul ei reprezentând o proporţie extrem de mare din fundamentul înţelegerii noastre adevărate. Putem să observăm, de asemenea, pe cineva acţionând sau ceva întâmplându-se şi să consemnăm ceea ce vedem, translatând acţiunea într-un limbaj care durează mai mult decât rostirea sa şi apoi să-l comunicăm în absenţa a ceea ce este descris. în sfârşit, şi cel mai misterios, putem să ne imaginăm şi apoi să exprimăm prin comportament ceva ce pur şi simplu nu a mai fost văzut până atunci, ceva care este cu adevărat original. Şi putem codifica şi reprezenta toată această aptitudine – mă refer la acţiunea adaptivă şi la transformarea ei – în poveştile pe care le relatăm despre cei pe care îi admirăm, ca şi despre cei pe care îi detestăm. Şi acesta este modul în care determinăm cine suntem

şi cine am putea, probabil, să devenim.

Poveştile devin de neuitat când comunică moduri de existenţă sofisticate – probleme complexe şi soluţii la fel de complexe – pe care le percepem, în mod conştient, în fragmente, dar nu le putem articula pe deplin. Acesta este motivul pentru care, de exemplu, povestea biblică a lui Moise şi a exodului evreilor din Egipt a devenit o piatră de hotar atât de puternică pentru sclavii negri aflaţi în căutarea emancipării în Statele Unite:

Du-te, Moise, du-te în fura *Egiptului*
Şi spune-i bătrânului Faraon
Să lase poporul meu să plece.[2]

* Să ne gândim la cei care şi-au făcut o meserie din a imita vedete. Ei nu copiază neapărat exact, mişcare după mişcare, comportamentele celor pe care îi imită, ci spiritul lor – ceea ce este comun în toate comportamentele celebrităţii vizate. Acelaşi lucru este valabil când copiii se joacă de-a adulţii. Ei urmăresc să reproducă spiritul, nu comportamentele individuale.

Povestea biblică a Exodului este considerată pe bună dreptate ca arhetipală (sau paradigmatică ori fundamentală) de gânditorii psihanalitici şi religioşi deopotrivă, pentru că prezintă un exemplu perfect de transformare psihică şi socială. Această poveste a Ieşirii a apărut ca un produs al imaginaţiei şi a fost transformată prin repovestire şi prelucrare colectivă permanentă într-o formă, în ultimă instanţă, plină de înţeles, şi care este aplicabilă, în acelaşi timp, planurilor politic, economic, istoric, personal şi spiritual. Aceasta este însăşi definiţia profunzimii literare – această profunzime poate fi regăsită în anumite forme ale istoriilor vechi, tradiţionale. Realitatea acestei profunzimi înseamnă că astfel de relatări pot fi folosite în mod divers, ca un cadru semnificativ pentru orice proces de schimbare profundă experimentat de un individ sau de o societate (stare stabilă, coborâre în haos, re statornicirea stabilităţii); de asemenea, poate conferi acelui proces realitate multidimensională, context, semnificaţie puternică şi motivaţie.

APARI MEMORABILULUI

Dincolo tie
(iitliit

Cum poate o poveste să ajungă memorabilă? Ce ar putea preceda

revelarea ei? Este ea măcar o consecinţă a unei lungi perioade de observare? Să ne imaginăm un om de ştiinţă care monitorizează comportamentul unei haite de lei sau al unei cete de cimpanzei – de fapt, al oricărui grup de animale sociale complexe. Cercetătorul încearcă să identifice regularităţile din comportamentul indivizilor şi al grupului (într-un cuvânt, tiparele) şi să articuleze acele regularităţi – să le încapsuleze în limbaj. Omul de ştiinţă ar putea mai întâi să relateze o serie de anecdote despre acţiunile animalelor, emblematice pentru comportamentul general al speciei. Apoi ar putea abstractiza şi mai mult, încercând să generalizeze învăţămintele anecdotelor prin descrieri de tipul regulilor. Spun „de tipul regulilor" pentru că animalele nu respectă reguli. Regulile necesită limbaj. Animalele nu fac decât să manifeste regularităţi. Ele nu pot formula, înţelege sau respecta *reguli.*

Dar fiinţele omeneşti? Putem să ne observăm acţionând, aşa cum ar face un om de ştiinţă – mai exact, ca un povestitor. Apoi putem să ne spunem poveşti unii altora. Poveştile sunt deja distilări ale comportamentului observat (dacă nu sunt distilări, nu vor fi interesante, căci relatarea unei succesiuni de acţiuni cotidiene nu constituie o poveste reuşită). După ce povestea a prins o formă substanţială, o putem analiza, căutând tipare şi

regularităţi mai profunde. Dacă acea analiză are succes, putem generaliza învăţămintele anecdotelor prin formularea de reguli, după care putem învăţa, în mod conştient, să respectăm acele reguli. Iată cum s-ar putea acest lucru. Cu toţii reacţionăm critic când un copil, un adult sau chiar o societate acţionează necorespunzător, nedrept sau rău. Eroarea ne impresionează emoţional. Intuim că un tipar pe care se bazează adaptarea individuală şi socială a fost dislocat şi încălcat. Suntem iritaţi, frustraţi, răniţi sau îndureraţi de această trădare. Ceea ce nu înseamnă că fiecare dintre noi, reacţionând emoţional, a reuşit să articuleze o filosofic cuprinzătoare a binelui şi răului. S-ar putea să nu reuşim niciodată să sesizăm exact ce n-a mers cum trebuie. Totuşi, asemenea copiilor care, deşi nu sunt familiarizaţi cu un joc nou, tot sunt în stare să-l joace, ştim că au fost încălcate regulile,

Exact ceva de acest gen este descris în povestea biblică a Exodului, vechea relatare a fugii sclavilor evrei de la stăpânii lor egipteni. Moise, aflat în fruntea fugarilor, este solicitat în permanenţă de cei care îl urmează să facă distincţii morale foarte fine când aceştia intră în conflict unii cu alţii şi îi cer sfatul. În consecinţă, el petrece un timp îndelungat observând şi contemplând comportamentul lor. Este ca şi cum profetul din pustiu trebuie să descopere ce reguli se străduiau să pună în

practică el şi cei care-l urmau, înainte ca el să primească de la Dumnezeu poruncile explicite, Să ne amintim: fiecare societate este deja caracterizată de un comportament caracterizat de tipare; altfel, am avea doar un conflict pur şi niciun fel de „societate". Dar simplul fapt că ordinea socială domină într-o anumită măsură nu înseamnă că o societate dată a ajuns să-şi înţeleagă explicit propriul ei comportament, propriul ei cod moral. Prin urmare, nu e întâmplător că în această poveste Moise slujeşte drept judecător pentru cei care îl urmează – şi face acest lucru pe o durată şi cu o intensitate suficiente ca să se epuizeze înainte de a primi cele Zece Porunci:

Iar a doua zi a şezut Moise să judece poporul şi a stat poporul înaintea

lui Moise de dimineaţă până seara,

Văzând letro, socrul lui Moise, tot ceea ce făcea el cu poporul, i-a zis: „Ce faci tu cu poporul? De ce stai tu singur şi tot poporul tău stă înaintea ta de dimineaţă până seara?”

Iar Moise a zis către socrul său: „Poporul vine la mine să ceară judecată de la Dumnezeu.

Când se ivesc între ei neînţelegeri, vin la mine şi judec pe fiecare şi-i învăţ poruncile lui Dumnezeu şi legile Lui”.

Iar socrul lui Moise a zis către acesta: „Ceea ce faci nu faci bine.

Căci te vei prăpădi şi tu, şi poporul acesta, care este cu tine. E grea pentru tine sarcina aceasta şi nu o vei putea împlini singur". (Ieşirea 18:13-18)

Acest dificil exerciţiu de discriminare şi judecată, observare şi cântărire face parte integrantă din ceea ce l-a pregătit pe patriarhul biblic pentru primirea revelaţiei divine. Dacă nu ar fi existat nicio bază comportamentală pentru aceste reguli - niciun precedent istoric codificat în etica tradiţională, nicio convenţie şi nici orele nesfârşite de observare a tiparelor morale poruncile pur şi simplu nu ar fi putut fi înţelese şi comunicate, cu atât mai puţin respectate.

O poveste memorabilă captează esenţa umanităţii şi o

distilează, o comunică şi o clarifică, aducând în centrul atenţiei ceea ce suntem

şi ce ar trebui să fim. Ne vorbeşte la modul cel mai intim, făcându-ne atenţi şi motivându-ne să imităm. învăţăm să vedem şi să acţionăm în maniera eroilor din poveştile care ne captivează. Aceste istorii fac apel la capacităţile aflate în adâncul naturii noastre, dar ar putea să rămână veşnic nedezvoltate fără acel apel. Suntem aventurieri, îndrăgostiţi, lideri, artişti şi rebeli în adormire, dar nu putem să descoperim că suntem toate aceste lucruri decât văzând reflectarea acestor tipare în forme dramatice şi literare. Aceasta face parte din statutul de creatură care este parţial natură, parţial cultură. O poveste memorabilă face să progreseze capacitatea noastră de a ne înţelege comportamentul, dincolo de obişnuinţă şi aşteptare, spre o înţelegere imaginativă şi apoi verbalizată. O astfel de poveste ne prezintă în maniera cea mai convingătoare aventura supremă, dorul de divinitate şi eterna bătălie dintre bine şi rău. Toate acestea ne ajută să ne lămurim înţelegerea atitudinii şi acţiunii morale şi imorale, personale şi sociale. Acest aspect poate fi văzut pretutindeni şi întotdeauna.

întrebare: Cine eşti tu sau, măcar, cine ai putea fi? Răspuns: Parte a forţei eterne care se confruntă permanent şi voluntar cu teribilul necunoscut; parte a forţei eterne care

transcende naivitatea şi devine îndeajuns de periculoasă, într-o manieră controlată, pentru a înţelege răul şi a-l înfrunta în bârlogul său; şi parte a forţei eterne care înfruntă haosul şi-l transformă în ordine productivă sau ia ordinea care a devenit prea restrictivă, o reduce la haos şi o face să fie din nou productivă.

Şi toate acestea, fiind dificil de înţeles, dar vitale pentru supravieţuirea noastră, sunt transmise sub forma poveştilor pe care nu ne putem abţine să nu le ascultăm. Şi aşa ajungem să înţelegem ceea ce este valoros, ce ar trebui să ne propunem să facem şi ceea ce am putea să fim.

m»i:WAIPUIFI(I)

Aş vrea să-mi încerc dibăcia de a explica înţelesul ilustraţiei, bazate pe o xilogravură, care deschide acest capitol. Descrierea semnificaţiei acesteia ne arată cât de multă informaţie poate conţine o imagine fără

ca privitorul să posede vreo înţelegere explicită a conţinutului ei (de fapt, o astfel de imagine e mai bine să fie considerată o etapă timpurie a procesului prin care se dezvoltă o înţelegere explicită). Alchimistul' de mult care a produs imaginea visa, într-un sens cât se poate de real, în timp ce realiza acest tablou - visa la ceea ce ar putea fi cineva şi la cum s-ar putea întâmpla asta.

* Alchimia (căutarea „pietrei filo sofale", un artefact care ar putea transforma în aur metalele ordinare, răsplătindu-l totodată pe purtătorul ei cu sănătate şi nemurire) a fost practicată timp de mii de ani de inadaptaţi, mistici, magicieni şi practicieni preştiinţifici care au făcut primii paşi fantastici spre stabilirea a ceea ce în cele din urmă avea să devină ştiinţa autentică a chimiei. Totuşi, pe măsură ce alchimia s-a dezvoltat, „piatra" a fost în final conceptualizată ca fiind ceva care semăna mai curând cu o personalitate decât cu un obiect material, căci alchimiştii şi-au dat treptat seama că dezvoltarea psihicului era o întreprindere mai importantă decât obţinerea aurului, Am scris despre asta în J.B. Peterson, *Maps ofMeamng. The Anhitecture ofBelief* (NewYork, Routledge, 1999), care conţine referinţele adecvate la lucrările despre alchimie ale lui Jung şi ale discipolilor săi.

Chiar la baza imaginii se află o sferă înaripată peste care stă cocoţat un balaur. în picioare, pe balaur, se află o siluetă umană cu două capete – un cap de bărbat, celălalt, de femeie. Capul de bărbat este asociat cu o imagine a Soarelui; cel de femeie, cu Luna. între cele două capete, dar deasupra lor este simbolul lui Mercur: zeu, planetă şi metal, simultan. O varietate de simboluri suplimentare Înconjoară imaginea. Tot ceea ce e înfăţişat acolo este învelit într-o formă de ou. Acest aranjament arată că imaginea este compusă din mai multe lucruri în interiorul unui ceva care le înglobează – o multiplicitate într-o unitate –, la fel cum un pui neeclozat este încapsulat intr-un singur conţinător, dar este compus din multe părţi biologice tot mai diferenţiate şi complexe, mai ales în etapele târzii ale dezvoltării. în totalitatea sa, imaginea este etichetată drept *materia prima* – termenul latinesc pentru .element primar".

Alchimiştii considerau *materia prima* ca fiind substanţa fundamentală din care toate celelalte – inclusiv materia şi spiritul, în mod egal – au apărut sau au provenit. Putem să considerăm în mod avantajos că elementul primar este potenţialul pe care-l avem în faţă când ne confruntăm cu viitorul, inclusiv cu şinele nostru viitor, adică este

potenţialul pentru irosirea căruia ne vom simţi îndreptăţiţi să o cârâiri lumea şi pe noi înşine. De asemenea, *materia prima* poate fi conceptu- alizată în mod util ca informaţia din care ne construim pe noi înşine şi lume, în locul materiei din care considerăm în general că este compusă realitatea. Fiecare interpretare – potenţial şi informaţie – are avantajele sale.

Ce înseamnă faptul că lumea poate fi considerată în mod util ca potenţial sau informaţie? Să ne gândim la ce se întâmplă, de exemplu, când te duci la cutia poştală ca să-ţi ridici corespondenţa. Să ne gândim, de asemenea, din ce „e făcută" corespondenţa. Din punct de vedere material, este doar din hârtie şi cerneală. Dar acel substrat material este în esenţă ¡relevant. Nu ar conta dacă mesajul ar fi livrat prin e-mail sau voce, sau, la fel de bine, în codul Morse. Relevant este conţinutul. Iar asta înseamnă că fiecare obiect de corespondenţă este un conţinător de potenţial sau de informaţie – şi cele două conţinuturi pot fi de natură pozitivă, neutră sau negativă. De exemplu, poate fi o notificare de investigaţie de la Fiscul ţării tale. Aceasta înseamnă că, în ciuda prezenţei sale aparent inofensive în mâna ta, scrisoarea este strâns şi inextricabil legată de o

structură gigantică, complexă şi adesea arbitrară, care s-ar putea să nu aibă în minte interesul tău cel mai bun. Alternativ, poate să fie ceva care aduce bucurie, cum ar fi o scrisoare neaşteptată de la cineva drag sau un cec mult-aşteptat. Dintr-o astfel de perspectivă, un plic este un conţinător – unul misterios, cel puţin prin potenţial – din care poate apărea o întreagă lume nouă.

Oricine înţelege această idee, chiar dacă nu o cunoaşte. Dacă ai avut probleme cu autorităţile fiscale, de exemplu, şi primeşti prin poştă un document oficial de la agenţia lor, tensiunea arterială îţi va creşte (sau va scădea în mod abrupt), inima îţi va bate cu putere, palmele îţi vor transpira şi s-ar putea să te cuprindă un sentiment de frică intensă, poate chiar de sfârşit de lume. Acesta este răspunsul instinctiv, asociat cu pregătirea de acţiune, care însoţeşte expunerea la pericol. Iar acum va trebui să te hotărăşti: vei deschide scrisoarea ca să te confrunţi cu ceea ce este „înăuntru"? Şi, după ce vei fi făcut asta, te vei gândi la problemă, oricât de groaznică ar fi, şi vei începe să o abordezi? Sau vei ignora ceea ce ştii acum, te vei preface că totul e în regulă (cu toate că ştii, la nivel emoţional – ca o consecinţă a anxietăţii tale –, că nu e aşa) şi vei plăti

inevitabilul preţ psihologic şi fizic? Prima dintre variante este cea care îţi va cere să înfrunţi groaznicul monstru abs-

tract de care te temi şi, în consecinţă, să devii, destul de probabil, mai puternic şi mai integrat. A doua variantă este cea care va lăsa problema în forma ei monstruoasă şi te va forţa să suferi ca un animal speriat nevoit să înfrunte ochii haini ai prădătorului în întunecimea nopţii.

O sferă înaripată, inscripţionată cu un pătrat, un triunghi şi numerele 3 şi 4 ocupă treimea de jos a imaginii care deschide acest capitol.* Această entitate (sau obiect singular) era cunoscută de alchimişti sub denumirea de „haos rotund"[3]. Este un conţinător - recipientul iniţial al elementului primordial conţinătorul acelui ceva din care sunt

Vom aborda imaginea de jos în sus, ca şi cum fiecare element ar lua naştere din cel inferior. Imaginile de acest tip (şi ele alcătuiesc un tip) reprezintă adesea un proces de dezvoltare sau creştere psihică sau spirituală şi par să folosească simbolismul elementar al unei plante sau al unui arbore care se întinde în sus pe măsură ce se maturizează. Ceva similar poate fi observat în imaginile orientale ale lui Buddha, care apare dintr-o floare de lotus ce pluteşte la suprafaţa unei ape liniştite, cu lujerul prelungindu-se în adâncul mocirlos de mai jos şi cu rădăcinile înfipte mult mai jos, în mâlul care compune nivelul cel mai de jos al adâncului.

constituite lumea şi psihicul, înainte de a deveni diferenţiate. Acesta este potenţialul – sau informaţia. Este ceea ce îţi atrage atenţia în mod inconştient şi te convinge să iei parte la ceva înainte de a şti de ce ţi-a captat interesul. Acesta este momentul şi locul în care ceea ce e nou îşi face intrarea în ceea ce este previzibil şi sigur (indiferent că e bun sau rău), în care ceea ce e nou fâlfâie prin preajma ta şi nu se lasă controlat – ca şi cum ar fi ceva înaripat; este momentul când imaginaţia şi atenţia ta se mişcă imprevizibil, dar cu sens, de la o asociere la alta; şi mai este ceea ce priveşti când habar nu ai cu ce te confrunţi, în sfârşit, este lucrul de care nu-ţi poţi dezlipi privirea când eşti posedat de oroare, chiar dacă un astfel de potenţial pentru oroare adaugă simultan un interes vital vieţii.

în mod ciudat, haosul rotund poate fi familiar publicului modern (chiar dacă nu îl cunosc) datorită seriei de cărţi şi filme cu Harry Potter. J.K. Rowling, autoarea seriei, descrie cu meticulozitate un eveniment sportiv, Vâjthaţ, care ajută la definirea şi unificarea Hogwarts. Obiectivul jocului este să trimiteţi o minge printr-unul dintre cele trei inele păzite de membrii echipei adverse, în timp ce zburaţi pe deasupra terenului de joc pe mături fermecate. O astfel de reuşită aduce 10 puncte echipei marcatorului. Simultan, doi jucători separaţi

(câte unul din fiecare echipă) sunt angrenaţi în altă confruntare – un joc

în cadrul jocului. Aleşi pentru talentul lor excepţional în materie de atenţie şi zbor, aceşti doi competitori – numiţi Căutători – încearcă să localizeze, să urmărească şi să captureze o minge înaripată, Hoţoaica, aceasta având un aspect identic cu haosul rotund aflat la baza imaginii alchimistului. Hoţoaica este aurie – ceea ce îi indică valoarea şi puritatea excepţionale' – şi vâjâie haotic de colo colo, cu o viteză foarte mare, sărind, făcând slalom, ţopăind şi alergându-i pe căutătorii călare pe mături aflaţi în urmărirea ei. Dacă un Căutător prinde Hoţoaica, echipa sa primeşte 150 de puncte (de regulă, suficient pentru a asigura victoria) şi astfel se încheie tot jocul. Aceasta arată că urmărirea şi capturarea a ceea ce reprezintă Hoţoaica – şi, prin implicaţie, haosul rotund – sunt un obiectiv mai important decât toate celelalte." De ce

* Dat fiind că aurul este rar şi nu e dispus, ca să spunem aşa, să se combine în mod promiscuu cu alte elemente sau compuşi.

„ Este de un interes real să observăm – îndeosebi în relaţie cu discuţia privind pericolele creativităţii, prezentate în cadrul Regulii I – faptul că jucătorii numiţi

este structurat astfel jocul pe care imaginaţia lui Rowling l-a născocit pentru noi? Ce semnificaţie are ideea ei narativă? Există două moduri de a răspunde la aceste întrebări (deşi ambele răspunsuri au o legătură importantă între ele):

Primul: în Regula I, am discutat ideea potrivit căreia adevăratul învingător în orice joc este persoana care joacă corect. Aceasta pentru că a juca corect, în ciuda particularităţilor oricărui joc, este o realizare de ordin superior unei simple victorii. Străduania de a juca corect, în sensul ei ultim – să urmezi nu doar litera regulilor, ci şi spiritul lor –, este un indicator al unei reale dezvoltări a personalităţii, afirmată pe baza preocupării pentru adevărata reciprocitate. Căutătorii Hoţoaicei trebuie să ignore detaliile jocului de Vâjthaţ, din care fac totuşi parte, în timp ce încearcă să găsească şi să captureze Hoţoaica, la fel cum un participant la un joc real trebuie să ignore particularităţile respectivului joc în timp ce participă la ceea ce constituie jocul realmente etic, indiferent de ceea ce se întâmplă pe terenul de joc. Astfel, jucătorul etic, la fel ca şi căutătorul, urmăreşte cu îndărătnicie ceea ce este cel mai valoros în toiul obligaţiilor competiţionale complexe.

Al doilea: în rândul alchimiştilor, haosul rotund a fost asociat cu zeul înaripat Mercur, care servea drept mesager din tărâmul

divinului, călăuză pentru sufletele din infern şi aducător de noroc. Acesta

este motivul pentru care simbolul antic al lui Mercur este situat în partea de sus (poziţia cea mai importantă) a imaginii în chestiune, Este o încercare de a arăta ce anume ghidează procesul reprezentat de imagine. Cu secole în urmă, înainte de naşterea chimiei moderne, zeul Mercur reprezenta ceea ce inspiră sau atrage în mod involuntar interesul. Era spiritul care poseda o persoană când atenţia sa era atrasă irezistibil de o anumită persoană, de o situaţie sau un eveniment. Ima- ginează-ţi că există procese foarte complexe care au loc în mintea ta în

Căutători urmăresc Hoţoaica atât în interiorul, cât şi în afara terenului de joc, care asigură graniţele pentru toţi ceilalţi jucători. Când sunt în afara terenului. ei se pot strecura printre elementele fundaţiei de lemn ale stadionului de Vâjthaţ. Aceasta n-ar fi o problemă, dacă n-ar fi urmăriţi în acelaşi timp de un balon-ghiulea, o minge zburătoare solidă, masivă, capabilă nu doar să-i doboare de pe mături, dar şi să provoace distrugeri serioase acelei structuri de lemn. Dacă reuşesc să prindă Hoţoaica, aşa cum am arătat, în general obţin victoria. Dar, în timp ce fac asta, riscă să distrugă chiar fundaţia jocului – la fel cum fac oamenii creativi când îşi urmăresc viziunile inovatoare, dar perturbatoare.

mod inconştient, scoţând în evidenţă evenimente de valoare potenţială şi distingându-le de toate celelalte lucruri care se desfăşoară permanent în jurul tău. Imaginează-ţi că acele procese care disting valoarea sunt vii, ceea ce chiar aşa este, şi că ele sunt îndeajuns de complexe şi de integrate pentru a fi conceptualizate ca o personalitate. Aceasta este Mercur. Atracţia pe care o exercită asupra atenţiei noastre se dezvăluie prin sentimentul că avem de-a face cu ceva semnificativ – ceva care se întâmplă în preajma ta merită participarea ta sau conţine ceva de valoare. Căutătorul – în viaţa reală, precum şi în seria „Harry Potter" şi în jocul numit Vâjthaţ – este cel care ia acel sentiment al semnificaţiei mai în serios decât orice altceva. Prin urmare, Căutătorul este cel care practică jocul pe care şi ceilalţi îl joacă (fiind disciplinat şi expert în acel joc), dar în acelaşi timp este angajat intr-un alt joc, de ordin superior: urmăreşte ceea ce are o semnificaţie esenţială. Aşadar, Hoţoaica (la fel ca haosul rotund) poate fi considerată „conţinătorul" acelei semnificaţii esenţiale – al acelui înţeles –, având deci un rol revelator pentru cel care îl urmăreşte şi îl prinde. în acest context am putea să ne amintim ceea ce este cunoscut ca Regula de Aur: „Şi precum voiţi să vă facă vouă oamenii, faceţi-le şi voi

asemenea" (Luca 6:31). Nu există nimic mai important decât să învețI a te strădui ca, în circumstanţe dificile şi frustrante, să joci corect. Asta e ceea ce ar tre-

bui urmărit, ca să spunem aşa, în timpul oricărui joc (cu toate că este la fel de important să încerci să obţii victoria în joc).*

Când avem noroc, suntem împinşi înainte de ceva care ne captează atenţia - dragostea unei persoane; un sport; o problemă politică,

' Este, de asemenea, foarte interesant să observăm, în această privinţă, că metalul mercur poate fi folosit în minerit şi în purificarea aurului. Aurul se dizolvă în mercur şi, prin urmare, mercurul poate fi folosit pentru a extrage cantităţile mici din metalul preţios care se găsesc de regulă în minereuri. După aceea mercurul este evaporat prin fierbere (are un punct de fierbere coborât), astfel încât rămâne doar aurul. înclinaţia mercurului pentru aur a dat naştere ideii simbolice potrivit căreia metalul lichid are o „afinitate" pentru ceea ce este foarte preţios: astfel, mercurul va căuta ceea ce este nobil, pur şi incoruptibil – asemenea aurului, ca să ne exprimăm încă o dată simbolic – şi îl va concentra în cantităţi utilizabile. Aşadar, ideea fundamentală este că urmărirea lucrurilor cu sens, ghidată de Mercur, mesagerul zeilor (inconştientul, în ceea ce-i priveşte pe oamenii din epoca modernă), îi va da căutătorului posibilitatea să colecteze ceea ce este de cea mai mare valoare, cum ar fi aurul. Pentru alchimiştii care au creat desene ca acela pe care îl analizăm, acea „valoare cea mai mare" a ajuns să fie dezvoltarea supremă a psihicului sau a spiritului, sau a personalităţii.

sociologică sau economică sau o chestiune ştiinţifică; pasiunea pentru artă, literatură, dramă ceva care ne cheamă din motive pe care nu le putem nici controla, nici înţelege (încearcă să te determini să fii interesat de ceva de care pur şi simplu nu-ţi pasă şi vezi dacă reuşeşti). Fenomenele care ne captivează („fenomen”

vine din cuvântul grecesc *phainesthai*, „a apărea sau a fi adus la lumină") sunt ca nişte lămpi de-a lungul unei cărări întunecate: sunt parte a proceselor inconştiente dedicate integrării şi continuării dezvoltării spiritelor noastre şi creşterii noastre psihice, Nu tu alegi ceea ce te interesează, ci invers. Ceva se manifestă din întuneric ca fiind ceva captivant, pentru care merită să trăieşti; în continuare, ceva ne mişcă mai departe pe drum, spre următoarea manifestare semnificativă şi aşa mai departe, pe măsură ce continuăm să căutăm, să ne dezvoltăm, să creştem şi să prosperăm. E o călătorie primejdioasă, dar totodată este aventura vieţilor noastre. Gândeşte-te că urmăreşti pe cineva pe care-l iubeşti: îl prinzi sau nu, procesul te schimbă. Gândeşte-te, de asemenea, la călătoriile pe care le-ai făcut sau la munca pe care ai efectuat-o, fie din plăcere, fie din necesitate. în toate aceste cazuri, experimentezi ceea ce este nou. Uneori, este ceva dureros; alteori, este ceva mai bun decât orice altceva ţi s-a întâmplat vreodată, în toate cazurile, este ceva profund

informativ. Toate fac parte din potenţialul lumii, care te cheamă în

Existenţă, schimbându-te pentru totdeauna – în bine sau în rău – în funcţie de parcursul pe care îl alegi.

Pe haosul rotund stă cocoţat un balaur. Asta e pentru că ceea ce este interesant şi încărcat de semnificaţie (şi nou, şi neaşteptat, căci toate acestea merg împreună) se manifestă într-o formă care este în acelaşi timp periculoasă şi promiţătoare, îndeosebi când strân- soarea sa este intensă şi irezistibilă. Pericolul este, bineînţeles, semnificat de prezenţa reptilei nemuritoare şi prădătoare; promisiunea este sugerată şi ea: balaurul păzeşte, arhetipal, o mare comoară. Astfel, desenul reprezintă o progresie psihologică. Mai întâi, constaţi că eşti interesat de ceva. Acel ceva (haosul rotund) conţine sau este compus din potenţial sau informaţie. Dacă este urmărit şi prins, eliberează acea informaţie. Din acea informaţie construim lumea pe care o percepem şi o construim noi înşine în calitate de observatori. Astfel, haosul rotund este conţinătorul din care ies la lumină atât materia (lumea), cât şi spiritul (psihicul nostru). Avem şi un indiciu numerologic al acestui aspect pe corpul sferic al haosului rotund: numărul 3, însoţit de un triunghi, care prin tradiţie este asociat cu spiritul (datorită asocierii sale cu Sfânta Treime), şi numărul 4, asociat cu lumea materială (ca urmare a asocierii cu cele patru elemente tradiţionale: pământ, apă, aer şi

foc). La rândul lui, balaurul, cocoţat pe haosul rotund, reprezintă pericolul şi posibilitatea informaţiei din interior.

Deasupra balaurului se află figura cunoscută sub numele de Rebis, un singur corp cu două capete, unul de bărbat, celălalt de femeie. Rebis este un simbol al personalităţii pe deplin dezvoltate care poate să apară din urmărirea deschisă şi curajoasă a ceea ce este încărcat de semnificaţii (haosul rotund), fiind şi periculos, şi promiţător (balaurul). Are un aspect simbolic masculin, care de regulă înseamnă explorare, ordine şi raţionalitate (fapt indicat de Soare, care poate fi văzut la stânga capului de bărbat), şi un aspect simbolic feminin, care simbolizează haos, promisiune, grijă, reînnoire şi emoţie (fapt indicat de Lună, ladreapta capului de femeie). în cursul socializării normale, este tipic pentru unul dintre aceste aspecte să devină mai dezvoltat decât celălalt (căci bărbaţii sunt socializaţi în manieră masculină, spre care sunt şi înclinaţi biologic, iar femeile, în manieră feminină). Cu toate acestea, este posibil – cu explorare şi expunere suficiente la haosul rotund şi la acel balaur – să se dezvolte ambele elemente. Acesta constituie un ideal sau cel puţin aşa arată intuiţia alchimică.

Din necunoscut – potenţialul care alcătuieşte lumea – vine forma groaznică, dar promiţătoare a balaurului, primejdia şi

promisiunea unificate. Este o dihotomie eternă reflectată de prezența celor două simboluri rămase la dreapta și deasupra cozii balaurului: Jupiter, reprezentând pozitivul, și Saturn, negativul. Din confruntarea cu primejdia și promisiunea ies la lumină aspectele masculin și feminin ale psihicului, care lucrează împreună în armonie. Procesul este călăuzit de spiritul Mercurius, care se manifestă ca semnificație în lume, acționând prin mijloace inconștiente pentru a conduce explorarea înspre unirea diferitelor elemente discordante și conflictuale ale personalității. Toate acestea pot fi citite, în mod adecvat, ca o poveste a dezvoltării personalității ideale – o încercare, bazată pe imagine, de a descrie ce ar putea fi fiecare dintre noi.

POLITEÎSM IN MONOTEISM ȘI APARIȚIA EROULUI VIRTUOS: CINE AI PUTEA I:I (II)

Acum vom încerca o descriere a „cine ai putea fi" dintr-c altă perspectivă, luată din una dintre cele mai vechi povești pe care am avut cu toții șansa să o redescoperim. în epopeea antică mesopotamiană *Enuma Eliș* (în traducere: Când în înalt) avem cel mai vechi mit cunoscut al eroului, un mit aproape complet,

estimat la o vechime de patru mii de ani în forma sa scrisă şi, fără îndoială, mult mai mult în tradiţia orală. Povestea începe când zeiţa primordială Tiamat, întruchiparea apei sărate (precum şi un monstruos balaur acvatic), intră în uniune sexuală cu consortul ei masculin la fel de primordial, Apsu, întruchiparea apei dulci. Această uniune dă naştere tărâmului iniţial al fiinţei, locuit de zeii cei bătrâni, primii copii ai lui Tiamat şi Apsu.

Pentru a înţelege începutul acestei poveşti, trebuie să ştim câteva lucruri pe care anticii le socoteau fundamental adevărate. Acestea sunt considerabil diferite de adevărurile ştiinţei moderne. înainte de zorii concepţiei ştiinţifice despre lume, cu numai şase sute de ani în urmă, *realitatea* era explicată ca totalitatea experienţelor fiinţelor umane. Ceea ce noi experimentăm poate fi distins, conceptual, de *realitatea ca lume obiectivă* – de existenţă fizică pură – prin conţinutul ei mai cuprinzător, care include experienţe subiective, ca emoţii, vise, viziuni, precum şi stări motivaţionale, cum ar fi foame, sete şi durere. Ceea ce experimentăm se poate compara mai bine cu un roman sau cu un film, care se concentrează pe comunicarea şi împărtăşirea unor stări subiective şi obiective decât cu realitatea ca lume obiectivă, care ar putea fi asemuită cu o descriere ştiinţifică a realităţii fizice. Este, de exemplu, diferenţa dintre moartea efectivă,

particulară şi unică a unei persoane pe care ai iubit-o, pe de o parte, şi listarea acelui deces în evidenţele spitalului, pe de altă parte. Este drama experienţei trăite. Faptul că propria noastră experienţă este autentic literară, narativă, întruchipată şi asemănătoare unei poveşti este motivul pentru care suntem atât de atraşi de reprezentările ficţionale. Filmele, piesele de teatru, operele, dramele IV – chiar şi versurile cântecelor – ne ajută să ne descurcăm în experienţele trăite, care sunt ceva diferit şi mai amplu decât materialul brut din care ia naştere, ipotetic, experienţa noastră.

Ca să putem aborda prima parte a epopeii *Emima Eliş* este nevoie să înţelegem a doua particularitate fundamentală pentru viziunea anticilor: este vorba despre natura fundamental socială a categoriilor noastre cognitive. Iată de ce totul este personificat în cărţile pentru copii: Soarele, Luna, jucăriile, animalele... chiar şi maşinile. Nu vedem nimic straniu în asta, pentru că reflectă atât de profund tendinţele noastre perceptive. Ne aşteptăm ca şi copiii să vadă şi să înţeleagă lumea în această manieră şi putem să reîncepem cu uşurinţă să facem şi noi la fel. Ceva trebuie clarificat aici: nu este cu adevărat exactă afirmaţia potrivit căreia realitatea înfăţişată în cărţile pentru copii este personificată. în schimb, putem spune (iar asta este o inversare veritabilă a

prezumţiei în chestiune) că noi percepem în mod direct şi natural realitatea ca fiind personificată şi apoi trebuie să lucrăm cu mare sârguinţă ca să eliminăm acea personificare, astfel încât să putem detecta „realitatea obiectivă”*. în consecinţă, înţelegem realitatea ca şi cum ar fi construită din personalităţi. Aceasta deoarece atât de mult din ceea ce întâlnim în realitatea noastră hipersocială, în societăţile noastre complexe, este, de fapt, personalitate şi, pe deasupra, personalitate diferenţiată în funcţie de gen, reflectând perioada de circa un miliard de ani de la apariţia reproducerii sexuale (timp suficient pentru ca existenţa acesteia să ne fi structurat profund percepţiile) . înţelegem bărbatul şi abstragem din asta masculinul. înţelegem femeia şi abstragem din asta femininul. în sfârşit, înţelegem copilul şi abstragem din asta, cel mai adesea, fiul. Aceste diviziuni elementare sunt clar reflectate în mitul creaţionist *Enuma Eliş*, la fel cum sunt reflectate în (sau mai exact susţin) înţelegerea de către noi a poveştilor pe care le cunoaştem cu toţii.

Tiamat, zeiţa primordială, este haosul, un monstru feminin, un balaur. Este teroarea naturii, creativă şi distructivă, muma şi ucigaş a noastră, a tuturor. Apsu, soţul ei, este tatăl etern. Este ordinea de care depindem pentru siguranţă şi de care suntem simultan

- Aceasta este o parte a motivului pentru care ştiinţa s-a dezvoltat la atât de mult timp după religie şi ritual – incredibil de recent şi nicidecum pretutindeni şi dintr-odată.

tiranizaţi.’ Aceste două zeităţi primordiale se împreunează într-o uniune sexuală productivă, „amestecându-şi apele”, în exprimarea antică, în acest mod, ele produc primii lor descendenţi, zeii bătrâni ai Meso- potamiei. Aceşti zei reprezintă elemente ale lumii, mai diferenţiate decât mama şi tatăl primordiali – cum ar fi cerul şi pământul, noroiul şi mâlul, războiul şi focul.” Totuşi, ei sunt în acelaşi timp nepăsători, gălăgioşi şi impulsivi, asemenea copiilor de doi ani (care sunt, la urma urmelor, forţe primare de sine stătătoare). Activitatea lor iraţională neîncetată şi inconştienţa generală culminează printr-o catastrofă: decizia comună de a stârni războiul şi apoi de a-l ucide pe Apsu, ispravă urmată de tentativa de a clădi un sălaş stabil pe cadavrul său.

Tiamat – haosul însuşi deja iritată de hărmălaia dementă a copiilor ei, este înfuriată până peste poate de măcelărirea cu nepăsare a soţului ei. Teribila Zeiţă alcătuieşte o armie de unsprezece monştri care să le înfrunte pe odraslele ei rătăcite, punând în fruntea lor un personaj demonic pe nume Kingu, pe care şi-l ia drept al doilea soţ, şi încredinţându-i Tăbliţele Destinelor (care-i indică autoritatea de conducător suprem al universului). Relaţia dintre această strălucită reprezentare dramatică şi felul în care folosim, corect sau greşit, darurile culturii noastre este evidentă: demolarea nepăsătoare a tradiţiei

este o invitație la (re)apariția haosului. Când ignoranța distruge cultura,

îşi fac apariţia monştrii.

în vreme ce Tiamat e ocupată să-şi pună în ordine armata, zeii bătrâni îşi continuă activitatea, împerechindu-se, producându-şi

* Mai mult, în lumea mitologică, spre deosebire de lumea obiectivă şi logică, un lucru poate fi ceva şi, în acelaşi timp, opusul acelui ceva. Iar această reprezentare din lumea mitologică este mai exactă decât cea obiectivă, dacă ne raportăm la universul experienţial descris anterior: Natura, de exemplu, este Creator şi Distrugător, la fel cum Cultura este Protector şi Tiran. S-ar putea obiecta: Natura şi Cultura nu sunt lucruri singulare. Ele pot fi diferenţiate, astfel încât componentele lor paradoxale să fie separate, înţelese şi rezolvate. Acest lucru este adevărat: dar componentele paradoxale sunt adesea experimentate simultan şi, deci, unificate. Asta se întâmplă când cineva este trădat, de exemplu, într-o poveste de dragoste. Bestia şi bărbatul, Meduza şi femeia iubită sunt adesea unite experienţial în aceeaşi figură ipotetic unitară. Aceasta poate fi o descoperire groaznică atunci când e făcută în viaţa reală.

” Aceeaşi idee este exprimată în cosmogonia taoistă, când yin şi yang se diferenţiază în cele cinci elemente: lemn, foc, pământ, metal şi apă. Grecii din Antichitate credeau, în mod similar, că Pământul şi Cerul (Gaia şi Uranus) au dat naştere titanilor, zeităţi elementare având o mare putere şi tărie.

copiii şi apoi nepoţii proprii, Unul dintre nepoţi, Marduk, pare să fie deosebit de talentat, de puternic şi de promiţător. El s-a născut cu ochi de jur-împrejurul capului. Poate să vadă în toate direcţiile. Poate rosti cuvinte magice. Este ceva cu totul nou – şi acest lucru este observat din vreme de strămoşii lui. în timp ce Marduk se maturizează, zeii bătrâni sunt forţaţi să se confrunte cu Tiamat, cu care sunt acum în război. Unul după celălalt, ei încearcă să o înfrângă. Toţi se întorc învinşi mizerabil. în sfârşit, cineva sugerează că Marduk, deşi încă tânăr, ar trebui trimis să o înfrunte pe teribila sa bunică. Când i se propune această idee, el acceptă, dar numai cu condiţia de a i se încredinţa, pe cale de consecinţă – şi dacă va fi victorios –, dreptul de a intra în posesia tăbliţelor destinelor şi de a se aşeza în vârful ierarhiei de dominanţă a zeilor.

Acesta este modul în care această poveste antică descrie apariţia monoteismului din politeism. *Enuma Eliş* pare să fie o relatare dramatizată a proceselor psihologice sau spirituale care cuprind această transformare. Civilizaţia mesopotamiană antică s-a confruntat cu necesitatea de a încorpora şi unifica numeroase triburi şi populaţii diverse,

talii it ordhe
mai. mà

fiecare dintre acestea având zeii proprii. Zeul care s-a născut din conflictul dintre toţi acei zei („Al cui zeu este cel suprem?") a fost, prin urmare, un metazeu – un zeu compus din ceea ce era cel mai important la toţi

ceilalţi zei. Tocmai din acest motiv, de exemplu, existau 50 de nume diferite care îl caracterizau pe Marduk. Această apariţie a lui unu din multiplu este un proces foarte răspândit, descris de istoricul religiilor Mircea Eliade ca războiul zeilor din ceruri, un motiv mitologic tipic şi la care am făcut referire mai sus.* Este omologul psihologic, în lumea imaginaţiei, al luptei autentice a conceptelor de divinitate şi de valoare pe pământ. Triburile se unesc. Fiecare îşi are zeii săi. Oamenii care alcătuiesc aceste grupuri diverse merg la război, concret şi conceptual, pentru lucrul în care cred – uneori timp de generaţii în şir. Este ca şi cum zeii pe care-i venerează s-ar lupta pentru dominaţie pe perioade care depăşesc durata unei vieţi umane, folosindu-şi adepţii ca intermediari. Acest aspect este reflectat în poveştile antice. Dacă şi când zeii ajung la un acord privind poziţiile lor relative – mai exact, dacă se aranjează într-o ierarhie –, înseamnă că pacea a fost stabilită în mod veritabil,

E *pluribus* urnim.

pentru că pacea înseamnă stabilirea unei ierarhii comune a divinităţii, a valorii. Astfel, o întrebare eternă apare ori de câte ori unor oameni ce provin din medii diferite li se cere să relaţioneze unii cu alţii pe o bază relativ permanentă: Ce trăsături comune au toţi zeii lor, care-i fac să fie zei? Ce este Dumnezeu, în esenţă?

Este o întrebare foarte dificilă. Pe de o parte, este o problemă de valoare, Ce anume are cea mai mare importanţă? Pe de altă parte, este o problemă de suveranitate: Ce principiu ar trebui să domine? Acestea sunt întrebările pe care le-au pus cei care au cugetat la sursa supremă a semnificaţiei divinului însuşi. Dificultatea lor a însemnat că ele, şi prin extensie întrebarea referitoare la Dumnezeu, au trebuit să primească diverse răspunsuri de-a lungul secolelor, de-a lungul mileniilor. Răspunsul a apărut mai întâi sub forma poveştii. Mesopotamienii au intuit în mod strălucit că zeul suprem – binele suprem – presupunea atenţie desăvârşită (ochii multipli, distribu- iţi în jurul capului lui Marduk) şi limbaj eficient (cuvintele magice ale lui Marduk, capabile să genereze un cosmos), pe lângă curajul şi forţa de a înfrunta în mod voluntar şi de a învinge haosul, necunos-

cutul. S-ar putea argumenta că acestea sunt trăsături definitorii ale măreţului spirit central al omenirii, cel puţin în măsura în care acest spirit este nobil şi admirabil.

Egiptenii antici au formulat o idee similară în multe privinţe importante – pe care o vom discuta ulterior în detaliu asociindu-l pe zeul lor mântuitor Horus, fiul lui Osiris, cu şoimul cu vederea ageră şi identificându-l cu viziunea dispusă să caute, să detecteze, să înţeleagă şi să înfrângă răul (aspect simbolizat de faimoasa imagine egipteană a ochiului unic). Reprezentarea acelei realităţi *-fii atent, mai presus de toate, chiar şi la ceea ce este monstruos şi răuvoitor, şi vorbeşte cu înţelepciune şi sinceritate* – poate fi cea mai importantă realizare a speciei noastre.[4] Ea ne permite să înţelegem, printr-o grăitoare punere în scenă, necesitatea fundamentală de a ne confrunta cu ceea ce simţurile ne relevă, oricât de terifiantă ar fi realitatea dezvăluită. Ne dă posibilitatea să aducem înţelegerea explicită mai aproape de fiinţa noastră profundă, făcând posibilă o uniune mai autentică între trup şi spirit, prin înţelegerea şi imitarea parţiale ale poveştii. Mai important, probabil, este faptul că ne permite să realizăm importanţa imensă a cuvintelor în transformarea potenţialului în realitate şi ne ajută să

înţelegem că rolul pe care îl joacă fiecare dintre noi în acea transformare este într-un anumit sens înrudit în mod vital cu divinul.

După ce a fost ales în cea mai înaltă dintre poziţii, Marduk o provoacă direct pe Tiamat, o împresoară, înfrântă, într-o plasă gigantică şi o taie în bucăţi, făurind din rămăşiţele ei cerurile şi pământul. Unul dintre numeroasele nume ale lui Marduk este, de fapt, cel „care a creat arme grozave în lupta cu Tiamat, care are o adâncă înţelepciune şi-i desăvârşit în pricepere”.[5] S-ar putea observa, în această privinţă, că în urmă cu zeci de mii de ani oamenii construiau literalmente lumea locuibilă din bucăţi de monştri, clădindu-şi primele adăposturi din oasele gigantice ale animalelor pe care le uciseseră cu atâta curaj.[6] Marduk înfrânge simultan armata monstruoasă a bunicii sale, inclusiv pe liderul Kingu, de la care ia tăbliţele destinelor, confirmându-şi poziţia de rege suprem al cosmosului. Apoi se întoarce acasă, urmat de demonii care luptaseră pentru Tiamat şi pe care-i făcuse prizonieri. Compatrioţii săi îi sărbătoresc victoria şi îl instalează complet la conducere, înainte ca el să le atribuie diferitele îndatoriri. Apoi, după ce s-a consultat cu Ea, zeul înţelepciunii, Marduk hotărăşte să creeze omul, pentru a-i ajuta pe zei în mod fundamental în eterna sarcină de menţinere a unui echilibru potrivit între ordine şi haos – pentru a-i elibera pe respectivii zei de misiunea lor şi a

transfera sarcina pe

umerii noştri prea umani.'

Povestea de bază spune aşa: când ordinea (Apsu) este ameninţată sau distrusă din nepăsare, forţele teribile ale haosului, din care lumea a provenit iniţial, apar din nou în înfăţişarea lor cea mai distructivă, cea mai monstruoasă şi prădătoare. Apoi un erou, reprezentând cele mai înalte dintre valori, trebuie să apară sau să fie ales pentru a se confrunta cu această forţă haotică. El face asta cu succes, obţinând sau producând ceva de mare valoare. Eroul reprezintă cea mai importantă dintre marile forţe care alcătuiesc psihicul uman. Ca să formulăm altfel: eroul este principiul întruchipat al acţiunii şi percepţiei care trebuie să domine asupra tuturor elementelor psihologice

* *Ea* îl creează pe om din sângele lui Kingu, cel mai teribil dintre monştrii lui Tiamat. Un strălucit student postuniversitar de-ai mei, devenit ulterior coleg cu mine, a sugerat la un moment dat că asta s-a întâmplat pentru că, dintre toate creaturile lui Dumnezeu, doar omul poate să înşele; doar omul poate aduce în mod voluntar răul şi discordia în lume.

primordiale, numite poftă trupească, furie, foame, sete, groază şi bucurie. Pentru ca haosul să fie efectiv ţinut la distanţă (sau, şi mai bine, îmblânzit şi, prin urmare, ţinut în frâu), acest principiu eroic trebuie privit ca fiind cel mai important dintre toate lucrurile care pot organiza şi motiva omenirea. Asta înseamnă, printre altele, că principul eroic trebuie pus în scenă în permanenţă, adică trebuie privit „ca fiind important", în acest mod, spiritul lui Marduk continuă să posede fiecare individ care se angajează curajos în procesele de ciocnire şi confruntare care, de când e lumea, creează şi reînnoiesc societatea. Aceasta se întâmplă când fiecare copilaş învaţă să-şi ajusteze şi să-şi unifice emoţiile şi motivaţiile într-o personalitate coerentă, după care pleacă să provoace lumea necunoscută.

Într-o formă uşor modificată, aceasta este povestea Sfântului Gheorghe. Locuitorii unei cetăţi antice sunt nevoiţi să-şi ia apa din- tr-un puţ aflat lângă bârlogul unui balaur. Pentru a face asta totuşi trebuie să-i ofere balaurului o jertfă – o oaie, în majoritatea cazurilor, dar şi o fecioară, când nu mai sunt oi de sacrificat. Când rezerva de oi se epuizează, tinerele femei din cetate trag la sorţi. într-o zi, cea care pierde este chiar fiica regelui. Sfântul Gheorghe apare, îl înfruntă pe balaur cu semnul crucii – simbolul Mântuitorului etern, eroul arhetipal – şi o eliberează pe prinţesa

condamnată. în urma acestei isprăvi, locuitorii cetăţii se convertesc la creştinism. Victoria împotriva balaurului – prădătorul ca atare şi conducătorul unui teritoriu neexplorat – echivalează cu victoria împotriva tuturor forţelor care au ameninţat individul şi societatea, împotriva intervalelor de timp evoluţioniste şi istorice, precum şi împotriva răului mai abstract cu care continuăm să avem de-a face, înăuntru şi în afară. La rândul ei, crucea este povara vieţii. Este un loc al trădării, torturii şi morţii. Prin urmare este un simbol fundamental al vulnerabilităţii muritorilor. în drama creştină, este în acelaşi timp locul unde vulnerabilitatea este depăşită, ca o consecinţă a acceptării ei. Această acceptare voluntară este, de asemenea, echivalentul victoriei împotriva balaurului, reprezentarea haosului, a morţii şi a necunoscutului. Prin urmare, prin acceptarea suferinţelor vieţii, răul poate fi învins. Alternativa este iadul, cel puţin în forma sa psihologică: furie, resentiment şi dorinţa de răzbunare şi distrugere.

Aceeaşi istorie este reflectată în poveştile Sfântului Patrick – care goneşte şerpii din Irlanda –, precum şi în istoria Sfântului Mihail, care îl înfrânge pe echivalentul creştin al lui Kingu, „şarpele de demult, care se cheamă diavol" (Apocalipsa 12:9). Aceeaşi poveste este relatată de J.R.R. Tolkien în *Hobbitul, care* la

rândul ei a fost inspirată de poemul antic *Beowulf*: *este* istoria unui erou care învinge doi monştri inteligenţi – fiul şi apoi mama acestuia, mai rea.' în *Hobbi- tul,* eroul îşi dezvoltă caracterul şi înţelepciunea (trăsătură destul de ciudată pentru un hoţ) în timpul încercării sale de a ajuta la descoperirea comorii străvechi acumulate de balaur. Povestea lui Perseu şi a Meduzei, a cărei faţă era atât de oribilă încât îi preschimba în stană de piatră pe cei care o priveau, este altă variantă, aşa cum e şi Pinocchio, care-şi salvează tatăl de un monstru subacvatic şi moare şi renaşte în timp ce face asta. Ceva similar este înfăţişat în primul dintre recentele filme din seria *Răzbunătorii (Avengers),* în care Omul de Oţel – bărbatul care s-a transformat într-un supererou parţial din aur – îi înfrânge pe viermii-balauri extraterestri din rasa Chitauri (aliaţi cu satanicul Loki). După care moare, este renăscut şi obţine fecioara (sub înfăţişarea neextatică a domnişoarei Pepper Potts), Trebuie înţeles că astfel de poveşti nu ar putea fi nici măcar înţelese (nici de adulţi şi, cu atât mai puţin, de copii) dacă istoria noastră evoluţionistă ar fi fost considerabil diferită şi dacă întreaga noastră cultură nu ar fi fost modelată, implicit şi explicit, de aceste tipare străvechi.

Toţi aceşti eroi exprimă prin comportamentele lor ceea ce a fost probabil cea mai mare descoperire făcută de strămoşii primordiali ai omului: dacă ai viziune şi curaj (şi, la nevoie, un ciomag zdravăn), poţi să-i goneşti pe cei mai răi dintre şerpi. Fără îndoială că cei mai viteji dintre strămoşii noştri au început să-i amenințe cu beţele pe şerpi când încă mai trăiau în copaci, Fără îndoială că acei strămoşi cu rol de gonitori voluntari de şerpi au cules roadele vitejiei lor sub forma fecioarelor recunoscătoare din preajmă (sau a echivalentului lor arborieol ancestral) şi poate că acesta e motivul pentru care balaurii, pe lângă aur, tezaurizează şi fecioare. Totuşi, ceea ce constituie cel mai rău dintre şerpi şi cel mai zdravăn dintre toate ciomegele este acel ceva care face obiectul întrebărilor religioase centrale ale omenirii. Este interesant de observat că în *Hobbitul,* şarpele cel mai rău, este „doar" un balaur, pe când în *Stăpânul inelelor* şarpele cel mai rău, ca să spunem aşa, este mult mai abstractul rău al vrăjitorului Sauron. Pe măsură ce omenirea a devenit mai sofisticată în capacitatea sa de

abstractizare, am înţeles tot mai clar faptul că monştrii prădători pot apărea sub mai multe înfăţişări, doar unele dintre ele având formă animală. Literatura de o formă probabil mai sofisticată reflectă la nesfârşit această conştientizare.

EROU, BALAUR, MOARTE ŞI RENAŞTERE: CINE AI PUTEA FI (III)

în al doilea volum al seriei lui J.K. Rowling, *Hany Potter şt camera secretelor,* castelul Hogwarts este ameninţat de forţe stranii, haotice, ca urmare a unor comportamente greşite, anterioare şi în desfăşurare, ale unor puternici vrăjitori adulţi (după cum s-a stabilit în primul volum). Acum, faptul că Harry este orfan are o semnificaţie: este parte integrantă a tiparului eroic. îi are pe părinţii pământeni, soţii Dursley, grosolani şi convenţionali, de bunăvoie orbi, miopi şi teribil de protectori faţă de (şi, în consecinţă, tragic de periculoşi pentru) Dudley, fiul lor natural ghinionist, dar previzibil de egoist şi de tiranic. Dar Harry îi mai are şi pe părinţii săi cereşti, mama şi tatăl său adevăraţi – simbolic, Natura şi Cultura (variante ale haosului şi ordinii). Ei

există ca parte a potenţialului său magic intrinsec – de fapt, potenţialul magic al nostru, al tuturor, căci toţi suntem copii ai Naturii şi ai Culturii, cu potenţialul uriaş pe care îl implică, pe lângă faptul că suntem odraslele mai lumeşti ale părinţilor noştri specifici,[8]

Când Harry se întoarce la Hogwarts după vacanţa de vară, poate detecta nişte zgomote stranii şi ameninţătoare provenite de undeva din clădire. În acelaşi timp, diferiţi elevi şi rezidenţi de la Hogwarts sunt găsiţi paralizaţi – transformaţi în stane de piatră – în diverse locuri din clădire. Transformat în piatră: Ce ar putea să însemne asta? Desigur că înseamnă să nu fii capabil să te mişti, dar în acelaşi timp are şi o semnificaţie mai profundă. înseamnă să fii *vânat,* să devii un iepure confruntat de un lup; să devii obiectul îngrozit şi înmărmurit de teamă al privirii prădătorului. Multe erbivore, comparativ lipsite de apărare, când au în faţă o moarte iminentă şi brutală, încremenesc, paralizate de frică, bazându-se pe camuflaj şi pe imobilitate, ca să devină invizibile pentru carnivorele cu colţi înroşiţi şi gheare ascuţite din apropiere. Formele prădătoare, reptiliene continuă să aibă acest efect particular asupra fiinţelor umane (de unde şi fascinaţia noastră, de exemplu, pentru dinozauri). Dar să nu ai mai mult curaj decât un iepure înseamnă categoric să nu fii tot ceea ce ai

putea fi.

în cele din urmă, Harry află că forţa care-i transformă pe prietenii săi în piatră este un şarpe uriaş, un bazilisc, a cărui privire exercită o forţă paralizantă. El descoperă că acest şarpe se târăşte neîncetat chiar în jurul fundaţiei clădirii Hogwarts, în imensele conducte de apă care deservesc marele castel. Acest bazilisc este analog marelui balaur înfruntat de Beowulf, eroul poveştii vechi de o mie de ani care a servit drept model pentru aventurile descrise de Tolkien, probabil cel mai apropiat văr din secolul XX al întinsei serii *fantasy* scrise de J.K. Rowling. Este, de asemenea, marele rechin devorator din filmul *Falei,* pândind în apele întunecate ale nopţii, gata în orice moment să-i tragă în jos pe cei goi şi imprudenţi; este fragilitatea locuinţelor şi instituţiilor noastre, care se pot prăbuşi, lăsându-ne fără zidurile lor protectoare într-o singură clipă groaznică; şi, mai cuprinzător, este infernul anticilor, ale cărui porţi se deschid larg când tot ceea ce este predictibil se prăbuşeşte. La nivelurile cele mai profunde, acesta este haosul şi potenţialul care pândesc încontinuu sub ordinea lumi-

lor noastre familiare, în plan psihologic şi social.

După multe căutări, Harry reuşeşte să intre în acest labirint subteran de ţevi şi tuneluri şi găseşte camera centrală. Face acest lucru, în mod semnificativ, trecând prin conducta de canalizare, punând în practică vechea maximă alchimică, *în sterquilinis invenitur*. în murdărie va fi găsit.' Ce înseamnă asta? Că lucrul de care ai nevoie cel mai

Se ştie de decenii, explicit (şi implicit dintotdeauna), că, de multe ori, confruntarea, din proprie iniţiativă, cu ceea ce este înspăimântător sau necunoscut are efecte curative. Tratamentul standard pentru fobii şi anxietate este prin urmare expunerea la ceea ce este temut. Acest tratament este eficient, dar expunerea trebuie să fie voluntară. Este ca şi cum sistemele de anxietate ale creierului presupun că orice lucru spre care se avansează trebuie să nu fie un prădător (sau, dacă este un prădător, să fie din genul care poate fi dat uşor la o parte şi înfrânt). Ştim acum că până şi răspunsul emoţional şi corporal la stres diferă complet când acel stres este înfruntat în mod voluntar faţă de situaţia în care este întâlnit întâmplător. În cazul din urmă, individul ameninţat se încordează şi se pregăteşte într-o manieră defensivă (vezi M.D. Seery, „Challenge or Threat? Cardiovascular Indexes of Resilience and Vulnerability to Potenţial Stress în

mult va fi găsit acolo unde dorești cel mai puțin să te uiți[†] [‡] [§]. Acolo, sub pământ, zace inconștientă Ginny, sora prietenului său cel mai bun și cea care în cele din urmă avea să fie pentru Harry obiectul pasiunii sale romantice. Ea este fecioara – sau anima, sufletul – încarcerată pe vecie de balaur, ca în povestea Sfântului Gheorghe. Cade în sarcina lui Harry, eroul orfan, să o trezească și să o salveze (la fel cum Bilbo, eroul lui Tolkien, ajută la deposedarea de aur a groaznicului Smaug; sau la fel cum prințul Phillip din filmul lui Disney o salvează pe Frumoasa Adormită –

†Humans", *Neumscience*<9 *BiobehavioralReviews*35 [2011]: 1603-1604). Aceasta poate deveni postura nesănătoasă cronic a cuiva transformat în piatră. În primul caz, individul preia rolul probabil al unui învingător și înaintează fără ezitări. Astfel de acțiuni sunt într-adevăr cele care au salvat întotdeauna omenirea de spaimele nopții (și de răul care stă la pândă în inima omului). Faptul că noi am observat în mod continuu acest lucru, de-a lungul mileniilor, este ceea ce ne-a permis să-l reprezentăm, abstract, în marile noastre povești religioase și apoi să-l imităm, între limitele vieții noastre particulare și unice.

‡ Aceasta se datorează, cel puțin în parte, faptului că e foarte puțin probabil să te fi uitat deja acolo, cu toate că ar fi fost util să procedezi astfel,

§ Trebuie să clarificăm ceva aici. în Introducere, în Regula I, în 12 *Reguli de viața* și în *Maps ofMeaning,* am argumentat că haosul tinde să-și găsească reprezentarea în formă simbolică ca feminin, dar iată că aici vorbesc despre un haos cu înfățișare de șarpe. Pot să explic asta dezvoltându-mi explicația privind imaginea

amândoi salvând ceea ce este cel mai preţios din ghearele unui mare balaur).” alchimică pe care am discutat-o mai sus - de data asta însă citind-o de sus în jos. Cu cât mai profund este pericolul - cu cât mai adânc este haosul cu atât creşte prob abilitatea ca el să se reprezinte pe sine ca cel mai vechi duşman al omenirii: şarpele. Probabil că ne putem gândi astfel: neştiutele necunoscute - acele ele mente ale existenţei care sunt străine şi periculoase mai presus de imaginaţie şi a căror manifestare poate ucide sau distruge psihic - sunt cele cu probabilitatea cea mai mare de a fi reprezentate sub formă de şarpe. Din acest domeniu, care într-un sens important este mai bazai decât sexul însuşi, apar femininul şi mas culinul primordiale, deşi se pare că femininul reţine totuşi o legătură mai degrabă primară cu însuşi incognoscibilul fundamental. Eu cred că asta are de-a face în principal cu misterul absolut al naşterii: cu relaţia dintre apariţia unor forme noi din feminin şi apariţia de forme noi din ceea ce este absolut necunoscut. Probabil că ceva de acest gen explică primatul relaţiei dintre şarpele din Grădina Edenului şi Eva mai degrabă decât dintre şarpe şi Adam. Probabil, la fel de bine (şi speculez în mod extravagant aici, încercând să trec dincolo de propria-mi ignoranţă, încercând să explic relaţia simbolică limpede şi omniprezentă), întotdeauna s-a întâmplat ca femelele să atragă şerpii (precum şi alte prădătoare periculoase), îndeosebi când au grijă de pruncii lor, şi că pericolul crescut pe care îl înfruntă ne-a gravat pentru totdeauna în imaginaţie pericolul femininului în relaţie cu şarpele. Aceasta ar presupune că decizia în privinţa începerii unei relaţii cu o femeie aduce cu ea o expunere sporită la groaznicul necunoscut (ceva ce pare în mod clar valabil în cazul tuturor pericolelor pe care le înfruntă copiii), aşa cum

Şi, desigur, necunoscutul este un mare prădător – baziliscul pe care îl înfruntă Harry – şi, firește, acel prădător păzește o mare comoară, aur în cantități nemăsurate sau o fecioară adormită, pentru că individul îndeajuns de curajos să-l sfideze pe şarpe în bârlogul său are mari şanse să dobândească acces la bogățiile nemăsurate care există ca potențial şi care ne aşteaptă în aventura vieții noastre, departe de siguranță şi de ceea ce este cunoscut în prezent. îndrăzneții învinq' – dacă nu pier. Iar cel care învinge devine, de asemenea, irezistibil de atrăgător şi dorit, nu în ultimul rând datorită dezvoltării caracterului pe care aventura o produce în mod inevitabil. Iar asta ne face să fim pentru totdeauna mai mult decât nişte iepuri.

Iar Harry, asemenea lui Bilbo, poate să facă asta – să perceapă şarpele chiar dacă pentru toți ceilalți este invizibil – numai pentru că are o latură întunecată. Bilbo al lui Tolkien trebuie să devină mai întâi hoț, înainte de a deveni erou. El trebuie să-şi încorporeze monstruozitatea, astfel încât să se poată debarasa de inocența sa naivă, înainte de a deveni îndeajuns de dur ca să poată face față ororilor cu care se confruntă. Harry este atins de rău în altă manieră, căci o parte din sufletul hainului vrăjitor Voldemort este încorporat în el (cu toate că, inițial, nici el, nici Voldemort nu sunt conştienți de acest lucru), Tocmai din acest

motiv vrăjitorul cel tânăr poate vorbi cu şi îi poate auzi (adică, percepe) pe şerpi. În conformitate cu acest aspect, Harry este disciplinat şi curajos, dar în acelaşi timp este dornic şi pregătit să încalce regulile atunci când este necesar.

Când se află în măruntaiele castelului Hogwarts, Harry este atacat de bazilisc, care e sub controlul lui Voldemort. Prin urmare, Voldemort se află în aceeaşi relaţie cu baziliscul în Hogwarts ca şi relaţia stranie şi de neînţeles dintre Satan şi şarpele din povestea biblică a Grădinii Edenului, care le deschide ochii primilor oameni. De ce stau

probabil că se întâmplă şi cu faptul în sine de a fi femelă. Femela este totodată şi o forţă de respingere (îndeosebi în specia umană, unde femeile sunt parteneri de împerechere foarte mofturoşi [vezi, de exemplu, Y, Bokek-Cohen, Y. Peres şi S. Kanazawa, „Rational Choice and Evolutionary Psychology as Explanations for Mate Selectivity", Journal *of Social, Evolutionär}', and Cultural Psychology 2* (2008): 42-55]), Acea deţinere a puterii respingerii ultime constituie Natura în toată cruzimea ei (şi, trebuie spus, în toată înţelepciunea ei). Şi poate că este, de asemenea, un factor de contribuţie deloc banal la relaţia feminin-şarpe.

' Deviza Serviciului Special Aerian al Marii Britanii.

lucrurile aşa? Se poate spune şi trebuie spus că o formă a haosului şi pericolului şerpesc este ameninţarea prădătorului reptilian însuşi. Dar o altă formă, mai abstractă – mai psihologică, mai spirituală –, este răul uman: pericolul pe care îl prezentăm faţă de ceilalţi. La un moment dat în istoria noastră evoluţionistă şi culturală, începem să înţelegem că răul uman ar putea fi considerat, pe bună dreptate, cel mai mare dintre toţi şerpii. Aşadar, progresia simbolică ar putea fi (1) şarpele ca prădător funest, apoi (2) inamicul uman extern ca şarpe/ hain/prădător, apoi (3) întunecimea/caracterul răzbunător/înşelă- ciunea subiectivă, personală, psihică, în calitate de şarpe/hain/pră- dător. Fiecare dintre aceste reprezentări, a căror conceptualizare a durat nenumărate secole, poate chiar milenii, constituie o creştere tangibilă în sofisticarea imaginii răului.[9]

Toate aceste manifestări ale haosului şi pericolului şerpesc sunt, şi în prezent, detectate, procesate şi asociate simbolic de către sistemele cerebrale străvechi, care au evoluat ca să ne protejeze de reptilele prădătoare.[10] Iar încremenirea declanşată de aceste sisteme rezolvă problema pentru moment, aseunzându-l pe individul care este vânat, dar îl lasă pe prădător viu pentru ziua de mâine. în schimb, pericolul trebuie vânat şi distrus – şi chiar şi asta este prea concret pentru a constitui o soluţie

permanentă la problema răului însuşi (fiind mai degrabă o soluţie pentru ocurenţe particulare ale răului). În modul cel mai profund şi mai abstract (mergând în paralel cu ideea potrivit căreia cel mai mare prădător, cel mai mare şarpe, este răul care pândeşte în interior), distrugerea răului se manifestă ca viaţă trăită în virtute, care constrânge reaua-voinţă în forma ei cea mai abstractă şi mai cuprinzătoare. Acesta este motivul pentru care, de exemplu, prinţul Phillip din filmul *Frumoasa Adormită,* produs de studiourile Disney, este înarmat de către Natura binevoitoare (sub forma zânelor care îl însoţesc şi îl ajută în evadarea sa din ghearele reginei haine, Maleficent) cu Sabia Adevărului şi Scutul Virtuţii, pentru a-i servi în înfruntarea sa cu marele Balaur al Haosului.

Harry îl înfruntă direct pe bazilisc, în Camera Secretelor, dedesubtul castelului de vrăjitorie, dar este în inferioritate şi în mare pericol, în acel moment propice, soseşte un phoenix pripăşit de directorul de la Hogwarts, care îl atacă şi îl orbeşte pe şarpele uriaş. De asemenea, marea pasăre lasă să cadă o pălărie magică din care îşi face apariţia o sabie puternică. Harry ia arma şi îl spintecă pe bazilisc, dar se alege cu o muşcătură groaznică în acest proces. Acesta este un alt ecou mitologic profund. în povestea *Genezei,* de exemplu, întâlnirea cu şarpele se dovedeşte

a fi fatală şi pentru bărbat, şi pentru femeie, care devin conştienţi de fragilitatea şi de moartea lor inevitabilă la scurt timp după ce se vortrezi, după ce cunoaşterea le va deschide ochii. Este, de asemenea, un adevăr aspru: prădătorii devorează, balaurii fac ravagii, haosul distruge. Pericolul este real. Chiar dacă adevărul, virtutea şi curajul nu sunt neapărat suficiente, ele sunt şansa noastră cea mai bună. Şi uneori o „moarte" mică este medicamentul necesar pentru a împiedica moartea însăşi. Din fericire, phoenixul are lacrimi magice, revitalizante, pe care le lasă să cadă peste rănile lui Harry. Astfel, tânărul vrăjitor reînvie, îl învinge pe Voldemort (o sarcină mult mai dificilă decât simpla înfrângere a şarpelui gigantic), o salvează pe Ginny şi salvează şcoala.

Odată cu introducerea phoenixului în povestea Sfântului Gheorghe, Rowling îşi dezvăluie un alt element al geniului ei intuitiv. Phoenixul este o pasăre care poate muri şi renaşte veşnic. Prin urmare, de-a lungul epocilor, a fost un simbol al lui Hristos, cu care pasărea magică împărtăşeşte multe trăsături, Este, de asemenea, în egală măsură, acel element al personalităţii umane individuale care trebuie să moară şi să se regenereze, pe măsură ce învaţă, dureros, prin experienţa adesea tragică ce distruge certitudinea anterioară, înlocuind-o mai întâi cu îndoiala, şi apoi –

când este înfruntată cu succes – cu o cunoaştere nouă şi mai cuprinzătoare. O transformare voluntară de tip moarte-şi-renaştere – schimbarea necesară adaptării, când apar lucruri groaznice – este prin urmare o soluţie la rigiditatea potenţial fatală a certitudinii eronate, a ordinii excesive şi a bagatelizării.

CUM SĂ TE COMPORŢI

Oamenii schimbă pe diverse căi informaţii privind felul în care e bine să se comporte. Ei se observă unii pe alţii şi imită ceea ce văd. Când imită, îşi folosesc corpurile ca să reprezinte corpurile altora. Dar această imitaţie nu este un mimetism stupid, automatizat. în schimb

este capacitatea de a identifica regularităţile sau tiparele din comportamentul altor oameni şi apoi de a imita acele tipare. Când o fetiţă se joacă de-a mama, de exemplu, ea nu reproduce, gest după gest, ceea ce a observat anteriorîn acţiunile mamei sale. în schimb, ea se comportă „ca şi cum" ar fi o mămică. Dacă o întrebi pe fetiţă ce face, îţi va spune că se preface că e o mamă, dar dacă o pui să descrie ce înseamnă asta, mai ales dacă e o fetiţă mică, descrierea ei va fi mult mai puţin completă decât ar da de înţeles acţiunile sale. Aceasta înseamnă că poate interpreta mai mult decât poate să spună – la fel ca noi toţi. Dacă ai observa un număr mai mare de fetiţe care interpretează rolul de mămică, ai putea să obţii o idee foarte bună despre ce înseamnă „mamă", în forma ei cea mai pură, chiar dacă nu ai văzut niciodată o mamă adevărată. Dacă te-ai pricepe să mânuieşti cuvintele, atunci probabil că ai putea descrie elementele esenţiale ale comportamentului matern şi le-ai putea transmite. Cel mai bine ai putea face asta sub forma unei poveşti.

E mai uşor şi mai direct să reprezinţi un tipar comportamental prin comportament decât prin cuvinte, Mimetismul total face acest lucru direct, acţiune cu acţiune. Imitaţia, care poate produce comportamente noi înrudite cu cele care au motivat mimetismul, face un pas suplimentar. Dramatizarea – imitaţia

formalizată, jucată pe o

scenă – este tot un comportament care înfăţişează un alt comportament, dar sub o formă distilată şi mai aproape de esenţă. Literatura duce acea transmitere mai departe cu încă un pas, unul dificil, înfăţişând acţiunea în imaginaţia scriitorului şi a cititorului, în absenţa totală atât a actorilor reali, cât şi a unei scene materiale. Doar povestitorii cei mai buni reuşesc acea transformare, reprezentând cele mai măreţe şi mai necesare fapte în cuvintele cele mai interesante, mai profunde şi mai memorabile. Generaţii de mari povestitori, repovestind, modificând şi stilizând poveşti reuşite, au ajuns prin urmare să creeze împreună cele mai reuşite dintre poveşti. După ce cultura capătă şi o formă scrisă (ceva care, din perspectivă istorică, s-a întâmplat doar recent), acele poveşti pot fi aşternute pe hârtie. Acesta este, cu aproximaţie, momentul în care se poate spune că mitul şi ritualul s-au transformat în religie.

Imitarea şi comunicarea faptelor celor mai măreţe şi mai memorabile necesită distilarea şi comunicarea tiparelor celei mai profunde

înţelepciuni a omenirii. Dacă o faptă măreaţă şi memorabilă este întreprinsă de un individ deosebit de admirabil, de un erou local, atunci faptele cele mai măreţe şi mai memorabile posibil vor fi cele realizate de spiritul (întruchipat parţial de anumiţi indivizi) care exemplifică ceea ce au în comun toţi eroii locali de pretutindeni. Acest erou al eroilor – acest metaerou – va trebui să existe, logic, la rândul lui, intr-un loc care a fost comun tuturor locurilor ce au necesitat eroism. Acel loc ar putea fi privit ca o metalume, cu toate că este real, chiar hiperreal (adică, mai real în abstracţia sa decât percepţiile noastre directe privind un anumit loc sau moment singular), Este tocmai această metalume hiperreală care constă din interacţiunea continuă dintre haos şi ordine, care serveşte veşnic ca teren de luptă între binele şi răul care-l caracterizează pe erou. La rândul său, tiparul nemuritor pe care îl întruchipează acest erou – de ale cărui acţiuni depind individul şi societatea – este cel mai mare dintre toţi Zeii. Este în acelaşi timp un copil şi un mediator al acestor forţe gemene, transformând haosul într-o ordine locuibilă (remodelând totodată ordinea în haos, astfel încât să poată fi reînnoită, când a devenit anacronică şi coruptă), lup – tându-se cu toată tăria, astfel încât binele să poată triumfa.

Toată lumea are nevoie de o poveste pentru a-şi structura

percepţiile şi acţiunile în ceea ce altfel ar fi haosul copleşitor al existenţei. Fiecare poveste necesită un punct de plecare, care nu este suficient de bun, şi un punct de sosire, care este mai bun. Nimic nu poate fi judecat în absenţa acelui punct final, a acelei valori superioare. Fără el, totul se cufundă în plictiseală şi lipsă de noimă ori degenerează şi intră într-o spirală a terorii, anxietăţii şi suferinţei. Dar, cum timpul schimbă inexorabil toate lucrurile, uneori fiecare poveste specifică, susţinută de valoare, va da greş, în încarnarea şi localizarea specifice, aşa că va trebui să fie înlocuită de ceva mai nou, mai cuprinzător, dar diferit. în consecinţă, actorul dintr-o poveste dată (cineva care este deci profund definit de intrigă şi de tipologia personajelor) tot trebuie să se încline în faţa spiritului transformării creative care a creat iniţial povestea şi care s-ar putea să fie nevoit să distrugă şi să recreeze acea istorie, lată motivul pentru care spiritul transcende etern dogma, adevărul transcende presupunerea, Marduk îi transcende pe zeii bătrâni, creativitatea modernizează societatea, iar Hristos transcende legea (aşa cum face şi Harry Potter împreună cu prietenii săi curajoşi, dar care încalcă încontinuu regulile). Dar este important să ne amintim, aşa cum am discutat în Regula 1: Cei care încalcă regulile în mod etic sunt cei care mai întâi şi le-au însuşit şi s-au disciplinat, ca să înţeleagă necesitatea acelor reguli, şi care abia apoi le-au încălcat, respectând spiritul mai degrabă decât litera legii.

Al doilea volum al seriei lui Rowling propune ideea că răul prădător poate fi învins de sufletul dispus să moară şi să renască, Seria completă se încheie cu repetarea transformată creativ a

aceluiaşi mesaj. Analogia cu creştinismul este evidentă, iar mesajul, în esenţă, e acelaşi: Sufletul dispus să se transforme atât de profund cât e nevoie este cel mai eficient inamic al şerpilor demonici ai ideologiei şi totalitarismului, în formele lor personale şi sociale. Personalitatea sănătoasă, dinamică şi, mai presus de toate, sinceră va recunoaşte că a greşit. Se va descotorosi voluntar – lăsându-le să moară – de percepţiile, gândurile şi obiceiurile perimate, văzând în ele piedici în calea succesului şi a creşterii. Acesta este sufletul care îşi va lăsa să ardă vechile credinţe, adesea într-un mod dureros, astfel încât să poată trăi din nou şi să meargă mai departe, reînnoit. Acesta este, de asemenea, sufletul care va transmite ceea ce a învăţat în timpul acelui proces de moarte şi renaştere, astfel încât şi alţii să poată renaşte alături de el.

Aspiră la ceva. Alege-ţi cea mai bună ţintă pe care o poţi concep- tualiza în prezent. Indreaptă-te cu paşi nesiguri spre ea. De-a lungul drumului, observă-ţi erorile şi concepţiile greşite, confruntă-le şi corectează-le. Lămureşte-ţi situaţia. Trecut, prezent, viitor – toate sunt importante. Trebuie să-ţi defineşti traseul urmat. Trebuie să ştii unde ai fost, astfel încât să nu repeţi greşelile trecutului. Trebuie să ştii unde eşti, altfel nu vei reuşi să trasezi o linie dreaptă între punctul de start şi destinaţia ta. Trebuie să ştii încotro mergi, altfel te vei împotmoli în incertitudine, impredictibilitate şi haos, şi vei fi însetat după speranţă şi inspiraţie. De bine, de rău, eşti într-o călătorie. Ai pornit într-o aventură, aşa că e mai bine ca harta ta să fie exactă. Con- fruntă-te voluntar cu ceea ce-ţi stă în cale. Această cale este

cărarea vieţii, cărarea plină de sens a vieţii, cărarea dreaptă şi îngustă care constituie însăşi graniţa dintre ordine şi haos, iar traversarea acesteia le aduce în echilibru.

Ţinteşte către ceva profund, nobil şi elevat. Dacă poţi găsi o cărare mai bună de-a lungul drumului, după ce ai început să înaintezi, atunci

schimbă-ţi traseul. Ai grijă, totuşi; nu e uşor să discriminezi între a schimba cărările şi pur şi simplu a te da bătut. (Un indiciu: dacă noua cărare pe care o vezi înainte, după ce ai învăţat ceea ce aveai nevoie să înveţi de-a lungul drumului curent, pare mai dificilă, atunci poţi să fii rezonabil de sigur că nu te amăgeşti şi nici nu te trădezi singur atunci când te răzgândeşti.) în acest fel, vei înainta în zigzag. Nu e cel mai eficient mod de a călători, dar nu există alternativă reală, dat fiind că obiectivele tale se vor schimba în mod inevitabil în timp ce urmăreşti realizarea lor, căci înveţi ceea ce ai nevoie să înveţi în timp ce te disciplinezi.

Apoi vei constata cum te transformi cu timpul, treptat şi discret, pentru a ţinti tot mai precis acel punct minuscul, acel X care marchează centrul ţintei; pentru a ţinti cea mai înaltă valoare pe care o poţi concepe. Vei urmări o ţintă care este în acelaşi timp mişcătoare şi în retragere. Mişcătoare, pentru că nu ai înţelepciunea să ţinteşti în direcţia potrivită când ocheşti prima dată; în retragere, pentru că, oricât te-ai apropia de perfecţionare în ceea ce faci în prezent, noi perspective de posibilă perfecţiune ţi se vor deschide în faţă. Cu toate acestea, disciplina şi transformarea te vor conduce inexorabil înainte. Cu voinţă şi noroc, vei găsi o poveste care să fie plină de sens şi productivă, care se îmbunătăţeşte cu timpul şi poate chiar îţi oferă mai multe

momente de satisfacţie şi bucurie. Cu voinţă şi noroc, vei fi eroul acelei poveşti, vizitatorul disciplinat, transformatorul creativ şi binefăcătorul familiei tale şi al societăţii în general.

Imaginează-ţi cine ai putea fi şi apoi ţinteşte neclintit în direcţia aceea.

BLESTEMATELE DE FARFURII

îmi iubesc socrul. Şi îl respect. Este extrem de stabil emoţional – unul dintre acei oameni robuşti sau norocoşi (poate puţin din fiecare), care pot lăsa să treacă pe lângă ei dificultăţile vieţii şi să meargă înainte fără să se plângă şi cu multă încredere. Dell Roberts este acum un bărbat în vârstă, are 88 de ani. Şi-a înlocuit chirurgical unul dintre genunchi şi plănuieşte să-l înlocuiască şi pe celălalt. Are stenturi inserate în arterele coronariene şi una dintre valvele inimii, înlocuită. Suferă de „picior căzut" şi uneori, din cauza asta, alunecă şi cade. Dar în urmă cu un an încă mai practica jocul de curling, împingând pe gheaţă piatra grea de granit cu o crosă concepută special pentru oamenii care nu se mai pot lăsa pe vine la fel de uşor ca altădată.

Când soţia lui, Beth, decedată acum, a început să aibă simptome de demenţă la o vârstă relativ tânără, a avut grijă de ea fără să se plângă şi fără să aibă resentimente, aşa cum greu şi-ar putea imagina cineva că ar fi posibil. A fost impresionant. Nu sunt deloc convins că eu m-aş fi putut descurca la fel de bine. A îngrijit-o până la momentul în care i-a devenit imposibil s-o mai ridice din scaunul în care se aşezase. Asta s-a întâmplat la mult timp după ce femeia şi-a pierdut capacitatea de a vorbi. Dar era evident din felul în

care i se luminau ochii când el intra în cameră că încă îl iubea, iar sentimentul era reciproc. Nu l-aş descrie ca pe o persoană înclinată spre evitare când situaţia devine dificilă. Dimpotrivă.

Când Dell era mult mai tânăr, a fost timp de câteva decenii un dea- Ier de imobiliare în Fairview, Alberta – orăşelul în care am crescut (de fapt, locuiam chiar peste drum de familia Roberts). în acea perioadă, venea de regulă acasă la prânz, în conformitate cu tradiţia generală. De obicei, Beth îi pregătea o supă (probabil Campbell, pe care toată lumea o mânca pe atunci – vorba reclamei, *„M'm! M'm! Good!")* şi un sendviş. într-o zi, pe neaşteptate, s-a răstit la soţia sa: „De ce mama naibii mâncăm mereu din farfuriile astea micuţe? Urăsc să mănânc din farfuriile astea micuţe!"

Ea îi servea sendvişurile pe farfurioare pentru pâine şi unt, care aveau în medie 15-18 centimetri, în locul unor farfurii normale pentru felul *2, care* aveau între 25-30 de centimetri. La scurt timp după aceea, soţia le-a relatat povestea fiicelor lor, într-o stare de şoc moderat. De atunci, întâmplarea a fost repovestită de multe ori la reuniunile de familie, în hohotele de râs ale celor prezenţi. în definitiv, ea îi servise prânzul pe

acele farfurii timp de cel puțin douăzeci de ani până când el a vorbit în sfârşit despre asta. Femeia nu avusese nici cea mai mică idee că el era iritat de felul cum alegea ea vesela. Nu obiectase niciodată. Şi acest lucru are ceva inepuizabil de amuzant.

Acum, este posibil ca el să fi fost iritat de cu totul altceva în ziua aceea şi să nn-i fi năsat. de fant. de aeele farfurii. Şi. într-nn anumit

sens, este o problemă banală. Dar, văzută din altă perspectivă, nu e banală deloc, din două motive. Mai întâi, dacă ceva se întâmplă zilnic, este *important,* iar prânzul are loc în fiecare zi. în consecinţă, dacă ceva legat de acest eveniment era supărător în mod cronic, trebuia să fie rezolvat, chiar dacă era ceva minor. în al doilea rând, se întâmplă foarte des să lăsăm aşa-numitele iritări minore (care, aşa cum am spus, nu mai sunt minore dacă se întâmplă constant) să continue ani de-a rândul fără să comentăm şi fără să le rezolvăm.

Iată care e problema: adună o sută sau o mie de mici iritări din astea, iar viaţa ta e nefericită şi căsnicia e condamnată. Nu te preface că eşti mulţumit de ceva dacă nu eşti şi dacă se poate negocia, în principiu, o soluţie rezonabilă. Ceartă-te, fir-ar să fie! Oricât de neplăcut ar fi pe moment, înseamnă să-ţi mai uşurezi un pic din povara cotidiană. Iar asta e valabil îndeosebi pentru acele evenimente zilnice pe care toată lumea e înclinată să le considere banale – chiar şi farfuriile din care-ţi iei masa de prânz. Viaţa este ceea ce se repetă, iar lucrurile care se repetă merită să fie făcute cum trebuie.

PUR ŞI SIMPLU, NU MERITĂ SĂ TE CERŢI DOAR PENTRU ASTA

Iată o poveste mai serioasă de acelaşi tip. Am avut o clientă care

a venit să mă vadă în legătură cu planurile ei de a-şi deschide o firmă proprie după ce mulţi ani fusese contabil la o mare corporaţie. Respectată în profesia ei, era o persoană competentă, amabilă şi atentă. Dar în acelaşi timp era şi foarte nefericită. Iniţial am presupus că nefericirea ei izvora din anxietatea legată de tranziţia în carieră, Dar a reuşit să facă acea mişcare fără probleme chiar în perioada în care şedinţele noastre aveau loc, în timp ce alte probleme au apărut în prim-plan.

Problema ei nu era legată de schimbarea de carieră, ci de căsătorie. Mi-a spus că soţul ei era extraordinar de centrat pe sine şi totodată preocupat excesiv de modul în care apărea în ochii celor din jur, într-un anume fel. era o combinaţie contradictorie, deşi se întâmolă des să întâlneşti această atingere a contrariilor intr-o personalitate: dacă te înclini prea mult într-o direcţie, altceva din tine se înclină în mod egal în cealaltă direcţie. Aşadar, în ciuda narcisismului său (cel puţin din perspectiva soţiei), soţul era subjugat de opiniile tuturor celor pe care-i întâlnea – cu excepţia membrilor familiei sale. în acelaşi timp, bea prea mult – un obicei care îi exagera defectele temperamentale.

Clienta mea nu se simţea în largul ei la ea acasă. Nu simţea că în apartamentul în care locuia cu soţul ei (nu aveau copii) ar exista ceva care să o reprezinte. Situaţia ei oferea un bun exemplu despre felul în care ceea ce este în exterior reflectă în

mod profund ceea ce este în interior (acesta fiind motivul pentru care le sugerez celor aflaţi în situaţii psihologice dificile să îşi înceapă vindecarea făcând curăţenie în camerele lor şi apoi, dacă e posibil, să le înfrumuseţeze). Tot mobilierul din casă, pe care ea îl descrie ca ţipător, preţios şi incomod, fusese

ales de soţ. Mai mult, el colecta cu pasiune obiecte de artă pop americană din anii '60 şi ’70, pereţii casei fiind încărcaţi cu aceste opere, pe care el le căutase prin galerii şi le colecţionase timp de mulţi ani, adesea în timp ce ea îl aştepta afară, în maşină.

Mi-a spus că nu era deranjată de mobilă şi de excesul de obiecte decorative, dar acest lucru nu era tocmai adevărat. Adevărat era însă faptul că nu era *interesată* de ele – căutaşi de puţin. Nici preţiozitatea mobilierului, nici multitudinea operelor de artă ce alcătuiau colecţia soţului ei nu erau pe gustul ei. Ea tindea spre o estetică minimalistă (sau poate că acea preferinţă era o consecinţă a exceselor decorative ale soţului). N-a fost niciodată prea clar ce ar fi preferat ea şi probabil că asta era o parte a problemei: pentru că nu ştia ce-i plăcea (şi era la fel de vagă în legătură cu ceea ce nu-i plăcea), nu se afla în poziţia cea mai puternică de a-şi susţine propriile opinii. Este greu să câştigi o controversă sau măcar să începi una, dacă nu ai articulat cu atenţie ceea ce vrei (sau nu vrei) şi ceea ce-ţi este necesar (sau nu).

Totuşi, cu siguranţă că nu-i făcea plăcere să se simtă ca un străin în propria ei casă. Din acest motiv, nu-şi invita niciodată prietenii în vizită, iar asta nu era deloc o problemă banală,

întrucât contribuia la sentimentul ei de izolare. Dar piesele de mobilier şi picturile continuau să se acumuleze, în urma unor repetate expediţii de shopping,

în Canada şi peste hotare. Astfel, cu fiecare achiziţie, ea rămânea cu o parte tot mai mică din casă şi din căsnicia ei, restul fiind acaparat de soţul ei. Cu toate acestea, clienta mea n-a pornit niciodată la război. Nu a avut niciun acces de furie. N-a sfâşiat niciodată vreuna dintre pânzele atârnate în sufragerie. în toate deceniile ei de căsnicie, n-a avut niciodată o izbucnire de furie autentică, nu s-a confruntat niciodată direct şi decisiv cu faptul că îşi detesta locuinţa şi subordonarea faţă de gusturile soţului ei. în schimb, l-a lăsat să-şi facă mendrele, în mod repetat, treaptă cu treaptă, susţinând că nu merită să te cerţi pentru astfel de mărunţişuri. Şi, cu fiecare înfrângere, următorul dezacord devenea şi mai necesar – cu toate că era şi mai puţin probabil, pentru că ea înţelegea că o discuţie serioasă, odată începută, risca să se extindă pentru a include toate lucrurile deranjante din mariajul ei şi că existau şansele să izbucnească o luptă reală, fără bariere. După care tot ce era în neregulă ar fi fost scos pe tapet, obligându-i să se confrunte cu acele probleme şi să le rezolve intr-un fel sau altul. Aşa

că a rămas tăcută, Dar a rămas cronic reprimată şi cu resentimente constante, precum şi cu senzaţia că irosise atât de multe oportunităţi în viaţă.

Este o greşeală să considerăm piesele de mobilier şi picturile *pop art* ca simple obiecte materiale. Mai adevărat şi mai important este să spunem că acestea au fost nişte „conţinătoare de informaţii", ca să zicem aşa, despre starea mariajului şi în mod cert au fost resimţite ca atare şi de către clienta mea. Fiecare obiect de artă era reprezentarea concretă a unei victorii (chiar dacă se poate să fi fost â la Pirus) şi a unei înfrângeri (sau, cel puţin, a unei negocieri care nu a avut loc şi, prin urmare, a unei dispute care s-a sfârşit înainte de a începe). Şi au fost zeci, poate chiar sute din acestea: fiecare, o armă intr-un război mut, distructiv şi prelungit pe decenii. Deloc surprinzător, având în vedere circumstanţele, cuplul s-a despărţit – după treizeci de ani de căsnicie. Cred că soţul a păstrat toată mobila şi întreaga colecţie de artă.

Iată un gând, unul terifiant şi descurajator, care să te motiveze să-ţi îmbunătăţeşti căsnicia – să te sperie intr-atât, încât să nu mai eviţi dificultăţile înfricoşătoare ale negocierii autentice. Fiecare problemă măruntă pe care o ai în fiecare dimineaţă, după-amiază sau seară cu soţul sau soţia ta se va repeta în fiecare dintre cele

15 000

de zile din care se compune o căsnicie de 40 de ani. Fiecare dezacord banal, dar cronic despre gătit, spălatul vaselor, curăţenia în casă, responsabilitatea pentru finanţe sau frecvenţa contactelor intime se va duplica, iar şi iar, în afară de cazul în care îl abordezi cu succes. Crezi probabil (cel puţin momentan) că e cel mai bine să eviţi confruntarea şi să laşi lucrurile să planeze în derivă, într-o pace aparentă, dar falsă, Totuşi, de un lucru poţi să fii sigur; îmbătrâneşti când planezi, la fel de repede cum îmbătrâneşti dacă te lupţi. Dar când pluteşti în derivă, probabilitatea de a obţine ceea ce doreşti şi-ţi este necesar este foarte scăzută. Lucrurile se destramă de capul lor, dar păcatele oamenilor le accelerează deteriorarea: această înţelepciune e veche de când lumea. S-ar putea foarte bine ca anxietatea provocată de oroarea aceluiaşi mic iad repetat la nesfârşit să fie exact ceea ce este necesar ca să te oblige să te confrunţi cu problemele din căsnicia ta şi, animat de bună şi disperată credinţă, să negociezi rezolvarea lor. Totuşi, mai ales pe termen scurt, cel mai simplu este să ignori aceste mustrări de conştiinţă şi să laşi să treacă micile înfrângeri, zi după zi. Dar aceasta nu e o strategie bună. Numai concentrarea atentă pe scop şi strădania şi dedicarea vigilente pot elimina calamitatea tot mai persistentă a orbirii voluntare, stăvilind torentul entropiei şi ţinând în frâu catastrofa – familială şi socială deopotrivă.

CORUPŢIE: PRIN COMITERE ŞI PRIN OMITERE

Forma de corupţie despre care discutăm este, în opinia mea, legată în totalitate de înşelăciune – de a minţi, mai pe şleau – şi, mai important, de autoînşelare. Acum, logicienii stricţi consideră autoînşela- rea o imposibilitate. Ei nu pot înţelege cum ar fi posibil ca o persoană să creadă simultan un lucru şi opusul acestuia. Totuşi, logicienii nu sunt psihologi şi în mod evident nu observă sau nu reuşesc să ia în considerare faptul că ei înşişi au, de exemplu, membri ai familiei faţă de care, măcar ocazional, simt în acelaşi timp dragoste şi ură, Mai mult, nu este evident ce înseamnă „a crede" când discutăm despre credinţa umană, nici ce se înţelege prin „simultan". Pot să cred un lucru astăzi şi un altul mâine şi foarte adesea să nu am nicio problemă cu asta, cel puţin pe termen scurt. Şi, în multe ocazii, am experimentat ceva foarte apropiat de ceea ce înseamnă să crezi aproape simultan un lucru şi opusul acestuia în timp ce citeam câte un referat a] vreunui student de la universitate, în care autorul susţinea o idee într-un paragraf pentru ca, în următorul paragraf, să facă o afirmaţie complet contradictorie. (Uneori, acest lucru s-a întâmplat şi în intervalul unei singure fraze.)

Teoretic, există multe condiţii sau circumstanţe în care

autoînşela- rea poate să apară. Psihanaliştii le-au explorat pe multe dintre acestea, începând cu Freud. Freud credea că o bună parte din bolile mentale există din cauza refulării, care, plauzibil şi rezonabil, este considerată o formă de autoînşelare. Pentru el, amintirile legate de evenimente tulburătoare traumatice erau în mod inconştient surghiunite şi menite pierzaniei în inconştient, unde îşi fac de cap şi provoacă necazuri, asemenea unor spirite poltergeist într-o temniţă subterană. Freud a înţeles că personalitatea umană nu este unitară. în schimb, ea constă dintr-o cacofonie haotică şi fragmentată de instanţe, care nu cad întotdeauna de acord, iar uneori nici măcar nu comunică între ele. Adevărul acestei afirmaţii este evident, cel puţin într-o manieră simplă: putem să ne gândim la nişte lucruri – putem simula acţiuni ori evenimente potenţiale sau alternative – fără a fi nevoiţi să le punem în practică imediat. Disocierea dintre gânduri şi acţiune este necesară pentru ca gândirea abstractă să poată măcar să existe. Astfel, putem în mod clar să credem sau să spunem ceva şi să facem altceva. Este în regulă când aceste contradicţii sunt prezente doar în mintea noastră, înainte de a acţiona, dar probabil că nu e la fel de bine când promitem sau susţinem că credem ceva şi apoi acţionăm într-o manieră care arată că, de fapt, credem cu totul altceva. Aceasta este o formă de înşelăciune, o disjuncţie în caracter, o contradicţie între moduri

de existenţă. A căpătat chiar un nume: să afirmi o credinţă şi apoi să acţionezi (sau să vorbeşti) într-o manieră diferită sau chiar opusă constituie o *contradicţie pcrformativă,* potrivit anumitor filosofi contemporani[1]: o minciună implicită, în opinia mea. Menţinerea unor convingeri contradictorii devine o problemă şi când cel care le susţine încearcă să le pună în aplicare pe ambele simultan şi descoperă, adesea spre marea sa părere de rău, paradoxul care face imposibilă această încercare.

Freud a alcătuit o listă lungă de fenomene înrudite cu refularea – respingerea fermă de la nivelul conştiinţei a materialului psihic potenţial conştient – pe care le-a etichetat drept „mecanisme de apărare". Printre acestea se numără negarea („adevărul nu e chiar aşa de rău"), formaţiunea reacţională („îmi iubesc mama foarte, foarte, foarte mult"), deplasarea („şeful ţipă la mine, eu ţip la nevastă-mea, soţia ţipă la copil, copilul ţipă la păpuşă"), identificarea („sunt hărţuit, deci sunt motivat să fiu o brută"), raţionalizarea (o explicaţie în serviciul sinelui pentru o acţiune de calitate scăzută), intelectualizarea (o favorită a lui Woody Allen din prima perioadă, cel amuzant şi nevrotic), sublimarea („pot să *pictez* oricând doresc nuduri de femei") şi proiecţia („nu eu sunt cea sensibilă; tu eşti, de fapt, cel enervant"). Freud a fost un remarcabil filosof al înşelăciunii, Nu s-a temut să atragă atenţia asupra relaţiei dintre

lipsa de onestitate şi psihopatologie. Cu toate acestea, în opinia mea, ideile sale despre autoînşelare suferă de două erori majore.

Prima eroare: Freud n-a reuşit să observe că păcatele prin omitere contribuie la boala mentală la fel de mult sau chiar mai mult decât păcatele prin comitere. Prin asta, el n-a făcut decât să gândească potrivit unor stereotipuri. în general, oamenii cred că a săvârşi în mod activ ceva rău (păcatul prin comitere) este, în medie, mai rău decât a nu face în mod pasiv ceva bun (păcatul prin omitere). Probabil că se întâmplă aşa, deoarece există întotdeauna lucruri bune pe care nu le facem; unele păcate prin omitere sunt prin urmare inevitabile. în orice caz, rămân situaţii în care orbirea deliberată produce catastrofe mai grave de care ne detaşăm mai uşor prin raţionalizare decât prin refularea sau reprimarea unui lucru groaznic, dar înţeles (aceasta din urmă fiind un păcat prin comitere, pentru că este cunoscut). Primul aspect – orbirea deliberată – are loc când ai putea ajunge să cunoşti ceva, dar încetezi să explorezi, astfel încât nu mai descoperi ceva care ţi-ar putea cauza un disconfort substanţial. Consilierii de imagine numesc această ignoranţă autoimpusă „capacitate de negare plauzibilă", o expresie care indică o raţionalizare intelectualizată de ordin patologic cras. Trebuie observat că o astfel de orbire este adeseori considerată de-a dreptul o crimă. Dacă eşti directorul general al unei companii, de

exemplu, şi bănuieşti că trezorierul tău măsluieşte evidenţele contabile, dar nu investighezi mai departe, pentru că nu vrei să ştii, poţi fi învinuit pentru lipsa ta de acţiune, ca fiind inadecvată. A evita să te uiţi sub pat când ai motive să bănuieşti că acolo pândeşte un monstru nu e o strategie recomandată.

A doua eroare: Freud a presupus că lucrurile experimentate sunt lucruri înţelese, în conformitate cu această supoziţie, el credea că undeva în minte există o urmă mnezică ce reprezintă cu acurateţe trecutul, ca o înregistrare video obiectivă. Acestea ar fi supoziţii rezonabile dacă experienţa noastră ar fi pur şi simplu o serie de evenimente obiectiv reale şi evidente, transmise prin intermediul simţurilor, gândite, evaluate şi apoi puse în aplicare. Dacă toate acestea ar fi adevărate, experienţa traumatică ar fi reprezentată cu acurateţe în memorie, chiar şi atunci când ar fi scoasă din conştiinţă de mecanismele inconştiente (sau conştiente – dar Freud a considerat că trebuie să fie de primul tip), din cauza naturii sale înţelese, dar terifiante. Totuşi, nici realitatea, nici procesarea realităţii realizată de noi nu sunt atât de obiective sau de articulate cum presupunea Freudcăarfi.

Imaginează-ţi, de exemplu, că ai fost ignorat, în plan sentimental – mai mult decât poţi tolera – timp de mai multe luni de soţia sau de soţul tău. Apoi îl vezi/o vezi aplecat(ă) peste gard şi discutând prietenos (şi poate nu mai mult de atât) cu o

vecină/un vecin atrăgătoare/atrăgător. Modul în care procesăm această experienţă anormală, nouă, tulburătoare sau chiar traumatică este foarte rar o chestiune de percepţie, urmată de o înţelegere şi o gândire conştiente, apoi de emoţie sau motivaţie derivate din acea gândire şi apoi de acţiune. Ce se întâmplă în schimb seamănă cu ceea ce am discutat pe larg în Regula I şi Regula II: procesăm lumea necunoscută de jos în sus. întâlnim „conţinători de informaţii", ca să zicem aşa, a căror importanţă deplină nu e nici pe departe evidentă. Prin urmare, când îţi vezi soţul/soţia discutând cu vecina/vecinul, nu e ca şi cum ai gândi, într-o formă filosofică total articulată şi pe deplin dezvoltată: „Soţia mea/soţul meu m-a lăsat singur(ă) şi lipsit(ă) de atenţie fizică mai multe luni la rând. Acum ea (sau el) pune sare pe rană, în ceea ce mă priveşte, purtându-se atât de prietenos cu o persoană comparativ străină, când eu am avut parte de atât de puţină atenţie". E mult mai probabil ca furia, durerea şi singurătatea să se fi acumulat în tine cu fiecare respingere, pas cu pas, până când s-a umplut paharul, iar acum se revarsă.

Acea apariţie subită a emoţiei negative nu înseamnă neapărat că eşti măcar acum pe deplin conştient de acumularea ei. Se poate să fi experimentat (asemenea socrului sau clientei mele) acumularea frustrării în mod îndeajuns de gradual cască constaţi că eşti mai iritabil şi mai nefericit, dar asta nu înseamnă neapărat

că ai observat cauza, Şi care este cauza? Gama de posibilităţi este neplăcut de largă. Poate că nu ai fost deloc ignorat. în schimb, ai avut probleme la serviciu, iar asta a provocat o scădere a încrederii tale de sine. în consecinţă, ai devenit sensibil la orice semne de respingere, chiar şi imaginare, în cadrul căsniciei tale. Prin urmare, ceea ce trebuie să determini nu e atât de mult motivul pentru care soţia sau soţul nu mai e atent(ă) cu tine, ci care aspect legat de şeful, colegii sau cariera ta te destabilizează. Asta trimite adevărata cauză a disconfortului tău la mare distanţă de simptomele tale (sentimentele de respingere), care te fac

iritabil(ă), sensibil(ă) şi rănit(ă). în astfel de cazuri, nu e nimic evident, de tipul relaţiei dintre cauză şi efect. Poate că eşti ignorat(ă) intr-adevăr, aşa cum bănuieşti. Poate că e un semn al unei aventuri iminente şi o manifestare a traiectoriei care duc la divorţ. Dacă sunt adevărate, ambele aceste situaţii constituie probleme serioase. Nu-i de mirare că eşti supărat(ă). Dar poţi să te încăpăţânezi şi să nu fii dispus (ă) că consideri că mariajul sau cariera ta ar fi la ananghie. Şi asta n-ar fi o surpriză. Dar nici de folos nu e.

Peste toate acestea mai e şi complexitatea generală a vieţii, complicând căutarea clarităţii. Să ne gândim la întrebarea „Ce s-a întâmplat de fapt?" pe care ne-o punem cu referire la o căsnicie eşuată, un divorţ sau o luptă pentru custodia copilului. Răspunsul la acea întrebare este atât de complex, încât rezolvarea neînţelegerilor necesită frecvent decizia unui tribunal şi o evaluare multipartită. Chiar şi aşa, este probabil ca unul sau chiar ambii protagonişti să creadă că judecata nu a fost tocmai dreaptă. Asta se întâmplă, în parte, pentru că evenimentele în general şi evenimentele interpersonale în special nu există ca realităţi simple, obiective, independente unele faţă de altele, Totul depinde în ce priveşte semnificaţia – informaţia pe care o reprezintă cu adevărat – de contextul în care sunt încorporate,

mare parte din acesta nefiind disponibil pentru percepţie sau analiză atunci când evenimentele în chestiune au loc. Semnificaţia a ceea ce soţia cuiva ii spune astăzi acestuia depinde de tot ceea ce şi-au spus vreodată cei doi unul altuia, de tot ce au făcut vreodată împreună şi de conţinutul imaginaţiilor lor reciproce, iar asta nu epuizează complexitatea. O astfel de semnificaţie poate fi chiar considerabil dependentă de modul în care, de exemplu, mama soţiei l-a tratat pe tatăl acesteia (sau de felul în care bunica ei l-a tratat pe bunic), precum şi de relaţia dintre bărbaţi şi femei în contextul cultural mai larg. Iată de ce conflictele domestice ajung atât de des să scape de sub control, mai ales când nu a fost stabilit niciodată un tipar de comunicare continuă şi eficientă. Un lucru duce la alt lucru mai profund, iar acela duce la ceva şi mai profund, până când un conflict care a pornit de la dimensiunea farfuriilor folosite la masa de prânz se transformă într-un război fără limite menit să stabilească dacă n-ar fi cumva mai bine ca mariajul respectiv să fie dizolvat. Şi, când sunt multe lucruri care au rămas nespuse, există fără îndoială teama de a cădea printr-o gaură suficient de mare pentru a motiva înclinaţia de a ţine lucrurile doar pentru tine, când, de fapt, ar fi mai bine, dar mai periculos să fie spuse.

CEESTECEAŢA?

Imaginează-ţi că ţi-e teamă. Ai motive pentru asta. Ţi-e teamă de tine însuţi. Ţi-e teamă de alţi oameni. Ţi-e teamă de lume. Eşti nostalgic după inocenţa trecutului; după vremurile de dinainte de a afla lucrurile groaznice care ţi-au sfărâmat încrederea pe care o aveai în copilărie. Cunoaşterea pe care ai dobândit-o despre tine, despre alţi oameni şi despre lume mai mult te-a amărât în loc să te lumineze. Ai fost trădat, rănit şi dezamăgit. Ai devenit neîncrezător până şi în speranţă, căci speranţa ţi-a fost călcată în picioare în repetate rânduri (iar asta este chiar definiţia deznădejdii). Ultimul lucru pe care îl doreşti este să ştii mai multe. E mai bine să laşi *ceea ce este* învăluit în mister. De asemenea, e mai bine să eviţi să te gândeşti prea mult (sau câtuşi de puţin) la *ceea ce ar putea fi*. în definitiv, când ignoranţa îţi aduce fericire, e o prostie să fii înţelept'.

Mai precis, imaginează-ţi că ţi-e atât de teamă, încât nu-ţi vei îngădui nici măcar să ştii ce vrei. Căci a şti ar însemna simultan a spera, iar speranţele ţi-au fost spulberate. Ai motivele tale să-ţi păstrezi ignoranţa. Ţi-e teamă, probabil, că nu există nimic care să merite a fi dorit; ţi-e teamă că, dacă specifici cu precizie ceea ce vrei, vei descoperi simultan (şi mult prea clar) în ce constă eşecul; ţi-e teamă că rezultatul cel mai probabil va fi eşecul; şi, în sfârşit, te temi că, dacă defineşti eşecul şi apoi eşuezi, vei şti fără nicio umbră de îndoială că tu eşti cel care a eşuat şi că vina îţi aparţine.

Aşadar, nu-ţi îngădui să ştii ceea ce-ţi doreşti. Reuşeşti asta refuzând să te gândeşti la problemă. Eşti fericit, satisfăcut şi angajat uneori, nefericit, frustrat şi nihilist alteori, dar nu vei cerceta în profunzime de ce se întâmplă aşa, pentru că atunci vei şti şi apoi te

• în original: „When *ignoram is bliss, 'tisfolb/ to he ivise",* citat dintr-un poem de Ihomas Gray. (N.t.)

vei confrunta din nou cu speranţa spulberată şi îţi vei confirma dezamăgirea, Ţi-e teamă, de asemenea, dar din motive diferite să îi laşi pe alţii să ştie ce doreşti. Mai întâi, dacă ei ar afla ceea ce ţi-ai dorit, atunci s-ar putea să-ţi spună, apoi ai şti, cu toate că ai luptat împotriva dobândirii acelei cunoaşteri. în al doilea rând, dacă ar şti, ei ţi-ar putea nega ceea ce ţi-ai dorit cu adevărat, ba chiar ţi-a trebuit, şi te-ar răni într-un mod mult mai eficient decât dacă dorinţele tale cele mai adânci (şi, prin urmare, vulnerabilităţile tale) ar fi rămas secrete.

Ceaţa care ascunde este refuzul de a observa şi de a te ocupa de emoţii şi de stările motivaţionale pe măsură ce survin şi refuzul de a le comunica atât ţie, cât şi celor apropiaţi ţie. O dispoziţie proastă înseamnă ceva. O stare de anxietate sau de tristeţe înseamnă ceva şi probabil că nu e ceva a cărui descoperire să-ţi facă plăcere. Rezultatul cel mai probabil al articulării cu succes a unei emoţii care s-a acumulat în timp, fără a fi exprimată, sunt lacrimile – o recunoaştere a vulnerabilităţii şi suferinţei (acestea fiind sentimente pe care oamenilor nu le place să şi le îngăduie, mai ales dacă se simt neîncrezători şi supăraţi). Cine vrea să sape în profunzimile suferinţei, durerii şi vinovăţiei până apar lacrimile? Iar refuzul voluntar de a lua act de stările noastre emoţionale nu este singurul impediment în

aborda-

rea lor. Dacă soţia sau soţul tău (sau persoana cu care eşti încurcat, fiind nefericit, pentru moment) spune ceva care se apropie prea mult de adevărul dureros, de exemplu, atunci o remarcă tăioasă şi insultătoare îi va închide gura cel mai adesea şi prin urmare e foarte probabil să fie oferită. Acesta este parţial un test: îi pasă persoanei insultate suficient de mult de tine şi de suferinţa ta ca să sape dincolo de câteva obstacole şi să dezgroape adevărul dureros? De asemenea, această reacţie este parţial un gest defensiv (fapt mult mai evident): dacă poţi să îndepărtezi pe cineva de un lucru pe care tu însuţi nu vrei să-l descoperi, asta îţi face viaţa mai uşoară în prezent. Din păcate, dacă acea apărare reuşeşte, este un lucru foarte dezamăgitor şi de regulă este însoţit de un sentiment de abandonare, de singurătate şi de trădare de sine. Până la urmă, trebuie totuşi să trăieşti printre alţi oameni şi ei cu tine. Iar tu ai dorinţe, lipsuri şi nevoi, oricât de nedeclarate şi de neclare ar fi. Şi tot eşti motivat să ţi le împlineşti, mai ales că e imposibil să trăieşti fără dorinţe, lipsuri şi nevoi. Ce strategie adopţi în astfel de condiţii? îţi arăţi dezamăgirea ori de câte ori cineva apropiat ţie te face nefericit; îţi permiţi luxul şi plăcerea resentimentului când ceva nu merge aşa cum ai vrea tu; te asiguri că persoana care ţi-a greşit este ţinută la distanţă de atitudinea ta dezaprobatoare; o

forţezi să descopere cu cât mai multă dificultate exact ce a făcut de te-a dezamăgit; şi, în sfârşit, o laşi să bâjbâie orbeşte prin ceaţa pe care ai generat-o în jurul tău până când se împiedică şi se răneşte de muchiile ascuţite şi ascunse ale preferinţelor şi visurilor tale nedezvăluite. Şi poate că aceste răspunsuri sunt nişte teste şi ele – teste asociate profund cu lipsa curajului de a avea încredere: „Dacă m-ai iubi cu adevărat, ai înfrunta cu vitejie peisajul groaznic pe care l-am amenajat în jurul meu, ca să mă descoperi pe mine, cel adevărat". Şi poate că aceste afirmaţii conţin un sâmbure de adevăr, oricât de implicite ar fi ele. O anumită testare a devotamentului ar putea fi utilă. Nimic nu trebuie oferit pe tavă, gratuit. Dar chiar şi un pic de mister nenecesar poate să conteze foarte mult.

Şi tot trebuie să trăieşti în continuare cu tine însuţi. Pe termen scurt, poate că eşti protejat de revelarea defectelor tale prin refuzul de a te arăta cât mai clar în faţa celorlalţi. Fiecare ideal este un judecător, la urma urmelor, judecătorul care spune „Nu-ţi manifeşti adevăratul potenţial". Niciun ideal? Niciun judecător. Dar preţul plătit pentru

asta este lipsa de scop. Acesta este un preţ ridicat. Niciun scop? Atunci, nicio emoţie pozitivă, căci cea mai mare parte din ceea ce ne împinge înainte cu speranţa intactă este senzaţia că ne apropiem de ceva de care avem mare nevoie şi ni-] dorim foarte mult. Şi mai rău, când trăim fără scop, suferim de o anxietate cronică şi covârşitoare, căci un scop bine focusat constrânge ceea ce altfel este probabil să fie haosul intolerabil al posibilităţii neexploatate şi al prea multor alternative.

Dacă spui clar ce vrei şi te dedici împlinirii acelui lucru, s-ar putea să eşuezi. Dar dacă nu spui clar ce vrei, atunci vei eşua cu siguranţă. Nu poţi să nimereşti o ţintă pe care refuzi să o vezi. Nu poţi nimeri o ţintă dacă nu ocheşti. Şi, la fel de periculos, în ambele cazuri: nu vei dobândi avantajul de a putea ochi şi de a putea rata ţinta. Nu vei beneficia de procesul de învăţare care are loc inevitabil atunci când lucrurile nu se desfăşoară conform planurilor tale. Succesul într-o întreprindere dată înseamnă adesea să încerci, să dai greş, să te recalibrezi (cu noua cunoaştere generată dureros de eşec) şi apoi să încerci

şi să dai greş din nou – adesea de multe ori, până la dezgust. Uneori, toată această învăţare, imposibilă fără eşec, te determină să înţelegi că ar fi mai bine să-ţi îndrepţi atenţia în altă direcţie (nu pentru că ar fi mai uşor; nu pentru că te-ai dat bătut; nu pentru că eviţi, ci pentru că ai învăţat prin vicisitudinile propriei tale experienţe că ceea ce cauţi nu poate fi găsit acolo unde te uiţi sau pur şi simplu nu poate fi obţinut în maniera pe care ai ales-o).

Aşadar, ce ai putea să faci – ce ar trebui să faci – ca o alternativă la a ascunde lucrurile în ceaţă? *Recunoaşte-ţi sentimentele.* Aceasta este o chestiune foarte dificilă (şi nu înseamnă pur şi simplu „să capitulezi" în faţa lor), Mai întâi, e jenant să observi şi cu atât mai greu să comunici sentimente (mărunte) de supărare sau durere cauzate de singurătate sau de anxietatea legată de ceva care ar putea fi banal ori de o invidie care probabil nu e justificată. Recunoaşterea unor astfel de sentimente constituie o revelare a ignoranţei, insuficienţei şi vulnerabilităţii. în al doilea rând, este neliniştitor să dai posibilitatea ca sentimentele tale, oricât de copleşitoare şi convingătoare ar fi, să poată fi orientate greşit şi, în ignoranţa ta, să te poarte într-o direcţie nedorită. Este posibil ca tu să fi interpretat eronat situaţia în întregime, din motive care rămân fundamental inconştiente. Din acest motiv acea încredere este vitală; dar o

încredere de tip matur şi tragic. 0 persoană

naivă are încredere, deoarece crede că oamenii sunt în mod esenţial sau chiar universal demni de încredere. Dar orice persoană care a trăit cu adevărat a trădat sau a fost trădată.

Cineva cu experienţă de viaţă ştie că oamenii sunt capabili de înşelăciune şi dispuşi să înşele. Cunoaşterea acestui lucru aduce cu ea un pesimism fără îndoială justificat faţă de natura umană, personală şi nu numai, dar în acelaşi timp deschide uşa unui alt tip de încredere în umanitate: una bazată pe curaj mai degrabă decât pe naivitate. Voi avea încredere în tine – îţi voi întinde mâna – în ciuda riscului de trădare, pentru că este posibil ca, prin încredere, să scot la lumină tot ce e mai bun în tine şi probabil şi în mine. Aşadar, voi accepta riscul substanţial de a deschide uşa cooperării şi negocierii. Şi chiar dacă o să mă trădezi, într-o manieră care să nu fie chiar de neiertat (presupunând că, din partea ta, voi primi scuze sincere şi un anumit grad de, să spunem, remuşcare), voi continua să-ţi întind mâna. Şi o parte din felul în care voi face asta va fi să-ţi spun ce simt,

O anumită umilinţă necesară trebuie să însoţească astfel de revelaţii. La modul ideal, n-ar trebui să spun „M-ai ignorat în ultima vreme”. în schimb, am să spun: „Mă simt izolat, însingurat şi rănit şi nu pot să nu simt că în ultimele câteva luni n-ai fost atât de atent(ă) cu mine pe cât aş fi dorit sau pe cât ar fi fost cel mai bine pentru noi în relaţia de cuplu. Dar nu sunt sigur(ă) dacă nu cumva îmi imaginez toate astea pentru că sunt supărat(ă) sau dacă văd cu adevărat ceea ce se întâmplă". Ultima afirmaţie îi transmite celuilalt ideea de bază, dar evită poziţia acuzatoare care atât de des slujeşte drept primă apărare împotriva unei conversaţii serioase, prin care să se ajungă la esenţa problemei. Şi este foarte posibil ca tu să te înşeli în privinţa cauzei care te face să simţi ceea ce simţi. Iar dacă te înşeli, trebuie să ştii acest lucru, pentru că nu are niciun sens să propagi erori care provoacă suferinţă ţie şi altora şi îţi influenţează viitorul. Cel mai bine este să afli ce e adevărat – cel mai bine e să împrăştii ceaţa – şi să afli dacă obiectele tăioase de care te-ai temut că te-ar pândi acolo sunt reale sau fantastice. Şi există întotdeauna pericolul ca unele dintre ele să fie reale. Dar e mai bine să le vezi decât să le ţii învăluite în ceaţă, pentru că măcar uneori poţi să eviţi pericolul pe care eşti dispus să-l vezi.

EVENIMENTE ŞI AMINTIRI

Evenimentele, aşa cum se prezintă în faţa noastră, nu ne informează pur şi simplu de ce au loc, iar noi nu înregistrăm în memorie trecutul ca pe un şir obiectiv de evenimente şi situaţii bine definite, legate între ele, în orice caz, această din urmă acţiune este imposibilă. Informaţiile din experienţele noastre sunt latente, asemenea aurului din zăcământ – aşa cum am demonstrat în Regula II. Ele trebuie extrase şi rafinate cu mari eforturi şi adesea în colaborare cu alţi oameni, înainte de a putea fi folosite pentru ameliorarea prezentului şi a viitorului. Ne folosim de trecut în mod eficient când ne ajută să repetăm experienţele dezirabile şi să evităm repetarea celor nedezirabile, Vrem să ştim ce s-a întâmplat, dar, mai important, vrem să ştim de ce. De ce înseamnă înţelepciune. De ce ne permite să evităm

repetarea aceleiaşi greşeli, iar dacă suntem norocoşi ne ajută să ne repetăm succesele.

Este dificil să extragem informaţii utile din experienţă. E nevoie de cea mai pură dintre motivaţii („lucrurile trebuie făcute mai bune, nu mai rele") pentru a o face cum se cuvine. E nevoie de disponibilitatea de a te confrunta cu eroarea în mod direct şi de a determina când şi de ce s-a produs abaterea de la calea cea

dreaptă. Necesită disponibilitatea pentru schimbare, care aproape niciodată nu poate fi distinsă de decizia de a lăsa ceva (sau pe cineva ori vreo idee) în urmă. Prin urmare, cel mai simplu răspuns imaginabil este să te uiţi în altă parte şi să refuzi să gândeşti, ridicând totodată piedici insurmontabile în calea comunicării autentice.

Din păcate, pe termen lung, această orbire deliberată lasă viaţa întunecoasă şi înceţoşată; o lasă pustie, nevăzută, fără formă, confuză, iar pe tine te lasă tulburat şi năucit.[2] Aceasta este o concatenare stranie a psihologicului şi realului, a subiectivului şi obiectivului. Este ceva înspăimântător sau mi-e teamă? Este ceva frumos sau impun ideea de frumos asupra acelui ceva? Când mă supăr pe cineva, e din cauza unui lucru pe care l-a făcut sau a lipsei mele de control? Astfel de întrebări definesc starea de confuzie pe care o resimţi în mod cronic când lumea ta a rămas fără baza care a căzut. Acea stare poate avea un element obiectiv, pentru că o cădere este adesea cauzată de ceva real, cum arfi moartea, o boală gravă sau o perioadă în care eşti şomer; dar poate fi şi subiectivă, fiind asociată cu o stare compusă din suferinţă, îndoială, confuzie şi incapacitatea de a alege sau măcar de a percepe o cale de a merge înainte.

Fundamentul Existenţei este simultan subiect şi obiect – motivaţie, emoţie şi lucru material în acelaşi timp – înainte ca percepţia să fie clarificată, înainte ca lumea să fie articulată. Soţia rămâne neînţeleasă. Contextul discursului ei rămâne neexplorat,

dintr-o teamă faţă de ceea ce arputea dezvălui acea explorare. Situaţia nu poate fi descrisă, deoarece cuvântul este lăsat vag şi neformat. Motivaţiile noastre personale încep sub o formă ascunsă şi rămân aşa, pentru că nu vrem să ştim de ce suntem capabili. Grâul rămâne neseparat de neghină. Aurul rămâne în ghearele dragonului, aşa cum rămâne şi fecioara. Piatra filosofală rămâne nedescoperită pe spiralele alambicului, iar informaţiile ascunse în haosul rotund, care ne face semn,

rămân neexplorate. O astfel de omitere este refuzarea voluntară a conştiinţei extinse, La urma urmelor, calea spre Sfântul Potir îşi are începuturile în partea cea mai întunecată a pădurii, iar lucrul de care ai nevoie rămâne ascuns acolo unde vrei cel mai puţin să cauţi.

Dacă ai adunat destule gunoaie în dulap, într-o zi, când te aştepţi mai puţin, uşa se va deschide brusc şi tot ce s-a strâns acolo, acu- mulându-se inexorabil în întuneric, te va îngropa şi s-ar putea să nu mai ai suficient timp sau energie în viaţa ta ca să te confrunţi cu acea mizerie, să o sortezi, să păstrezi doar ce ai nevoie şi să arunci restul, Asta înseamnă să fii zdrobit de un bagaj excesiv. Asta e revenirea la Tiamat, zeiţa mesopotamiană a haosului, distrugătoarea celor care se comportă necorespunzător.

Lumea e plină de pericole şi obstacole ascunse, ca şi de oportunităţi. Să laşi totul ascuns în ceaţă pentru că te temi de pericolul pe care l-ai putea găsi acolo te va ajuta prea puţin când soarta te va forţa să alergi direct către ceea ce ai refuzat să vezi. înţepându-te în crengile ascuţite, împiedicându-te de bolovani, trecând în viteză pe lângă locurile de refugiu, vei refuza în cele din urmă să recunoşti că ai fi putut să alungi ceaţa cu lumina

strălucitoare a conştiinţei tale, dacă nu ai fi ascuns-o sub obroc. Apoi vei ajunge să blestemi omul, realitatea şi pe Dumnezeu însuşi pentru că au produs un asemenea

labirint impenetrabil de impedimente şi bariere. Corupţia te va ademeni, căci vei fi tot mai mult condus de întuneric, de motivaţii neexaminate – hrănite de eşec, amplificate de frustrare –, culminând în mod brutal cu convingerea resentimentară că cei care te-au năpăstuit primesc de la tine exact ceea ce merită. Această atitudine şi acţiunile şi inacţiunile pe care le vor produce în mod inevitabil îţi vor sărăci viaţa, comunitatea, naţiunea şi lumea, La rândul său, aceasta va sărăci Existenţa însăşi (iar asta va fi exact ceea ce doresc motivaţiile tale cele mai întunecate).

Printr-o căutare grijulie, printr-o atenţie grijulie, ai putea să înclini balanţa spre oportunitate şi împotriva obstacolelor, suficient cât viaţa să merite în mod clartăită, în pofida fragilităţii ei şi suferinţei pe care ţi-o aduce. Dacă vei dori cu adevărat, poate că vei primi de vei cere. Dacă vei căuta cu adevărat, probabil că vei găsi ceea ce cauţi. Dacă vei ciocăni la uşă, dorind cu adevărat să intri, poate că uşa se va deschide. Dar vor fi momente în viaţa ta când va fi nevoie să te implici

cu toată ființa ta pentru a te putea confrunta cu ceea ce este în fața ta în loc să te ascunzi de un adevăr atât de groaznic, încât singurul lucru ce poate fi mai rău este să falsifici acel adevăr.

Nu ascunde în ceață lucrurile nedorite.

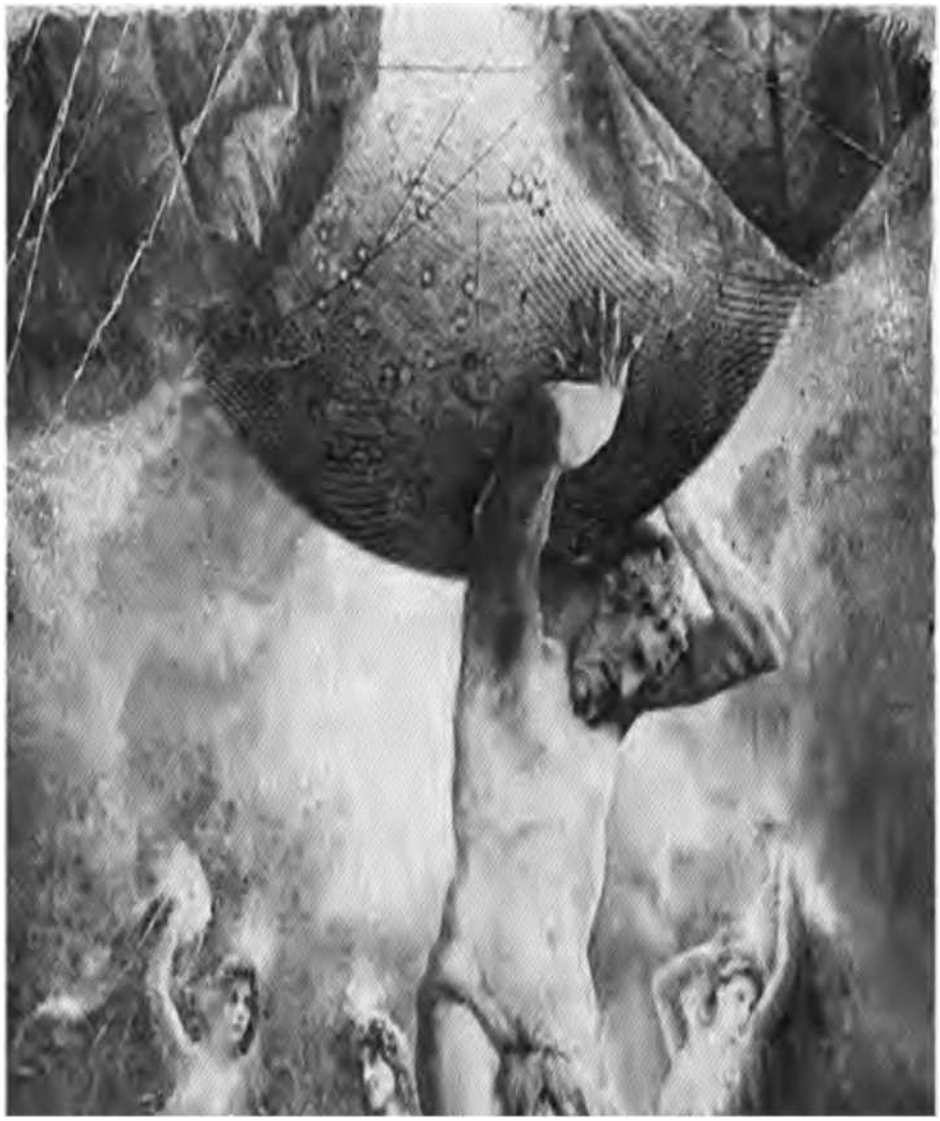

Obsem că oportunitatea stă ascunsă acolo unde s-a
abdicat oe a resoonsabi ¡tata

FĂ-TENEPREŢUIT

în rolul meu dublu de psiholog clinician şi profesor, am făcut coaching cu multe persoane pentru a le ajuta în dezvoltarea carierelor lor. Uneori, cei care vin la mine pentru coaching mă consultă, deoarece colegii, subordonaţii sau şefii lor nu-şi îndeplinesc cum se cuvine sarcinile

de serviciu. Sunt conduşi de, lucrează împreună cu sau conduc oameni narcisici, incompetenţi, răuvoitori sau tiranici. Lucruri de acest gen se întâmplă şi trebuie rezolvate într-o manieră rezonabilă, care să le facă să înceteze. Nu-i încurajez pe oameni să se martirizeze. Să te sacrifici fără să te plângi, astfel ca altcineva să-şi atribuie meritele, e o idee proastă. Cu toate acestea, în astfel de împrejurări – dacă eşti o persoană înţeleaptă şi atentă – ai putea observa cum colegii tăi neproductivi lasă în urmă o mulţime de sarcini valoroase neduse la capăt. Ai putea atunci să te întrebi: „Ce s-ar întâmpla dacă mi-aş lua eu responsabilitatea de a le executa?" Este o întrebare descurajatoare. Ceea ce e lăsat nefăcut este adesea riscant, dificil şi necesar. Dar asta mai înseamnă – nu-i aşa? – că e ceva merituos şi important. Şi s-ar putea ca tu să ai ochii să vezi că există o problemă, în pofida orbirii tale prea frecvente. De unde poţi să ştii că nu e, prin urmare, problema tu? De ce observi fix această problemă, şi nu alta? E o întrebare la care merită să reflectăm în profunzime.

Dacă vrei să devii nepreţuit la un loc de muncă – în orice comunitate nu trebuie decât să faci lucruri utile pe care nimeni altcineva nu le face. Vino mai devreme şi pleacă mai târziu decât colegii tăi (fără să renunţi la viaţa personală).[1] Organizează ceea ce vezi că este periculos de dezorganizat. Munceşte, când munceşti, în loc să te prefaci că munceşti. Şi, în sfârşit, învaţă mai mult despre afacere sau despre concurenţa ta decât ştii deja. Procedând astfel, vei deveni nepreţuit – un veritabil om de bază. Oamenii vor observa asta şi vor începe să-ţi aprecieze meritele câştigate cu greutate.

Ai putea obiecta: „Ei bine, pur şi simplu n-aş reuşi să-mi asum ceva atât de important". Ce-ar fi dacă ai începe să te transformi într-o persoană care poate? Ai putea începe prin a încerca să rezolvi o problemă măruntă – un lucru care te deranjează şi pe care crezi c-ai putea să-l rezolvi. Ai putea începe să înfrunţi un balaur care să fie nu prea mare, cât să crezi că-l vei putea învinge. Un şarpe micuţ poate că n-o fi avut răgazul să acumuleze mult aur, dar nu-i exclus totuşi să ai de câştigat o comoară, alături de o probabilitate rezonabilă de a reuşi într-o astfel de încercare (de asemenea, vor fi mici şanse să fii transformat în scrum sau într-o masă apetisantă). În circumstanţe rezonabile, preluarea unei responsabilităţi

suplimentare este o ocazie de a deveni cu adevărat de nepreţuit,

Apoi, dacă vrei să negociezi o mărire de salariu sau mai

multă autonomie – sau, de ce nu, mai mult timp liber poţi să te duci la şeful tău şi să-i spui: „Iată zece lucruri care trebuiau făcute neapărat, fiecare dintre ele fiind vital, iar acum eu le fac pe toate. Dacă mă ajuţi un pic, voi continua. S-ar putea chiar să devin mai bun. Şi totul, inclusiv viaţa ta, se va îmbunătăţi odată cu mine". După care, dacă şeful tău are puţină minte – şi unii şefi au –, negocierea va fi încununată de succes. Aşa funcţionează astfel de lucruri. Şi nu uita că mai există încă pe lumea asta oameni realmente buni care să fie entuziasmaţi când pot să întindă o mână de ajutor unei persoane utile şi demne de încredere. Este una dintre plăcerile cu adevărat altruiste ale vieţii, iar profunzimea ei nu trebuie subestimată şi nici desconsiderată cu un cinism ieftin, care poartă masca unei înţelepciuni plictisite de viaţă.

Se pare că sensul care susţine cel mai eficient viaţa se regăseşte în asumarea responsabilităţii. Când oamenii privesc în urmă la ceea ce au realizat, se gândesc, dacă sunt norocoşi: „Ei bine, am făcut asta şi a fost ceva valoros. N-a fost uşor, dar a meritat”. Există o realitate stranie şi paradoxală în faptul că există o relaţie de reciprocitate între valoarea unui lucru şi dificultatea de a-l înfăptui. Imaginează-ţi următoarea conversaţie: „Vrei dificultate?" „Nu, vreau uşurinţă." „Pebaza

experienţei tale, când ai făcut un lucru cu uşurinţă, a fost ceva valoros?" „Păi nu, nu aşa de des." „Atunci poate că, de fapt, vrei ceva dificil". Cred că acesta este secretul raţiunii Existenţei înseşi: *dificultatea este necesară*.

Acesta este motivul pentru care acceptăm voluntar şi fericiţi să ne supunem unor limitări. De fiecare dată când participăm la un joc, de exemplu, acceptăm un set de restricţii arbitrare. Ne îngustăm orizontul şi ne impunem limite, ca apoi să explorăm posibilităţile astfel revelate. în asta constă jocul. Care nu funcţionează fără reguli arbitrare. Le accepţi în mod voluntar, absurd, ca la şah: „Nu pot să mut calul decât în L. Ce ridicol! Dar cât de distractiv!" Pentru că, în mod ciudat, nu e distractiv să poţi muta o piesă oriunde. Dacă poţi să faci orice mutare îţi trece prin cap, nu mai e un joc. în schimb, acceptă unele limitări, iar jocul poate începe. Acceptă-le, vorbind mai larg, ca o parte necesară a Existenţei şi ca parte dezirabilă a vieţii. Presupune că le poţi depăşi acceptându-le. Şi apoi poţi să practici cum se cuvine jocul astfel limitat.

Iar toate acestea nu au doar o importanţă psihologică şi în niciun caz nu constituie doar un joc. Oamenii au nevoie de sens, dar şi problemele trebuie rezolvate. Din perspectivă psihologică, este foarte sănătos să găseşti un sens în ceea ce faci – să găseşti

ceva pentru care să merite să te sacrifici, ceva care să merite confruntat şi asumat. Dar suferinţa şi reaua-voinţă care caracterizează viaţa sunt reale, cu teribilele consecinţe ale realului, iar capacitatea noastră de a rezolva probleme, prin înfruntarea şi asumarea lor, este şi ea reală. Asumându-ne responsabilitatea, putem găsi o cale cu sens, prin care să ne îmbunătăţim psihologic soarta personală şi să facem ca ceea ce e intolerabil de greşit să devină realmente mai bun. Astfel, vom putea împăca şi capra, şi varza, adică vom pune în armonie căutarea sensului în viaţă cu efortul rezolvării de probleme.

RESPONSABILITATEŞISENS

Ideea potrivit căreia viaţa înseamnă suferinţă este un truism relativ universal al gândirii religioase. Este primul dintre cele Patru

Adevăruri Nobile ale budismului, precum şi un concept hindus esenţial, Există o tradiţie conform căreia cuvântul indian pentru suferinţă – *dukkha* (din dialectul păli) sau *duhka* (din sanscrită) – provine din *dus* (rău) şi *kha* (gaură, anume gaura prin care trece osia la o căruţă trasă de cai). Locul potrivit pentru o astfel de gaură este fix în centru. Altfel, călătoria are şanse să fie foarte hurducăită – amplitudinea hurducăielilor fiind direct proporţională cu mărimea excentricităţii. Aceasta îmi aminteşte de termenul grecesc toartia, care este frecvent tradus prin „păcat", în contextul gândirii creştine.

Hamartia a fost iniţial un termen folosit în tragerea cu arcul şi însemna să ratezi marcajele de pe ţintă. Există mai multe moduri în care o ţintă poate fi ratată. De multe ori, în practica mea clinică şi în viaţa personală am observat că oamenii nu înţelegeau de ce anume aveau nevoie (sau, poate că la fel de important, ce anume doreau) pentru că niciodată nu clarificaseră, nici pentru ei, nici pentru ceilalţi, despre ce era vorba. în definitiv, dacă nu ocheşti o ţintă, este imposibil să o nimereşti. în logica acestei idei: oamenii sunt mai frecvent supăraţi de ceea ce nici măcar n-au încercat să facă decât de erorile pe care le-au comis în mod activ atunci când s-au implicat în lume.[2] Măcar, dacă greşeşti când faci ceva, poţi să înveţi din

faptul că ai procedat eronat, Dar să rămâi pasiv în fața vieții, chiar

dacă îţi motivezi inacţiunea spunând că e un mijloc de a evita ero- rile, asta e o greşeală imensă. Aşa cum susţine marele muzician de blues Tom Waits (în piesa „A Little Rain"): „Trebuie să rişti ceva care chiar contează".

Aceasta este gafa colosală comisă, de exemplu, de personajul fie- ţional Peter Pan. „Pan" – un nume care face trimitere la zeul grec al naturii sălbatice – înseamnă „ceva care cuprinde totul". Peter Pan, băiatul magic, este capabil de orice. Este potenţialul însuşi, ca orice copil, şi asta îl face magic în acelaşi mod în care fiecare copil este magic. Dar timpul consumă acea magie, transformând fascinanta potenţialitate a copilăriei în realitatea adeseori mai banală, dar autentică a maturităţii. Trucul, ca să spunem aşa, este să schimbi acea posibilitate din prima perioadă a vieţii pe ceva plin de sens, productiv şi durabil. Peter Pan refuză să facă asta. Aceasta întrucât, cel puţin în parte, principalul său model de urmat este Căpitanul Hook. Acesta este Regele Tiranic arhetipal, patologia ordinii – un

parazit şi un tiran, îngrozit de moarte, Are motivele lui, Moartea îl urmăreşte pe Hook sub forma unui crocodil cu un ceas în stomac. Acesta este timpul: tic-tac, tic-tac. Asta e viaţa care se risipeşte, odată cu trecerea secundelor. De asemenea, viaţa a gustat din Hook şi i-a plăcut. Şi asta e viaţa. Nu numai laşii sunt terifiaţi de ceea ce stă la pândă jos, în adâncurile haotice. Rare sunt persoanele care nu au suferit pe când erau copii în urma unei boli, a unei dezamăgiri sau a morţii cuiva drag, Asemenea experienţe îi pot lăsa pe cei care au trecut prin ele cu sufletul amar, plin de resentimente, prădători şi tiranici – exact ca Hook. Având un asemenea model de urmat, nu e de mirare că Peter Pan nu vrea să crească. E mai bine să rămână regele Băieţilor Rătăciţi. Mai bine să rămână pierdut în fantezie cu Tinkerbell, care îi oferă tot ceea ce poate oferi un partener feminin – atât doar că ea nu există.

Wendy, marea iubire din viaţa lui Pan, alege să crească, în pofida admiraţiei pe care o nutreşte pentru prietenul ei Peter. îşi ia un soţ, înfruntându-şi maturitatea – ba chiar întâmpinând-o cu bucurie –, cu tot cu indiciile ei tainice privind moartea. Ea alege în mod conştient să-şi sacrifice copilăria pentru realităţile maturităţii, dar câştigă în schimb viaţă adevărată. Peter rămâne un copil – magic, desigur, dartotun copil –, iar viaţa, limitată,

finită şi unică, trece pe lângă el.

În piesa lui J.M. Barrie, *Peter Pan sau băiatul care a refuzat să crească,* Pan este înfăţişat ca netemându-se de moarte, pe care o înfruntă pe Stânca lui Marooner. Un spectator neatent ar putea interpreta atitudinea lui drept curaj. La urma urmelor, Peter Pan spune: „A muri va fi o aventură teribil de mare”.' însă, cu intuiţie psihologică, naratorul nevăzut obiectează: „A trăi ar fi o aventură teribil de mare" (cu adevărat, o afirmaţie despre ce s-ar fi putut întâmpla dacă Regele Băiat ar fi ales-o pe Wendy), observând, imediat după aceea: „dar el n-ar putea niciodată să înveţe cum se face asta”.” Ipotetica lipsă de teamă a lui Pan în faţa morţii nu este curaj, ci manifestarea naturii sale fundamental suicidale, a bolii sale de viaţă (pe care o manifestă permanent prin însuşi refuzul de a se maturiza).

* În original: „To die will be an awfully big adventure”, Peter Pan, actul III, gutenberg.net.au/ebooks03/0300081h.html.

” PeterPan, actul V, scena 2 (paragraful de final), gutenberg.net.au/ebooks03/ O3OOO81h.html.

Nu este câtuşi de puţin un lucru bun să fii cea mai vârstnică persoană la o petrecere de facultate. Este disperare, travestită în nesupunere *cool* şi este însoţită de o deznădejde ţâfnoasă şi de aroganţă. Are iz de Ţara de Nicăieri. în aceeaşi manieră, potenţialul atractiv al unui tânăr de 25 de ani dezorientat, dar

talentat începe să arate deznădăjduit şi jalnic la 30 de ani şi de-a dreptul expirat la 40. Trebuie să sacrifici ceva din potenţialul tău variat casă primeşti ceva real în viaţă. Ţinteşte ceva. Disciplinează-te. Sau îndură consecinţa. Şi care e acea consecinţă? Toată suferinţa vieţii, fără nimic din sensul acesteia. Există oare o mai bună descriere a iadului?

Viaţa e *dukkha* pentru budişti şi la fel, poate, deşi mai puţin explicit, pentru hinduşi. Scripturile evreieşti, la rândul lor, relatează istoria suferinţei poporului evreu, individual şi ca popor, deşi triumfurile nu sunt ignorate. Chiar şi cei care sunt chemaţi de YHWH însuşi să intre în aventura vieţii nu scapă câtuşi de puţin de catastrofă. Poate că Avraam, patriarhul arhetipal, a avut o intuiţie în privinţa asta. în mod clar, avea ceva din Peter Pan. Relatarea biblică pretinde că Avraam a rămas ascuns la loc sigur, în cortul tatălui său, până la împlinirea vârstei de 75 de ani (un start târziu, chiar şi după standardele de astăzi). Apoi, la chemarea lui Dumnezeu – de fapt, inspirat de vocea interioară să-şi părăsească familia şi ţara el călătoreşte mai departe în viaţă. Şi peste ce dă după ce ascultă chemarea divinităţii? Mai întâi, se loveşte de foamete. Apoi, de tirania din Egipt; de potenţiala pierdere a frumoasei sale soţii în mâinile unor bărbaţi mai puternici; de exilul din ţara sa adoptată; de conflicte teritoriale cu rudele; de

război şi răpirea nepotului său; de faptul că rămâne o lungă perioadă fără copii (în ciuda promisiunii lui Dumnezeu de a-l face progenito- rul unui neam măreţ); şi, în sfârşit, are parte de un conflict groaznic între soţiile sale.

Povestea avraamică a avut o mare influenţă asupra mea când am început s-o studiez şi s-o apreciez mai în profunzime. Are în nucleul ei o combinaţie stranie de pesimism şi încurajare realistă, autentică, în ce constă pesimismul? Chiar dacă Dumnezeu însuşi te-a îndemnat să te aventurezi în lumea largă, aşa cum i s-a întâmplat lui Avraam, viaţa o să fie excepţional de dificilă. Chiar şi în cele mai bune circumstanţe imaginabile, vor apărea obstacole aproape imposibil de trecut, care îţi vor obstrucţiona calea. Iar încurajarea? Vei avea oportunitatea să te dovedeşti a fi mult mai puternic şi mai competent decât ţi-ai fi putut imagina. Există un potenţial în tine (o parte din magia aceea atât de evidentă în copilărie) care va ieşi la lumină când circumstanţele o vor cere şi te va transforma – cu voia lui Dumnezeu – în cineva care poate triumfa.

Există o idee foarte veche, pe care abia de curând am ajuns s-o înţeleg, măcar în parte. Este ceva pe care îl vedem manifestându-se în multe forme literare, imagistice şi dramatice, antice şi moderne. Are de-a face cu responsabilitatea şi sensul,

dar semnificaţia sa adevărată este ascunsă, exact în acelaşi mod în care înţelepciunea pe care visurile o aduc în prim-plan rămâne atât de adesea ascunsă. Este ceva asociat cu mitul labirintic al eroului: Cel ce rosteşte cuvinte magice vede ceea ce alţii nu pot (sau refuză) să vadă, îl învinge pe uriaş, îşi conduce poporul, îl hăcuieşte pe balaur, găseşte comoara greu de obţinut şi salvează fecioara. Acestea sunt toate variante ale aceluiaşi tipar perceptual şi comportamental, care este un crochiu al tiparului universal adaptiv al existenţei. Eroul este, de asemenea, cel care îşi salvează tatăl din pântecele fiarei. Ce ar putea să însemne această idee, exprimată atât de des în formă narativă?

SALVEAZĂ-ŢI TATĂL: OSIRIS ŞI HORUS

Să ne gândim la străvechea poveste egipteană a lui Osiris, Set, Isis şi Horus.** Egiptenii îl considerau pe Osiris zeitatea întemeietoare a statului. !1 putem considera, de dragul argumentului, ca un amalgam al tuturor caracteristicilor de personalitate ale tuturor populaţiilor care au înfiinţat uimitoarea

** Am oferit o analiză mai largă a acestui mit în prima mea carte, *Maps ofMeamg,* şi am mai făcut referire la ea în *12 Reguli de* viaţa, mai precis în Regula 7, „Concentrează-te pe lucrurile cu adevărat importante (şi nu pe plăcerile imediate)".

civilizaţie de pe malurile Nilului. Osiris a fost venerat ca un erou întemeietor de cultură, ca zeu tânăr şi plin de vitalitate, ale cărui isprăvi creatoare de lume au produs una dintre primele civilizaţii măreţe şi durabile. Dar, asemenea tuturor lucrurilor, el a îmbătrânit; în plus, a devenit şi orb, din proprie voinţă. Egiptenii

au insistat că această figură de importanţă crucială din mitologia lor poseda ambele seturi de atribute şi insistenţa lor constituia un mare adevăr. Marele zeu întemeietor a devenit anacronic, dar, mai important, a început să închidă ochii când a ştiut foarte bine că ar fi trebuit să-i ţină deschişi. Osiris a încetat să mai fie atent la modul în care era condusă împărăţia sa. în asta consta orbirea sa deliberată, iar ea nu poate fi pusă doar pe seama vârstei. Este o tentaţie teribilă, căci îţi permite să izolezi în viitor problemele cu care ai putea să te confrunţi astăzi. Asta ar fi foarte bine dacă problemele nu s-ar acumula, la fel ca dobânda – şi noi ştim cu toţii că aşa se întâmplă.

Decizia lui Osiris de a închide ochii când ar fi trebuit să-i ţină deschişi a avut un preţ dur: subjugarea faţă de fratele său malefic, Set. Ideea că statul avea un frate răuvoitor era o axiomă, am putea spune, a concepţiei despre lume a egiptenilor – fără îndoială, consecinţa unei civilizaţii complexe, care şi-a observat deficienţele în lunga sa existenţă – şi ceva care şi-a păstrat relevanţa până în zilele noastre. După ce s-a stabilit o ierarhie corespunzător funcţională, se deschide oportunitatea ca poziţiile sale de autoritate să fie uzurpate, nu de oameni care au competenţa cerută de sarcina curentă, ci de cei dispuşi să se folosească de manipulare, înşelăciune şi constrângere ca să

dobândească statut şi control. Egiptenii au încercat să conceptualizeze toate acele forţe contraproductive în figura lui Set, inamicul iluminării, al culturii, al viziunii şi al conştiinţei.[3] Cea mai mare ambiţie a lui Set a fost să ia locul faraonului legitim şi să stăpânească peste Egipt, închizând ochii la maşinaţiunile fratelui său malefic – refuzând să vadă Osiris i-a permis lui Set să capete forţă, Aceasta s-a dovedit a-i fi fatală (sau cât îi poate fi de fatală o eroare unui nemuritor), Set a aşteptat răbdător până când l-a prins pe Osiris într-un moment de slăbiciune. Apoi l-a dezmembrat şi i-a împrăştiat bucăţile de trup pe întregul ţinut al Egiptului. Nu a fost (nu este) posibil să-l ucidă definitiv pe Osiris, eternul impuls uman către organizarea socială. Aceasta este o forţă care nu va muri. Dar este posibil să-l rupi în bucăţi, astfel încât să-i fie dificil să se organizeze – şi exact asta a reuşit Set.

Osiris, zeul ordinii, se dezmembrează. Asta se întâmplă tot timpul în vieţile individuale ale oamenilor şi în egală măsură în istoria familiilor, oraşelor şi statelor. Lucrurile se dezmembrează când relaţiile de iubire se destramă, când carierele profesionale se deteriorează sau când visurile preţuite mor; când disperarea, anxietatea, incertitudinea şi deznădejdea se manifestă în locul ordinii locuibile; şi când nihilismul şi abisul îşi fac temuta apariţie, distrugând valorile dezirabile şi stabile ale vieţii curente. în astfel

de împrejurări apare haosul. Şi acesta e motivul pentru care zeiţa Isis, Regina Infernului şi consoarta lui Osiris, îşi face apariţia când Osiris este distrus de Set. Isis cutreieră ţinuturile rurale în căutarea esenţei vitale a lui Osiris. O găseşte sub forma falusului său dezmembrat – recipientul ideii seminale, al cuvântului spermatic, al principiului roditor – şi se lasă însărcinată. Ce înseamnă asta? Regina Infernului, zeiţa haosului, este totodată forţa care se reînnoieşte etern. Tot potenţialul îngrădit de sistemul anterior de percepţii, categorii şi supoziţii – toate limitările invizibile impuse locuitorilor acelei stări ordonate – este eliberat, de bine, de rău, când acel sistem se descompune în bucăţi. Astfel, când centrul nu se va mai putea susţine, chiar la momentul cel mai defavorabil, va apărea o nouă posibilitate. Acesta este motivul pentru care Eroul arhetipal se naşte când situaţia este cea mai dificilă,

Odată însărcinată, Isis se întoarce la casa ei din infern şi îi dă naştere, la soroc, lui Horus, fiul legitim al regelui de mult dispărut. Horus îşi va petrece prima parte a vieţii departe de regatul său acum corupt (un aspect cu care ne confruntăm cu toţii în timpul maturizării). Principalul lui atribut este ochiul – celebrul ochi egiptean în vreme ce avatarul său este şoimul, o pasăre care îşi ţinteşte cu precizie prada, îşi loveşte ţinta cu exactitate

mortală şi posedă o acuitate vizuală neegalată în lumea vieţuitoarelor, Totuşi, mai important este că Horus are nu doar capacitatea, ci şi *voinţa* de a vedea, Acesta este curajul însuşi: refuzul de a te feri de ceea ce se face cunoscut, oricât de groaznic pare. Horus este marele zeu al atenţiei, iar egiptenii au decis, în maniera lor narativă stranie – într-o formă de gândire imaginativă care s-a întins de-a lungul a mii de ani –, că facultatea atenţiei trebuie să le domine pe toate celelalte. Horus diferă de Osiris, tatăl său, prin disponibilitatea de a vedea. De exemplu, el îl vede pe unchiul său, Set, exact drept ceea ce este. Set este reaua-voinţă pură; răul personificat. Cu toate acestea, la maturitate, Horus se întoarce în regatul uzurpat al tatălui său şi îl înfruntă pe unchi. Cei doi se angajează într-o luptă epică. Zeul tânăr şi moştenitorul legitim al tronului vede oportunitatea stând ascunsă acolo unde s-a abdicat de la responsabilitate şi nu e dispus să-şi întoarcă privirea, Aceasta nu este o ispravă pentru cei slabi de înger – mai ales când este dusă până la concluzia ei logică; când corupţia şi orbirea deliberată sunt expuse până la capăt. Să priveşti răul cu ochi neprotejaţi este incredibil de periculos, oricât de necesar ar fi să priveşti. Acest lucru este reprezentat de înfrângerea iniţială parţială a lui Horus. în timpul confruntării lor, Set îi smulge un ochi curajosului său nepot.

în pofida vătămării suferite, Horus iese victorios. Este de o importanţă vitală să reiterăm, în lumina acestei victorii, faptul că el se angajează în luptă în mod voluntar. Unul dintre principiile psihologiei clinice – o consecinţă a observării ameliorării în sănătatea mentală în multe şcoli de psihoterapie – este ideea potrivit căreia confruntarea voluntară cu un obstacol temut, detestat sau dispreţuit este curativă, Devenim mai puternici înfruntând voluntar ceea ce ne împiedică progresul necesar. Asta nu înseamnă „să te întinzi mai mult decât ţi-e plapuma" (la fel cum „să te angajezi voluntar în luptă" nu înseamnă „să ţi-o cauţi cu lumânarea"). Este raţional să acceptăm provocările exact în ritmul pe care ni-l impune vigilenţa, forţând deci dezvoltarea curajului, abilităţii şi talentului; dar e la fel de normal şi să evităm confruntarea nesăbuită cu ceea ce se află dincolo de ceea ce poate fi înţeles în prezent.

Cum e posibil să apreciem ritmul în care ar trebui să căutăm provocările? Răspunsul îl conţine instinctul pentru sens – ceva mult mai profund şi mai vechi decât gândirea. Ceea ce te tentează te împinge înainte, fără a fi prea înspăimântător? îţi captează interesul, fără să te zdrobească? Elimină povara trecerii timpului? Le slujeşte celor pe care-i iubeşti şi, poate, aduce ceva bun şi inamicilor tăi? Asta este responsabilitatea, Constrânge răul.

Reduce suferinţa. înfruntă posibilitatea care se manifestă în faţa ta în fiecare secundă a vieţii tale, eu dorinţa de a face lucrurile mai bune, indiferent de povara pe care o porţi, indiferent de nedreptatea şi de cruzimea aparent arbitrare ale vieţii. Toate celelalte abordări nu fac decât să adâncească groapa de iad în care am ajuns, să-i crească temperatura şi să-i condamne pe ocupanţii ei la o înrăutăţire continuă a problemelor lor deja grave. Toată lumea ştie asta. Conştiinţa tuturor o proclamă. Oricine are un prieten sau o persoană iubită poate să observe acest lucru şi să dispere când vede că persoana de care îi pasă nu face ceea ce trebuie făcut.

Horus îşi recuperează ochiul de la învinsul Set şi îl exilează dincolo de graniţele regatului său. Set nu poate fi ucis. Este la fel de etern ca şi Osiris, etern ca şi Isis şi Horus. Răul care primejduieşte toate nivelurile experienţei este ceva sau cineva cu care oricine trebuie să se confrunte întotdeauna, în plan psihologic şi social. Dar, pentru o vreme, răul poate fi copleşit, exilat şi înfrânt. Apoi pacea şi armonia pot să domnească atât timp cât oamenii nu uită ce anume le-a adus pe amândouă în existenţă.

Horus îşi recuperează ochiul. într-o astfel de situaţie, o persoană cu scaun la cap ar mulţumi stelei sale norocoase, şi-ar

pune ochiul la loc în găvanul gol şi şi-ar vedea de viaţa ei. Dar nu asta face Horus. în schimb, el se întoarce în infern, în pântecele fiarei, în împărăţia morţilor, unde ştie că va găsi spiritul lui Osiris. Aşa dezmembrat cum este, în pragul morţii – chiar mort, într-un sens –, Osiris locuieşte domeniul subteran al haosului însuşi. Acesta este tatăl mort în pântecele fiarei. Horus îl găseşte pe regele cândva măreţ şi îi încredinţează ochiul smuls de Set. încă o dată – datorită sacrificiului şi viziunii fiului său – Cel vechi de zile poate să vadă. Apoi Horus îl ia pe tatăl lui, cu vederea restabilită, şi se întoarce cu el în regat, ca să poată domni în tandem, Egiptenii susţineau cu convingere că tocmai această combinaţie de viziune, curaj şi tradiţie regenerată defineşte suveranul regatului. Este o juxtapunere de înţelepciune şi tinereţe care cuprinde esenţa puterii faraonului, sufletul său nemuritor, sursa autorităţii sale.

Când te confrunţi cu o provocare, cauţi să înţelegi lumea şi să te informezi. Asta te face mai mult decât eşti. Te face să devii tot mai mult cel care ai putea fi. Cine ai putea fi? Ai putea fi tot ceea ce un bărbat sau o femeie ar putea fi. Ai putea fi cel mai nou avatar, în maniera ta unică, al marilor eroi ancestrali din trecut. Care este limita superioară pentru asta? Nu ştim. Structurile noastre religioase ne dau un indiciu. Cum ar putea fi o fiinţă

umană care a fost complet „activată”, ca să zicem aşa? Cum s-ar manifesta cineva care a hotărât să preia deplina responsabilitate pentru tragedia şi reaua-voinţă a lumii? Pentru Om, întrebarea supremă nu este cine suntem, ci cine am putea fi.

Când priveşti într-un abis, vezi un monstru. Dacă e un abis mic, atunci şi monstrul este mic. Dar dacă este abisul suprem, atunci şi monstrul e suprem, Acesta e cu siguranţă un balaur – poate chiar balaurul râului însuşi. Reprezentarea monstrului în abis constă în eternul prădător care stă la pândă în noapte, gata şi capabil să-şi devoreze prada care nu bănuieşte ce-o aşteaptă. Aceasta este o imagine veche de zeci de milioane de ani, ceva codificat atât de adânc în nişele structurii biologice cât poate fi codificat orice de natură conceptuală. Şi nu e vorba doar de monştrii din natură, ci şi de tiranii culturii, şi de reaua-voinţă a indivizilor. Sunt toate la un loc, dominantă fiind totuşi reaua-voinţă, oricât de groaznic ar fi să gândim aşa. Şi este în firea omenirii să nu se umilească şi să nu încremenească pe loc asemenea animalelor neajutorate, nici să treacă în cealaltă tabără şi să se pună în slujba răului, ci să-i înfrunte pe lei în bârlogurile lor. Asta e natura strămoşilor noştri: vânători, apărători, păstori, călători, inventatori, războinici şi întemeietori de cetăţi şi state înzestraţi cu un curaj imens. Acesta este tatăl pe care ai putea să-l

salvezi; strămoşul care ai putea deveni. Şi urmează să-l descoperi în locul cel mai adânc posibil, căci acolo trebuie să te duci dacă vrei să-ţi asumi deplina responsabilitate şi să devii cine ai putea fi.

SI CINE AR PUTEA FI ACESTA?

Pentru început, să admitem că ai obligaţia morală de a avea grijă de tine însuţi. Poate că eşti interesat doar intr-un mod egoist de a avea grijă de tine. Dar apar întrebările: Ce înţelegi prin „grijă”? Despre care „tine însuţi” vorbeşti? Pentru început, vom lua în considerare doar egoismul pur, interesul personal necontaminat. Asta simplifică situaţia. înseamnă că, din capul locului, eşti liber să faci tot ce vrei – pentru că nu eşti nevoit să ai grijă de nimeni altcineva. Dar atunci ceva din tine ar putea să obiecteze: „la stai un pic. Chestia asta n-o să meargă". Dar de ce n-ar merge? Păi, de care eu ai tu grijă? Ai cumva grijă de acel eu care există chiar în clipa asta? Şi atunci, ce-o să se întâmple în clipa următoare? Căci viitorul vine, la fel de sigur, practic vorbind, ca răsăritul soarelui dimineaţa. Şi cel mai înţelept ar fi să fii pregătit.

Ştii care sunt riscurile dacă alegi să maximizezi momentul actual pe seama celui ulterior, Imaginează-ţi că eşti pe cale să rosteşti ceva nesocotit şi plin de mânie. Te gândeşti: „Fără

compromisuri" şi spui ce-ţi trece prin minte, oricât ar fi de nedrept şi de nemilos. Făcând asta, trăieşti o eliberare de emoţii pozitive şi entuziasm, alături de satisfacţia dată de exprimarea răspicată a resentimentelor. Totuşi, imediat după aceea, ai intrat în bucluc, iar acel bucluc s-ar putea să te însoţească vreme îndelungată. În mod clar, nu ai acţionat în interesul tău cel mai bun, cu toate că ai făcut doar ceea ce ţi-ai dorit în mod egoist. Şi nicio persoană cu un dram de chibzuinţă nu-i spune fiului sau fiicei iubite: „Uite, copile, tu să faci exact ce-ţi face plăcere pe moment, la naiba cu toate cele. Nu contează". Nu spui asta, pentru că ştii foarte bine că viitorul vine pentru copilul tău la fel de sigur cum vine pentru tine. Simplul fapt că ceva te face fericit pe moment nu înseamnă că e în interesul tău, când iei în considerare toate aspectele. Dacă aşa ar sta lucrurile, viaţa ar fi simplă. Dar există un „eu" din acest moment, un „eu" din ziua de mâine, un „eu" de peste o săptămână, de peste un an, de peste cinci ani, de peste un deceniu – şi necesitatea nemiloasă îţi impune să ţii cont de toate aceste „euri". Acesta e blestemul asociat cu descoperirea de către om a viitorului şi, odată cu asta, a necesităţii muncii – pentru că munca înseamnă să sacrifici plăcerile ipotetice ale prezentului pentru potenţiala îmbunătăţire adusă de ceea ce te aşteaptă.

Acum, a nu ţine cont de importanţa acestor „euri” care există sufi-

cient de mult timp în viitor are o anumită utilitate, pentru că viitorul este nesigur. Nu e cazul să fii la fel de preocupat acum de efectele acţiunilor tale de peste douăzeci de ani, căci există o probabilitate foarte mare ca tu să fii aici în acest moment (dacă citeşti aceste rânduri) şi o şansă oarecum mai mică să fii prin preajmă atunci. Pe lângă asta, mai sunt şi erorile de predicţie pe care le vei face când vei privi atât de mult în viitor. Dar incertitudinea crescândă a distanţei în timp nu-i împiedică pe oamenii raţionali să se pregătească pentru anii din urmă ai vieţii. Iată ce înseamnă viitorul: Dacă intenţionezi să ai grijă de tine însuţi, eşti deja împovărat (sau privilegiat) cu o responsabilitate socială. Acel „eu" de care ai grijă este o comunitate care există de-a lungul timpului. Necesitatea de a lua în considerare această societate a „eurilor" tale, ca să zicem aşa, este o povară şi o oportunitate care pare a fi o caracteristică specifică doar fiinţelor umane.

Animalele nu par să ia în considerare viitorul cu aceeaşi atenţie ca noi. Dacă vizitezi o savană din Africa şi observi o turmă de zebre, vei

vedea adesea mai mulţi lei lenevind în preajma lor. Şi atât timp cât leii stau tolăniţi şi relaxaţi în apropierea lor, zebrele nu prea îşi fac griji. Din perspectivă umană, această atitudine pare puţin cam nesăbuită. Zebrele ar trebui să aştepte până când leii se duc la culcare. Apoi să se adune într-un colţ al câmpului şi să conspire un pic. După care câteva zeci dintre ele ar trebui să năvălească peste leii adormiţi şi să-i omoare călcându-i în picioare. în felul ăsta, problema leilor ar fi rezolvată. Numai că zebrele nu procedează astfel. Ele se gândesc: „Aha, uite-i pe leii ăia relaxaţi! Leii relaxaţi n-au fost niciodată o problemă! „ Zebrele nu par să aibă vreun simţ al timpului real. Ele nu se pot reprezenta de-a lungul unui interval temporal. în schimb, fiinţele umane nu doar că reuşesc această conceptualizare, dar nici nu pot să se scuture de ea. Cu mult timp în urmă, am descoperit viitorul, iar acum viitorul e locul în care trăim cu toţii, în mod potenţial. Tratăm asta ca pe o *militate*. Este o realitate care doar *ar putea să fie*, dar este una cu o mare probabilitate de a se actualiza într-un *acum*, în cele din urmă, aşa că suntem motivaţi să ţinem cont de asta.

Nu ai încotro, trebuie să trăieşti cu tine însuţi. Eşti împovărat cu tine, cel care eşti chiar în acest moment, şi cu tine, cel care vei fi în viitor. Asta înseamnă că, dacă te respecţi cu adevărat, trebuie să ţii cont de eurile tale, aşa cum se vor duplica de-a

lungul timpului. Eşti destinat să iei parte la un joc cu tine însuţi astăzi, care nu trebuie să interfereze cu jocul pe care-l vei juca mâine, luna viitoare, anul viitor şi aşa mai departe. Astfel, egoismul îngust este destinat a fi neproductiv. Este unul dintre motivele pentru care o etică strict individualistă este o contradicţie în termeni. De fapt, există o diferenţă mică între felul în care ar trebui să te tratezi pe tine însuţi – după ce ţi-ai dat seama că faci parte dintr-o comunitate de „euri" (toate ale tale) care se extinde de-a lungul timpului – şi cum ar trebui să-i tratezi pe alţii.

Într-un mariaj, de exemplu, te confrunţi cu aceeaşi problemă legată de partenerul tău ca aceea legată de tine însuţi: nu ai încotro, trebuie să trăieşti cu consecinţele unui joc iterativ. În acest moment, poţi să-ţi tratezi soţul sau soţia cum îţi trece prin cap, indiferent cât de oribil şi de nesăbuit ar fi, dar te vei trezi cu el sau ea mâine, luna următoare şi peste un deceniu (şi, dacă nu cu acea persoană, atunci cu o alta la fel de ghinionistă). Dacă îţi tratezi partenerul de cuplu într-o manieră care nu funcţionează când va fi repetată de-a lungul timpului, atunci joci un joc distructiv şi amândoi veţi suferi din cauza asta. Această problemă nu e diferită cu nimic de felul în care vrei să cazi la pace cu viitorul tău eu. Consecinţele sunt identice.

FERICIRE ŞI RESPONSABILITATE

Oamenii vor să fie fericiţi şi nu-i de mirare. Am tânjit profund, de multe ori, după întoarcerea fericirii – sperând pentru prezenţa ei curentă – şi cu siguranţă că nu sunt singurul. Cu toate acestea, nu cred că trebuie să *urmăreşti* fericirea. Dacă faci asta, vei intra direct în problema iteraţiei, pentru că a fi „fericit" este o chestiune de moment. Dacă îi plasezi pe oameni în situaţii în care simt multă emoţie pozitivă, aceştia devin focalizaţi pe prezent şi ajung să fie impulsivi.[4] Asta înseamnă „să baţi fierul cât e cald" – profită de oportunităţile întâlnite cât timp lucrurile sunt bune şi acţionează acum. Dar acum nu înseamnă în niciun caz totul şi, din păcate, acest tot este cel care trebuie luat în considerare, cel puţin în măsura în care eşti capabil. în consecinţă, este improbabil ca fericirea să fie ceea ce-ţi optimizează viaţa de-a lungul timpului. Apropo, nu îi neg dezirabilitatea. Dacă fericirea vine la tine, întâmpin-o cu recunoştinţă şi cu braţele deschise (dar ai grijă, căci te face să te porţi impulsiv, nechibzuit).

Ce ar putea servi drept alternativă mai sofisticată la fericire? Ima- ginează-ţi că este vorba de a trăi în conformitate cu un simţ al responsabilităţii, pentru că asta aranjează cum se cuvine lucrurile în viitor. De asemenea, imaginează-ţi că trebuie să te comporţi cu seriozitate, onestitate, noblețe şi în relaţie cu un bine superior, pentru a-ţi manifesta în mod corespunzător simţul responsabilităţii. Binele superior va fi optimizarea funcţionării tale simultan cu funcţionarea oamenilor din jurul tău, de-a lungul timpului, aşa cum am discutat anterior. Acesta este binele

suprem. Imaginează-ţi că îţi stabileşti acest scop în mod conştient, că îl articulezi ca pe un obiectiv explicit. Atunci, se naşte întrebarea: „Care este consecinţa acestui fapt, în plan psihologic?”

Mai întâi, să ne gândim că majoritatea emoţiilor pozitive trăite de oameni nu vine din realizarea unui anumit lucru. Astfel, există

plăcerea (mai exact, satisfacţia) simplă pe care ţi-o dă o masă bună luată atunci când ţi-e foame, aşa cum există şi o satisfacţie mai complexă, dar similară asociată cu realizarea a ceva dificil şi valoros. De exemplu, imaginează-ţi că ai absolvit clasa a XH-a. Ziua Absolvirii marchează evenimentul. Este o sărbătoare. Dar a doua zi sărbătoarea se încheie şi imediat te confrunţi cu un nou set de probleme (la fel cum ţi se face foame din nou la câteva ore după un dejun satisfăcător). Nu mai eşti regele liceului; acum eşti în pătura de jos a forţei de muncă sau în primul an al unei instituţii de învăţământ superior. Te afli în postura lui Sisif. Te-ai opintit şi te-ai străduit să-ţi împingi bolovanul în vârf şi, în loc de asta, constaţi că te afli la poalele muntelui.

O transformare aproape instantanee are loc şi atunci când îţi atingi un scop. Asemenea plăcerii date de satisfacerea unui impuls, şi sentimentul că ai realizat ce ţi-ai propus va produce emoţie pozitivă. Dar, din nou, asemenea plăcerii, pe sentimentul că ai realizat ceva nu te poţi bizui. Apare astfel altă întrebare: „Care ar fi sursa de emoţii pozitive pe care să te poţi bizui cu adevărat?" Răspunsul este că oamenii trăiesc emoţia pozitivă în relaţie cu urmărirea unui obiectiv valoros. Imaginează-ţi că ai un obiectiv. Ţinteşti spre ceva. Îţi dezvolţi o strategie legată de

acel scop şi apoi o implementezi. După care, odată strategia implementată, observi că aceasta funcţionează. *Asta*

este ceea ce produce emoţia pozitivă pe care te poţi bizui într-ade- văr.[3] Imaginează-ţi că, în timp, atitudinile şi acţiunile care reuşesc acest lucru cel mai eficient (într-o competiţie care este foarte darwinian ă) ajung în cele din urmă să le domine pe toate celelalte.[6] Imagi- nează-ţi că este simultan ceva psihologic şi social. Imaginează-ţi că asta se petrece în viaţa ta, dar şi de-a lungul secolelor, căci toţi oamenii interacţionează, discută şi ridică un anumit mod de existenţă la un statut principal.

Asta implică ceva crucial: nu există fericire în absenţa responsabilităţii. Fără un obiectiv preţios şi preţuit, nu există emoţie pozitivă. Ai putea obiecta: „Păi, ce anume constituie un obiectiv valabil?" Imaginează-ţi că urmăreşti să obţii ceva plăcut, dar banal şi care te încântă doar pentru o scurtă durată. Partea înţeleaptă din tine va compara această acţiune cu obiectivul posibil de a acţiona în interesul comunităţii tale de euri viitoare şi al comunităţii tale compuse din ceilalţi oameni, Poate că nu eşti dispus să-ţi asumi această

înţelepciune: Nu vrei să porţi responsabilitatea – nu în locul unei focalizări imediate şi impulsive pe plăcere. Totuşi, te amăgeşti, mai ales la niveluri mai adânci ale fiinţei tale, dacă ai impresia că o astfel de evitare va fi încununată de succes. Părţile înţelepte şi străvechi din tine, serios preocupate de supravieţuirea ta, nu sunt nici uşor de înşelat, nici de dat la o parte. însă, cu toate acestea, tu continui să ţinteşti un obiectiv banal, pentru atingerea căruia îţi elaborezi o strategie superficială, numai ca să constaţi că nu te satisface pentru că nu e ceva la care să ţii aşa de mult. Nu contează pentru tine – nu la un nivel profund. Mai mult, faptul că nu urmăreşti obiectivul pe care ar trebui cu îndreptăţire să-l urmăreşti înseamnă că te simţi vinovat, ruşinat şi, în acelaşi timp, inferior.

Aceasta nu e o strategie utilă. N-o să funcţioneze. N-am întâlnit niciodată pe cineva care să fie satisfăcut, ştiind că nu face ceea ce ar trebui să facă. Suntem fiinţe conştiente de dimensiunea temporală. Ştim că practicăm în mod continuu şi inevitabil un joc iterativ, de care nu ne putem ascunde cu uşurinţă. Oricât ne-am dori să desconsiderăm complet viitorul, acesta este parte a preţului pe care l-am plătit pentru a fi în mod acut conştienţi de sine şi capabili să ne reprezentăm pe noi înşine pe întreaga durată a vieţii. Ne-am pricopsit cu el. Nu

putem scăpa de viitor – iar când te-ai pricopsit cu ceva de care nu mai poţi să scapi, atitudinea adecvată este să te întorci în mod voluntar şi să te confrunţi cu acel ceva. Asta dă rezultate. Şi uite-aşa, în locul unui obiectiv impulsiv pe termen scurt, îţi stabileşti un obiectiv mult mai amplu, şi anume să acţionezi cum se cuvine în relaţie cu ceea ce este de lungă durată pentru toată lumea.

10 GREUTATEA SUPLIM ENTARĂ

Există un mod adecvat de a te purta – o etică –, iar tu eşti destinat să te confrunţi cu asta. Nu ai de ales şi trebuie să apreciezi evoluţia ta şi a tuturor celorlalţi în funcţie de factorul timp; pornind de aici, îţi dai singur raportul, în mod inevitabil, cu privire la propriul tău comportament, fie el corect sau greşit. Ceea ce funcţionează pe intervale temporale multiple în locuri multiple şi pentru oameni multipli

(inclusiv pentru tine) – acesta e obiectivul de urmărit. Este o etică emergentă, greu de formulat explicit, dar inevitabilă în ce priveşte existenţa şi consecinţele sale, este o parte profundă, de neeradicat, a jocului Existenţei. Marii jucători sunt atractivi. Oamenii atractivi atrag parteneri de împerechere. Cu cât ne potrivim mai bine cu tiparul – tiparul emergent –, cu atât avem mai multe şanse să supravieţuim şi să ne protejăm familiile. Terenul de joc îi selectează pe jucători pe baza comportamentului lor etic. Şi suntem, prin urmare, pregătiţi biologic să răspundem pozitiv şi să-l imităm pe Marele Jucător – şi să-i dezaprobăm, chiar violent, pe escroc, pe pungaş şi pe impostor. Şi conştiinţa ta – instinctul tău pentru virtutea morală – este cea care arată abaterea de la cale. Când copilul tău îi pune piedică intenţionat adversarului în timpul unui meci de fotbal sau nu dă pasă unui coechipier demarcat, care are o mare ocazie de a înscrie, te încrunţi. Te simţi ruşinat, cum şi trebuie, pentru că eşti martor la trădarea cuiva pe care-l iubeşti de către cineva pe care-l iubeşti, iar asta este trădarea de sine a copilului tău. Ceva similar are loc când îţi încâlci singur simţul decenţei morale. Este acelaşi instinct şi trebuie ascultat cât se poate de bine. Dacă nu urmezi calea cea dreaptă, te vei rătăci, vei cădea de pe stâncă şi vei suferi groaznic şi pur şi

simplu este imposibil ca părţile cele mai profunde din tine să permită asta fără să protesteze.

Ai putea raţionaliza: „Nu e nicio stâncă aici şi acum. Nu văd nicio stâncă prin apropiere. Şi o stâncă de pe care nu voi cădea în următorii zece ani nu are de ce să mă îngrijoreze". Dar partea cea mai profundă a psihicului tău obiectează invariabil: „O asemenea gândire nu e potrivită. Aşa ceva e inacceptabil. Ce se întâmplă peste zece ani e tot real, în ciuda distanţei (ţinând seamă de erorile inevitabile ale predicţiei). Dacă acolo ne aşteaptă o catastrofă, nu vom ţinti spre ea acum. Nu fără să ne mai gândim un pic". în cazul în care comportamentul tău sugerează că înclini în direcţia aceea, atunci o să te simţi vinovat şi oribil din acest motiv – asta dacă eşti cât de cât norocos şi conştient. Şi slavă Domnului că se întâmplă aşa. Dacă preţul pentru trădarea faţă de tine însuţi, în sensul cel mai profund, înseamnă vinovăţie, ruşine şi anxietate, beneficiul netrădării de sine este găsirea sensului – a sensului care susţine. Asta e cea mai preţioasă dintre oportunităţile care stau la pândă acolo unde s-a abdicat de la responsabilitate.

Dacă asculţi de conştiinţa ta morală, vei începe să vezi că unele dintre lucrurile pe care le faci sunt greşite. Mai exact: dacă eşti alertat de conştiinţă privind posibilitatea unor fapte greşite şi începi să te angajezi într-un dialog autentic cu această instanţă morală, vei începe să-ţi formezi o imagine clară a ceea ce este rău şi, prin implicare, a ceea ce este bun. Binele este îndeosebi opusul răului, iar răul este într-un sens clar mai ostentativ şi mai evident. Prin urmare, un simţ al binelui se poate dezvolta şi perfecţiona prin atenţie grijulie faţă de ceea ce este rău. Acţionezi şi te trădezi pe tine însuţi şi ai mustrări de conştiinţă. Nu ştii exact de ce. încerci să eviţi a te gândi la asta, pentru că e mai puţin dureros şi mai uşor pe termen scurt să nu te gândeşti. încerci cu toată puterea să nu bagi în seamă, dar asta nu face decât să-ţi crească sentimentul de autotrădare şi să te stârnească şi mai mult împotriva ta,

Aşa încât reconsideri situaţia, probabil, şi îţi înfrunţi disconfortul. îţi sesizezi lipsa de unitate şi haosul care vin odată cu aceasta. Te întrebi – te rogi să descoperi – ce ai făcut greşit. Şi răspunsul soseşte. Şi nu e ceea ce-ţi doreşti. în consecinţă, o parte din tine trebuie să moară, ca tu să te poţi schimba, Şi acea parte care trebuie să moară se luptă pentru existenţa ei, îşi formulează justificări şi îşi susţine cauza. Şi pentru asta se va folosi de toate trucurile din posesie – se va folosi de cele mai sfruntate minciuni,

de cele mai amare şi mai generatoare de resentimente amintiri din trecut şi de atitudinile cele mai cinice cu privire la viitor (sau chiar la valoarea vieţii). Dar tu perseverezi, discriminezi şi judeci; şi decizi exact motivul pentru care ceea ce ai făcut a fost greşit şi începi să înţelegi, prin contrast, cum ar fi putut să fie bine. Apoi hotărăşti să începi a te comporta în concordanţă cu conştiinţa ta. Decizi că aceasta îţi este partener, în pofida formei sale adversative. Pui în acţiune tot ceea ce ai descoperit că este bine şi îţi începi ascensiunea. începi să te monitorizezi cu tot mai multă grijă, ca să te asiguri că faci ceea ce este bine – asculţi ceea ce spui, îţi supraveghez! comportamentul, încerci să nu te abaţi de la calea dreaptă şi îngustă. Acesta devine obiectivul tău.

O idee începe să prindă formă: „O să-mi trăiesc viaţa aşa cum se cuvine. O să ţintesc binele. O să ţintesc binele cel mai mare pe care aş putea să-l fac". Acum, ai angrenat toate părţile din alcătuirea ta care au grijă de eul tău viitor. Toate aceste părţi sunt îndreptate într-o singură direcţie. Nu mai eşti o casă divizată împotriva ei înseşi, Eşti postat solid pe o fundaţie fermă. Nu mai poţi fi atât de uşor descumpănit sau descurajat. Hotărârea pe care ai luat-o îţi depăşeşte nihilismul şi disperarea. Lupta pe care ai purtat-o cu propria-ţi tendinţă de a te îndoi şi a disimula te protejează împotriva criticilor nejustificate şi cinice ale altora. Există un ţel

superior, un vârf de munte, o stea ce străluceşte în întuneric, licărind deasupra orizontului. Simpla ei existenţă îţi dă speranţă – şi ăsta e sensul fără de care nu poţi trăi.

îţi aminteşti de Pinocchio? Când Geppetto vrea să transforme păpuşa cu cap de lemn pe care a creat-o în ceva real, mai întâi îşi ridică ochii deasupra orizontului şi-şi pune dorinţa într-o stea. Steaua care anunţă naşterea lui Pinocchio la începutul filmului este aceeaşi cu cea a cărei lumină este reflectată în emblema de aur dăruită, la final, gre- ieraşului Jiminy, Simbolic vorbind, este aceeaşi stea care anunţă naşterea lui Hristos în adâncurile întunecimii. Geppetto se concentrează pe o stea şi-şi pune o dorinţă. Dorinţa este ca marioneta lui cu sfori controlate de altcineva sau de altceva să devină reală, Povestea păpuşii, cu ispitele şi încercările prin care trece, este o dramă psihologică. Cu toţii o înţelegem, deşi nu putem articula neapărat acea înţelegere. Este nevoie să-ţi ridici ochii deasupra orizontului, să-ţi stabileşti un obiectiv transcendent, dacă vrei să nu mai fii o marionetă controlată de lucruri pe care nu le înţelegi şi pe care poate nici nu vrei să le înţelegi. Apoi toate subsistemele şi subpersonalităţile, care probabil că altfel şi-ar urmări propria lor împlinire limitată, se vor uni sub egida unui ideal adevărat, iar consecinţa acestui fapt va fi un angajament care vizează tot ce poate fi mai înalt. !n astfel de

condiţii, toate părţile tale componente vor fi angrenate. Acesta este echivalentul psihologic al monoteismului. Asta e apariţia sinelui superior care ar putea fi adevăratul slujitor al lui Dumnezeu, căci la baza realităţii metafizice a acestui sine superior stă ceea ce este evident pentru eurile noastre muritoare, oarbe şi limitate.

Care este antidotul suferinţei şi răutăţii vieţii? Este să-ţi stabileşti cel mai înalt obiectiv posibil. Care este premisa obligatorie a urmăririi celui mai înalt obiectiv posibil? Disponibilitatea de a adopta gradul maxim de responsabilitate – şi asta include responsabilităţile pe care ceilalţi le desconsideră sau le neglijează. Ai putea obiecta: „De ce să-mi asum eu toată acea povară? Nu m-aş alege cu nimic altceva decât cu sacrificiu, greutăţi şi necazuri". Dar ce te face atât de sigur că nu vrei ceva greu de cărat? Ai nevoie, într-un mod pozitiv, să fii ocupat cu ceva greu, profund şi dificil. Apoi, când te trezeşti în toiul nopţii şi te asaltează îndoielile, poţi să te aperi spunând: „Cu toate defectele mele, care sunt numeroase, măcar fac *asta*. Cel puţin am grijă de mine însumi. Măcar le sunt util familiei mele şi celorlalţi oameni din jurul meu. Măcar mă mişc, mă străduiesc să urc, sub greutatea pe care am hotărât să o port". în felul acesta poţi să obţii un oarece respect de sine autentic – şi acesta nu e doar un construct psihologic superficial care are de-a face cu modul în care te

construieşti pe tine însuţi în acest moment. E mult mai profund de atât – şi nu este doar de natură mentală. Este *real,* pe lângă faptul că e psihic.

Viaţa ta devine plină de sens în mod proporţional cu adâncimile responsabilităţii pe care eşti dispus să ţi-o asumi. Asta pentru că acum eşti implicat în mod autentic în ameliorarea lucrurilor. Minimizezi suferinţa nenecesară. îi încurajezi pe cei de lângă tine, cu vorba şi prin exemplul personal. Limitezi reaua-voinţă din inima ta şi din inimile celorlalţi. Un zidar s-ar putea să se îndoiască de utilitatea aranjării monotone a cărămizilor, una câte una. Dar poate că nu e vorba de aranjat cărămizi. Poate construieşte un zid. Iar zidul este o parte dintr-o clădire. Iar clădirea este o catedrală. Şi scopul catedralei este preaslăvirea Celui Mai Mare Bine. În asemenea circumstanţe, fiecare cărămidă aşezată este un act de participare la divin. Şi dacă ceea ce faci în activitatea de zi cu zi nu e suficient, atunci nu ţinteşti la construirea unei catedrale adecvate. Asta pentru că nu ţinteşti îndeajuns de sus. Fiindcă, dacă ai ţinti mai sus, atunci ai avea un sentiment al sensului în relaţia cu obiectivul tău suficient de înalt, iar asta ar justifica nefericirea şi limitările vieţii tale. Dacă ai ceva semnificativ de urmărit, atunci eşti absorbit în viaţă. Te afli pe o cale plină de semnificaţie. Cel mai profund şi mai solid instinct al sensului – dacă nu e pervertit de

autoamăgire şi păcat (n-am cum să-i zic altfel) – se manifestă când te afli pe calea virtuţii maxime.

Sentimentul sensului este un indicator că te afli pe acea cale. Este o indicaţie că întreaga complexitate care te compune este aliniată în sinea ta şi e orientată spre ceva care merită urmărit – ceva care echilibrează lumea, ceva care produce armonie. Este ceva pe care îl auzi manifestându-se în muzică şi în sentimentul profund al sensului pe care muzica îl produce în mod intrinsec. Poate că eşti un punkist nihilist sau adept al stilului death-metal. Eşti profund sceptic şi pesimist. Nu găseşti sens pe nicăieri. Urăşti totul, din principiu. Dar deodată chitaristul nihilist al trupei tale de death-metal şi colegii săi de formaţie încep să-şi interpreteze armoniile repetitive – fiecare în aliniere cu cealaltă – şi eşti prins. „Ah, nu cred în nimic, dar, Dumnezeule, muzica aia!" larversurile sunt distructive, nihiliste, cinice, amare şi deznădăjduite, dar nu contează, pentru că muzica îţi ademeneşte spiritul şi ţi-l umple cu insinuarea sensului şi te mişcă, astfel încât să te aliniezi şi tu cu tiparele şi dai din cap, baţi ritmul cu picioarele, participând în pofida ta. De vină sunt acele tipare sonore, suprapuse în straturi în mod armonios, mişcându-se în aceeaşi direcţie, previzibil şi imprevizibil, în echilibru perfect: ordinea şi haosul, în dansul lor etern. Şi tu dansezi cu ea, oricât de dispreţuitor eşti. Te aliniezi cu

acea armonie repetitivă, direcţională. Şi în asta găseşti sensul care susţine.

Eşti posedat de un instinct – un spirit – care te orientează spre binele cel mai înalt. îţi cheamă sufletul din iad şi îl trimite la cer. Şi pentru că e acolo, te simţi în mod frecvent deziluzionat. Oamenii te dezamăgesc. Te trădezi pe tine însuţi; pierzi o legătură plină de sens cu locul tău de muncă, cu şeful sau cu partenerul. !ţi spui: „Lumea nu e aranjată cum trebuie. Mă tulbură profund". Totuşi, chiar acea eliberare de vrajă poate servi ca indicator al destinului. Ea vorbeşte despre responsabilitatea abandonată – de lucrurile rămase nefăcute, de lucrurile care totuşi *trebuie făcute.* Eşti iritat de acea necesitate. Eşti iritat de guvern, eşti plin de amărăciune şi resentimente în privinţa serviciului tău, eşti nemulţumit de părinţi şi eşti frustrat de toţi oamenii ăştia din jurul tău care nu vor să-şi asume responsabilitatea, în definitiv, există lucruri care imploră să fie înfăptuite. Eşti indignat de faptul că ceea ce trebuie făcut nu *este făcut.* Acea mânie – acea indignare – este totuşi o *poartă.* Observarea responsabilităţii abandonate este indicaţia destinului şi sensului. Partea din tine care e orientată spre binele cel mai mare arată spre distanţa dintre idealul pe care ţi-l poţi imagina – idealul care te posedă – şi realitatea pe care o trăieşti. Acolo există o falie şi ea comunică nevoia de a fi umplută. în consecinţă, poţi să dai

curs furiei şi să dai vina pe altcineva – şi nu e ca şi cum alţi oameni nu contribuie la probleme, Sau poţi să ajungi să

înţelegi că însăşi dezamăgirea ta e o indicaţie pentru tine de la nivelurile cele mai elementare ale fiinţei tale, o indicaţie că există ceva greşit care trebuie reparat – şi, probabil, de tine, Ce este acea preocupare, acea grijă, acea iritare, acea distragere? Nu este chemarea la fericire. Este chemarea la acţiune şi aventură, care constituie viaţa reală. Gândeşte -te, încă o dată, la povestea biblică a lui Avraam. Dumnezeu vine laAvraam şi spune:

> Ieşi din pământul tău, din neamul tău şi din casa tatălui tău şi vino în pământul pe care ţi-l voi arăta Eu.
>
> Şi Eu voi ridica din tine un popor mare, te voi binecuvânta, voi mări numele tău şi vei fi izvor de binecuvântare.
>
> Binecuvânta-voi pe cei ce te vor binecuvânta, iar pe cei ce te vor blestema îi voi blestema; şi se vor binecuvânta întru tine toate neamurile pământului. (Facerea 12:1-3)

Avraam, acest talent înflorit târziu, a stat pe lângă cortul tatălui său mult prea mulţi ani, ca să ne exprimăm elegant. Dar când chemarea Domnului vine, e bine să-i dai ascultare, oricât de târziu (şi în asta există o speranţă reală pentru cei care cred că au întârziat prea mult). Avraam îşi părăseşte ţara, poporul şi gospodăria părintească

şi călătoreşte în lume, urmând vocea încă slabă; urmând chemarea lui Dumnezeu. Şi nu e o chemare la fericire. Este catastrofa sângeroasă desăvârşită pe care am descris-o mai sus: foamete, război şi vrajbă domestică. Toate acestea l-ar putea face pe un om rezonabil (ca să nu mai vorbim de Avraam însuşi) să se îndoiască, pe bună dreptate, că ar fi înţelept să asculte de Dumnezeu şi conştiinţă şi să adopte povara responsabilităţii şi povara aventurii, Mai bine să leneveşti în hamac, să înfuleci boabele de struguri cojite de pieliţe în siguranţa oferită de cortul tatălui. Totuşi, ceea ce te cheamă afară, în lume – spre destinul tău – nu e uşurinţa, ci lupta şi conflictul. Este controversa amarnică şi interacţiunea letală a contrariilor. Este probabil (şi nu poţi ocoli asta) ca aventura vieţii tale să-ţi provoace frustrare, dezamăgire şi nelinişte, când dai ascultare chemării conştiinţei, îţi asumi responsabilitatea şi te străduieşti să te îndrepţi pe tine şi să îndrepţi lumea. Dar acesta este locul unde e de găsit sensul

profund care te orientează şi te adăposteşte. Este locul în care lucrurile se vor alinia

iinco o ii orilue
mom. PE™H

pentru tine; locul în care lucrurile care au fost împrăştiate şi distruse se vor reuni; unde scopul se va manifesta; unde ceea ce este adecvat şi bun va fi susţinut, iar ceea ce este slab, resentimentar, arogant şi distructiv va fi înfrânt. Acesta este locul în care viaţa care merită trăită poate fi găsită veşnic şi unde chiar poţi s-o găseşti, personal, numai să vrei asta.

Observă că oportunitatea stă la pândă acolo unde responsabilitatea a fost abandonată.

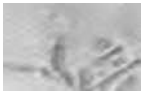

îegulaV
Să nu laci ceea ce urâsti

J

ORDINEA PATOLOGICĂ ÎN ÎNFĂŢIŞAREA EI COTIDIANĂ

Am avut cândva o clientă care era supusă unui asalt permanent al prostiei ca parte a muncii sale într-o corporaţie gigantică. Era o persoană inteligentă şi onestă, care a suportat şi a gestionat o viaţă dificilă şi care dorea în mod sincer să contribuie şi să muncească într-o manieră proporţională cu bunul-simţ şi onestitatea care o

caracterizau, în timpul cât a fost angajată în mediul corporatist, a fost angrenată într-o dispută lungă, fie faţă în faţă, fie prin intermediul e-mailului, legată de întrebarea dacă termenul „flip chart” (o sintagmă des întâlnită, care se referă la un teanc de foi de hârtie de dimensiuni mari, de obicei ţinute pe un trepied) nu era cumva un termen abuziv. Pentru aceia dintre voi cărora încă le vine greu să creadă că astfel de conversaţii ocupă orele lucrătorilor corporatişti, încercaţi o căutare rapidă pe Google. *Flip chart derogatory* va fi suficient. Veţi vedea imediat că preocuparea legată de această chestiune există în mod autentic şi e destul de răspândită. Multe şedinţe au fost convocate de persoane aflate în posturi de conducere pentru discutarea acestei probleme.

Se pare *ăflip* a fost cândva un termen peiorativ, în limba engleză, pentru *Filipims* – filipinezi (am găsit puţine dovezi privind utilizarea sa actuală). Chiar dacă fostul termen jignitor nu are absolut nicio legătură *cu flip chart,* administratorii firmei ei au considerat că timpul lor va fi eficient folosit dacă discută despre natura ipotetic păgubitoare a expresiei şi formulează o denumire înlocuitoare, a cărei utilizare să devină în cele din urmă

obligatorie pentru angajaţi. Asta se întâmpla în ciuda faptului că niciun angajat de naţionalitate sau de origine filipineză nu se plânsese vreodată de utilizarea termenului în cadrul corporaţiei. Potrivit site-ului Global Language Monitor (language- monitor.com), care monitorizează, dar nu aprobă folosirea politic corectă a cuvintelor, termenul potrivit acum este *writing block* („bloc de scris"), în pofida faptului că un *flip citiri* nu este nicidecum un bloc de desen.

În orice caz, corporaţia în cauză s-a hotărât să folosească termenul *casei pai',* care pare să fie ceva mai exact din punct de vedere descriptiv – chiar dacă această soluţie relativ elegantă nu diminuează ridicolul chestiunii. În definitiv, am rămas în continuare cu *flip-flopped, flippant, flip-flaps, flippers"* şi aşa mai departe, şi cel puţin primele două dintre ele sună mai peiorativ la prima vedere decât *flip chart,* dacă ajungem să fim preocupaţi de astfel de lucruri. Acum, s-ar putea să vă întrebaţi: „Cât de importantă este această schimbare minoră de terminologie? E o problemă neînsemnată. De ce ar fi preocupat cineva de faptul că se discută o astfel de schimbare? De ce să n-o ignori, căci cel mai bine e să ignori asemenea bazaconii şi să te concentrezi pe alte lucruri, mai importante?" Pentru că, bineînţeles, ai putea afirma că a acorda atenţie cuiva care ia parte la astfel

de discuţii este o pierdere de timp de acelaşi gen cu a participa efectiv la discuţie. Iar eu aş spune că aceasta este exact enigma pe care Regula V încearcă să o lămurească. Când să încetezi să mai participi la un proces îngrijorător pe care îl

vezi sau ţi se pare că-l vezi desfăşurându-se în faţa ta?

Clienta mea mi-a scris mai întâi despre faptul că nu numai că şirul de mesaje în care se discuta despre folosirea lui/îip *chart* a fost bine primit de colegii ei de serviciu, ci şi că imediat a luat naştere un fel de competiţie pentru identificarea şi comunicarea altor cuvinte care ar putea fi jignitoare †† Astfel, a fost menţionat cuvântul *blackboard* („tablă neagră de scris"), precum şi *maşter key* („şperaclu") (primul termen era probabil jignitor pentru că, dacă te referi la orice e „negru" [bîacfc] - chiar dacă e negru -, sună întru câtva rasist în vremurile

†† 0 traducere aproximativă ar fi „bloc pe şevalet". *(N.t.)*

" Toate exemplele conţin cuvântul *flip* şi au următoarele semnificaţii: a fi *high* după ce ai consumat marijuana *(flip-flopped),* neruşinat, obraznic *(flippant),* şlapi (flip-jlops), la jocul de pinball, pârghiile care servesc la lovirea bilelor *(flippers). (N.t.)*

*" Am obţinut în mod direct de la clienta mea permisiunea expresă de a comunica toate aceste informaţii în această manieră.

noastre hipersensibile; al doilea din cauza relaţiei ipotetice cu terminologia asociată istoric cu sclavia şi „stăpânul” [maşter]). Clienta mea a încercat să înţeleagă ceva din ceea ce se petrecea: „Aceste discuţii le dădeau oamenilor sentimentul superficial că ar fi nişte oameni buni, nobili, compătimitori, generoşi şi înţelepţi. Prin urmare dacă, de dragul discuţiei, cineva nu este de acord, cum ar putea acea persoană să se alăture conversaţiei fără a fi considerată ca fiind lipsită de compasiune, îngustă la minte, rasistă şi haină?”

De asemenea, era tulburată de faptul că, aparent, nimeni de la serviciul ei nu se simţea deranjat de eventualitatea ca orice grup de oameni să-şi poată aroga autoritatea de a interzice unele cuvinte (şi să-i dispreţuiască sau chiar să-i disciplineze pe cei care continuau să le folosească), fără să perceapă că ar fi vreun exces etic din partea lor şi fără să perceapă pericolul unei asemenea cenzuri, care se putea extinde cu uşurinţă, să spunem, la opinii personale, subiecte de conversaţie sau, în egală măsură, la cărţi. în sfârşit, ea credea că întreaga discuţie constituia un exemplu concludent de „diversitate”, „incluziune” şi „echitate” – termeni care au

devenit veritabile mantre pentru serviciul de resurse umane sau pentru departamentul de învăţare şi dezvoltare (acesta din urmă fiind locul ei de muncă). Ea le considera a fi „motoare ale îndoctrinării corporatiste şi propagandei ideologice" şi ca parte a manierei în care corectitudinea politică ce caracterizează, mai presus de toate, multe programe universitare, se ramifică în ariile mai generale ale culturii. Totuşi, mai importantă este întrebarea pe care mi-a pus-o în una dintre scrisorile ei: „Este acesta un caz în care aşa nu se mai poate?" Când şi unde ne oprim? Dacă o minoritate de oameni găseşte chiar şi la modul ipotetic că unele cuvinte sunt jignitoare, ce facem? Continuăm să interzicem la nesfârşit cuvinte?

Ceea ce percepea clienta mea – cel puţin, în măsura în care era preocupată de acest fenomen – tiu era un eveniment singular, capabil, ipotetic, să-i împingă pe cei implicaţi pe o cale periculoasă, ci o varietate sau o succesiune clar identificabilă şi relaţională cauzal: toate se îndreptau în aceeaşi direcţie. Acele evenimente păreau să formeze un tipar coerent, asociat unei ideologii constrângătoare, în mod explicit şi implicit. Mai mult, efectul acestui directivism se manifesta, după toate aparenţele, de ceva timp, nu doar în mediul corporatist în care

îşi ducea existenţa clienta mea, ci şi în lumea mai largă a instituţiilor sociale şi politice care înconjoară corporaţia pentru care lucra ea. Deşi mai degrabă izolată în departamentul în care se întâmpla să lucreze (şi care era chiar epicentrul asaltului ideologic al corporaţiei în cauză), ea putea să vadă înjur dovezi potrivit cărora procesele care o deranjau aveau, de asemenea, un efect nociv asupra altor oameni. Şi apoi era efectul asupra propriei sale conştiinţe. Este important să înţelegem că aceste probleme nu erau pentru ea doar nişte dileme filosofice minore. Ele o deranjau profund şi îi perturbau viaţa.

Este adevărat, desigur, că, atunci când ţi se cere să faci lucruri stupide şi detestabile, efectele sunt demoralizante. Un angajat însărcinat să îndeplinească o sarcină fără noimă sau chiar contraproductivă se va dezumfla, dacă are vreun pic de scaun la cap, şi va găsi în sine foarte puţină motivaţie de a duce sarcina la bun sfârşit. De ce? Pentru că fiecare fibră a fiinţei sale autentice luptă împotriva acelei necesităţi. Facem lucrurile pe care le facem, deoarece considerăm acele lucruri importante, în comparaţie cu toate celelalte lucruri care ar putea fi văzute ca importante. Privim ceea ce preţuim ca fiind

demn de sacrificiul şi de strădania noastră. Valoarea aceea ne motivează să acţionăm, în pofida faptului că acea acţiune este dificilă şi periculoasă. Când ni se cere să facem lucruri pe care le considerăm detestabile şi stupide,

suntem simultan forţaţi să acţionăm contrar structurii de valori care ne motivează să mergem neclintit înainte şi ne protejează de disolu- ţia în confuzie şi teroare. „Nu te minţi pe tine însuţi”[1], cum a spus Polonius în *Hamlet*. Acest „sine” pe care n-ai voie să-l minţi – acest psihic integrat – este într-adevăr arca ce ne adăposteşte când izbucneşte furtuna şi apa se înalţă. Să acţionezi încălcând preceptele acestui „sine” – credinţele sale fundamentale – înseamnă să-ţi conduci propria corabie direct în bancurile de nisip ale distrugerii. A acţiona încălcând preceptele acestui sine fundamental înseamnă să trişăm în jocul pe care îl jucăm cu noi înşine, să suferim deşertăciunea trădării, să percepem lucrurile la modul vag şi apoi să avem parte, într-o formă cât se poate de concretă, de pierderea care e inevitabil să vină.

Ce preţ a plătit clienta mea pentru subjugarea iniţială faţă de dictatele arbitrare ale şefilor ei? Fiind o imigrantă dintr-o ţară ce făcuse parte din fostul bloc sovietic, cunoscuse mai mult decât suficient şi în mod direct gustul ideologiei autoritariste. în consecinţă, incapacitatea ei de a determina cum ar putea să obiecteze la ceea ce se întâmpla a făcut-o să se simtă atât slabă, cât şi complice. Mai mult, nicio persoană raţională nu putea să rămână motivată să depună eforturi intr-un loc aşa cum

devenise locul ei de muncă, unde absurdităţile de natură conceptuală nu doar că apăreau încontinuu, dar erau încurajate sau, şi mai rău, cerute. O asemenea „acţiune" face din munca productivă o farsă, ba chiar din însăşi ideea de muncă productivă (iar asta este, de fapt, chiar o parte din adevărata motivaţie a acestui comportament: cei invidioşi pe competenţa şi productivitatea autentice au toate motivele să submineze şi să denigreze ideea de la baza acestor două calităţi ale vieţii profesionale). Aşadar, ce-a făcut ea cu privire la starea demoralizantă în care a constatat că se află?

Clienta mea nu s-a simţit suficient de încrezătoare în poziţia ei sau în capacitatea managerilor ei, pentru a se angaja într-o conversaţie sinceră cu ei în legătură cu obiecţiile pe care le avea, deşi mi-a fost clar din discuţiile avute cu ea că îşi dorea foarte mult să evadeze din acea situaţie. în consecinţă, a început să dezvolte ceea ce ar putea fi considerat o acţiune de ariergardă, Era deja implicată în dezvoltarea unor proiecte educaţionale în interiorul companiei, aşa cum am menţionat. Prin urmare, era posibil pentru ea să înceapă să-şi întindă antenele, cferindu-şi serviciile de *speafcr* la o varietate de conferinţe corporatiste. Deşi nu a abordat niciodată în mod direct chestiunea/lip drart-ului, a început să critice făţiş genul

de pseudoştiinţă ce caracterizează multe dintre ideile pe care managerii corporatişti, îndeosebi cei din departamentele de resurse umane, le consideră valabile. De exemplu, în mai multe prelegeri a criticat larga răspândire a modei „stilurilor de învăţare" – o teorie bazată pe ideea că există între patru şi opt modalităţi diferite pe care indivizii le preferă şi care îi ajută dacă le folosesc atunci când încearcă să deprindă idei noi. Printre aceste stiluri de învăţare se numără, de exemplu, cel vizual, auditiv, verbal, fizic şi logic.

Care ar fi problema cu teoria stilurilor de învăţare? La modul cel mai elementar: pur şi simplu nu există nicio dovadă a validităţii ei. Mai întâi, deşi elevii sau studenţii pot exprima o preferinţă pentru ca informaţia să le fie furnizată sub o formă sau alta, livrarea practică a acesteia în forma dorită nu le creşte performanţele academice.[2] în al doilea rând (iar asta are logică dată fiind prima problemă), nu există nicio dovadă că profesorii pot evalua cu acurateţe „stilul de învăţare" al elevilor lor.[3] Aşadar, deşi i-a fost imposibil să înfrunte direct prostia care o deranjase, după o atentă elaborare a strategiei şi multă muncă, clienta mea a reuşit totuşi să se poziţioneze foarte eficient împotriva ignoranţei care caracteriza ceea ce trecea drept cunoaştere psihologică în rândurile unei submulţimi

substanţiale a colegilor ei de serviciu (precum şi printre cei care lucrau la alte companii, unde se întâmplau aceleaşi lucruri). De asemenea, a lucrat ca jurnalist pentru unul dintre ziarele importante din Albania, ţara ei de origine, şi şi-a făcut o prioritate din a continua această activitate. Nu se plătea bine, dar şi-a clădit o reputaţie excelentă acolo, iar ea a luptat intens cu ajutorul cuvântului tipărit pentru ideile în care credea, avertizându-i pe cetăţenii ţării sale, aflate cândva sub dominaţie comunistă, despre faptul că mişcarea către opiniile totalitariste începea să devină atractivă pentru oamenii din Occident.

Ce preţ a plătit ea pentru decizia de a adopta o poziţie fermă şi de a lupta? Pentru început, a trebuit să-şi înfrunte teama de represalii, pe lângă faptul că această temere – în combinaţie cu dezgustul profund pe care-l simţea pentru manevrele ideologice de la locul ei de muncă – îi distrugea interesul pentru profesia ei, făcând-o totodată să se simtă inadecvată şi laşă. Apoi a trebuit să-şi lărgească activităţile profesionale: mai întâi, asumându-şi riscul de a se oferi ca vorbitor la convenţiile corporatiste (şi oamenii sunt în general foarte reticenţi să vorbească în public – este o teamă comună, adesea îndeajuns de severă încât să-ţi influenţeze negativ avansarea în carieră[4]); în al doilea rând, să asimileze literatura care să-i permită să

vorbească într-o manieră credibilă şi informativă; în fine, în al treilea rând, să prezinte un material care, dată fiind natura lui critică, avea să ofenseze cu siguranţă o proporţie rezonabilă dintre cei aflaţi în public (tocmai pe cei care acceptaseră şi care propagaseră teoriile pe care acum ea le discredita). Toate acestea echivalau cu confruntarea temerii sale – de inacţiune, precum şi de acţiune. Aceste mişcări au fost o provocare dificilă pentru ea, dar consecinţa a fost o expansiune a personalităţii şi competenţei sale, precum şi recunoaşterea faptului că aducea o contribuţie socială autentică.

Eu cred că binele pe care îl fac oamenii, oricât de mic ar părea, are de-a face cu binele care se manifestă pe scară largă în lume, mai

mult decât au impresia oamenii; şi acelaşi lucru îl consider şi despre rău. Suntem mai responsabili pentru starea lumii decât credem sau decât ne-am simţi confortabil să credem. Fără o atenţie grijulie, cultura însăşi înclină spre corupere. Tirania se dezvoltă lent şi ne cere să ne retragem cu paşi minusculi. Dar fiecare retragere creşte posibilitatea următoarei retrageri. Fiecare trădare a conştiinţei, fiecare act de tăcere (în pofida resentimentului pe care-l simţim când suntem reduşi la tăcere) şi fiecare raţionalizare slăbeşte rezistenţa şi creşte probabilitatea ca următoarea mişcare restrictivă să înainteze. Aşa se întâmplă îndeosebi când cei care forţează lucrurile sunt încântaţi de puterea pe care au dobândit-o acum – şi astfel de oameni se găsesc întotdeauna. E mai bine să ieşim în faţă, lucizi, când costurile sunt relativ scăzute şi, probabil, când recompensele potenţiale încă nu au dispărut. E mai bine să ieşim în faţă înainte ca posibilitatea de a face asta să fie irecuperabil compromisă. Din păcate, oamenii acţionează adesea fără să ţină seamă de propria lor conştiinţă – cu toate că ştiu asta – şi infernul tinde să sosească pas cu pas, trădare după trădare. Şi nu trebuie să uităm că se întâmplă rar ca oamenii să se ridice împotriva a ceea ce ştiu că e greşit, chiar şi atunci când consecinţele unui asemenea gest sunt relativ

neînsemnate. Şi trebuie să reflectezi profund la acest aspect dacă eşti preocupat să duci o viaţă morală şi atentă: dacă nu obiectezi când încălcările care contravin conştiinţei tale sunt minore, ce te face să crezi că nu vei participa de bunăvoie la acele încălcări ale moralităţii care scapă de-a binelea de sub control?

Trecerea Dincolo de Ordine presupune să ştii când ai motive juste pentru această transgresare. O parte din trecerea Dincolo de Ordine constă în a înţelege că propria ta conştiinţă are un drept de preemp- ţiune asupra acţiunii tale, care e mai presus decât datoria ta socială convenţională. Dacă decizi să te ridici şi să refuzi o poruncă, dacă faci ceva pe care alţii îl dezaprobă, dar pe care îl crezi cu fermitate a fi corect, trebuie să fii în poziţia de a avea încredere în tine. Aceasta înseamnă că trebuie să fi încercat să trăieşti o viaţă onestă, plină de sens şi productivă (exact genul de viaţă pe care ar duce-o altă persoană în care ai tinde să ai încredere). Dacă te-ai comportat onorabil, astfel încât să fii o persoană demnă de încredere, va fi decizia ta să refuzi să te conformezi sau să acţionezi într-o manieră contrară aşteptării publice, fapt care va ajuta societatea însăşi să-şi păstreze stabilitatea.

Procedând astfel, poţi să faci parte din forţa adevărului, care

stopează corupţia şi tirania. Individul suveran, lucid şi atent la glasul propriei sale conştiinţe este forţa care împiedică grupul, acea structură necesară care ghidează relaţiile sociale normative, să devină orb şi letal.

Nu vreau să închei această secţiune pe o notă fals optimistă. Ştiu din corespondenţa ulterioară cu clienta mea că, în anii care au urmat, şi-a schimbat de câteva ori locul de muncă, trecând de la o organizaţie mare la alta. într-un caz, a găsit un post bun, unde ar fi fost posibil să se angajeze într-o muncă productivă, raţională şi importantă. Cu toate acestea, deşi acolo a avut succes, a fost concediată în urma unei reorganizări corporatiste şi de atunci a constatat că şi celelalte companii la care a lucrat erau la fel de posedate de modelele curente privind politicile lingvistice şi identitare, ca şi locul ei de muncă iniţial. Unii balauri sunt peste tot şi nu sunt uşor de înfrânt. Dar tentativele ei de a riposta – activitatea de de mi stif icare a teoriilor pseudoştiinţifice; munca ei de jurnalist – au ajutat-o să se întărească împotriva depresiei şi i-au întărit stima de sine.

CONSOIJDEAZĂ-ŢI POZIŢIA

Când cultura se dezintegrează - pentru că refuză să-şi conştientizeze propria patologie; pentru că eroul vizionar lipseşte ea coboară în haosul care stă la baza tuturor lucrurilor. în

asemenea condiţii, individul se poate cufunda în mod voluntar atât cât îndrăzneşte în adâncuri şi să redescopere principiile eterne care reînnoiesc viziunea şi viaţa. Alternativele sunt disperarea, corupţia şi nihilismul - subjugarea nechibzuită faţă de vorbele false ale utopismului totalitar şi o viaţă de sclav nefericit, mincinos şi resentimentar.

Dacă în schimb vrei să fii angajat într-o întreprindere măreaţă – chiar dacă te consideri o simplă rotiţă dintr-un angrenaj –, va trebui să nu faci lucruri pe care le urăşti. Trebuie să-ţi consolidezi poziţia, oricât de umilă şi de măruntă ar fi ea, să înfrunţi falsitatea organi- zaţională care-ţi subminează spiritul, să te confrunţi cu haosul care rezultă din asta, să-ţi salvezi din adâncuri tatăl aproape mort şi să trăieşti o viaţă autentică şi sinceră, Altfel, natura îşi ascunde faţa, societatea devine incoerentă, iar tu rămâi o marionetă, cu sforile trase de forţele demonice ce acţionează din culise – şi încă ceva: vina îţi aparţine. Nimeni nu este destinat, în sensul determinist, să rămână o marionetă.

Nu suntem neajutoraţi. Chiar şi în molozul celor mai distruse vieţi, încă pot fi găsite arme utile. în mod similar, chiar şi gigantul cel mai înfricoşător (în aparenţă) s-ar putea să nu fie atât de omnipotent cum proclamă sau cum pare a fi. îndrăzneşte să crezi în posibilitatea ca tu să fii capabil să ripostezi; ca tu să fii capabil să rezişti şi să-ţi păstrezi sufletul – şi poate chiar jobul. (Dar în acelaşi timp s-ar putea ca un job mai bun să te atragă dacă poţi tolera ideea de transformare.)

Dacă eşti dispus să te vezi pe tine însuţi drept cineva care ar putea – şi, mai important, ar trebui – să nu cedeze, ai putea începe să percepi armele aflate la dispoziţia ta. Dacă ceea ce faci te împinge să te răsteşti la ceilalţi impulsiv; dacă ceea ce faci îţi distruge motivaţia de a merge înainte; dacă acţiunile şi inacţiunile tale te fac să fii dispreţuitor faţă de tine şi, mai rău, faţă de lume; dacă maniera în care îţi duci viaţa te face să-ţi fie greu să te trezeşti fericit dimineaţa; dacă eşti apăsat de un sentiment profund de trădare de sine, poate că alegi să ignori acea voce încă firavă, înclinat fiind să o consideri ceva căruia doar cei slabi şi naivi îi acordă atenţie.

Dacă eşti la serviciu şi ţi se cere să faci ceva care să-ţi provoace dispreţul faţă de tine însuţi - care te face să te simţi slab şi ruşinat, gata să te manifeşti agresiv faţă de cei pe care-i iubeşti, lipsit de dorinţa de a lucra productiv şi sătul de viaţa pe care o duci -, e posibil să fi sosit vremea să meditezi, să reflectezi, să concepi strategii şi să te plasezi într-o poziţie în care să fii capabil să spui nu.* Poate că vei dobândi mai mult respect din partea oamenilor cărora li te opui din considerente morale, cu toate că e posibil să plăteşti scump pentru acţiunile tale. Poate că vor ajunge chiar să-şi regândească poziţia - dacă nu acum, ci cu timpul (căci propriile lor conştiinţe s-ar putea să-i apese în aceeaşi manieră măruntă).

Poate că nu doar o singură dată, pentru că asta ar face ca reacţia ta să pară prea impulsivă; poate că nu doar de două ori, căci s-ar putea ca tot să nu constituie o dovadă suficientă că eşti dispus să te angrenezi în ceea ce ar putea fi un război autentic; dar categoric de trei ori ar trebui să fie suficient – atunci se va vădi un tipar clar.

ASPECTE PRACTICE

De asemenea, poate ar trebui să te gândeşti la o mişcare laterală - spre un alt serviciu, de exemplu, căci s-ar putea să observi: „Ocupaţia din prezent îmi întunecă sufletul şi asta chiar nu îmi priește. E timpul să fac paşii migăloşi, dar necesari pentru a-mi pune la punct CV-ul şi pentru a mă angaja în sarcina dificilă, istovitoare şi adeseori lipsită de satisfacţii de căutare a unui nou job" (dar va fi suficient să ai succes doar o singură dată). Poate reuşeşti să găseşti un post mai bine plătit şi mai interesant la o companie în care să lucrezi cu oameni care nu numai că nu încearcă să-ţi ucidă spiritul, dar chiar ţi-l revita- lizează într-un mod pozitiv. Poate că cel mai bun plan pe care-l ai este să urmezi ceea ce-ţi dictează conştiinţa - nu poţi s-o ignori, altfel va trebui să trăieşti cu sentimentul trădării de sine şi cu recunoaşterea faptului că te-ai împăcat cu ceea ce în realitate nu puteai să tolerezi. Nimic legat de asta nu e bine.

S-ar putea să fiu concediat. Ei bine, pregăteşte-te acum să cauţi şi să fii gata pentru un alt serviciu, posibil mai bun (sau fii gata să treci peste capul şefului tău direct cu o argumentaţie bine pregătită şi articulată). Şi nu începe prin a presupune că

părăsirea, fie şi involuntară,

ajobului actual este neapărat un lucru rău.

Mi-e frică să mă mut. Păi bineînţeles că ţi-e frică, dar în comparaţie cu ce? în comparaţie cu a continua cu un serviciu în care centrul fiinţei tale este pus în primejdie şi unde devii mai slab, mai vrednic de dispreţ, mai ursuz şi mai predispus la presiune şi tiranie de-a lungul anilor? Sunt puţine alegeri în viaţă în care să nu existe riscuri de o parte sau de alta şi de multe ori este necesar să examinezi riscurile legate de a rămâne în acelaşi loc, ca şi riscurile legate de mutare. Am văzut mulţi oameni care şi-au schimbat serviciul uneori după câţiva ani de punere la punct a strategiilor, pentru a ajunge într-o formă mai bună, psihologic şi pragmatic, după timpul petrecut în deşert.

Poate că nimeni altcineva n-o să mă vrea. într-a de văr, rata respingerii pentru cererile noi de angajare este extraordinar de mare. Le spun clienţilor să presupună că aceasta va fi de 50:1, astfel încât aşteptările lor să fie adecvate. în multe cazuri, vei fi trecut cu vederea pentru multe posturi în legătură cu care ai avea calificarea necesară. Dar rareori este vorba de ceva personal. în schimb, este vorba de o condiţie a existenţei, o consecinţă inevitabilă a supunerii întru câtva arbitrare la condiţiile ambivalente ale valorii ce caracterizează societatea, Este consecinţa faptului că CV-urile sunt uşor de difuzat şi atât de greu

de procesat; că multe joburi au candidaţi interni neanunţaţi (şi astfel doar se simulează respectarea procedurilor) ; şi că unele companii îşi menţin un „rulaj” de solicitanţi, pentru eventualitatea în care ar fi nevoie să angajeze repede pe cineva. Aceasta este o problemă actuariat, o problemă statistică, o problemă de nivel de referinţă – şi nu neapărat o indicaţie că ar fi ceva specific necorespunzător în ceea ce te priveşte. Trebuie să încorporezi în aşteptările tale tot acest realism pesimist, dar întăritor, ca să nu te descurajezi în mod exagerat. O sută cincizeci de cereri de angajare, atent alese; rezultatul: trei până la cinci interviuri obţinute. Asta ar putea fi o misiune pentru un an sau mai mult. E mult mai puţin decât o viaţă întreagă nefericită şi o traiectorie descendentă. Dar e totuşi un efort. Trebuie să te întăreşti pentru asta, să faci planuri, să obţii sprijinul unor oameni care înţeleg ce ai de gând să faci şi ştiu să aprecieze în mod realist dificultatea şi variantele.

Acum s-ar putea întâmpla, de asemenea, ca tu să fi rămas în urmă cu dezvoltarea aptitudinilor, aşa că ar fi bine să-ţi îmbunătăţeşti per-

formanţele la muncă, pentru a-ţi creşte şansele de a fi angajat în altă parte. Oricum, nu ai decât de câştigat. Nu poţi să pronunţi efectiv „nu” în prezenţa puterii corupte când opţiunile tale de a te muta sunt inexistente. în consecinţă, ai obligaţia morală să te plasezi într-o poziţie de forţă relativă şi apoi să faci ceea ce este necesar ca să foloseşti acea forţă în folosul tău. De asemenea, s-ar putea să fii nevoit să analizezi situaţiile cele mai defavorabile posibil şi să le discuţi cu cei care vor fi afectaţi de deciziile tale. Dar şi de data asta merită să-ţi dai seama că a rămâne acolo unde nu ar trebui să te afli s-ar putea să fie cu adevărat situaţia cea mai defavorabilă: una care să te extenueze şi să te ucidă lent de-a lungul deceniilor. Aceasta nu este o moarte bună, chiar dacă e lentă, şi conţine foarte puţine lucruri care să nu vorbească despre deznădejdea care-i face pe oameni să îmbătrânească repede şi să tânjească după încheierea carierei şi, mai rău, a vieţii. Resemnarea nu-ţi va aduce nicio ameliorare. După cum spune un clişeu vechi şi crud: dacă trebuie să tai coada pisicii, fă-o dintr-odată, nu treptat.

S-ar putea să te aştepte câţiva ani dureroşi de recunoaştere întârziată a lipsurilor tale şi să fii nevoit să trimiţi patru, cinci sau zece cereri de angajare pe săptămână, ştiind foarte bine că majoritatea vor fi respinse după o examinare sumară, de nici o secundă. Dar la loterie nu trebuie să câştigi decât o dată şi câţiva ani de dificultăţi cu speranţă sunt mai buni decât o viaţă deprimată ocupată de o carieră apăsătoare şi distrugătoare.

Şi să lămurim lucrurile. Nu e vorba de faptul că-ţi deteşti jobul pentru că îţi cere să te trezeşti prea devreme dimineaţa sau să te târăşti la lucru când e prea cald, prea frig, bate vântul prea tare sau e secetă, ori când nu ţi-e bine şi ai vrea să stai ghemuit în pat. Nu e vorba de frustrarea pe care o simţi când ţi se cere să faci lucruri de natură inferioară sau necesare, cum ar fi golirea coşurilor de gunoi, măturarea podelelor, curăţenie în baie sau să-ţi ocupi locul de jos, dar binemeritat, locul de la baza ierarhiei competenţei – chiar şi prin comparaţie cu cei cu statut superior. Resentimentul generat de o asemenea muncă necesară este cel mai adesea pur şi simplu nerecunoştinţă, incapacitatea de a accepta un loc inferior la început, refuzul de a adopta poziţia nebunului sau aroganţă şi lipsă de disciplină. Refuzul vocii conştiinţei tale morale nu e nicidecum acelaşi lucru ca iritarea legată de un statut inferior nedorit.

Acea respingere a vocii interioare – acea trădare a sufletului – este cu adevărat premisa pentru a efectua o activitate contraproductivă, absurdă sau fără rost; pentru a te angaja în înşelăciune şi a-ţi trăda viitorul sine; pentru a te împăca astfel cu tortura şi abuzul nenecesare (şi a observa în tăcere cum şi alţii suferă acelaşi tratament). Acea respingere înseamnă să închizi ochii şi să accepţi să spui şi să faci lucruri care îţi trădează valorile cele mai profunde, înseamnă să trişezi în jocul la care participi doar tu. Şi nu încape nicio îndoială că drumul spre iadul personal şi social este pavat nu atât de mult cu bune intenţii, cât cu adoptarea unor atitudini şi întreprinderea unor acţiuni care îţi tulbură în mod inevitabil conştiinţa.

Să nu faci ceea ce urăşti.

IN OUR KOLKHOZ

NAPLATE
FOR PRIESTS & KULAKS

îegula V
hnţă la Ideologie

LOCURILE GREŞITE

După ce am publicat ultima mea carte (12 *Reguli de viaţă),* am plecat împreună cu soţia mea Tammy intr-un lung turneu de prezentare în toată lumea vorbitoare de engleză şi intr-o bună parte a Europei, în special în nordul continentului. Cele mai multe dintre sălile de spectacole în care am vorbit erau vechi şi frumoase şi a fost o încântare să fiu în clădiri cu istorii arhitecturale şi culturale atât de bogate, unde cântaseră atât de multe dintre formaţiile pe care le îndrăgeam şi unde alţi artişti de divertisment avuseseră momente glorioase. Am rezervat 160 de săli de spectacole – în general cu o capacitate de 2 500-3 000 de locuri (deşi sălile erau mai mici în Europa şi mai mari în

Australia). Am fost – şi sunt încă – profund şocat de faptul că prelegerile mele au avut un public atât de numeros – şi că am găsit acel public aparent pretutindeni. La fel de surprins sunt şi în ceea ce priveşte apariţiile mele pe YouTube şi în podcasturi – pe canalele mele, în interviuri online şi în nenumăratele clipuri video pe care oamenii le-au extras din prelegerile mele mai lungi şi din discuţiile cu jurnaliştii. Acestea au fost urmărite sau ascultate de sute de milioane de ori. Şi, în sfârşit, mai este şi cartea sus-menţionată, care se va fi vândut în circa patru milioane de exemplare în versiunea în engleză până la publicarea volumului de faţă şi care este sau va fi tradusă în alte cincizeci de limbi, presupunând că lucrurile vor continua la fel ca acum. Nu mi-e deloc simplu să ştiu ce-ar trebui să cred când constat că am un asemenea public.

Ce se întâmplă? Orice persoană raţională ar fi luată prin surprindere – ca să ne exprimăm eufemistic – de toate acestea. Se pare că

opera mea trebuie că abordează ceva care lipseşte din vieţile multor oameni. Acum, aşa cum am menţionat anterior, o mare parte din conţinutul prezentărilor mele este inspirat din ideile marilor psihologi şi ale altor gânditori, iar asta ar trebui să însemne ceva. Dar în acelaşi timp m-am tot gândit ce altceva mai specific (dacă există ceva) ar putea să atragă atenţia oamenilor şi, pentru a determina exact acest lucru, m-am bazat pe două surse de informaţii. Prima este reacţia pe care o obţin direct de la oameni când îi întâlnesc imediat după vreuna dintre prelegerile mele sau când mă opresc pe stradă, în aeroporturi, restaurante sau alte locuri publice,

Într-un oraş din Vestul Mijlociu american (cred că era Louisville), un tânăr m-a abordat după conferinţă şi mi-a spus: „Ca să nu vă reţin prea mult. Acum doi ani, m-am eliberat din închisoare. N-aveam casă. N-aveam niciun ban, Am început să vă ascult prelegerile. Acum am un serviciu adevărat, am propriul meu apartament, iar eu şi soţia mea tocmai am devenit părinţi pentru prima dată – avem o fetiţă. Vă mulţumesc". Şi acel „mulţumesc" a fost însoţit de o privire direct în ochi şi de o strângere de mână fermă, iar povestea a fost rostită cu convingere. Şi oamenii îmi spun poveşti foarte asemănătoare pe stradă, adesea cu ochii în lacrimi, deşi cea pe care tocmai am

relatat-o a fost poate puţin mai intensă decât o relatare medie. Ei îmi împărtăşesc

veşti bune foarte intime (din acelea pe care le împărtăşeşti doar cu oamenii cu care ştii că nu rişti nimic dacă le spui astfel de lucruri). Şi mă simt extrem de privilegiat să fiu unul dintre acei oameni, deşi este istovitor din punct de vedere emoţional să fii destinatarul unor revelaţii personale continue, chiar dacă sunt atât de pozitive (sau poate tocmai de aceea), Mi se pare sfâşietor să văd cât de puţină încurajare şi îndrumare au primit atât de mulţi oameni şi cât de mult bine poate să apară când este oferit doar un pic mai mult. „Ştiam eu c-o să poţi să faci asta" e un bun început şi reuşeşte să facă mult întru ameliorarea unei părţi a suferinţei nenecesare din lume.

Aşadar, aceasta e o formă a poveştii pe care o aud, încontinuu, în multe variante. Când ne întâlnim, faţă în faţă, oamenii îmi mai spun că le plac prelegerile mele şi ceea ce am scris, întrucât ceea ce spun şi scriu le oferă cuvintele de care au nevoie ca să exprime lucruri pe care deja le ştiu, dar nu reuşesc să le articuleze. Oricui îi este de folos să fie capabil să reprezinte explicit ceea ce deja a înţeles implicit. în

mod frecvent sunt frământat de îndoieli privind rolul pe care îl joc, aşa încât faptul că oamenii găsesc că vorbele mele sunt în concordanţă cu convingerile lor profunde, dar până acum neînţelese sau neexprimate este liniştitor şi mă ajută să-mi păstrez încrederea în lucrurile pe care le-am învăţat şi la care am reflectat, iar acum le-am împărtăşit public. Să-i ajuţi pe oameni să umple spaţiul gol creat de ceea ce intuiesc în mod profund, dar nu pot să articuleze pare a fi o funcţie rezonabilă şi valoroasă pentru un intelectual public, Şi apoi reacţiile oamenilor mă ajută şi să-mi ajustez argumentele. Am învăţat multe din prelegerile publice pe care am avut atâtea ocazii să le susţin. Este un privilegiu şi un dar să fii capabil să vorbeşti în repetate rânduri unor grupuri numeroase de oameni. îţi oferă o oportunitate în timp real de a judeca ceea ce se cheamă Zeitgeist, spiritul vremurilor. îmi permite totodată să formulez şi să testez imediat idei noi în ceea ce priveşte comunicabilitatea lor şi capacitatea lor de a capta atenţia şi, prin urmare, de a le evalua calitatea – măcar în parte. Acest lucru se întâmplă în timpul prelegerii, când sunt atent la modul în care reacţionează publicul.

în 12 *reguli de viaţă,* „Regula 9: Porneşte de la premisa că s-ar putea ca persoana pe care o asculţi să ştie ceva ce tu nu ştii", sugerez că, atunci când vorbeşti unui grup numeros, trebuie să fii

totuşi atent la anumiţi indivizi – mulţimea este un fel de iluzie. Totuşi, poţi să-ţi amplifici atenţia vizuală focalizată individual ascultând întregul grup, astfel încât să-i auzi foindu-se, râzând, tuşind sau orice altceva se întâmplă ca ei să facă, în vreme ce te concentrezi pe perceperea anumitor indivizi. Ce vrei tu să vezi de la persoana din faţa ta este o atenţie fascinată. Ce vrei să auzi de la mulţime este o linişte mormântală. Vrei să nu auzi nimic, Dacă reuşeşti asta, înseamnă că ascultătorii tăi nu sunt distraşi de lucrurile la care s-ar putea gândi când stau în sală. Dacă faci parte din public şi nu eşti complet absorbit de conţinut, devii preocupat de cine ştie ce disconfort fizic minor şi te foieşti dintr-un loc în altul. începi să devii atent la propriile tale gânduri. începi să te gândeşti la ce trebuie să faci a doua zi. îi şopteşti ceva persoanei de lângă tine. Toate astea se adaugă nemulţumirii din rândurile publicului, creând un zgomot audibil. Dar dacă tu, ca vorbitor, eşti poziţionat corespunzător pe scenă, fizic şi spiritual, atunci atenţia tuturor va fi concentrată cu intensitate ca de laser la ceea ce spui şi nimeni nu

va scoate niciun sunet. !n acest fel îţi poţi da seama care dintre idei sunt de impact.

în timp ce priveam şi ascultam în felul pe care tocmai l-am descris toate adunările umane în faţa cărora am vorbit, am conştientizat tot mai mult faptul că menţionarea unui anumit subiect reducea orice public (fără nicio excepţie) la o tăcere totală: responsabilitatea – subiectul căruia i-am acordat un întreg capitol în cartea de faţă: „Regula IV: Observă că oportunitatea stă ascunsă acolo unde s-a abdicat de la responsabilitate". Acea reacţie a fost fascinantă – şi deloc predictibilă. Responsabilitatea nu e un subiect popular. Părinţii s-au străduit dintotdeauna să-i facă pe copiii lor responsabili.

Societatea încearcă acelaşi lucru prin instituţiile sale educaţionale, stagii de ucenicie, organizaţii de voluntariat şi cluburi. Ai putea chiar considera că inculcarea responsabilităţii este scopul fundamental al societăţii. Dar ceva n-a mers cum trebuia. Am comis o eroare sau un şir de erori. Am petrecut prea mult timp, de exemplu (mare parte din ultimii cincizeci de ani), vociferând cu privire la drepturi, uitând să precizăm şi cerinţele pe care le avem de la tinerii pe care îi socializăm. De decenii le tot spunem să solicite ceea ce le datorează societatea. Le-am dat de înţeles că sensurile importante ale vieţilor lor le vor fi date ca

urmare a acestor solicitări, când ar fi trebuit să facem exact opusul: să-i facem să înţeleagă că sensul care susţine viaţa în toată tragedia şi dezamăgirea ei este de găsit în asumarea unei sarcini nobile, Dat fiind că nu am făcut asta, ei au crescut căutând în locuri greşite. Iar asta i-a lăsat vulnerabili: vulnerabili la răspunsuri facile şi susceptibili la forţa amorţitoare a resentimentului. Ce anume din desfăşurarea istoriei ne-a adus în această poziţie? Cum a apărut această vulnerabilitate, această susceptibilitate?

POATE CAE DOAR ADORMIT

în ultima pătrime a secolului al XlX-lea, filosoful german Friedrich Nietzsche a făcut un anunţ celebru: „Dumnezeu a murit". Acest enunţ a devenit atât de faimos, încât poţi să-l găseşti mâzgălit pe pereţii toaletelor publice, unde adesea ia următoarea formă: *Dumnezeu a murit, spune Nietzsche. Nietzsche a murit, spune Dumnezeu.* Nietzsche nu a făcut această afirmaţie într-o manieră narcisică sau triumfătoare. Opinia marelui gânditor izvora din temerea sa că toate valorile iudeo-creş- tine care slujeau drept fundaţie a civilizaţiei occidentale fuseseră supuse intr-un mod periculos criticii raţionale facile şi că axioma cea mai importantă pe care se bazau acestea – existenţa unei divinităţi transcendente şi atotputernice – fusese pusă în mod fatal sub semnul întrebării. Din asta, Nietzsche a tras concluzia că în curând totul se va

destrăma, într-o manieră catastrofală, atât în plan psihologic, cât şi în plan social.

Nu e nevoie să fii un cititor deosebit de atent ca să observi că, în *Ştiinţa voioasă,* Nietzsche l-a descris pe Dumnezeu ca fiind „tot ce-a avut lumea mai sfânt şi mai puternic până acum", iar pe fiinţele umane ca pe „ucigaşii lui”.[1] Acestea nu sunt descrierile pe care le-ai aştepta de la un raţionalist triumfător care sărbătoreşte decesul superstiţiei. în schimb, a fost o declaraţie pornită dintr-o disperare absolută. în alte opere ale sale, mai ales în *Voinţa de putere,* Nietzsche descrie ce se va întâmpla în secolul următor şi după aceea din cauza acestui act criminal.[2] El a profeţit (şi acesta este cuvântul corect) că se vor produce două consecinţe importante – aparent opuse, deşi între ele există o legătură inextricabilă şi cauzală –, ambele fiind asociate cu moartea ritualului tradiţional, a poveştii şi a credinţei.

întrucât scopul vieţii umane rămâne nesigur în afara structurii pline de semnificaţie a gândirii monoteiste şi a lumii pline de sens pe care aceasta o propunea, Nietzsche credea că vom avea parte de o ascensiune a nihilismului, devastatoare în plan existenţial. Alternativ, sugera el, oamenii se vor îndrepta spre identificarea cu ideologia rigidă, totalitaristă: substituirea Părintelui transcendent al întregii Creaţii cu ideile omeneşti. îndoiala care subminează şi certitudinea care zdrobeşte: prognosticul lui Nietzsche pentru cele două alternative care vor lua naştere în urma morţii lui Dumnezeu.

Incomparabilul romancier rus Fiodor Dostoïevski a abordat

aceeaşi întrebare ca şi Nietzsche – cam în aceeaşi perioadă – în capodopera sa *Posedaţii* (cunoscută şi sub titlul *Demonii* sau *Diavolii)*[1], Protagonistul romanului, Nikolai Stavroghin, este devotat aceloraşi idealuri care în cele din urmă aveau să dea naştere comunismului revoluţionar, cu toate că îşi trăieşte viaţa ficţională cu decenii înainte ca tulburările sociale să izbucnească în toată amploarea lor în ceea ce a devenit Uniunea Sovietică. În opinia lui Dostoievski, apariţia acestor idealuri n-a fost o evoluţie pozitivă. El a înţeles că adoptarea unei ideologii rigide, atotcuprinzătoare şi utopice bazată pe un număr redus de axiome aparent evidente, prezenta un pericol politic şi spiritual cu potenţialul de a depăşi cu mult în brutalitate tot ceea ce se întâmplase în trecutul religios, monarhic sau chiar păgân, Asemenea lui Nietzsche, Dostoievski a anticipat că toate acestea se vor întâmpla cu aproape cincizeci de ani (!) înainte de Revoluţia leninistă din Rusia. Acest nivel incomprehensibil de capacitate profetică rămâne un exemplu strălucit privind modul în care artistul şi intuiţia sa aduc la lumină viitorul cu mult înainte ca alţii să-l vadă.

Nietzsche şi Dostoievski au anticipat felul în care comunismul va apărea teribil de atrăgător – o alternativă aparent raţională, coerentă şi morală la religie şi la nihilism – şi au avertizat asupra consecinţelor sale letale. Primul a scris în stilul său inimitabil, aspru, ironic şi strălucit: „De fapt, mi-aş dori ca prin câteva mari încercări să se dovedească faptul că într-o societate socialistă viaţa se neagă pe sine, îşi taie singură rădăcinile. Pământul e

suficient de mare, iar omul încă suficient de înzestrat pentru ca o asemenea lecţie practică şi *demonstratio ad absurdum,* chiar dacă ar fi însuşită cu preţul unei risipe enorme de vieţi omeneşti, să-mi apară ca demnă de dorit".* Socialismul la care făcea referire Nietzsche nu era versiunea relativ moderată care avea să devină ulterior populară în Marea Britanic, Scandinavia şi Canada, cu accentele uneori autentice pe îmbunătăţirea vieţii clasei muncitoare, ci colectivismul pe deplin dezvoltat din Rusia, China şi o mulţime de alte ţări mai mici, Rămâne de văzut dacă am învăţat cu adevărat „lecţia practică" – demonstrarea absurdităţii doctrinei –, ca o consecinţă a „risipei enorme de vieţi omeneşti",

Nietzsche pare să fi adoptat fără să se îndoiască ideea că lumea era atât obiectivă, cât şi lipsită de valoare, în maniera enunţată de ştiinţele fizice emergente. Asta l-a lăsat cu o singură evadare din nihilism şi totalitarism: apariţia individului suficient de puternic ca să-şi creeze propriile valori, să le proiecteze asupra realităţii lipsite de valoare şi apoi să le rămână fidel. El a afirmat că un tip nou de om – Wermenscb (persoana superioară sau supraomul) – va fi necesar în perioada de după moartea lui Dumnezeu, pentru ca societatea să nu alunece în
direcţia opusă, spre ţărmurile stâncoase ale disperării şi teoretizării politice suprasistematizate. Prin urmare, cei care aleg acest drum, această alternativă la nihilism şi totalitarism, trebuie să-şi producă propria lor cosmologie de valori.

Cu toate acestea, psihanaliştii Freud şi Jung au pus capăt definitiv acestei noţiuni, demonstrând că nu suntem suficient de

stăpâni pe noi înşine ca să creăm valori prin alegere conştientă. Mai mult, sunt puţine dovezi cum că vreunul dintre noi ar poseda geniul necesar de a ne crea pe noi înşine *exnihilo* – din nimic – mai ales ţinând cont de limitările extreme ale experienţei noastre, de distorsiunile percepţiilor noastre şi de durata scurtă a vieţii omeneşti. Avem o natură determinată – sau, prea adesea, aceasta ne are pe noi – şi doar un nebun ar îndrăzni acum să susţină că suntem îndeajuns de stăpâni pe noi înşine ca să creăm, mai degrabă decât să descoperim, ceea ce preţuim. Avem capacitatea pentru experienţe revelatoare spontane – artistice, inventive şi religioase. Descoperim permanent lucruri noi despre noi înşine, spre Încântarea noastră şi totodată spre stupefacţia noastră, căci suntem atât de des copleşiţi de emoţiile şi motivaţiile noastre. Ne confruntăm cu natura noastră. Negociem cu ea. Dar nu e deloc evident că individul va fi vreodată capabil să creeze noile valori pe care Nietzsche şi le dorea cu atâta fervoare.

Argumentaţia lui Nietzsche ridică şi alte probleme. Dacă fiecare dintre noi ar trăi potrivit propriilor sale valori create şi proiectate, ce rămâne ca să ne unească? Aceasta este o problemă filosofică de maximă importanţă. Cum ar putea o societate de *Ubermenschen* să evite să fie permanent într-un dezacord generalizat dacă n-ar exista ceva comun în valorile create de diverşii indivizi? !n sfârşit, nu e nicidecum evident că vreun astfel de supraom a existat vreodată. Dimpotrivă, în ultimul secol şi jumătate, odată cu criza modernă a sensului şi ascensiunea unor state totalitare ca Germania nazistă, URSS şi China comunistă,

pare că ne-am aflat exact în starea nihilistă sau „posedată" de ideologie, stare de care se temeau Nietzsche şi Dostoievski, însoţită chiar de consecinţele sociologice şi psihologice catastrofale pe care cei doi le-au prezis.

De asemenea, nu este nici pe departe atât de evident că valoarea, aşa subiectivă cum pare să fie, nu este o parte integrantă a realităţii, în pofida utilităţii îndubitabile a metodei ştiinţifice. Axioma ştiinţifică centrală pe care ne-a lăsat-o moştenire epoca Iluminismului – potrivit căreia realitatea este domeniul exclusiv al obiectivului – ridică o provocare fatală realităţii experienţei religioase, dacă aceasta din urmă este fundamental subiectivă (şi chiar aşa pare să fie). Dar există ceva care complică situaţia şi care pare să se situeze undeva între subiectiv şi obiectiv: Ce-ar fi dacă ar exista experienţe care să fie trăite de regulă doar de o persoană la un moment dat (aşa cum pare să fie cazul cu mare parte din revelaţii), dar care par să formeze un tipar plin de sens când sunt luate în considerare în mod colectiv? Asta ne arată că acolo se întâmplă ceva care nu e doar subiectiv, cu toate că nu poate fi definit exact prin metodele ştiinţifice existente. S-ar putea, în schimb, ca valoarea unui lucru să fie suficient de idiosincrasică – îndeajuns de dependentă de particularităţile de timp, de loe şi de individul care experimentează acel lucru –, încât să nu poată fi fixată şi reprodusă în acea manieră prin care identificăm un obiect măsurabil prin metode ştiinţifice. Aceasta nu înseamnă totuşi că valoarea nu este *reală*. înseamnă doar că este atât de complexă, că nu poate fi

încadrată deocamdată (şi poate niciodată) în concepţia ştiinţifică despre lume. Lumea este un loc foarte ciudat şi există momente în care descrierea metaforică sau narativă caracteristică pentru cultură şi reprezentarea materială care face parte din ştiinţă par să se atingă, când totul se reuneşte, când viaţa şi arta se reflectă reciproc în mod egal.

Psihicul – sufletul – care produce sau receptează asemenea experienţe pare incontestabil de real: dovada existând îndeosebi în acţiunile noastre. Cu toţii presupunem realitatea existenţelor noastre individuale şi a experienţelor conştiente şi extindem aceeaşi presupunere şi asupra experienţelor psihice ale altora. Nu este deloc lipsit de raţiune să sugerăm că o astfel de existenţă şi experienţă au la bază o structură biologică şi fizică profundă. Cei eu înclinaţii psihanalitice cu siguranţă fac această presupunere, aşa cum fac mulţi dintre cei ce studiază psihologia biologică, îndeosebi dacă se concentrează pe motivaţie şi emoţie.[5] Această structură, acceptată ca un dat de oamenii de ştiinţă şi de populaţia generală în egală măsură, pare să manifeste şi o experienţă religioasă, ca parte a funcţiei sale fundamentale – şi acea funcţie religioasă este îndeajuns de frecventă în rândul oamenilor ca să ne facă măcar să înţelegem ce înseamnă „experienţă religioasă", mai ales dacă am gustat puţin din ea la un moment dat în viaţă.

Ce implică asta? S-ar putea ca adevăratul sens al vieţii să fie disponibil pentru a fi descoperit, dacă poate fi totuşi descoperit, de fiecare individ în parte – chiar dacă prin comunicarea cu alţii,

din trecut şi din prezent. Prin urmare, s-ar putea prea bine ca adevăratul sens al vieţii să nu fie găsit în ceea ce este obiectiv, ci în ceea ce este subiectiv (dar totuşi universal). Existenţa conştiinţei morale, de exemplu, oferă ceva dovezi pentru asta, la fel ca şi faptul că experienţele religioase pot fi provocate în mod fiabil prin mijloace chimice, precum şi prin practici ca dansul, incantaţiile, postirea şi meditaţia. În plus, faptul că ideile religioase sunt capabile a uni un număr imens de oameni sub o singură umbrelă morală (deşi aceste idei pot să provoace şi divizarea în secte) arată, de asemenea, că există ceva universal care ne cheamă din interior. De ce presupunem cu atâta uşurinţă că nimic din toate astea nu e real, dată fiind aparenta lor similaritate şi necesitate – dată fiind, de asemenea, cvasicertitudinea potrivit căreia capacitatea de valorizare este o funcţie străveche evoluată, selectată în acest scop de însăşi realitatea pe care încercăm s-o definim şi s-o înţelegem?

Am văzut consecinţele alternativelor totalitare, în care colectivul trebuie să suporte poverile vieţii, să stabilească parcursul adecvat şi să transforme lumea teribilă în utopia făgăduită. Comuniştii au produs o viziune despre lume care era atrăgătoare pentru oamenii cinstiţi, dar şi pentru cei invidioşi şi cruzi. Comunismul se poate chiar să fi fost o soluţie viabilă la problemele distribuţiei inegale a bogăţiei care au caracterizat epoca industrială, dacă toţi cei ipotetic oprimaţi ar fi fost oameni buni şi tot răul ar fi sălăşluit, potrivit ipotezelor, în stăpânii lor burghezi. Din păcate pentru comunişti, o proporţie substanţială a

celor oprimaţi era alcătuită din indivizi incapabili, lipsiţi de conştiinciozitate, neinteligenţi, imorali, însetaţi de putere, violenţi, resenti- mentari şi invidioşi, în vreme ce o proporţie însemnată a opresorilor era formată din persoane educate, capabile, creative, inteligente, cinstite şi grijulii. Când frenezia deculacizării a făcut ravagii în nou-înfi- inţata Uniune Sovietică, criminalii răzbunători şi invidioşi au fost cei care au redistribuit proprietatea, adjudecată prin violenţă de la fermierii care, în cea mai mare parte, erau oameni pricepuţi şi vrednici. O consecinţă neintenţionată a acelei „redistribuiri" a averilor a fost înfometarea a şase milioane de ucraineni în anii 1930, într-unul dintre cele mai fertile teritorii din lume.

Ceilalţi ticăloşi importanţi ai secolului XX, naţional-socialiştii germani, au fost şi ei, bineînţeles, ideologi puternici şi periculoşi. S-a sugerat că acoliţii lui Hitler s-au inspirat din filosofia lui Nietzsche. Această afirmaţie ar putea conţine un sâmbure de adevăr într-o manieră perversă, căci ei încercau cu siguranţă să-şi creeze propriile lor valori, deşi nu ca indivizii a căror dezvoltare o încurajase filosoful. Este mai raţional să spunem că Nietzsche a identificat condiţiile culturale şi istorice care au făcut posibil ca idei asemănătoare cu cele promovate de naziști să capete putere de influenţare. Naziştii încercau să creeze un om perfect post-creştin şi post-religios, arianul ideal, şi cu certitudine au formulat acel ideal într-o manieră care nu era în concordanţă nici cu dictatele iudaismului, nici cu cele ale creştinismului. Astfel, arianul perfect putea fi şi cu siguranţă că a fost conceptualizat de

naziști ca un „om superior". Asta nu înseamnă că idealul nazist, așa cum a fost postulat, avea vreo asemănare cu idealul nietzschean. Ba din contra: Nietzsche a fost un admirator fervent al individualității și ar fi considerat ideea de om superior ca o creație a statului atât absurdă, cât și oribilă.

fiwr.TiAFmiuiniiiiiiiiii PAI S Să ne gândim la cei care nu au mers atât de departe încât să adopte ideologiile discreditate ale marxist-leniniștilor și naziștilor, dar și-au păstrat credința în „-ismele" banale caracteristice lumii moderne: conservatorism, socialism, feminism (și toate tipurile de „-isme" legate de studiile etnice și de gen), postmodernism și ecologism, printre altele. Practic vorbind, cu toții sunt monoteiști sau politeiști care venerează un număr foarte mic de zei. Acești zei sunt axiome și credințe fundamentale care trebuie acceptate *a priori*, nicidecum demonstrate, înainte ca sistemul de credințe să fie adoptat; iar când aceste axiome sunt acceptate și aplicate lumii, ele permit să triumfe iluzia că s-a produs o cunoaștere.

Procesul prin care poate fi generat un sistem de tip „-ism" este simplu în etapele inițiale, dar îndeajuns de baroc în aplicarea sa, imitând (și înlocuind) teoretizarea productivă reală. Ideologul începe prin a selecta câteva abstracțiuni în ale căror reprezentări de joasă rezoluție se ascund hălci mari, nediferențiate din lume. Câteva exemple includ: „economia", „națiunea", „mediul înconjurător", „patriarhatul", „poporul", „bogății", „săracii", „oprimații", „opresorii". Utilizarea unor termeni singulari hipersimplifică implicit ceea ce, de fapt, sunt fenomene extraordinar de diverse și complexe (acea complexitate mascată este o parte din motivul pentru care termenii ajung să poarte atât de multă greutate emoțională). De exemplu, sunt multe motivele pentru care oamenii sunt săraci. Lipsa de bani este cauza evidentă, dar această presupusă evidență este chiar parte din problema cu ideologia. Lipsa de educație, familiile dezorganizate,

cartierele năpădite de criminalitate, alcoolismul, abuzul de droguri, criminalitatea şi corupţia (şi exploatarea politică şi cea economică ce o însoţesc), bolile mentale, lipsa unui plan de viaţă (sau chiar neînţelegerea faptului că formularea unui astfel de plan este posibilă sau necesară), conştiinciozitatea scăzută, localizarea geografică nefericită, transformarea peisajului economic şi dispariţia consecutivă a unor domenii de activitate întregi, înclinaţia vădită a celor bogaţi de a se îmbogăţi şi mai mult şi a săracilor de a deveni şi mai săraci, interesul scăzut pentru activităţile creative şi antreprenoriale, lipsa de încurajare sunt doar câteva dintre problemele multiple care generează pauperitatea, iar soluţia pentru fiecare (presupunând că ar exista o soluţie) nu este nicidecum evident aceeaşi. Aşa cum nici personajele negative care se ascund în spatele cauzelor prezumtive şi diferenţiabile nu sunt aceleaşi (presupunând că asemenea personaje negative ar fi de găsit).

Toate aceste probleme necesită o analiză atentă, particularizată, urmată de generarea unor soluţii potenţiale multiple, urmată de evaluarea grijulie a acelor soluţii pentru a ne asigura că au efectul dorit, Este neobişnuit să vezi vreo problemă socială serioasă abordată atât de metodic. De asemenea, rar se întâmplă ca soluţiile generate, chiar prin procese metodice, să producă rezultatul scontat. Marea dificultate a evaluării îndeajuns de detaliate a problemelor, pentru a le înţelege cauzele, urmată de dificultatea la fel de mare a generării şi testării unor soluţii particularizate sunt suficiente pentru a-i descuraja chiar şi pe cei

mai inimoşi, să spunem, să abordeze o adevărată năpastă a omenirii. Dat fiind că ideologul se poate plasa pe el însuşi de partea moralmente corectă a ecuaţiei, fără efortul autentic necesar pentru a face acest lucru în mod valid, este mult mai uşor şi mai mulţumitor să reducă problema la ceva simplu şi să îi atribuie un răufăcător, care apoi poate fi contrapus în plan moral.

După descompunerea lumii în fragmente mari, nediferenţiate, descrierea problemei/problemelor care caracterizează fiecare diviziune şi identificarea răufăcătorilor corespunzători, teoreticianul ,,-ismului" generează apoi un număr mic de principii sau forţe explicative (care s-ar putea într-adevăr să contribuie într-o anumită măsură la înţelegerea sau existenţa acelor entităţi abstrase). Apoi atribuie putere de influenţare acelui număr mic de cauze principale, ignorându-le pe altele de importanţă egală sau mai mare. Pentru astfel de scopuri, ar fi mai eficient ca acela care caută cauzele unui fenomen să utilizeze un sistem motivaţional lărgit sau o realitate sau conjectură socială de scară mai largă. De asemenea, ar fi bine să fie identificate acele principii explicative care privilegiază motivaţiile ascunse de tip negativ, resentimentar şi distructiv ale „răufăcătorilor"; ulterior trebuie discutate raţiunea şi existenţa acestor principii, un subiect tabu pentru ideolog şi adepţii acestuia (ca să nu mai pomenim de faptul că el n-are voie să fie abordat de critici). în continuare, falsul teoretician deapănă o teorie *post-factum* despre felul în care orice fenomen, oricât ar fi de complex, poate fi considerat o consecinţă secundară a noului sistem totalitar. În final, apare o şcoală de

gândire care propagă metodele acestei reducţii algoritmice (îndeosebi când teoreticianul speră să obţină dominaţia în lumile conceptuală şi reală), iar cei care refuză să adopte algoritmul sau care îi critică utilizarea sunt demoni- zaţi tacit sau explicit,

Intelectualii incompetenţi şi corupţi prosperă în astfel de activităţi, în astfel de jocuri. Primii dintre cei care iau parte la un anumit joc de acest gen sunt în general cei mai inteligenţi dintre participanţi. Ei ţes o poveste în jurul principiului cauzal al alegerilor umane, demonstrând cum există o ipotetică forţă motivaţională primară ce contribuie profund la orice domeniu dat al activităţii umane. Uneori, acest lucru este chiar util, căci o astfel de activitate ar putea pune în lumină modul în care o motivaţie care până atunci a fost tabu pentru teoreticieni ar putea juca un rol mai mare decât se credea în motivarea comportamentului uman şi a percepţiei (aşa s-a întâmplat, de exemplu, cu Freud şi cu accentul pus de el pe sexualitate). Discipolii lor, disperaţi să apuce un loc în această nouă şi accesibilă ierarhie a dominaţiei (cea veche fiind aglomerată cu ocupanţii săi actuali), se îndrăgostesc de acea poveste. Făcând asta şi fiind mai puţin inteligenţi decât cei pe care îi urmează, ei schimbă în mod subtil relaţiile dintre fenomene: de la „contribuie la...” sau „poate afecta...” ei trec direct la „cauzează..." Iniţiatorul noii ideologii, încântat de apariţia discipolilor, începe să-şi schimbe şi el povestea în acea direcţie. Sau obiectează, dar nu mai contează. Cultul a început deja să ia amploare.

Acest gen de teoretizare este deosebit de atrăgător pentru

oamenii deştepţi, dar leneşi. Cinismul serveşte şi el ca ajutor, la fel şi aroganţa, Noii aderenţi vor fi învăţaţi că stăpânirea unui astfel de joc îi transformă în oameni „educaţi" şi vor învăţa să critice teoriile alternative, metodele diferite şi, într-o măsură tot mai mare, chiar şi ideea de adevăr. Dacă teoria este însoţită de un vocabular impenetrabil, cu atât mai bine. Potenţialii critici vor irosi un timp preţios ca să înveţe măcar să decripteze argumentele, Şi mai este şi un aspect complice care ajunge să se răspândească rapid în şcoala în care are loc o astfel de „educaţie" şi unde doar axiomele acestui cult vor fi acceptate: Nu critica teoria şi nu ieşi în evidenţă. Evită să devii nepopular. Ba chiar şi: Să nu primeşti o notă proastă sau o evaluare negativă pentru exprimarea unei opinii tabu (şi chiar când acest lucru nu se întâmplă în practică, teama că s-ar putea întâmpla îi ţine sub control pe mulţi studenţi şi profesori sau angajaţi şi angajatori).

Aşa cum am arătat, Freud a încercat să reducă motivaţia comportamentelor umane la sexualitate, la libido. Acelaşi lucru poate fi făcut destul de eficient de orice persoană suficient de instruită, inteligentă şi fluentă verbal. Asta deoarece „sexualitatea" (ca orice termen singular cu faţete multiple) poate fi definită atât de riguros sau de vag cât este necesar pentru scopurile explicative cuprinzătoare. Oricum ar fi definit, sexul este un fenomen biologic de importanţă crucială – cheia vieţii complexe înseşi – şi influenţa sa poate fi intr-adevăr detectată sau plauzibil inventată în orice domeniu sau activitate importantă; după care rolul sexualităţii poate fi exagerat, în vreme ce alţi

factori de importanţă semnificativă sunt minimalizaţi. în această manieră, principiul explicativ singular poate fi extins în mod nedefinit, în concordanţă cu exigenţele plasate asupra sa.

Marx a făcut acelaşi lucru când a descris omul într-o manieră fundamental economică, bazată pe clase, iar istoria ca pe un etern teren de luptă între burghezie şi proletariat. Totul poate fi explicat prin intermediul algoritmului marxist. Bogăţii sunt bogaţi, pentru că îi exploatează pe săraci. Săracii sunt săraci, pentru că sunt exploataţi de cei bogaţi. întreaga inechitate economică este indezirabilă, neproductivă şi o consecinţă a nedreptăţii şi corupţiei fundamentale.

Există, desigur – ca şi în cazul lui Freud – o anumită valoare în observaţiile lui Marx. Clasa este un element important al ierarhiilor sociale şi tinde să se păstreze cu o oarecare stabilitate de-a lungul timpului. Bunăstarea economică sau lipsa acesteia are o semnificaţie esenţială. Iar realitatea condamnabilă a distribuţiei Pareto[6] – tendinţa celor care au mai mult să obţină şi mai mult (care pare să se aplice în orice sistem economic) – înseamnă că bogăţia se acumulează în mâinile unei minorităţi de oameni. Oamenii care alcătuiesc acea minoritate se schimbă totuşi în mod substanţial, indiferent de stabilitatea sus-menţionată a clasei[7], iar acesta este un aspect crucial, dar faptul că cei comparativ bogaţi sunt întotdeauna o minoritate – şi încă una de mici proporţii – pare să fie deprimant de imuabil.

Cu toate acestea, oricare ar fi virtuţile sale ipotetice, implementarea marxismului a fost un dezastru oriunde s-a încercat acest lucru, iar asta a motivat tentativele pretinşilor aderenţi nepocăiţi din zilele noastre să îmbrace ideile sale în veşminte noi şi să meargă înainte, ca şi cum nimic important nu s-ar fi schimbat, Gânditori puternic influenţaţi de Marx şi având o influenţă copleşitoare în mediul academic actual (cum ar fi Michel Foucault şi Jacques Derrida) au continuat abordarea simplificatoare marxistă înlocuind „economia" cu „puterea" – ca şi cum puterea ar fi singura forţă moţi vânt ă din spatele întregului comportament uman (prin contrast cu, să zicem, autoritatea competentă sau reciprocitatea dintre atitudine şi acţiune).

Acest reducţionism ideologic este semnul distinctiv al celor mai periculoşi pseudointelectuali. Ideologii sunt echivalentul intelectual al fund a menta li ş tilor, de neînduplecat şi rigizi. Aroganţa lor şi pretenţia lor morală de a schimba societatea sunt deopotrivă profunde şi periculoase. Ba chiar s-ar putea să fie mai rău: ideologii revendică raţionalitatea însăşi. Prin urmare, încearcă să-şi justifice afirmaţiile ca fiind logice şi bine gândite. Măcar fundamentaliştii îşi recunosc devotamentul faţă de ceva în care cred în mod arbitrar. Prin asta, ei sunt mult mai cinstiţi. Mai mult, fundamentaliştii sunt îmboldiţi de o relaţie cu transcendentul. Ceea ce înseamnă că Dumnezeu, centrul universului lor moral, rămâne în afara şi deasupra înţelegerii complete, potrivit crezului fundamentaliştilor. Evreii de dreapta, fanaticii islamişti şi creştinii ultraconservatori vor recunoaşte,

dacă sunt forţaţi, că Dumnezeu este în esenţă misterios. Această concesie oferă măcar o limitare pentru revendicările lor; ei, ca indivizi, nu sunt nici atoatecunoscători, nici nu au putere absolută (întrucât fundamentalistul autentic rămâne măcar subordonat unui Ceva pe care nu poate afirma că-l înţelege în totalitate, ca să nu mai vorbim de capacitatea de a-l stăpâni). în schimb, pentru ideolog, totul poate fi înţeles sau stăpânit. O teorie ideologică explică totul: tot trecutul, tot prezentul şi tot viitorul. Asta înseamnă că un ideolog se poate considera în posesia adevărului complet (ceva interzis fundamenta- listului consecvent). Nu există pretenţie mai totalitară şi nici o situaţie în care excesele cele mai grave ale mândriei să aibă mai multe şanse să se manifeste (şi aici nu se manifestă doar mândria, ci şi înşelăciunea – atunci când ideologia nu reuşeşte să explice lumea sausă-i prezică viitorul).

Morala poveştii? Feriţi-vă de intelectualii care-şi transformă în monoteism teoriile privind motivaţiile umane. în termeni mai tehnici, feriţi-vă de explicaţiile generalizatoare, bazate pe cauze unidirecţionale (cu o singură variabilă), ale problemelor diverse, complexe, Desigur, puterea joacă un rol în istorie, la fel ca economia. Dar acelaşi lucru poate fi spus şi despre gelozie, dragoste, foame, sex, cooperare, revelaţie, mânie, dezgust, tristeţe, anxietate, religie, compasiune, boli, tehnologie, ură şi şansă – niciuna dintre ele neputând fi redusă în mod categoric la alta. Cu toate acestea, în mod evident, este atrăgător să procedezi astfel: simplitate, uşurinţă şi iluzia că eşti stăpân pe situaţie (care poate avea consecinţe psihice şi sociale excepţional de utile, mai

ales pe termen scurt) – şi, să nu uităm, frecventa descoperire a unui răufăcător sau a unei mulţimi de răufăcători, asupra cărora pot fi descărcate motivaţiile ascunse ale ideologiei.

RESENTIMENTUL

Resentimenul[8] – ranchiuna – apare când eşecul individual sau statutul nesatisfăcător sunt puse pe seama sistemului în care are loc acel eşec sau care a condus la acel statut inferior şi apoi, mai ales, pe seama oamenilor care au dobândit succesul şi un statut superior în cadrul aceluiaşi sistem. Astfel, sistemul este decretat a fi nedrept. Cei care au succes sunt consideraţi exploatatori şi corupţi; în logica resentimentului, ei sunt beneficiari nedemni ai acestui sistem injust, pe care îl susţin în mod voluntar, conştient, egoist şi imoral. După ce acest lanţ cauzal de gândire a fost acceptat, toate atacurile asupra oamenilor de succes pot fi interpretate ca tentative justificate moral de stabilire a dreptăţii mai degrabă decât, să zicem, manifestări ale invidiei şi pizmei care ar fi putut fi definite în mod tradiţional ca ruşinoase.

Mai este o caracteristică tipică a îndeletnicirii ideologice: victimele susţinute de ideologi sunt întotdeauna nevinovate (şi uneori este adevărat că victimele *sunt* inocente), iar făptuitorii de rele sunt întotdeauna răi (şi făptuitori de rele se găsesc din belşug). Dar faptul că există victime şi făptuitori de rele autentici nu e un motiv pentru a face afirmaţii generalizatoare şi vagi cu privire la

situaţia globală a vătămării celor inocenţi şi a comiterii de fapte rele – mă refer mai ales la acele incriminări care nu iau în considerare în mod ferm prezumţia de nevinovăţie în ce-i priveşte pe cei acuzaţi. *Vinovăţia de grup nu trebuie permisă* şi cu siguranţă nu cea de tip multigeneraţional[5]. Este un semn sigur al relei intenţii a acuzatorului şi vesteşte o catastrofă socială. Dar avantajul este că ideologul, cu costuri practice minime, se poate considera atât un adversar de neînvins al opresorului, cât şi un apărător al celui oprimat. Când suntem ademeniţi de un asemenea trofeu, cine mai are nevoie de distincţiile fine care determină vinovăţia sau inocenţa la nivel individual?

Să apuci calea resentimentului înseamnă să rişti o amărăciune uriaşă. Aceasta este, şi nu în mică măsură, o consecinţă a identificării inamicului în afară mai degrabă decât înăuntru. De exemplu, dacă bogăţia este problema în cauză, iar bogăţii sunt percepuţi ca motiv al sărăciei şi al tuturor celorlalte probleme ale lumii, atunci bogăţii devin inamicul – fără a fi distinşi, într-un sens profund, de răul indiscutabil demonic, în semnificaţia sa psihică şi socială. Dacă puterea este problema, atunci cei care au dobândit orice fel de autoritate sunt cauza singulară a suferinţei lumii. Dacă masculinitatea este problema, atunci toţi bărbaţii (sau chiar şi conceptul de bărbat) trebuie atacaţi şi denigraţi.* O asemenea împărţire a lumii în diavolul de afară şi sfântul dinăuntru justifică această ură aparent îndreptăţită – o ură impusă de moralitatea sistemului ideologic însuşi. Aceasta e o capcană teribilă. După ce

sursa răului a fost identificată, devine datoria celui virtuos să o eradicheze. Vorbim aici despre o invitaţie la paranoia şi persecuţie. O lume în care doar tu şi cei care gândesc ca tine sunteţi buni este în acelaşi timp o lume în care eşti înconjurat de inamici hotărâţi să te distrugă şi împotriva cărora trebuie să lupţi.

E mult mai sigur, din punct de vedere moral, să cauţi în tine erorile lumii, cel puţin în măsura în care eşti o persoană cinstită şi lipsită de orbire deliberată. Sunt şanse mari să înţelegi mult mai bine lucrurile şi să descoperi cine poartă vina după ce ţi-ai văzut bârna din ochiul tău în loc să te concentrezi pe paiul din ochiul aproapelui tău. Este probabil ca imperfecţiunile tale să devină evidente şi numeroase şi să le poţi corecta în mod profitabil, ca un prim pas în

încercarea ta de a intra în rolul Mântuitorului ce vrea să facă lumea mai bună. Să iei asupra ta păcatele omenirii - să-ţi asumi responsabilitatea pentru faptul că lucrurile nu sunt aranjate cum trebuie în

* Şi să nu crezi că jocul nu poate fi jucat (nu este jucat) în manieră opusă. Acelaşi lucru i se aplică şi feminităţii, de exemplu, în prea multe locuri din lume. în arabă, de exemplu, cuvântul *awrah* denumeşte părţile intime ale corpului, care trebuie acoperite. Rădăcina termenului, awr, înseamnă ceva care aproximează „slăbiciunea", „imperfecţiunea" sau „nedesăvârşirea". „Goliciune" este cea mai răspândită traducere occidentală. Alte înţelesuri includ „falsitatea", „artificialitatea" sau „orbirea". Potrivit dicţionarului compilat de Mohammad Moin, un bine-cunoscut învăţat iranian specializat în literatură persană şi studii iraniene, *awrah* înseamnă „goliciune" sau „ruşine", dar şi „femeie tânără". în concordanţă cu această reţea de idei, cuvântul awrat, derivat din *awrah*, a fost folosit pe scară largă în culturile aflate sub influenţă arabă cu semnificaţia de „femeie". Acesta este motivul pentru care femeile sunt văzute, de exemplu, de adepţii ramurii wahhabite a Islamului – ultraconservatori, austeri şi puritani – ca fiind adesea responsabile pentru răul şi ispita din lume, astfel încât mişcările lor trebuie să fie restricţionate în mod drastic şi sever, ba chiar să nu li se permită să se arate în vreo manieră relevantă în sfera publică.

viaţa ta şi în jurul tău – face parte din calea mesianică: este parte a imitării eroului, în cel mai profund dintre sensuri. Aceasta este o problemă psihologică sau spirituală mai degrabă decât una sociologică sau politică. Să ne gândim la personajele fabricate de meşteşugarii de mâna a doua ai ficţiunii: ele sunt împărţite simplu în buni şi răi. Prin contrast, scriitorii rafinaţi pun cumpăna înăuntrul personajelor pe care le creează, astfel încât fiecare persoană devine locul eternei lupte dintre lumină şi întuneric. Din punct de vedere psihologic, este mult mai adecvat (şi mult mai puţin periculos, în plan social) să presupui că tu eşti inamicul – că slăbiciunile şi neajunsurile tale sunt cele care vatămă lumea – decât să presupui că tu şi ai tăi aveţi o bunătate de sfinţi şi să-i hăituieşti pe inamicii pe care vei fi înclinat să-i vezi pretutindeni.

Este imposibil să lupţi împotriva patriarhatului, să reduci opresiunea, să promovezi egalitatea, să transformi capitalismul, să salvezi mediul înconjurător, să elimini competitivitatea, să reduci sfera guvernării sau să conduci toate organizaţiile ca pe nişte firme. Astfel de concepte au pur şi simplu o rezoluţie prea slabă. Trupa de comedie Monty Python a oferit cândva o lecţie satirică privind cântatul la

flaut: suflă într-un capăt al instrumentului şi mişcă-ţi degetele în sus şi în jos pe găuri.[10] Adevărat. Dar inutil. Pur şi simplu, lipsesc detaliile

necesare. În mod similar, sistemele şi abordările teoretice sofisticate, de scară mare, nu acoperă suficient de bine realitatea, pentru a face posibilă transformarea ei unitară şi multilaterală. Ideea că realitatea poate fi transformată în acest fel este produsul cultelor din secolul XX. Credinţele acestor culte sunt în acelaşi timp naive şi narcisice, iar activismul pe care îl promovează este substitutul celor resentimentari şi leneşi pentru realizarea adevărată. Axiomele singulare ale celor posedaţi ideologic sunt nişte zei slujiţi orbeşte de cei care fac prozelitism în numele lor.

Totuşi, asemenea lui Dumnezeu, ideologia a murit. Excesele sângeroase ale secolului XX au omorât-o. Ar fi bine s-o lăsăm în pace şi să începem să abordăm şi să reflectăm la probleme mai mici, mai precis definite. Ar fi bine să le conceptualizăm la o scară la care am putea începe să le rezolvăm, nu prin învinuirea altora, ci încercând să le abordăm personal, asumându-ne totodată responsabilitatea pentru rezultat.

Ai puţină umilinţă. Fă-ţi curat în dormitor. Ai grijă de familia ta. Ascultă-ti conştiinţa. Fă-ti ordine în viată. Găseste ceva productiv şi interesant de făcut şi dedică-te acelui lucru. Când poţi să faci toate astea, găseşte o problemă mai mare şi încearcă s-o rezolvi, dacă îndrăzneşti. Dacă şi asta funcţionează, treci la proiecte şi mai ambiţioase. Şi, ca un început necesar al acestui proces... renunţă la ideologie.

măcar la un singur lucru și vezi ce se întâmplă

VALOAREA CĂLDURII SI A PRESIUN

J

Când cărbunele este supus la căldura şi presiunea intense de la mare adâncime, sub scoarţa terestră, atomii săi se rearanjează în structura cristalină repetitivă perfectă ce

caracterizează diamantul. Carbonul care alcătuieşte cărbunele capătă totodată o durabilitate maximă în forma ei diamantină (căci diamantul este cea mai dură dintre toate substanţele). în sfârşit, devine capabil să reflecte lumina. Această combinaţie de durabilitate şi strălucire conferă diamantului calităţile care justifică folosirea sa ca simbol al valorii. Ceea ce este valoros este pur, aliniat corespunzător şi străluceşte în lumină - şi acest lucru este valabil pentru o persoană la fel de mult ca şi pentru o piatră preţioasă. Lumina semnifică, desigur, strălucirea unei conştiinţe superioare bine focalizate. Fiinţele omeneşti sunt conştiente în timpul zilei, când e lumină. O mare parte din acea conştiinţă este vizuală şi, prin urmare, dependentă de lumină. A fi luminat înseamnă să fii excepţional de lucid şi de conştient - să atingi o stare a existenţei asociată de obicei cu divinitatea. A purta un diamant înseamnă să devii

asociat cu radianţa Soarelui, ca regele sau regina al cărui (cărei) profil este ştanţat pe discul solar al monedei de aur, un etalon aproape universal al valorii.

Căldura şi presiunea transformă materia primă a banalului cărbune în perfecţiunea cristalină şi valoarea rară a diamantului. Acelaşi lucru se poate spune şi despre o persoană. Ştim că, adesea, forţele multiple care acţionează în sufletul uman nu sunt aliniate unele cu altele. Facem lucruri pe care ne-am dori să nu le fi făcut şi nu facem lucruri pe care ştim că ar trebui să le facem. Vrem să slăbim, dar stăm pe canapea şi mâncăm crănţănele, şine cuprinde disperarea. Suntem dezorientaţi, derutaţi şi paralizaţi de indecizie. Suntem atraşi în toate direcţiile de tentaţii, în pofida voinţei noastre exprimate, şi pierdem timpul, amânăm şi ne simţim groaznic din acest motiv, dar nu ne schimbăm.

De aceea, oamenilor din vechime le-a venit uşor să creadă că sufletul uman este bântuit de fantome, posedat de spirite ancestrale, demoni şi zei, niciuna dintre acestea nefiind preocupată de interesul cel mai bun al persoanei în cauză. începând cu epoca psihanaliştilor, aceste forţe contrare, aceste spirite obsesive şi uneori răuvoitoare au fost conceptualizate psihologic ca impulsuri, emoţii sau stări motivaţionale sau complexe care acţionează ca personalităţi parţiale coagulate în interiorul persoanei de memorie, dar nu şi de intenţie. Structura noastră neurologică este într-

adevăr ierarhică. Puternicii servitori instinctivi de la bază, care gestionează setea, foamea, furia, tristeţea, buna dispoziţie şi senzualitatea, pot urca foarte uşor pentru a deveni stăpânii noştri şi, la fel de uşor, pot ajunge să poarte războaie unii cu alţii. Rezilienţa şi tăria unui spirit unificat nu sunt uşor de atins.

Este un fapt proverbial că, dacă o casă se va dezbina în sine, acea casă nu va mai putea să se ţină[#]. Similar, o persoană slab integrată nu poate să-şi păstreze cumpătul când se loveşte de greutăţi. îşi pierde unitatea la cel mai înalt nivel al organizării psihice. îşi pierde acel amestec echilibrat de calităţi ce defineşte sufletul bine temperat şi nu-şi poate păstra sufletul unificat. Ştim asta când spunem despre cineva că „şi-a pierdut minţile" sau că „s-a scrântit". înainte de a aduna bucăţile şi de a le rearanja, o astfel de persoană este probabil să cadă pradă dominării de către una sau mai multe personalităţi parţiale. Aceasta ar putea fi un spirit al furiei, al anxietăţii sau al suferinţei

[#] Parafrază după versetul 3:25 din *Sfânta Evanghelie după Marca,* preluat apoi într-un celebru discurs de către Abraham Lincoln. *(N.red.)*

gata să sară pentru a ocupa persoana care şi-a pierdut firea. Se poate vedea asta întâmplându-se cel mai clar în cazul unui copil de doi ani care are un acces de furie. Acesta şi-a pierdut cumpătul temporar şi este pentru moment emoţie pură. Este o întâmplare care de multe ori e profund tulburătoare chiar pentru copil şi una de o intensitate care ar fi groaznic de privit dacă ar fi manifestată de un adult. Sistemele motivaţionale arhaice care guvernează mânia nu fac decât să împingă deoparte personalitatea în dezvoltare a copilului şi să-şi facă mendrele cu mintea şi acţiunile sale. Aceasta este o înfrângere adevărată şi nefericită pentru eul centralizator încă fragil, care luptă împotriva unor forţe puternice pentru a atinge integrarea psihică şi socială.

Lipsa unificării interne se face cunoscută, de asemenea, prin creşterea suferinţei, amplificarea anxietăţii, absenţa motivaţiei şi lipsa plăcerii, care însoţesc indecizia şi incertitudinea. Incapacitatea de a decide între zece lucruri, chiar dacă acestea sunt dezirabile, echivalează cu a fi chinuit de toate acele lucruri. Fără nişte obiective clare, bine definite şi necontradictorii, e foarte greu să obţii sentimentul angajamentului pozitiv care face ca viaţa să

aibă sens. în acelaşi timp, obiectivele clare limitează şi simplifică lumea, reducând incertitudinea, anxietatea, ruşinea şi forţele fiziologice auto devoratoare dezlănţuite de stres. Persoana slab integrată este astfel volatilă şi dezorientată, iar acesta este doar începutul. În proporţii suficiente, volatilitatea şi lipsa de direcţie pot conspira rapid pentru a produce neajutorarea şi depresia caracteristice unui sentiment îndelungat al lipsei de sens. Aceasta nu e doar o stare psihică. Consecinţele fizice ale depresiei, adesea precedate de o secreţie în exces a hormonului stresului, cortizolul, coincid, în esenţă, cu îmbătrânirea rapidă (creştere în greutate, probleme cardiovasculare, diabet, cancer şi Alzheimer).[1]

Consecinţele sociale sunt la fel de serioase ca şi cele biologice. O persoană care nu este bine integrată reacţionează în mod exagerat la cel mai mic indiciu de frustrare sau eşec. Nu se poate angaja în negocieri productive, nici măcar cu ea însăşi, pentru că nu poate tolera incertitudinea discutării unor potenţiale viitoruri alternative. Nu poate fi mulţumită, pentru că nu poate obţine ceea ce doreşte şi nu poate obţine ceea ce doreşte,

pentru că nu reuşeşte să aleagă un lucru, în locul altuia. De asemenea, poate fi pusă în încurcătură şi de cele mai slabe obiecţii. Una dintre subpersonalităţile sale multiple, aflate

în conflict, va prelua din mers astfel de argumente, adesea contrare intereselor persoanei în cauză, şi le va folosi, sub forma îndoielilor, pentru a-şi susţine poziţia contrară. O persoană marcată de astfel de conflicte interioare poate fi, prin urmare, oprită în loc prin apăsarea unui singur deget pe pieptul său (cu toate că s-ar putea să reacţioneze violent împotriva unui astfel de obstacol). Pentru a merge înainte cu hotărâre este necesar să fii organizat, să te îndrepţi spre ceva singular şi identificabil.

Ocheşte. Ţinteşte. Toate acestea fac parte din maturizare şi disciplinare şi sunt ceva care trebuie preţuit în mod corespunzător. Dacă nu ţinteşti spre ceva, vei deveni frământat de tot şi de toate. Dacă ţinteşti spre nimic, nu ai unde să te duci, nimic de făcut şi nimic de valoare în viaţa ta, căci valoarea necesită ierarhizarea opţiunilor şi sacrificarea inferiorului în favoarea superiorului. Vrei cu

adevărat să fii tot ceea ce ai putea să fii? Nu e prea mult? N-ar fi mai bine să fii ceva anume (după care, poate, să adaugi încă ceva la asta)? N-ar veni asta ca o uşurare, chiar dacă e în acelaşi timp un sacrificiu?

Când îmi urmam studiile postuniversitare la Universitatea McGill din Montreal, pregătindu-mi teza de doctorat în psihologie clinică, am remarcat o îmbunătăţire pronunţată a caracterului la toţi cei care continuau programul tot mai dificil pe durata a cinci până la şase ani. Deprinderile lor sociale se ameliorau. Se exprimau cu mai multă claritate. Găseau un sentiment profund al scopului personal. îndeplineau o funcţie utilă în relaţie cu alţii. Deveneau mai disciplinaţi şi mai organizaţi. Se distrau mai mult. Asta se întâmpla în ciuda faptului că, adesea, cursurile postuniversitare erau de o calitate mai scăzută decât ar fi putut să fie, posturile de stagiu erau neplătite şi greu de

obţinut, iar relaţiile cu îndrumătorii postuniversitari erau uneori (dar nu mereu) mai puţin grozave. Cei care începeau activitatea postuniversitară erau de multe ori încă imaturi şi confuzi. Dar disciplina pe care le-o impunea necesitatea cercetării ştiinţifice - şi, mai exact, pregătirea tezei - le îmbunătăţea în scurt timp caracterele. Să scrii ceva lung, complex

şi coerent înseamnă, măcar în parte, să devii mai complex, mai clar în exprimare şi mai profund la nivelul propriei personalităţi.

Când am ajuns profesor şi am început să îi îndrum pe studenţii de diferite niveluri, am observat acelaşi lucru. Studenţii de la Facultatea de Psihologie care se alipeau unui laborator de cercetare (şi, prin urmare, aveau de muncă suplimentar) obţineau note mai mari decât cei care preluau sarcini mai puţine. Preluarea unor funcţii de cercetători stagiari îi ajuta să-şi stabilească un loc şi o comunitate, fapt care le impunea să se disciplineze, mai ales prin faptul că le solicita o utilizare mai eficientă a timpului. Am observat un proces similar când lucram ca psiholog clinician. De regulă, îmi încurajam clienţii să aleagă cea mai bună cale care le era atunci la îndemână, chiar dacă era departe de idealul lor. Asta însemna uneori să tolereze o scădere temporară a ambiţiei sau a mândriei, dar avea avantajul de a substitui ceva disponibil doar în fantezie cu ceva real. Aproape invariabil urmau ameliorări ale sănătăţii mentale.

Există ceva căruia să merite să i te dedici? Sunt acum destul de bătrân ca să fi văzut ce se întâmplă când se

manifestă diferitele maniere în care se poate răspunde la această întrebare. în cariera mea de student, doctorand, profesor, psiholog clinician, cercetător şi în diferitele incursiuni adiţionale, am văzut cum se manifestă în mod repetat aceleaşi două căi de dezvoltare. Ambele sunt disponibile, în principiu, oricăruia dintre noi – fiecăruia dintre nechibzuiţii semi- dezvoltaţi, rătăcitori, cinici în mod prematur, iscoditori, neîncrezători şi plini de speranţă, cum suntem cu toţii, în diferite grade, când suntem tineri şi în pragul maturităţii. Pentru mine a devenit evident că multe angajamente au o valoare durabilă: cele legate de caracter, dragoste, familie, prietenie şi carieră în primele rânduri (şi probabil în această ordine). Cei care rămân incapabili sau nedoritori să-şi stabilească o grădină bine îngrijită, ca să zicem aşa, în oricare dintre aceste domenii vor suferi inevitabil din această cauză. Să urmăreşti obţinerea unei diplome universitare presupune sacrificiu şi studiu, iar alegerea unei anumite discipline înseamnă să renunţi la posibilitatea altor căi de studiu. Acelaşi lucru e valabil şi în ceea ce priveşte alegerea unui partener sau a unui grup de prieteni. Cinismul legat de astfel de lucruri (sau fie şi numai

indecizia ori îndoiala) găseşte un aliat facil, dar cu adevărat antagonic în raţionalitatea stupid de nihilistă

care subminează totul: De ce să-mi bat capul? Ce importanţă o să mai aibă asta peste o mie de ani? Şi până la urmă ce face o cale preferabilă alteia sau niciuneia?

E posibil să fii mulţumit sau chiar fericit cu un partener sau altul, sau cu un grup de prieteni sau altul, sau cu o carieră sau alta. într-un anumit sens, satisfacţia adusă de aceste aranjamente putea fi generată şi de alte alegeri. în acelaşi timp, fiecare dintre alegeri este profund imperfectă: partenerii sentimentali pot fi capricioşi şi complecşi, aşa cum pot fi şi prietenii, şi orice carieră sau slujbă este caracterizată de frustrare, dezamăgire, corupţie, ierarhie arbitrară, lovituri pe la spate şi stupiditatea desăvârşită a procesului decizional. Am putea conchide, pornind de la lipsa valorii specifice sau ideale în aceste contexte, că nimic nu contează mai mult decât orice altceva sau să tragem concluzia şi mai deznădăjduită că, prin urmare, nimic nu contează în niciun fel. Dar cei care trag astfel de concluzii, oricât de bine înarmaţi ar fi cu argumente coerente din punct de vedere raţional, plătesc un preţ ridicat. Oamenii suferă când renunţă înainte de a-şi obţine diploma de

facultate sau de a încheia formarea pentru o meserie. Iar asta înseamnă că au „renunţat", nu că au eşuat, deşi cele două notiuni pot fi greu de distins. Uneori, oamenii eşuează pentru că pur şi simplu nu se descurcă în acel job, în pofida bunelor intenţii şi a dis-

ciplinei de care dau dovadă. E nevoie de o anumită capacitate verbală ca să funcţionezi eficient ca avocat, la fel cum e nevoie de o anumită îndemânare cu obiectele mecanice, de exemplu, ca să devii un tâmplar. Uneori, potrivirea dintre persoană şi alegerea făcută e atât de proastă încât nici măcar dedicarea acesteia nu va fi suficientă pentru obţinerea rezultatului dorit. Dar foarte adesea eşecul este o consecinţă

, , , a unei insuficiente hotărâri, a raţionalizării complicate, dar inutile şi a refuzului asumării responsabilităţii. Şi din asta nu rezultă prea multe lucruri bune.

De obicei, oamenii care nu îşi aleg un job sau o carieră nu mai au nicio „ancoră" în viaţă şi intră în derivă. Ar putea încerca să-şi justifice deriva afişând o faţadă de rebeliune romantică şi de cinism prematur tipic pentru cei sătui de lume. Ar putea recurge la identificarea superficială cu explorarea artistică avangardistă sau să-şi trateze disperarea şi lipsa de ţel inerente prin apelul la alcool şi droguri, cu grati- ficatiile instantanee oferite de acestea. Dar nimic din toate acestea nu

mijloceşte succesul unui om de treizeci de ani (ca să nu mai vorbim de cineva mai vârstnic cu un deceniu). Acelaşi lucru este valabil şi pentru oamenii care nu-şi pot alege un singur partener sentimental (căruia să i se dedice) sau sunt incapabili ori lipsiţi de dorinţa de a le fi loiali prietenilor lor. Ei devin singuratici, izolaţi şi nefericiţi, şi toate astea nu fac decât să le adâncească amărăciunea, pe lângă cinismul care a dus iniţial la izolare. Acesta nu e genul de cerc vicios care ai vrea să-ţi caracterizeze viata.

Oamenii pe care i-am cunoscut şi care şi-au obtinut licenţele ori au încheiat programele profesionale au fost mai bine din acest motiv. Nu „buni", neapărat. Nu au funcţionat optim. Nu neapărat entuziasmaţi de alegerile lor sau lipsiţi de îndoială şi incertitudine. Nici măcar siguri că vor continua să aprofundeze ceea ce studiaseră. Dar au fost mult mai bine decât cei care s-au retras şi au intrat în derivă. Angajamentele şi sacrificiile care au urmat i-au maturizat pe cei care au îndurat, i-au făcut oameni mai buni. Aşadar, care este concluzia? Sunt multe lucruri cărora am putea să ne dedicăm. S-ar putea argumenta că orice angajament dat este arbitrar şi chiar fără sens, dată fiind

mulţimea de alternative, dată fiind corupţia sistemelor care solicită acel angajament. Dar nu putem folosi acelaşi argument pentru un adevăr legat de angajamentul în sine: Cei care nu îşi aleg o direcţie sunt pierduti. Este mult mai bine să devii ceva decât să rămâi orice şi să nu devii nimic. Aceasta în pofida tuturor limitărilor autentice şi dezamăgirilor de care ai parte când devii ceva. Peste tot, spre disperarea cinicului, există decizii proaste. Dar cineva care a depăşit acest cinism (sau, mai exact, l-a înlocuit cu o îndoială şi mai profundă - adică, îndoiala care se îndoieşte de sine, ca ghid pe care te poţi baza, în ultimă instanţă) obiectează: cea mai proastă decizie dintre toate este să nu-ţi asumi nicio decizie.

DISCIPLINA SI UNITA'

Disciplina care permite concentrarea asupra unui singur lucru începe devreme în viaţă. De la o vârstă foarte fragedă, copiii încep să ordoneze multitudinea de emoţii şi motivaţii

(care constituie instinctele

lor fundamentale de supravieţuire) în strategii de cooperare şi competiţie, care îi implică şi pe alţii, în mod voluntar, iar copiii care sunt bine alcătuiti şi norocoşi reusesc asta într-o manieră care este în ace)? J)
laşi timp dezirabilă social şi sănătoasă din punct de vedere psihologic. Când experienţa autonomă a unui copil este întreruptă de apariţia unui sistem instinctual (când copilul este furios, obosit, când îi este foame sau frig), un bun părinte intervine şi rezolvă problema care a tulburat unitatea fragilă a copilului sau, şi mai bine, îl învaţă pe copil să rezolve singur problema. Când procesul din urmă a fost încheiat cu suficientă rigurozitate, copilul este pregătit să se alăture lumii sociale. Aceasta trebuie să se întâmple în jurul vârstei de patru ani, altfel s-ar putea să nu se mai întâmple niciodată.[2] Copilul trebuie să fie suficient de capabil să se autoorganizeze ca să fie dezirabil pentru semenii săi când are înjur de patru ani; altfel riscă o ostracizare socială permanentă. Un copil care continuă să aibă crize de furie la acea vârstă este supus exact acestui risc.

Procesul de integrare este încurajat de semeni (prieteni) pentru copilul bine pregătit sau suficient de norocos ca să

fie acceptat. Când un copil participă împreună cu alţii la un joc, se autodisciplinează. învaţă să-şi subordoneze toate impulsurile concurente imperativelor acelui joc - acel joc îl obligă să acţioneze într-un mod integrat, în

pofida potenţialei multitudini de reguli; copilul învaţă să se supună voluntar regulilor şi obiectivelor bine definite ale jocului. Pentru a se juca într-o asemenea manieră, copilul trebuie să se transforme într-o subunitate funcţională a unei maşinării sociale mai mari. Aceasta se poate interpreta ca o sacrificare a individualităţii, dacă individualitatea este definită ca alegerea nelimitată a gratificaţiei impulsive. Dar este vorba, mult mai exact, de *dezvoltarea* individualităţii, considerată la un nivel superior: individul integrat şi care funcţionează corespunzător temperează dorinţele prezentului privind către necesităţile viitorului (inclusiv necesitatea de a se juca frumos cu alţii). în felul acesta jocurile copilăriei temperează cacofonia de ţipete de la finele copilăriei mici. Răsplata pentru această dezvoltare este, bineînţeles, siguranţa incluziunii sociale şi plăcerea jocului.

Trebuie remarcat că aceasta nu înseamnă *refulare.* Acest aspect trebuie clarificat, pentru că o parte din ceea ce-i opreşte pe oameni să aleagă ceva şi să rămână cu acea alegere este convingerea că lucrurile

pe care disciplina impusă prin alegere ne împiedică să le facem vor fi cumva pierdute pentru totdeauna. Tocmai această convingere - adesea exprimată cu privire la creativitate - este cea care, în mare parte, îi face pe atât de mulţi părinţi să se teamă că le fac rău copiilor lor dacă îi disciplinează. Dar disciplina adecvată organizează mai degrabă decât să distrugă. Un copil adus la obedienţă prin teroare sau protejat de orice şansă posibilă de a se comporta greşit nu este disciplinat, ci abuzat. Prin contrast, un copil care a fost disciplinat în mod adecvat - de părinţi, de alţi adulţi şi, cel mai important, de alţi copii - nu se luptă cu agresivitatea sa, nu şi-o înfrânge şi mai ales nu şi-o *inhibă.* Un astfel de copil nici măcar nu-şi sublimează acea agresivitate şi nici n-o transformă în ceva diferit. în schimb, o integrează în capacitatea sa tot mai sofisticată de practicare a jocurilor, ceea ce îi permite să-şi alimenteze spiritul competitiv şi să-şi sporească atenţia, făcând-o să slujească scopurilor superioare ale dezvoltării psihicului său. Prin urmare, unui copil bine socializat nu-i lipseşte agresivitatea. *Devine doar extrem de bun în a fi agresiv,* transmutând ceea ce altfel ar putea fi o pulsiune per-

turbatoare în perseverenţa concentrată şi competitivitatea controlată care caracterizează un jucător de succes. Pe la începutul adolescenţei, un astfel de copil se poate integra în jocuri tot mai complexe - activităţi comune, orientate pe obiective, pe care toţi le joacă în mod voluntar, pe care toţi le acceptă de comun acord şi de pe urma cărora beneficiază, chiar dacă doar o singură persoană sau o singură echipă poate fi învingătoare la un moment dat. Această capacitate de integrare în joc este civilizaţia însăşi, în forma ei născândă, la nivelul jucătorului individual şi al grupului. Aici este locul în care atât cooperarea, cât şi oportunitatea de a concura şi de a câştiga se fac manifeste simultan. Toate acestea constituie pregătirea necesară pentru alegerile mai de durată care trebuie făcute în vederea unei maturităţi înfloritoare.

Este cu siguranţă posibil - şi chiar înţelept - să ai anumite îndoieli şi să discuţi în contradictoriu despre care joc ar fi cel mai bine să fie jucat aici şi acum; dar nu e deloc înţelept să afirmi că, prin urmare, toate jocurile sunt nenecesare. în mod similar, deşi ar fi posibil să discuţi despre care moralitate este moralitatea *necesară,* nu e

posibil să susţii că moralitatea însăşi este astfel nenecesară. îndoiala cu privire la jocul cel mai adecvat în acest moment nu însemnă relativism. Este considerarea inteligentă a contextului. Faptul că fericirea nu este

adecvată, de exemplu, la o înmormântare nu înseamnă că fericirea în sine este lipsită de valoare. în mod similar, afirmaţia potrivit căreia moralitatea este pe cât de necesară, pe atât de inevitabilă nu este totalitară. Este doar observaţia că valorile elementare, primitiv unidimensionale, trebuie subsumate structurilor organizate social pentru ca pacea şi armonia să existe şi să fie menţinute. Tocmai aducerea laolaltă a multiplicităţii conflictuale sub doctrinele unificatoare ale creştinismului a fost cea care a civilizat Europa. Probabil că ar fi putut să fie budismul, confucianismul sau hinduismul, în măsura în care Orientul este în linii mari civilizat şi unificat. Dar nu ar fi putut să fie absenţa totală a oricărei doctrine. Fără un joc, nu există pace, ci numai haos. Mai mult, jocul care există trebuie să poată fi jucat (aşa cum am discutat în Regula IV: Observă că oportunitatea stă ascunsă acolo unde responsabilitatea a fost abandonată). Asta înseamnă că jocul trebuie structurat conform unui set de reguli acceptabile în comun – potrivit doar acelor constrângeri pe care mai mulţi oameni sunt dispuşi să le respecte pentru o perioadă lungă. Este posibil

ca, teoretic, să existe numeroase asemenea jocuri, dar este cel puţin la fel de posibil să existe doar câteva. în orice caz, regulile creştinismului şi regulile budismului nu sunt nicidecum arbitrare, nicidecum superstiţii absurde, la fel cum nici regulile unui joc adecvat nu sunt nici arbitrare

şi nici nişte superstiţii absurde. Să crezi că pacea poate exista fără jocul atotcuprinzător şi acceptat voluntar înseamnă să înţelegi greşit pericolul mereu prezent al tribalismului fragmentat spre care putem regresa atât de uşor şi cu efecte devastatoare.

După ce lumea socială a forţat copilul să-şi integreze subpersona- lităţile multiple, el se poate juca cu alţi copii. După asta el ar trebui să fie pregătit să se angajeze în jocurile mai serioase care alcătuiesc slujbele sau profesiile, cu aşteptările, abilităţile şi regulile lor extrem de bine structurate. El trebuie să le înveţe şi pe acelea şi, când înaintează în vârstă, va deprinde dansul sexelor. Trebuie să-şi integreze personalitatea socializată cu cea a altuia, astfel încât cuplul pe care îl alcătuieşte cu perechea sa să poată coexista paşnic, productiv, în cadrul societăţii, pe o durată îndelungată - păstrând disponibilitatea voluntară de a proceda astfel. Acesta este procesul dual al integrării psihice şi sociale care însoţeşte anii de ucenicie, toate fiind asociate cu asigurarea sănătăţii mentale. Aderarea la acest proces îl va face

un adult sofisticat din punct de vedere social, productiv şi sănătos în plan psihic, capabil de adevărată reciprocitate şi, poate, de suspendarea temporară a imperativului reciprocităţii, necesar pentru creşterea copiilor.

Dar povestea integrării şi socializării nu se încheie aici. Asta pentru că două lucruri se întâmplă simultan, în timpul unei ucenicii demne de numele ei (exact la fel cum a învăţa să practici un joc şi a învăţa ce înseamnă sportivitatea se întâmplă simultan, în timpul jocului). La început, ucenicul trebuie să devină un slujitor al tradiţiei, al structurii şi al dogmei, la fel cum copilul care vrea să se joace trebuie să respecte regulile jocului. în cazul cel mai bun, această servitute înseamnă o aderare plină de recunoştinţă, într-o formă sau alta, la instrucţiunile considerate de obicei patriarhale. Ucenicia înseamnă căldură şi presiune (căci proaspeţii lucrători sunt puşi la încercare de colegii lor, aşa cum studenţii de la Drept care fac „practică" sunt puşi la încercare de potenţialii lor angajatori şi tot aşa cum rezidenţii de la Medicină sunt puşi la încercare de medici, asistente şi pacienţi). Obiectivul acestei călduri şi presiuni este subordonarea unei personalităţi nedezvoltate

(nicidecum „individuale” în acest moment) faţă de o singură cale, în scopul transformării dintr-un începător nedisciplinat într-un maestru desăvârşit.

Totuşi, maestrul, care este produsul legitim al uceniciei, nu mai este slujitorul dogmei. în schimb, el este acum slujit de dogmă, pe care are responsabilitatea de a o menţine, precum şi dreptul de a o schimba, când schimbarea devine necesară. Aceasta face din maestru, care cândva a îngăduit să fie înrobit, un adept emergent al spiritului – al acelui vânt (spirit) ce suflă unde voieşte (loan 3:8). Maestrul îşi poate îngădui propriile intuiţii, căci cunoaşterea obţinută prin disciplina pe care a dobândit-o îl va îndreptăţi să-şi critice propriile idei şi să le evalueze adevărata valoare. Prin urmare, s-ar putea să perceapă mai clar tiparele fundamentale sau principiile aflate la baza dogmelor disciplinei sale şi să se inspire din acelea în loc să adere orbeşte la reguli, aşa cum sunt ele formulate sau întruchipate în prezent. S-ar putea chiar să se bazeze pe uniunea$_1$integrată dintre personalitatea sa şi formarea sa,

pentru a modifica sau a transforma chiar şi acele principii mai fundamentale, profund intuite, în slujba unei uniuni de un nivel şi mai înalt.

DOGMĂ ȘI SPIRIT

Disciplinele restrictive care servesc ca precondiţie a unui joc, dar şi pentru dezvoltarea unei unităţi a existenţei pot fi considerate în mod util drept „să nu...”-uri - reguli care subliniază ceea ce categoric nu trebuie făcut, în vreme ce are loc ceea ce trebuie făcut. Respectarea acestor reguli produce o dezvoltare a caracterului - caracter care are o anumită natură sau esenţă (am discutat deja despre aceasta când ne-am referit la dezvoltarea unei personalităţi dezirabile a celui ce va fi jucător al mai multor jocuri sau al unor succesiuni de jocuri). Aşa cum este cazul în multe alte situaţii, se pare că această idee este deja implicită în poveştile care alcătuiesc fundamentul culturii noastre. Acest lucru este evident îndeosebi în *Sfânta Evanghelie după Marca,* un comentariu asupra unora dintre cele mai influente Reguli de Joc formulate vreodată - Cele Zece Porunci mozaice (şi, într-o perspectivă şi mai largă, un comentariu asupra regulilor însele). Poruncile sunt

următoarele:

1. Să nu ai alti dumnezei afară de Mine.
2. Să nu-ţi faci chip cioplit.
3. Să nu iei în deşert Numele Domnului, Dumnezeului tău.

4. Adu-ţi aminte de ziua de odihnă, ca s-o sfinţeşti.
5. Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta.
6. Să nu ucizi.
7. Să nu fii desfrânat.
8. Să nu furi.
9. Să nu mărturiseşti strâmb împotriva aproapelui tău.
10. Să nu pofteşti.

Prima poruncă se referă la necesitatea de a ţinti cea mai înaltă unitate posibilă; a doua, la pericolul adorării unor idoli falşi (confundând reprezentarea sau imaginea cu inefabilul pe care se presupune că îl reprezintă); a treia înseamnă că este greşit să revendici o inspiraţie morală venită de la Dumnezeu în timp ce comiţi cu bună-şti- inţă fapte păcătoase; a patra înseamnă că este necesar să-ţi iei răgazul pentru a reflecta cu regularitate la ceea ce este cu adevărat valoros şi sacru; a cincea păstrează familiile unite, poruncind cinstire, respect

şi recunoştinţă de la copii ca răsplată pentru sacrificiile făcute de părinţi; a şasea previne omuciderea (evident), dar, prin asta, protejează şi comunitatea de posibila cădere într-o vrajbă permanentă şi potenţial multigeneraţională; a şaptea impune caracterul sacru al jurământului matrimonial şi, la fel ca a cincea poruncă, se bazează pe supoziţia că stabilitatea şi valoarea familiei sunt de o importanţă supremă; a opta permite oamenilor cinstiţi şi truditori să culeagă roadele eforturilor lor fără teama că ceea ce au produs le va fi luat în mod arbitrar (ceea ce face posibilă o societate civilizată); a noua menţine integritatea legii, reducând sau eliminând utilizarea ei ca armă; iar a zecea este o aducere aminte că invidia şi resentimentul pe care le naşte sunt o forţă distructivă colosală.

Are sens să considerăm aceste porunci ca fiind un set minimal de reguli pentru o societate stabilă – pentru un joc social iterabil. Poruncile sunt reguli stabilite în cartea Exodului şi fac parte dintr-o poveste de neuitat. Dar ele sunt totodată şi indicatoare spre altceva – ceva care simultan apare din şi transcende regulile şi constituie esenţa lor. Ideea de bază este aceasta: supune-te în mod voluntar unui

set de reguli determinate social - în formularea cărora acţionează deja tradiţia - şi va apărea o unitate care transcende regulile. Acea unitate constituie ceea ce ai putea să fii dacă te concentrezi pe un anumit obiectiv şi reuşeşti să-l realizezi.

în *Sfânta Evanghelie după Marca* găsim o poveste relevantă pentru această idee. Secţiunea care ne interesează începe cu Hristos, aflat în drum spre templul din Ierusalim, unde îi izgoneşte pe zarafi şi pe negustori şi se adresează mulţimii cu o charismă irezistibilă. După cum spune povestea: „Şi au auzit arhiereii şi cărturarii. Şi căutau cum să-L piardă. Căci se temeau de El, pentru că toată mulţimea era uimită de învăţătura Lui" (Marcu 11:18). în consecinţă, ei încep să conspire, chestionându-l pe acest profet ciudat, sperând să-l ispitească să facă o afirmaţie eretică şi, prin urmare, potenţial fatală, trimiţând la El „pe unii din farisei şi din irodieni, ca să-L prindă în cuvânt" (Marcu 12:13). Hristos se descurcă minunat, ca să spunem doar atât, cu cei veniti să-l iscodească. Secţiunea se încheie cu ceea ce se consideră a fi cea mai dificilă şi mai înşelătoare dintre întrebări, pusă de un interlocutor

deosebit de viclean, care în acelaşi timp îi era şi admirator, probabil fără voia lui (Marcu 12:28-34):

Şi apropiindu-se unul din cărturari, care îi auzise vorbind între ei, şi văzând că bine le-a răspuns, L-a întrebat: Care poruncă este întâia dintre toate?

lisus i-a răspuns că întâia este: „Ascultă Israele, Domnul Dumnezeul nostru este singurul Domn".

Şi: „Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău, din tot cugetul tău şi din toată puterea ta". Aceasta este cea dintâi poruncă.

Iar a doua e aceasta: „Să iubeşti pe aproapele tău ca pe tine însuţi". Mai mare decât acestea nu este altă poruncă.

Şi l-a zis cărturarul: Bine, învăţătorule. Adevărat ai zis că unul este Dumnezeu şi nu este altul afară de El.

J

Şi a-L iubi pe El din toată inima, din tot sufletul, din tot cugetul şi din toată puterea şi a iubi pe aproapele tău ca pe tine însuţi este mai mult decât toate arderile de tot şi decât toate jertfele.

Iar lisus, văzându-l că a răspuns cu înţelepciune, i-a zis: Nu eşti departe de împărăţia lui Dumnezeu.

Şi nimeni nu mai îndrăznea să-L mai întrebe.

Ce înseamnă toate astea? Personalitatea integrată prin aderarea

di seini i n ată la un set de reguli adecvate este simultan fdesi nroba-

bil în necunoştinjă de cauză) călăuzită de sau imită idealul cel mai înalt posibil - exact acel ideal care constituie acel element comun al „moralei" care face ca toate regulile să fie bune, juste şi necesare. Acest ideal, potrivit răspunsului lui Hristos, este ceva singular („singurul Domn"), întrupat în detaliu (iubit cu „toată inima", „sufletul", „cugetul" şi „puterea") şi apoi manifestat ca o iubire care e aceeaşi pentru sine şi pentru toată omenirea.

Cultura occidentală se sprijină „inconştient" pe o dramă foarte profundă, care reflectă toate acestea, ca urmare a originii sale în conceptualizarea iudeo-creştină. Din punct de vedere psihologic, Hristos este o reprezentare, o întrupare, a stăpânirii dogmei şi a apariţiei (consecvente) a spiritului. Spiritul este forţa creativă care dă naştere la ceea ce devine, în timp, dogmă. Spiritul este şi ceea ce transcende permanent o astfel de tradiţie îndelungată, când este posibil. Acesta este motivul pentru care o ucenicie se încheie cu o capodoperă, a cărei

creaţie semnifică nu doar dobândirea aptitudinii indispensabile, ci şi deprinderea capacităţii de a crea noi aptitudini.

Deşi Hristos comite multe acte care ar putea fi considerate revoluţionare, aşa cum am discutat în cadrul Regulii I, în Evanghelii este portretizat explicit ca învăţător al tradiţiei şi spune despre Sine: „Să nu socotiţi că am venit să stric Legea sau prorocii; n-am venit să stric, ci să împlinesc" (Matei 5:17). În Noua Versiune Internaţională a Bibliei exprimarea e mai clară: „Să nu credeţi că am venit să desfiinţez Legea sau prorocii. N-am venit să le desfiinţez, ci să le împlinesc". Prin urmare, El se prezintă atât ca produs al tradiţiei, cât şi ca acel ceva care o creează şi o transformă. Acelaşi tipar de conflict creativ poate fi întâlnit şi în *Vechiul Testament,* care este în mare parte o înşiruire de poveşti despre spirit în opoziţie profetică cu corupţia inevitabilă a dogmei ţinute în frâu pentru a sluji puterea. Personalitatea care imită acest model este cea care ar putea fi considerată cu adevărat occidentală, în sensurile psihologice cele mai profunde.

Dacă munceşti din răsputeri la un singur lucru, te vei

schimba. Vei începe şi tu să devii un singur lucru, în locul multitudinii gălăgioase care ai fost cândva. Acel lucru singur, dezvoltat corespunzător, nu e doar entitatea disciplinată formată prin sacrificiu, dedicaţie şi concentrare. Este cel care creează, distruge şi transformă disciplina însăşi – civilizaţia însăşi – prin exprimarea unităţii dintre personalitatea sa şi societate. Este însuşi Cuvântul adevărului, de funcţionarea căruia întreaga ordine locuibilă, extrasă din haos, depinde veşnic.

Munceşte din răsputeri măcar la un singur lucru şi vezi ce se întâmplă.

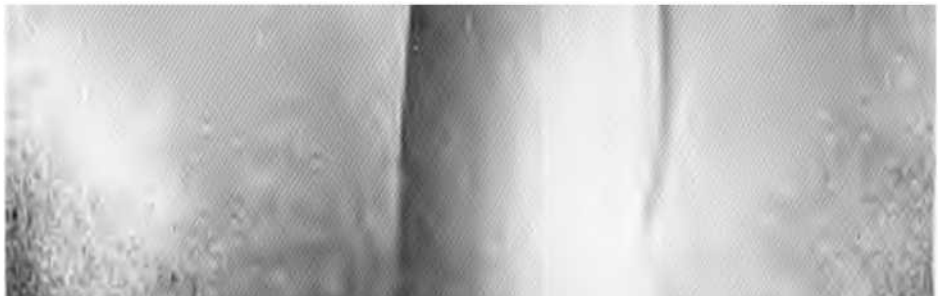

Am devenit cunoscut pentru faptul că-i îndemn pe oameni să-şi facă curat în cameră. Probabil pentru că eu iau în serios acel sfat prozaic şi pentru că ştiu că e o sarcină mult mai dificilă decât pare. Apropo, n-am mai reuşit să-mi fac curat în cameră – adică în biroul meu de

> acasă (pe care în general îl ţin într-o stare relativ imaculată) – de trei ani. Viaţa mea a fost aruncată într-un asemenea haos în această perioadă de multitudinea de schimbări prin care am trecut – controverse politice, transformarea carierei, călătorii nesfârşite, munţi de corespondenţă, succesiunea de boli –, încât pur şi simplu am fost copleşit. Dezorganizarea a fost amplificată de faptul că eu şi soţia mea tocmai am terminat de renovat o bună parte din casă şi toate obiectele cărora nu le-am putut găsi un loc adecvat au ajuns la mine în birou.

Circulă o memă pe internet, în care sunt acuzat de ipocrizie tocmai din acest motiv: un stop-cadru extras dintr-un videoclip filmat în biroul meu, pe fundalul căruia se vede

starea dezordonată a încăperii (nici eu nu arăt mult mai bine). Cine sunt eu să le spun oamenilor să-şi facă curat în camere înainte de a încerca să repare restul lumii când, după toate aparenţele, eu însumi nu sunt în stare să fac acest lucru? Iar acest reproş atinge un aspect semnificativ şi de o sincronicitate evidentă, pentru că în acel moment eu însumi nu eram în ordine şi nu

jomH.mi încape nicio îndoială că starea mea a ajuns să fie reflectată şi în starea biroului meu. în fiecare zi, grămada de lucruri din jurul meu se mărea, pe măsură ce aduceam noi obiecte din călătoriile mele. M-am justificat invocând circumstanţele excepţionale şi am pus multe alte lucruri în ordine în perioada în care starea biroului meu degenera, dar tot am obligaţia morală să mă întorc acolo şi să fac ordine. Iar problema nu e doar că vreau să curăţ mizeria. în acelaşi timp, vreau să o fac frumoasă: camera mea, casa mea şi apoi, atât cât pot, comunitatea în care trăiesc. Căci e clar ca bună ziua că e nevoie de asta.

Să faci ceva să fie frumos este dificil, dar merită din plin toată osteneala. Dacă înveţi să faci ceva din viata ta cu adevărat frumos - fie şi un

singur lucru -, atunci ai stabilit o relaţie cu frumuseţea. De acolo poţi începe să extinzi acea relaţie spre alte elemente din viaţa ta şi din lume. Aceasta este o invitaţie la divin. înseamnă reconectarea cu imortalita- tea copilăriei şi cu adevărata frumuseţe şi maiestuozitate a Existenţei, aspecte pe care nu le mai vezi. Trebuie să ai curajul de a încerca asta.

Dacă studiezi arta (şi literatura, şi ştiinţele umaniste), o faci ca să te poţi familiariza cu înţelepciunea acumulată a civilizaţiei noastre. Aceasta e o idee foarte bună - o veritabilă necesitate pentru că oamenii au găsit de-a lungul timpului diverse soluţii pentru cum să-şi trăiască viaţa. Ceea

ce au produs este straniu, dar în acelaşi timp de o bogăţie incomparabilă, aşa că de ce să nu folosim asta ca pe un ghid? Viziunea ta va creşte în amploare şi vei avea planuri mai cuprinzătoare. Vei ţine cont de ceilalţi oameni într-un mod mai complex şi mai inteligent. Vei avea grijă de tine mai eficient. Vei înţelege mai profund prezentul, cu rădăcinile sale în trecut, şi vei trage concluzii cu mai multă grijă. De asemenea, vei ajunge să tratezi viitorul ca pe o realitate mai concretă (pentru că îţi vei fi dezvoltat un veritabil simţ al timpului) şi vei fi mai puţin înclinat să-l sacrifici în beneficiul plăcerii impulsive. Vei dezvolta o oarecare profunzime şi gravitate în comportare şi o adevărată chibzuinţă. Vei vorbi mai precis şi alti oameni vor fi mai înclinaţi să te asculte şi să coopereze cu tine în mod productiv, aşa cum vei coopera şi tu cu ei. Vei deveni într-o măsură mai mare tu însuţi şi mai puţin o unealtă mărginită şi nefericită a presiunii semenilor, a vogăi, a modelor trecătoare şi a ideologiei.

Cumpără un obiect de artă. Găseste unul care îti vorbeşte şi fă achiziţia. Dacă este o producţie artistică veritabilă, îţi va invada viaţa şi o

va schimba. Un obiect de artă real este o fereastră spre transcendent şi ai nevoie de aşa ceva în viaţă, pentru că eşti finit, limitat şi mărginit de ignoranţa ta. Dacă nu poţi realiza o legătură cu transcendentul, nu vei avea tăria să învingi când provocările vieţii devin descurajante. Ai nevoie să stabileşti o legătură cu ceea ce este mai presus de tine, aşa cum un om căzut în mare de pe puntea unei nave are nevoie de un colac de salvare, iar invitarea frumuseţii în viaţa ta este un mijloc de a realiza acest lucru.

Din acest motiv trebuie să înţelegem rolul artei şi să încetăm să ne gândim la ea ca la ceva opţional sau ca la un lux ori, şi mai rău, ca la ceva artificial şi găunos. Arta este temelia culturii înseşi. Este fundaţia procesului prin care ne unim la nivel psihologic şi ajungem să stabilim o pace productivă cu alţii. Aşa cum se spune, „Nu numai cu pâine va trăi omul" (Matei 4:4). Este întru totul adevărat. Trăim cu frumuseţe. Trăim cu literatură. Trăim cu artă. Nu putem trăi fără o legătură cu divinul - iar frumuseţea este divină -, pentru că, în absenţa ei, viaţa e prea scurtă, prea tristă şi prea tragică. Şi trebuie să fim energici, lucizi şi pregătiţi, astfel încât să putem supravieţui aşa cum se cuvine şi să

orientăm lumea aşa cum trebuie, nu să distrugem lucruri, inclusiv pe noi înşine, iar frumuseţea ne poate ajuta să apreciem minunea Existenţei şi ne poate motiva să căutăm gratitudinea când, altfel, am fi poate predispuşi la resentimente distructive.

Mândria păunului este slava lui Dumnezeu.
Pofta ţapului e răsplata lui Dumnezeu.
Goliciunea femeii e lucrarea lui Dumnezeu.
Excesul de durere râde. Excesul de bucurie plânge.
Răgetul leilor, urletul lupilor, mugetul mării zbuciumate şi sabia nimicitoare sunt porţiuni de veşnicie prea măreţe pentru ochiul omului.

- William Blake, *Căsătoria Raiului cu Iadul*[§§]

[§§] Citat din William Blake, *The Marriage of Heaven and Hell/ Căsătoria Raiului cu Iadul,*
trad, de Cristian Ciceu şi Alex Moldovan (Piteşti: Paralela 45,2005). *(N.red.)*

Când eram copil, cunoşteam contururile şi detaliile tuturor caselor din imediata mea vecinătate. Ştiam aleile lăturalnice, locurile din spatele gardurilor, poziţia fiecărei crăpături din asfalt şi scurtăturile pe care le puteai folosi ca să ajungi dintr-un loc în altul. Arealul meu geografic nu era mare, dar îl explorasem temeinic şi aveam despre el cunoştinţe foarte amănunţite. Acum, la maturitate, lucrurile nu mai stau deloc aşa. Am locuit în Fairview, oraşul în care mi-am petrecut cea mai mare parte a copilăriei şi adolescenţei, doar nouă ani, dar încă aş mai putea să-mi imaginez strada pe care stăteam şi chiar la o rezoluţie ridicată. în Toronto am locuit pe aceeaşi stradă o perioadă de peste două ori mai lungă, dar şi acum am doar o impresie vagă despre casele care mă înconjoară.

Nu cred că e bine aşa. Din această cauză, mă simt mult mai puţin acasă. E ca şi cum, atunci când merg pe stradă şi privesc la o casă, am în minte doar o imagine-standard, o „casă" generică (pentru că, serios vorbind, ce importanţă practică are pentru mine ce particularităţi caracterizează fiecare casă?), după care atenţia mea se îndreaptă spre

altceva. Nu văd casa concretă, cu ţiglele, culorile, florile şi detaliile ei arhitecturale specifice, în pofida interesului pe care mi l-ar fi putut stârni dacă aş fi fost cu adevărat atent. Până la acest moment al vieţii mele, am văzut atât de multe case în atât de multe locuri, încât ştiu că e foarte puţin probabil ca vreuna dintre ele să-mi mai atragă atenţia. Aşa că ignor idiosin-

craziile atrăgătoare şi frumuseţea detaliilor ei - caracterul ei unic, de bine sau de rău - şi văd doar atât cât să rămân orientat în timp ce trec pe-acolo şi continui să gândesc şi să fiu în altă parte când fac asta. Şi o resimt ca pe o adevărată pierdere. Pur şi simplu *nu sunt acolo* în cartierul în care locuiesc acum în acelaşi fel în care mă simţeam în oraşul meu natal. Sunt separat de realitatea lumii. Şi, din această cauză, îmi lipseşte sentimentul profund de apartenenţă - şi acesta e un lucru important.

în cazul meu, percepţia a fost înlocuită cu memoria funcţională, pragmatică. Asta m-a făcut mai eficient, în anumite privinţe, dar cu preţul unei experienţe sărăcite a bogăţiei lumii. îmi amintesc de vremea când am început să lucrez ca asistent universitar în Boston, când copiii mei aveau înjur de doi şi trei ani. Eram foarte preocupat de activitatea mea, încercam să ţin pasul, să avansez în carieră şi să câştig suficienţi bani ca să-mi susţin financiar familia care avea un singur venit. Veneam acasă şi ieşeam la plimbare cu Tammy şi copiii, Mikhaila şi Julian. îmi venea foarte greu să-mi păstrez răbdarea cu ei. Aveam tot timpul prea

mult de lucru – sau aşa credeam – şi mă disciplinasem de-a lungul anilor (prin eforturi susţinute) să mă concentrez încontinuu pe asta. Dacă plecam la plimbare, voiam să ştiu exact unde mergem, cât ne va lua ca să ajungem acolo şi ora exactă când aveam să ne întoarcem. Iar asta nu-i o atitudine de adoptat când încerci să petreci un timp plăcut şi suficient de lung cu nişte copii mici. Mai ales dacă vrei să te imersezi în experienţă. Mai ales dacă vrei să urmăreşti şi să iei parte la plăcerea pe care o găsesc în descoperirea lor atemporală. Mai ales dacă vrei să nu-ţi asumi riscul de a pierde ceva de-o importanţă crucială.

Mi-era foarte greu să mă relaxez, să mă concentrez asupra prezentului şi să-i văd pe copii urmându-şi traseul sinuos prin cartier, fără o destinaţie anume, fără un scop sau un orar în minte, angajându-se intens în întâlnirea neaşteptată cu vreun câine, o gâză sau o râmă, ori în cine ştie ce joc inventat din mers.

Când şi când totuşi reuşeam să mă integrez pentru scurt timp în acelaşi sistem de referinţă (acesta este unul dintre darurile minunate oferite de copiii mici) şi să văd lumea imaculată în care trăiau, încă nerestricţionată de memoria

antrenată şi eficientă, să iau parte la experienţa lor capabilă să producă bucurie pură prin noutatea tuturor lucrurilor ce le ieşeau în cale. Dar eram în continuare posedat de îngrijorările legate de viitor, fiind tras înapoi, involuntar, la preocuparea intensă legată de ducerea la bun sfârşit a sarcinilor de la serviciu.

Ştiam perfect de bine că lăsam să-mi scape frumuseţea, semnificaţia şi participarea, oricâte avantaje îmi aducea preocuparea mea pentru a face lucrurile eficient. îmi îngustasem câmpul vizual pentru a fi ager şi bine focalizat şi nu iroseam timpul, dar preţul pe care îl plăteam pentru asta era orbirea cerută de eficienţă, performanţă şi ordine. Nu mai vedeam lumea. Vedeam doar puţinul de care aveam nevoie ca să navighez prin ea cu viteză maximă şi cu cele mai scăzute costuri. Nimic din toate astea nu era surprinzător. Aveam responsabilităţile unui adult. Aveam un serviciu solicitant. Trebuia să am grijă de familia mea, iar asta însemna să sacrific prezentul pentru a avea grijă de viitor. Dar faptul că aveam copii mici prin preajmă şi le observam preocuparea intensă pentru prezent, ca şi fascinaţia lor faţă de ceea ce se afla în imediata lor

apropiere m-a făcut foarte conştient de ceea ce pierdeam odată cu maturizarea. Marii poeţi sunt extrem de conştienţi de acest lucru şi fac tot ceea ce pot ca să ne ajute şi pe noi să ne aducem aminte:

A fost o vreme când pajiştea, dumbrava şi pârâul,
Pământul, cu toate priveliştile lui,
Mi se păreau
Înveşmântate în cerească lumină,
În gloria şi prospeţimea unui vis haihui. Nu mai este-
acum ce fost-a altădată, Oriunde m-aş întoarce sau
opri, Noaptea sau în fapt de zi.
E pierdut acum tot ce-am cuprins odată.
Voi, binecuvântate creaturi, am auzit chemarea
Ce una altora o faceţi; privesc Cum cerurile râd în
sărbătoare;
Şi inima-mi e-aici la jubileu, firesc, Iar capu-mi o
coroană are,
Plinătatea binecuvântării o simt – o simt din plin.
O, zi nefastă! dacă aş fi rezervat
În timp ce Pământul se împodobeşte, în această
dulce dimineaţă de mai, Iar Copiii adună Proaspete
flori
Prin văi largi şi-ndepârtate,

În timp ce soarele luminează cald pământul ud,
Şi Pruncul se ridică pe braţul Maicii sale
preacurate: – Aud, aud, cu bucurie aud!
-Dar există un copac, dintre mulţi alţii, doar unul,
într-un câmp, pe care cu fereală l-am privit,
Amândoi vorbesc despre ceva ce a pierit;
Prin pajiştea cu viorele presărată
Repetă aceeaşi poveste:
Unde-a zburat strălucita visare fără pată?
Unde-s acum, gloria şi visul de-altădată?

- William Wordsworth, „Odă: Notificări despre nemurire prin rememorarea fragedei pruncii„[***]

[***] Traducere de loan Radu Văcărescu, publicată în revista *Euphorion,* 29 octombrie 2020. *(N.t.)*

De fapt, unii nu-şi pierd niciodată minunata viziune a copilăriei. Acest lucru este adevărat îndeosebi pentru artişti (şi, intr-adevăr, pare a fi o parte vitală a ceea ce îi face să fie artişti). William Blake, poet, pictor şi gravor englez, pare să fi fost o astfel de persoană. El a locuit într-o lume vizionară unică. Blake s-a apropiat ceva mai mult, în percepţia sa, de ceea ce filosoful Immanuel Kant a denumit „lucrul în sine”[1] - s-a apropiat mai mult decât majoritatea muritorilor, ce rămân doar cu o reflexie palidă a lumii din jur din cauza percepţiilor tot mai îngustate specifice oamenilor adulţi. De asemenea, Blake era excepţional de sensibil la semnificaţia metaforică sau dramatică a fiecărui eveniment aparent izolat - era atent la maniera în care fiecare eveniment abundă în nesfârşite conotaţii poetice:

Fiece truditor ştie
Că fiece lacrimă din fiece ochi ce plânge în prunc
se preschimbă, nimic nu o frânge Făptura
femeiuşcă îndată le-adună Şi ca pe nestemate
Le-asază în cunună
J
Zumzet zbieret geamăt şi muget în rai izbesc ca

valul cu zaomot de tunet.
Pruncul care plânge năpasta ce mocneşte
Răzbunarea o scrie în a morţii împărăţie
Zdrenţele sărmanilor fluturând în vânt Dezbină
raiul precum pe pământ Oşteanul ce abate sulița
şi flinta Neputincios spre soare gândeşte că e
ţinta Al săracului ruginit ban
E mai de preţ decât tot aurul de pe ţărmul african
Obolul ce-l dă muncitorul cu mâini suferinde
Pământul avarului îl cumpără şi-l vinde Or dacă
sprijin de sus clare Cumpără şi vinde naţiunea
cea mare Cel ce ponegreşte-ntruna a pruncului
candoare Pe vecie şi în moarte ponegrit va fi mai
tare Cel ce va învăţa pruncul să se îndoiască

în mormântul rece pe veci sâ putrezească Cel ce pune preţ pe a copilului candoare Va triumfa în faţa morţii şi a iadului dogoare.

- William Blake, *Augurii inocenţei,* versurile 67-90[†††]

Viziunea unui artist adevărat ca Blake este totuşi excesivă, pentru că cere mult prea mult limitatei noastre memorii perceptive. Şi vorbim aici despre totalitatea insondabilă a lumii, cu trecutul, prezentul şi viitorul legate laolaltă: fiecare nivel este conectat cu toate celelalte niveluri, nimic nu există în izolare, totul implică ceva vital, dar mai presus de înţelegerea noastră şi toate ne vorbesc despre misterul copleşitor al Existenţei. Vizionarul se concentrează pe ceva pe care-l vedem cu toţii, ipotetic: să zicem, o vază cu flori, în toată complexitatea şi frumuseţea ei, fiecare floare răsărind din nimic, înainte de a intra în faza de descompunere şi reîntoarcere în nimic; o căpiţă de fân primăvara şi felul în care apare ea vara, toamna şi iarna,

[†††] Traducere din engl. de Domnica Drumea. *(N.t.)*

observând şi portretizând misterul absolut al existenţei sale, cu diferitele tonuri de lumină şi culoare, precum şi cu acea formă esenţială, care subîntinde diversele transformări şi pe care o putem uşor confunda cu ipostaza concretă şi incomprehensibilă care ni se

oferă în momentul prezent.

De unde ştii că orice pasăre ce săgetează 'naltul cerului
Nu-i o imensă lume a-ncântârii, închisă de-ale tale simţuri cinci?

- William Blake, *Căsătoria Raiului cu Iadul** [##]

Să percepem pictura lui Van Gogh, *Irişi* – care a servit drept sursă de inspiraţie pentru ilustraţia de la începutul acestui capitol înseamnă, de exemplu, să privim printr-o fereastră înapoi în eternitatea pe care cândva ne-o dezvăluiau percepţiile noastre, astfel încât să ne putem aminti cât de copleşitoare şi de miraculoasă este, de fapt, lumea, sub familiaritatea mundană la care am redus-o. Să fim părtaşi

[##] Traducere de Cristian Ciceu şi Alex Moldovan, *loc. cit. (N.t.)*

la percepţia artistului ne reuneşte cu sursa de inspiraţie care ne poate reaprinde încântarea faţă de lume, deşi corvezile şi caracterul repetitiv al vieţii cotidiene au redus ceea ce vedem la cea mai îngustă şi mai pragmatică dintre viziuni.

Dar acele emoţii de-altădată,
Umbre de amintiri nevinovate,
Care, fie care-orfi,
Sunt izvorul luminos al zilelor noastre toate,
Sunt lumina supremă din priviri;
Ne susţine, ne îndeamnă să avem puterea să facem să dureze Turbulenţa noştri ani, să pară că sunt clipe din fiinţa Tăcerii celei eterne: adevăruri treze,
Ca nimic să nu piară vreodată;
Ceea ce nici indiferenţa, nici strădania-n neştire,
Nici Omul, nici Băiatul,
Nici ceea ce-i vrăjmaş bucuriei
Nu poate distruge cu desăvârşire!

- William Wordsworth, „Odă: Notificări despre

nemurire prin rememorarea fragedei pruncii"*

Toate acestea sunt înspăimântătoare. Este înspăimântător să percepem că am devenit nişte învelişuri ale nouă înşine. Este înspăimântător să întrezărim, chiar şi pentru o clipă, realitatea transcendentă care există dincolo de percepţia imediată. Spunem că delimităm marile picturi cu rame somptuoase şi migălos lucrate ca să le punem într-o lumină favorabilă, dar o facem cel puţin în aceeaşi măsură ca să ne autoconvingem că splendoarea picturii se sfârşeşte la graniţele ramei. Această limitare, această mărginire ne lasă lumea cu care suntem familiarizaţi intactă şi neschimbată, ca să ne simţim confortabil. Nu vrem ca acea frumuseţe să iasă din limitările impuse asupra ei şi să tulbure tot ceea ce este familiar.

La fel procedăm şi cu muzeele, acele aziluri ale geniului: izolăm în ele tot ceea ce este măreţ - tot ceea ce, în principiu, ar putea fi

* Traducere de Ioan Radu Văcărescu, *loc. cit. (N.t.)*

distribuit în toată lumea. De ce nu se poate ca fiecare orăşel să aibă un sanctuar dedicat unei mari opere de artă în loc să le avem pe toate adunate în acelaşi loc, aşa încât nimeni n-ar putea să le admire pe toate deodată? Nu e de ajuns o capodoperă pentru o cameră sau chiar pentru o clădire? Zece mari opere de artă sau chiar o sută într-o singură încăpere e ceva absurd, dat fiind că fiecare este o lume în sine. O astfel de colectare în masă echivalează cu o degradare a singularităţii specifice şi a valorii a ceea ce este de nepreţuit şi de neînlocuit. Teama este cea care ne ademeneşte să întemniţăm arta. Şi nu-i

J î î

de mirare.

Credeţi că o mie de pogoane înseamnă mult? Că tot pământul este foarte mult?
Trecut-au anii voştri învăţând, citind,
Mândri de-a fi pătruns înţelesul poemelor?
Opriţi-vă ziua şi noaptea asta cu mine, şi veţi avea originea tuturor poemelor;
Veţi avea bunul pământului şi al soarelui - (mai sunt

atâtea milioane de sori).
Nu veţi mai primi lucrurile din a doua sau a treia mână,
nici nu veţi mai vedea

Cu ochii mortilor, nici nu vă veţi mai hrăni cu fantomele din cărţi;

Dar nu veţi privi nici prin ochii mei, şi nici nu veţi lua ceva de la mine, Veţi audia toate părţile şi veţi filtra totul prin voi înşivă.

Walt Whitman, „Cântec despre mine”[§§§]

Poate fi copleşitor să ne deschidem în faţa frumuseţii din lume peste care, ca adulţi, am dat cu un strat de mortar al simplităţii. Totuşi, dacă nu facem asta – de exemplu, dacă nu facem o plimbare adevărată cu un copil mic pierdem noţiunea grandorii şi a minunării, sentimente pe care lumea neîngrădită este permanent capabilă să le producă şi ne reducem vieţile la necesitatea deprimantă.

---

§§§ Preluare din W. Whitman, *Cântec despre mine,* trad, de Mihnea Gheorghiu (Bucureşti: Univers, 1976). *(N.t.)*

Pragmatic şi conceptual vorbind, locuieşti pe pământul pe care îl ştii. Dar imaginează-ţi ce se află în afara lui. Există un imens spaţiu alcătuit din lucruri pe care nu le cunoşti, dar pe care alţi oameni s-ar putea să le înţeleagă, măcar în parte. Apoi, dincolo de ceea ce ştie oricine, există un spaţiu al lucrurilor pe care absolut nimeni nu le cunoaşte. Lumea ta este un teritoriu cunoscut, înconjurat de necunoscutul relativ, înconjurat apoi de necunoscutul absolut – înconjurat, la distanţă şi mai mare, de incognoscibilul absolut. Toate astea alcătuiesc peisajul arhetipal canonic. Necunoscutul se manifestă faţă de tine în mijlocul cunoscutului. Acea revelaţie – uneori incitantă, dar adesea dureroasă – este sursa cunoaşterii noi. Dar rămâne o întrebare fundamentală: Cum este generată acea cunoaştere? Ceea ce este înţeles şi

ceea ce poate fi înţeles nu sare aşa, dintr-odată, din necunoscutul absolut în ceea ce este formulat într-un mod minuţios şi evident. Cunoaşterea trebuie să treacă prin multe etape de analiză - o multitudine de transformări - înainte de a deveni, să spunem, un lucru obişnuit.

Prima etapă este cea de acţiune pură - de acţiune reflexă, la nivel elementar.[2] Dacă ceva te surprinde, mai întâi reacţionezi la nivel de corp. Te ghemuieşti defensiv, încremeneşti sau o rupi la fugă panicat. Toate acestea sunt forme de reprezentare şi categorisire în formă născândă. Ghemuirea înseamnă atac de prădător. încremenirea înseamnă pericol generat de un prădător. Panica înseamnă teroare care necesită evadare. Lumea posibilităţilor începe să se materializeze prin astfel de acţiuni instinctuale, întrupate, inconştiente şi incontrolabile. Prima înţelegere a posibilităţii, a potenţialului nu este de natură conceptuală.

Este întrupată, dar continuă să fie reprezentaţională. (Nu mai este lucrul în sine, despre care vorbeam mai sus, ci transmutarea acelui lucru într-un răspuns fizic proporţional. Aceasta este o *reprezentare.)*

Poate că eşti acasă, noaptea. Să presupunem că eşti singur. E întuneric şi târziu. Un zgomot neaşteptat te surprinde şi încremeneşti. Asta

e prima transmutare: zgomotul necunoscut (un tipar) conduce la poziţia încremenită. Apoi pulsul îţi creşte, ca pregătire pentru o eventuală acţiune (nespecificată).[3] Aceasta este a doua transmutare. Te pregăteşti să te mişti. După aceea imaginaţia ta populează întunericul cu ceea ce ar putea să provoace acel zgomot.[4] Aceasta e a treia transmutare, parte a unei succesiuni complete şi practice: răspunsuri întrupate (încremenirea şi creşterea pulsului), urmate de reprezentare imagistică, imaginară. Aceasta din urmă face parte din explorarea pe care ai putea s-o extinzi prin învingerea propriei tale terori şi încremeniri (presupunând că nimic altceva neaşteptat nu se întâmplă) şi prin investigarea locului, care cândva făcea parte din casa ta prietenoasă, de unde pare să provină zgomotul. Te-ai angajat acum într-o explorare activă – un precursor al percepţiei directe (în speranţa că nu e nimic prea grav); apoi treci la cunoaşterea explicită a sursei; şi, în sfârşit, închei cu revenirea la rutină şi la liniştea mulţumită de sine, dacă zgomotul se dovedeşte a nu fi ceva semnificativ. Iată cum informaţia se deplasează de la necunoscut la cunoscut.

(Atât doar că uneori zgomotul nu se dovedeşte a fi nesemnificativ. Şi atunci apar problemele.)

Artiştii sunt oamenii care stau la frontiera transformării necunoscutului în cunoaştere. Ei fac incursiuni voluntare în necunoscut, iau o parte din acesta şi o transformă într-o imagine. Poate că o fac prin

coregrafie şi dans – şi prin reprezentarea manifestării lumii la nivel de etalare corporală, comunicabilă altora, deşi nu în cuvinte. Poate că o fac prin actorie, care este o formă sofisticată de întrupare şi imitare, sau prin pictură ori sculptură. Poate că reuşesc să facă asta prin scrierea unui scenariu sau a unui roman. După toate astea vin intelectualii, cu filosofic şi critică: ei abstractizează şi articulează reprezentările şi regulile creaţiei.

Să ne gândim la rolul pe care oamenii creativi îl joacă în oraşe. De regulă, o vreme cam fac foamea, pentru că e practic imposibil să ai succes comercial ca artist, iar foamea aceea e în parte ceea ce îi motivează (să nu subestimăm utilitatea nevoii). în sărăcia lor, ei explorează oraşul şi descoperă o zonă sărăcăcioasă, cvasiinfracţională, care a cunoscut şi zile mai bune. Ei vizitează, privesc, investighează şi se gândesc: „Ştii, cu puţină muncă, zona asta ar putea să arate bine". Apoi se mută în acea zonă, organizează câteva galerii unde expun opere de artă. Nu câştigă vreun ban, dar civilizează puţin spaţiul. Făcând asta, ei elevează

şi transformă ceea ce este prea periculos în ceva inovativ. Apoi răsar cafenele şi poate vreun magazin neconvenţional de îmbrăcăminte. După care iată că apar şi persoanele înstărite, care fac să crească valoarea locului. Şi ele sunt persoane creative, dar mai conservatoare (mai puţin disperate, poate, mai puţin dispuse să-şi asume riscuri – astfel încât nu sunt primii care se aşază la frontieră). Apoi vin dezvoltatorii. După care apar magazinele aparţinând marilor reţele comerciale şi încep să se stabilească acolo membri ai clasei mijlocii şi superioare. Pe urmă, artiştii trebuie să se mute de-acolo, pentru că nu-şi mai pot permite chiriile. Asta este o pierdere pentru avangardă, dar e în regulă, cu toate că e cam dur, deoarece, cu toată acea stabilitate şi predictibilitate, artiştii nu mai au ce să caute acolo. Ei trebuie să revigoreze o altă zonă. Au nevoie să cucerească un alt peisaj. Ăsta e mediul lor natural.

Acea zonă de frontieră, unde artiştii transformă mereu haosul în ordine, poate fi un loc foarte dur şi periculos. Trăind acolo, un artist riscă în permanenţă să cadă cu totul în haos în loc să-l transforme. Dar artiştii au trăit dintotdeauna acolo, la graniţa înţelegerii umane. Arta se

află în aceeaşi relaţie cu societatea precum e cea dintre vis şi viata mentală. Când visezi, eşti foarte creativ. Iată de ce, când îţi aminteşti un vis, îţi spui: „De unde naiba a venit asta?" Este foarte straniu şi de neînţeles faptul că ceva se poate întâmpla în mintea ta şi tu să n-ai habar cum a ajuns acolo sau ce înseamnă. Este un miracol: vocea naturii manifestându-se în psihicul tău. Şi se întâmplă în fiecare noapte. Ca şi arta, visul mediază între ordine şi haos. Aşadar, este pe jumătate haos. De aceea nu poate fi înţeles. Este o viziune, nu o producţie pe deplin articulată. Cei care materializează acele viziuni pe jumătate născute în producţii artistice sunt cei care încep să transforme ceea ce nu înţelegem în ceea ce putem măcar începe să vedem. Acesta e rolul artistului, care ocupă avangarda. Asta este nişa lor biologică. Ei sunt primii agenţi civilizatori.

Artiştii nu înţeleg pe deplin ce fac. Nu au cum, dacă fac ceva realmente nou. Altfel, ar putea pur şi simplu să spună ce intenţionează şi cu asta am încheia povestea. N-ar mai avea nevoie să se exprime prin dans, muzică şi imagini. Dar ei sunt ghidaţi de sentiment, de intuiţie - de uşurinţa în a detecta tipare - şi toate astea sunt întruchipate, mai

degrabă decât formulate - cel puţin în fazele iniţiale. Când creează, artiştii depun eforturi, se luptă şi caută să rezolve o

problemă - poate chiar una pe care n-o înţeleg întru totul - şi se străduiesc să aducă ceva nou într-o lumină clară. Altfel nu ar fi decât nişte propagandişti care inversează procesul artistic, încercând să transforme în imagine şi artă ceva pe care deja îl pot formula, în scopul de a obţine o victorie retorică şi ideologică. Acesta este un mare păcat, să exploatezi superiorul în beneficiul inferiorului. Să subordonezi politicii arta şi literatura (sau să estompezi deliberat distincţia dintre ele) constituie o tactică totalitaristă.

Artiştii trebuie să se confrunte cu ceva pe care nu-l înţeleg, altfel ei nu mai sunt artişti. În schimb, sunt nişte prefăcuţi sau romantici (adesea nişte romantici rataţi), ori nişte narcisici sau actori (şi nu în sensul creativ). Când sunt autentici, este probabil să fie obsedaţi în mod specific şi distinct de intuiţia lor - posedaţi de ea, dispuşi să o urmeze chiar şi în faţa opoziţiei şi a unei probabilităţi copleşitoare de respingere, critică şi eşec practic şi financiar. Când au succes, ei fac lumea mai inteligibilă (uneori, înlocuind cu ceva nou şi mai bun un alt lucru care poate e „înţeles" mai bine, dar acum a devenit anacronic). Artiştii mută

necunoscutul mai aproape de lumea conştientă, socială şi articulată. Apoi oamenii se uită la acele opere de artă, urmăresc dramele şi ascultă poveştile şi încep să se lase modelaţi de ele, fără să ştie însă cum sau de ce. Iar oamenii găsesc în asta o mare valoare - una mai mare, poate,

decât în orice altceva. Există un motiv întemeiat pentru care cele mai scumpe artefacte din lume - cele care sunt literalmente sau aproape literalmente nepreţuite - sunt mari opere de artă.

Odată, am vizitat Muzeul de Artă Metropolitan din New York. Găzduia o colecţie de mari şi celebre picturi renascentiste - fiecare valorând sute de milioane de dolari, presupunând că ar fi fost vreodată scoase la vânzare. Zona în care erau expuse era un templu, un loc al divinului - pentru credincioşi şi atei deopotrivă. Era în cel mai scump şi prestigios muzeu, situat pe o proprietate imobiliară de cea mai bună calitate şi extrem de râvnită, într-un oraş care ar putea fi considerat cel mai activ şi cel mai interesant din lume. Colecţia fusese alcătuită

într-un lung[J] interval şi cu mare dificultate.[1] Galeria era înţesată de oameni, mulţi dintre ei ajunşi acolo în urma unei călătorii care ar putea fi considerată pe bună dreptate un pelerinaj.

M-am întrebat: „Ce e în mintea oamenilor ăstora, care au venit în acest loc, atât de atent îngrijit, după ce au străbătut distanţe atât de

mari pentru a se uita la aceste picturi? Şi cu ce cred ei că îi ajută această vizită la muzeu?" O pictură prezenta *Imaculata Concepţiune a Măriei,* o compoziţie strălucită. Maica Domnului se ridica la cer, într-o stare de beatitudine, înconjurată de o aureolă de nori, presărată cu feţe de heruvimi. Mulţi dintre cei adunaţi acolo priveau fermecaţi la lucrare. Mi-am zis: „Ei nu ştiu ce înseamnă pictura. Nu înţeleg semnificaţia simbolică a aureolei sau semnificaţia heruvimilor, ori ideea glorificării Fecioarei Maria. Iar Dumnezeu, la urma urmelor, e mort sau aşa spune povestea. De ce, cu toate astea, pictura îşi păstrează valoarea? De ce se află ea în această cameră, în această clădire, alături de toate celelalte picturi, în oraşul ăsta – păzite cu atenţie, ca să nu fie atinse? De ce pictura asta şi toate celelalte de-aici au o valoare inestimabilă şi sunt râvnite de cei care deja au totul? De ce sunt aceste creaţii depozitate cu atâta grijă într-un templu modern şi vizitate de oameni din toată lumea, ca şi cum ar fi o datorie, ba chiar ca şi cum ar fi un lucru dezirabil sau necesar?"

Noi tratam aceste obiecte ca şi cum ar fi sacre. Cel puţin asta sugerează acţiunile noastre în vecinătatea lor. Ne

uităm la ele cu ignoranţă şi minunare şi ne aducem aminte ceea ce am uitat; percepând, foarte vag, ceea ce nu mai putem să vedem (ceea ce, probabil, nu mai suntem dornici să vedem). Necunoscutul străluceşte prin producţiile marilor artişti într-o formă parţial articulată. Inefabilul care te **înfioară** începe să fie înţeles, dar îşi păstrează în bună măsură puterea terifiantă a transcendentei. Acesta e rolul artei şi acesta este rolul artiştilor. Nu e

de mirare că ţinem încuiate aceste producţii periculoase şi magice, că le aşezăm în locuri bine profilate şi separate de toate celelalte. Iar dacă o mare operă de artă este deteriorată oriunde, vestea se răspândeşte în lumea întreagă. Simţim că însăşi temelia culturii noastre este străbătută de o trepidaţie. Visul pe care se bazează realitatea noastră se zgâl- tâie şi se mişcă. Constatăm că devenim un pic debusolati.

0 SINGURĂ CAMERĂ

Locuiesc împreună cu soţia într-o jumătate de duplex, cu un living-room care nu poate fi mai mare decât 3,6 m x 3,6 m. Dar am muncit ca să facem acea cameră extrem de frumoasă, străduindu-ne să facem la fel

şi cu restul casei. în living-room erau atârnate de pereţi câteva picturi mari (cu siguranţă, nu pe gustul tuturor: lucrări realiste/impre- sioniste sovietice, unele ilustrând al Doilea Război Mondial, altele reprezentând triumful comunismului), precum şi o varietate de miniaturi cubiste şi lucrări sud-americane influenţate puternic de tradiţia băştinaşă. înainte de recentele lucrări de renovare, în camera de zi erau găzduite cel puţin 25 de picturi, inclusiv circa 15 lucrări mai mici (30 cm x 30 cm). Aveam chiar una – care amintea de o gravură medievală, deşi era pictată pe pânză – pe tavan, unde o prinsesem cu magneţi. Provenea dintr-o biserică din România. Cea mai mare avea 1,80 metri înălţime şi cam 2,4 metri lăţime. (Ştiu perfect de bine că adunarea tuturor acestor picturi într-un spaţiu atât de mic contrazice argumentul meu anterior legat de dedicarea unei camere sau chiar a unei clădiri întregi unei singure opere de artă, dar eu am o singură casă, aşa că aduc în apărarea mea argumentul necesităţii: dacă voiam să colecţionez picturi, ele trebuiau puse acolo unde aveam posibilitatea să le pun.) în restul casei, am folosit 36 de culori diferite şi o

varietate de luciuri pe pereţi şi pe plinte în toată clădirea – toate preluate dintr-o paletă care imita o pictură realistă de mari dimensiuni a unui triaj de cale ferată din Chicago (anii 1950), creată de acelaşi artist care ne-a ajutat să planificăm şi apoi să realizăm renovarea locuinţei.

Am cumpărat lucrările sovietice de pe eBay, de la nişte dealeri de vechituri din Ucraina, specializaţi în artefacte provenite din epoca sovietică. La un moment dat, aveam o reţea de circa 20 de oameni în Ucraina, care-mi trimiteau fotografii ale picturilor pe care le şterpeleau din ruinele birocraţiei sovietice. Majoritatea erau oribile. Dar unele erau uimitoare. De exemplu, am o minunată pictură înfăţişându-l pe Iuri Gagarin, primul om ajuns în spaţiu, stând în faţa unei rachete şi a unei instalaţii radar, şi alta din anii 1970, în care un soldat îi scrie mamei sale în faţa unui aparat de radio mare. E realmente ceva aparte să vezi evenimente relativ moderne comemorate în ulei de artişti talentati. (Sovieticii au menţinut o continuitate funcţională a academiilor lor fără întrerupere din secolul al XlX-lea şi, cu toate că s-au impus restricţii imense asupra a ceea ce putea fi produs, cei care treceau prin acele academii deveneau pictori foarte pricepuţi.)

în cele din urmă, picturile sovietice au pus stăpânire pe casa noastră. Majoritatea erau mici şi nebunesc de scumpe şi am cumpărat zeci

de asemenea lucrări. Epoca sovietică şi-a produs propriul impresionism, adesea înfăţişând peisaje, mai dure şi mai sălbatice decât versiunile clasice franceze, dar mult mai pe gustul meu şi amintindu-mi de locul în care am crescut, în vestul Canadei. în perioada în care le-am căutat, m-am expus unui număr de picturi mai mare, îmi place să cred decât oricine altcineva în istorie. Timp de cel puţin patru ani, începând din 2001, am scotocit pe eBay şi am vizualizat aproximativ o mie de picturi pe zi*, căutând în toate acele imagini una sau două care erau de calitate veritabilă. Cel mai adesea, era vorba de vreun peisaj rusesc sau sovietic care se vindea pe nimic - picturi mai bune decât am văzut vreodată în galeriile sau colecţiile muzeelor din Toronto. Le includeam într-o listă de obiecte de care eram interesat - o facilitate oferită de eBay -, le prin- tam, le întindeam pe podea şi apoi o rugam pe soţia mea, Tammy, să mă ajute să-mi restrâng gama de alegeri. Are ochi buni şi pregătire în domeniul artistic. Eliminam tot ce găseam a avea deficienţe şi cumpăram ce rămânea. Datorită acestui lucru, copiii mei au crescut înconjuraţi de artă şi în mod cert asta a lăsat urme. Multe dintre picturile mele se află acum în locuinţele

lor. (Ei au avut tendinţa să evite propaganda politică vădit sovietică, pe când care eu eram mai interesat de acest aspect datorită importanţei sale istorice şi din cauza războiului continuu care se desfăşura, pe pânzele pictate, între artă, consecinţă a talentului incontestabil al pictorului, şi propaganda pe care arta era condamnată să o slujească. Pot să vă spun că lumina artei răzbate prin propagandă pe măsură ce trec anii. Acesta e un lucru foarte interesant de observat.)

Cam tot în acea perioadă, am încercat să-mi înfrumuseţez şi cabinetul de la universitate. După ce am fost transferat dîntr-un birou în care investisem ceva muncă, acelaşi artist care m-a ajutat să-mi redecorez interiorul locuinţei (şi de la care am cumpărat, de asemenea, multe picturi de mari dimensiuni, care şi ele sunt expuse în casa noastră) a încercat să mă ajute să-mi transform noua catastrofă de birou, o mizerie cu aspect industrial din anii 1970, cu iluminat fluorescent, cu ferestre etanşeizate, în ceva în care un om cu mintea cât de cât întreagă

* Aşadar, 1000 de imagini de picturi x 300 zile pe an x 4 = 1,2 milioane

de picturi. Ăsta trebuie să fie un soi de record (nu că ar conta, dar e amuzant când te gândeşti), în primul rând pentru că nu cred că ai fi putut să vezi atât de multe picturi înainte ca tehnologia internetului să facă posibilă apariţia bazelor de date uriaşe.[3]

I jomH.mi să poată sta timp de treizeci de ani fără să vrea să moară. Membrilor corpului profesoral le era interzis să aducă vreo modificare substanţială acestor spaţii, ca urmare a cerinţelor sindicatelor (sau a felului în care administraţia interpreta acele cerinţe). Din acest motiv, eu şi prietenul meu artist am pus la cale un plan alternativ.

Am decis să inserăm în bolţari nişte cârlige masive, nichelate, în perechi amplasate la circa 1,20 metri distanţă, cam la 2,10 metri înălţime, şi de ele să atârnăm plăci fibrolemnoase cu grosimea de 2 centimetri, lăcuite şi şmirgheluite şi cu furnir vişiniu pe una dintre feţe. Şi iată, un birou lambrisat realizat cu costul a opt plăci de placaj de câte 75 de dolari bucata, plus ceva muncă. Urma să instalăm toate astea într-un weekend, când nu era nimeni prin preajmă. Apoi am plănuit să vopsim tavanele false (cu atenţie, căci azbestul stătea la pândă deasupra plăcilor din care era alcătuit tavanul). Iadul e un loc al tavanelor false, al grătarelor de ventilaţie ruginite şi al lămpilor fluorescente. Urâţenia dezolantă, aspectul mohorât şi atmosfera deprimantă generate de aceste elemente de economisire a costurilor energetice suprimă creativitatea într-o măsură semnificativă, făcând inutile economiile obţinute prin aplicarea celor mai ieftine trucuri arhitecturale şi a celui mai cadaveric iluminat. Sub lămpile fluorescente, oricine capătă o paloare mortuară. Scump la

tărâţe şi ieftin la făină, într-adevăr.

Urma să vopsim tavanul cu o vopsea numită „lovitură de ciocan", care, după ce se usucă, arată ca un metal bătut cu... ciocanul. Asta ar fi transformat estetica inevitabil industrială, care poate fi atrăgătoare dacă este gestionată înţelept, în ceva serios şi unic. De asemenea, se putea realiza cu costuri minime. Un covor bun, poate unul persan (de asemenea, foarte ieftin pe eBay), nişte draperii rezonabile de bună calitate şi o masă de scris cu aspect industrial: un weekend de muncă în secret şi un birou pe care o persoană civilizată îl putea locui fără resentimente şi fără dispreţ faţă de sine.

Dar am comis o eroare fatală. Am vorbit despre planurile mele cu unul dintre administratorii principali ai Facultăţii de Psihologie. Discutasem anterior cu ea despre urâţenia desăvârşită a etajului pe care îl ocupa facultatea noastră şi despre starea deplorabilă a tuturor birourilor şi rămăsesem cu impresia că stabilisem un consens potrivit căruia o ameliorare a situaţiei ar fi fost justificată. Am presupus că era de acord. Ba chiar discutaserăm despre transformarea biroului ei de pe

colţ. Am început să-i vorbesc entuziasmat despre intenţiile mele. în loc să se arate încântată, a părut nemulţumită şi mi-a spus pe neaşteptate: „Nu poţi să faci aşa ceva!" Am clătinat din cap, incredul, şi mi-am zis: „Ce? Adică, eu vreau să fac dintr-o oribilitate sinistră ceva mai bun, intr-un timp scurt, fără să deranjez pe nimeni şi fără să cer, practic, vreun ban, iar răspunsul tău e «Nu poţi să faci aşa ceva!»?" Am spus: „Ce vrei să spui?" Mi-a zis: „Păi, dacă faci asta, toţi or să vrea să facă la fel". Patru răspunsuri mi-au trecut fulgerător prin minte. Unu: „Nu, n-or să vrea". Doi: „Oricine *poate* să facă la fel, pentru că ar fi teribil de ieftin". Trei: „Am crezut că suntem adulţi întregi la minte, care au o conversaţie productivă despre ameliorarea unui aspect important într-o universitate, dar, de fapt, suntem nişte copii care se ciorovăiesc în curtea grădiniţei". Patru: „Am crezut că stau de vorbă cu o persoană rezonabilă şi sănătoasă la cap, dar e clar că m-am înşelat". A încheiat conversaţia cu o ameninţare directă: „Nu-mi forţa mâna". Prostul de mine. Am cerut voie. (De fapt, nu-i chiar aşa: am încercat să comunic ceva motivant, frumos şi entuziasmant. Dar totul s-a redus la un joc de putere.) Totuşi, nu i-am

împărtăşit niciunul dintre cele patru răspunsuri ale mele - deşi m-am abţinut cu greu să nu i le trântesc în faţă pe toate patru - şi imediat mi-am recalibrat strategia.

Eu şi prietenul meu artist eram deja mai mult decât familiarizaţi cu nebunia şi intransigenţa esenţiale ale birocraţiilor de nivel mediu, aşa că deja ne gândiserăm la un plan de rezervă mai puţin expansiv. Acesta presupunea o zugrăveală atent făcută (în locul lambriurilor, care ar fi fost de preferat), cu ceva tuşe de accent acolo unde era posibil, şi asortarea covoarelor şi draperiilor. Tot am fost nevoit să mă lupt cu administraţia ca să obţin exact culorile pe care le alesesem (care se potriveau cu tenta industrială a biroului), dar am câştigat acea bătălie. Planul de rezervă nu era la fel de bun ca planul principal, dar tot era cu mult mai bun decât un *statu-quo,* Ulterior, am adăugat un tavan fals cu aspect de cupru, utilizând plăci uşoare din plastic adeziv care imitau destul de bine metalul decorativ, am agăţat pe pereţi câteva picturi şi am adăugat câteva statui potrivite cu atmosfera. Studenţii, colegii şi vizitatorii intră şi rămân cu gura căscată. Biroul meu este un loc al creativităţii şi frumuseţii - nu o nenorocită de fabrică oribilă, cu lumină

fluorescentă. Vizitatorii sunt mai întâi surprinşi, apoi se relaxează şi devin încântaţi.

Nu mult după aceea, am descoperit că cei din conducerea facultăţii îi aduceau acum pe noii angajaţi în biroul meu ca să le arate ce gen de libertate creativă era posibilă la Universitatea din Toronto. Mi s-a părut că asta era de un comic nebun. M-am gândit mult timp la toate acestea. Rezistenţa pe care am întâmpinat-o fusese ceva de neînţeles. M-am întrebat: „Dumnezeule, oamenii par să se teamă de ceea ce fac în biroul ăsta. Poate că au un motiv – unul important – pe care eu nu-l înţeleg". Apoi am dat peste o poveste relatată de biologul Robert Sapolsky, despre antilopele gnu.[5] Antilopele gnu sunt animale de turmă şi sunt foarte dificil de distins una de alta (poate nu de către alte antilope gnu, dar cu siguranţă de cei care doresc să le studieze). Se amestecă între ele. La un moment dat în trecut, asta a fost o problemă serioasă pentru biologii care trebuiau să observe animalele individuale suficient timp ca să tragă nişte concluzii cu privire la comportamentul lor. Urmăreau o astfel de antilopă, îşi mutau privirea o clipă ca să-şi noteze ceva şi, când ridicau din nou privirea, nu mai reuşeau să localizeze acelaşi animal.

în cele din urmă, s-au oprit asupra unei soluţii potenţiale.

S-au apropiat de turmă într-un Jeep, înarmaţi cu o găleată cu vopsea roşie şi o prăjină cu o cârpă pe ea. Astfel, marcau o pată roşie pe una din pulpele antilopei. Acum puteau să urmărească activităţile respectivului animal şi, sperau ei, să afle ceva nou despre comportamentul antilopei. Dar ghiciţi ce i s-a întâmplat antilopei care acum se deosebea de restul turmei? Prădătoarele, mereu la pândă în preajma turmei, au doborât-o. Leii – un pericol major pentru antilopele gnu – nu pot să doboare o anumită antilopă decât dacă o identifică. Nu pot vâna o pată alcătuită din animale de turmă imposibil de diferenţiat. Nu pot urmări câte patru antilope deodată. Trebuie să-şi organizeze vânătoarea în jurul unui exemplar identificabil. Astfel, când leii atacă puii sau animalele care şchioapătă, nu îi selectează pe cei slabi, într-un fel de etalare naturală a unui altruism benefic. Ar prefera să se ospăteze dintr-o antilopă frumoasă, sănătoasă, delicioasă şi suculentă în locul uneia care e mică, bătrână sau bolnavă. Dar trebuie să-şi poată identifica prada. Care este morala poveştii? Colorează-te, ieşi în evidenţă, şi leii te vor doborî. Iar leii stau mereu la pândă.

Capul plecat sabia nu-l taie. Multe, multe culturi au o zicală ca asta. Versiunea din Marea Britanie? „Macul care creşte mai înalt

decât restul este primul care va fi tăiat de seceră." în japoneză: „Cuiul care se înalţă deasupra celorlalte este primul lovit de ciocan". Această observaţie nu e lipsită de importanţă, de unde şi larga ei răspândire. Demersul artistic, creativ reprezintă un mare risc, în vreme ce probabilitatea unui beneficiu este scăzută. Dar probabilitatea unui beneficiu excepţional de ridicat există totuşi, iar demersul creativ, deşi periculos şi improbabil de a fi încununat de succes, este totodată absolut vital pentru transformarea care ne permite să ne păstrăm temelia. Totul se schimbă. Tradiţionalismul pur este condamnat tocmai din acest motiv. Avem nevoie de nou, fie şi numai pentru a ne păstra poziţia. Şi avem nevoie să vedem lucrurile faţă de care am devenit orbi, tocmai din cauza specializării noastre, astfel încât să nu pierdem legătura cu împărăţia Domnului şi să nu ne stingem în plictiseală, lipsă de interes, aroganţă, orbire faţă de frumos şi cinism (care e letal pentru suflet), în plus,

suntem biete animale neajutorate, care se tem şi caută să se protejeze de prădătoare, ascunzându-se şi camuflându-se, sau suntem fiinţe umane?

[1]
Oamenii sunt adesea deranjaţi de arta abstractă sau de arta care pare să se dedice producerii de reacţii negative, cum ar fi dezgustul sau oroarea, doar de dragul de a şoca. Am un imens respect pentru idealurile frumuseţii tradiţionale şi, prin urmare, nutresc o anumită înţelegere pentru acest gen de reacţii. în plus, nu mă îndoiesc aproape deloc că cei care pur şi simplu dispreţuiesc tradiţia îşi maschează acest sentiment în spatele unor pretenţii artistice. în tot cazul, trecerea timpului diferenţiază opera cu adevărat inspirată de cea frauduloasă, chiar dacă imperfect, iar ceea ce nu are importanţă crucială este în general lăsat în urmă. E uşor, totodată, de comis eroarea opusă, anume să crezi că arta trebuie să fie drăguţă şi apreciată cu uşurinţă, fără muncă şi fără provocare; că trebuie să fie decorativă; că trebuie să se

asorteze cu mobila din living-room. Dar arta nu e o simplă decorare. Aceasta este mai degrabă atitudinea unui începător naiv sau a cuiva care nu va lăsa spaima provocată de artă să îi permită să progreseze şi să înveţe.

Arta înseamnă explorare. Artiştii îi antrenează pe oameni să vadă. Majoritatea celor care au beneficiat cât de cât de expunere la artă consideră acum opera impresioniştilor, de exemplu, ca fiind în acelaşi timp evident de frumoasă şi relativ tradiţională. Asta nu e puţin lucru pentru că noi acum percepem cu toţii lumea, cel puţin în parte, în maniera în care reuşeau s-o facă doar impresioniştii din a doua jumătate a secolului al XlX-lea. Şi nu avem cum să nu facem asta, pentru că estetica impresionistă a saturat totul: reclame, filme, afişe populare, cărţi de benzi desenate, fotografii - toate formele de artă vizuală. Acum vedem cu toţii frumuseţea luminii pe care numai impresioniştii o puteau percepe cândva. Ei ne-au învăţat asta. Dar când impresioniştii şi-au expus prima oară picturile - în *Le Salon des Refuses* din 1863, pentru că Salonul tradiţional de la Paris îi respinsese -, lucrările au fost întâmpinate cu râsete şi dispreţ. Ideea de a percepe lumea în acel fel (în esenţă, acordând o atenţie deosebită luminii şi nu formei) era atât de radicală, încât îi făcea pe oameni să aibă răbufniri emoţionale.

Adesea sunt frapat de cât de comuni au devenit până şi tropii cubismului, mult mai extrem şi mai straniu în unele privinţe decât impresionismul, care au devenit parte integrantă din jargonul nostru vizual. Am văzut chipurile multidimensionale, dar aplatizate ale genului până şi în cărţile de benzi desenate. Acelaşi lucru este valabil şi pentru

suprarealism, care a fost integrat în cultura de masă aproape până la punctul de a deveni clişeu. Merită să repetăm: artiştii îi învaţă pe oameni să vadă. Este foarte greu să percepi lumea şi suntem foarte norocoşi să avem genii care ne învaţă cum să o facem, pentru a ne reconecta la ceea ce am pierdut şi pentru a ne lumina în privinţa lumii. Tocmai din aceste motive psihologice, replici ca acelea ale lui Hristos pot fi luate în considerare cu folos:

> în ceasul acela, s-au apropiat ucenicii de Iisus şi l-au zis: Cine, oare, este mai mare în împărăţia cerurilor?
>
> Şi chemând la Sine un prunc, l-a pus în mijlocul lor,
>
> Şi a zis: Adevărat zic vouă: De nu vă veţi întoarce şi nu veţi fi precum pruncii, nu veţi intra în împărăţia cerurilor. (Matei 18:1-3)

Frumuseţea te readuce la ceea ce ai pierdut. Frumuseţea îţi reaminteşte de ceea ce rămâne veşnic imun la cinism. Frumuseţea te atrage

într-o manieră care îți redresează tinta. Sunt multe lucruri care fac viaţa să merite a fi trăită: iubirea, jocul, curajul, recunoştinţa, munca, prietenia, adevărul, graţia, speranţa, virtutea şi responsabilitatea. Dar frumuseţea se numără printre cele mai nobile dintre acestea.

Odată lucirile erau ardoare,
Iar acum sunt şterse pentru totdeauna din ochi,
Dar, deşi nimic nu poate-ntoarce vremea Splendorii
în iarbă şi-a gloriei în floare, Nu ne vom întrista, ci
vom găsi Puterea în ceea ce rămâne înapoi;
în mângâierea elementară
A ceea ce a fost mereu şi veşnic poartâ-altoi; în
gândurile liniştitoare ce izvorăsc Din suferinţă
omenească;
În credinţa care trece dincolo de moarte, La
vremea-n care înţelepciunea-o sd se *nască.*

- William Wordsworth, „Odă: Notificări despre nemurire prin rememorarea fragedei pruncii”*

încearcă să faci o cameră din casa ta să arate cât mai frumoasă cu putinţă.

* Traducere de loan Radu Văcărescu, publicată în revista *Euphorion,* 29 octombrie 2020. (N.L)

Inca te supara, noteaza-le atent și complet

ZIUA DE IERI S-A DESPĂRŢITOARE DEŢINE? !

Imaginează-ţi că ai făcut ceva groaznic în trecut, Ai trădat sau ai rănit oameni într-o manieră realmente vătămătoare. Le-ai murdărit reputaţia cu bârfe şi insinuări. Ţi-ai asumat meritul pentru munca lor. I-ai jefuit material sau spiritual. I-ai înşelat. Sau imaginează-ţi, în schimb, că ai fost ţinta unor

astfel de gesturi – şi să mai presupunem că ai devenit îndeajuns de înţelept ca să încerci să eviţi repetarea experienţei. în ambele circumstanţe (ca făptuitor şi ca victimă), evenimentele propriu-zise şi amintirile asociate evocă teamă, vinovăţie şi ruşine. De ce?

în primul caz, te-ai trădat pe tine însuţi. Nu ai jucat cum se cuvine jocul pe termen mediu şi lung şi suferi consecinţele. Nu eşti genul de persoană pe care alţii ar alege s-o aibă în preajma lor. S-ar putea ca nici măcar tu să nu te mai suporţi. în al doilea caz, cineva s-a purtat urât cu tine. Totuşi, într-un anumit sens real, nu contează dacă ai suferit din cauza trădării de sine sau a loviturilor din partea altora. Ce contează este faptul că nu doreşti repetarea acelor fapte.

Acum, dacă rememorezi acea amintire ori dacă aceasta revine nepoftită, însoţită de teroare, ruşine şi vinovăţie, asta

înseamnă ceva anume. înseamnă că ai căzut într-o gaură – o groapă, mai exact – sau ai fost împins acolo. Şi asta nu e bine. Dar ce e mai rău e că nu ştii

de ce. Poate că te-ai încrezut prea uşor în alţi oameni. Poate că ai fost prea naiv. Poate că ai fost orb în mod deliberat. Poate că te-ai întâlnit cu reaua-voinţă veritabilă, din partea altcuiva sau a ta însuţi (iar asta e situaţia cea mai rea şi una extrem de greu de depăşit). Dar, la un anumit nivel al analizei, dacă ai căzut sau ai fost împins are puţină importanţă pentru sistemele emoţionale care au apărut în cursul evoluţiei şi acum au rolul de a te proteja. Acestea sunt interesate de un singur lucru: ca tu să nu repeţi o greşeală.

Alarmele activate de acele sisteme se bazează pe frică (ăsta e un termen prea slab - pe teroare am putea zice, ca să fim mai exacţi, pe genul de teroare care nu e limitată nici de timp, nici de loc), şi singurul lucru de care le pasă este să-ţi readucă aminte de pericolul încă existent. O parte a realităţii, una primejdioasă, a rămas necartografiată, se vede vag, cu detalii insuficiente - şi la fel şi o parte din tine. Nu eşti suficient de abil, vigilent, periculos, precaut, înţelept sau binevoitor - cine ştie? -, astfel încât sistemele defensive declanşate de teroare să aibă încredere în capacitatea ta de a-ţi găsi drumul cu succes prin acelaşi labirint în care te-ai mai împotmolit în trecut.

învaţă din trecut. Sau repetă-i ororile, în imaginaţie, la nesfârşit, în mod frecvent, oamenii nu îşi refulează adânc lucrurile groaznice care li s-au întâmplat în trecut; mai degrabă ei refuză să reflec-

teze asupra lor, alungându-le din mintea lor sau ocupându-şi timpul cu alte activităţi. Au motivele lor. Şi uneori oamenii traumatizaţi par să fie literalmente incapabili să înţeleagă ce li s-a întâmplat. Copiilor abuzaţi, de exemplu, le-ar putea fi extrem de dificil, spre imposibil chiar, să genereze o viziune despre lume îndeajuns de sofisticată (din perspectivă filosofică) pentru a cuprinde întregul spectru al motivaţiei umane. Ei pur şi simplu nu pot înţelege de ce cineva ar putea să-i chinuie fizic sau să-i abuzeze sexual. Dacă sunt foarte mici, s-ar putea să nici nu înţeleagă explicit ce se întâmplă. înţelegerea unor asemenea chestiuni este excepţional de dificilă, chiar şi pentru adulţi. Dar într-un sens nefericit şi posibil nedrept, acest aspect nu contează. Atât refuzul acelor amintiri, cât şi incapacitatea de a le procesa lasă în memorie o zonă geografică neexplorată, dar activă şi plină de pericole. Este un truism psihologic să spui că un lucru suficient de ameninţător sau dăunător, odată întâlnit, nu poate fi uitat câtă vreme el nu a fost înţeles.[1]

Că să ne orientăm în lume, trebuie să ştim unde suntem şi încotro mergem. Unde suntem: la modul optim, acest concept trebuie să includă o relatare completă a experienţei noastre în ceea ce priveşte lumea până în prezent. Dacă nu ştii ce drumuri ai traversat, este dificil să calculezi unde te afli. încotro mergem: asta este proiecţia idealului nostru suprem – în niciun caz nu e o simplă chestiune de, să zicem, realizare, dragoste, bogăţie sau putere, ci dezvoltarea caracterului face mai probabile toate rezultatele favorabile şi mai puţin probabile pe cele nefavorabile. Cartografiem lumea pentru a ne muta din locul în care ne aflăm – din punctul A – în locul în care mergem – în punctul B. Folosim harta ca să ne călăuzească deplasarea şi, de-a lungul drumului, întâlnim succese şi obstacole.

Succesele ne întăresc încrederea de sine şi în acelaşi timp sunt însufleţitoare. Nu numai că ne mişcăm spre ţelul nostru suprem, dar părem a face asta aşa cum trebuie (şi, în consecinţă, nu doar că mergem înainte, dar ne şi validăm harta). Prin contrast, obstacolele şi eşecurile provoacă anxietate, depresie şi suferinţe. Ele ne indică ignoranţa noastră profundă. Ne arată că nu înţelegem cu suficientă

profunzime unde am fost, unde suntem sau încotro mergem. Ele ne arată că un lucru pe care l-am clădit din greu şi pe care dorim mai presus de toate să-l protejăm este defect – într-o măsură gravă şi nu pe deplin înţeleasă.

Trebuie să rememorăm experienţele şi să extragem din ele morala. Altfel, rămânem cantonaţi în trecut, chinuiţi de reminiscenţe, torturaţi de conştiinţă, cinici pentru pierderea a ceea ce am fi putut să fim, neiertători faţă de noi înşine şi incapabili să acceptăm provocările şi tragediile cu care ne confruntăm. Trebuie să rememorăm tot ceea ce ţine de noi sau, altfel, vom suferi direct proporţional cu gradul nostru de ignoranţă şi de evitare. Trebuie să adunăm din trecut toate lucrurile pe care le-am evitat. Trebuie să reactivăm toate oportunităţile irosite. Trebuie să ne căim pentru că am ratat ţinta, să reflectăm la erorile noastre, să obţinem acum ceea ce ar fi trebuit să obţinem atunci şi să ne regăsim pe noi înşine. Şi nu spun că asta este întotdeauna posibil. Am văzut oameni atât de rătăciţi, încât nu le mai rămăsese suficientă scânteie pentru a supravieţui. Persoana din prezent fusese redusă la un stadiu prea insignifiant pentru a se mai putea confrunta, în starea curentă, cu ceea ce a fost

evitat de către un sine mai sănătos în trecut.

Iar cinismul în privinţa viitorului oferă raţionalizări pentru evitare şi înşelăciune. Acesta este infernul şi nu există limite pentru adâncimea sa. Umilinţa necesară pentru ieşirea dintr-un asemenea infern este în proporţie exactă cu amploarea erorilor neasumate ale trecutului. Iar asta este suficient pentru a provoca un fior pe şira spinării oricui este măcar parţial conştient. După cum se pare, nu avem voie să evităm responsabilitatea materializării potenţialului nostru. Iar dacă am comis o greşeală în trecut şi am lăsat nemanifestat ceea ce ar putea fi – indiferent de motiv atunci plătim preţul pentru asta prin incapacitatea de a uita şi prin emoţiile generate de mustrările de conştiinţă faţă de purtările urâte din trecut.

Imaginează-ţi că atunci când eşti foarte tânăr, harta lumii pe care o foloseşti ca să-ţi călăuzească şinele imatur este destul de imprecisă (lucru de înţeles, ţinând cont de vârstă), este asemenea desenului unei case făcut de un copil: întotdeauna drept şi centrat, înfăţişând numai faţada; întotdeauna (sau aproape întotdeauna) cu o uşă şi două ferestre; întotdeauna cu un pătrat pentru zidul exterior şi

un triunghi pentru acoperiş; întotdeauna cu un horn din care iese fum (ceea ce este o surpriză, pentru că hornurile cu fum nu mai sunt atât de răspândite acum). Soarele străluceşte cu putere - un cerc din care emană raze. Sunt şi câteva flori - câte o linie cu o floare schiţată în vârf şi cu două

frunze la jumătatea „tijelor". Este o reprezentare de rezoluţie foarte scăzută a unei case. Este mai mult o hieroglifă decât un desen, mai mult concept decât o schiţă realistă, Este ceva care reprezintă ideea de casă sau poate de locuinţă, generic, asemenea cuvintelor „casă" sau „locuinţă". Cu toate acestea, este aproape întotdeauna suficient. Copilul care a făcut desenul ştie că este o casă, iar ceilalţi copii şi adul- ţii care văd imaginea ştiu că e o casă. Desenul are efectul scontat. îşi atinge scopul. Este o hartă îndeajuns de bună.

Dar mult prea adesea în case au loc evenimente înspăimântătoare. Acestea nu sunt atât de uşor de reprezentat. Poate că în casă sunt adulţi - părinţi, bunici, unchi sau mătuşi - care spun lucruri ca: „Niciodată, dar niciodată să nu vorbeşti cu cineva despre ce se întâmplă aici". Câteva pătrate, un triunghi, câteva flori şi imaginea unui soare binevoitor oferă doar o reprezentare inadecvată a ororilor care caracterizează o astfel de locuinţă. Poate că ceea ce se întâmplă în interiorul casei este mai presus de ceea ce poate fi tolerat şi înţeles.

Dar cum poate fi ceva terifiant mai presus de înţelegere? Cum pot să existe traume fără să fie înţelese? Nu este înţelegerea, într-un sens, o precondiţie a experienţei înseşi? Toate acestea sunt mistere mari. Dar nu totul este experimentat la acelaşi nivel de conceptualizare. Cu toţii am fost împietriţi de necunoscut, cu toate că asta pare o contradicţie în termeni. Dar corpul ştie ceea ce mintea încă nu înţelege. Şi îsi aminteşte. Şi porunceşte ca lucrurile să fie înţelese. Şi nu ai cum să scapi de această poruncă. Dacă ni se întâmplă ceva sau, poate mai rău, dacă suntem angajaţi într-un act care ne încremeneşte de teroare sau ne îngreţoşează să ni-l amintim, soarta implacabilă ne obligă să transformăm oroarea brută în înţelegere, altfel suferim consecinţele.

SĂ NU CAZI DE DOUĂ ORI ÎN ACEEAŞI GROAPĂ[1]

Am avut o clientă care, aproape imediat după ce ne-am cunoscut, a început să-mi vorbească despre abuzurile

sexuale suferite în copilărie din partea unui văr mai vârstnic, care locuia în aceeaşi casă. Când îşi relata experienţele, ochii i se umpleau de lacrimi şi era cuprinsă de supărare. Am întrebat-o câţi ani avea când a avut loc abuzul. Mi-a spus că patru. L-a descris pe agresor ca fiind mult mai mare, mai puternic şi mai vârstnic decât ea. Mi-am lăsat imaginaţia să zburde în timp ce vorbea, făcând supoziţii despre care credeam (sau fantezia mea presupunea) că erau justificate de natura descrierii sale. Astfel, mi-am închipuit maşinaţiunile abjecte, sadice şi criminale ale unui adolescent întârziat sau adult tânăr. Apoi am întrebat-o ce diferenţă de vârstă era între ea şi persecutorul ei. Mi-a răspuns: „Doi ani. Era cu doi ani mai mare decât mine". Asta a venit ca o surpriză reală. Mi-a schimbat aproape complet imaginea din minte.

I-am povestit ce îmi imaginasem, pentru că voiam să ştie ce supoziţii formulasem în timp ce ea îmi relata tărăşenia. Apoi am spus: „Ştii, acum sunteţi toţi adulţi şi încă de multă vreme. Dar tu mi-ai spus povestea ta în acelaşi fel în care mi-ai fi relatat-o când aveai patru ani, când molestările încă aveau loc sau cel puţin cu multe dintre emoţiile de care ai

avut parte atunci. Şi nu încape nicio îndoială că ţi-l amin-teşti pe vărul tău ca fiind mult mai mare, mai puternic şi mai vârstnic

decât tine. La urma urmei, un copil de şase ani este o dată şi jumătate mai vârstnic ca unul de patru ani şi, din perspectiva copilului mai mic, poate să aducă mai mult cu un adult. Dar vărul tău avea şase ani, aproape la fel de copil ca şi tine. Aşa că îţi propun un alt mod de a te gândi la ceea ce s-a întâmplat. Mai întâi, aminteşte-ţi de copiii de şase ani cu care acum eşti familiarizată. Ştii că sunt încă imaturi şi nu pot fi făcuţi responsabili pentru acţiunile lor asemenea adulţilor, cu toate că s-ar putea să nu fie cu totul inocenţi. Nu încerc să minimalizez gravitatea a ceea ce ţi s-a întâmplat şi nu pun la îndoială intensitatea emoţiilor tale. Dar te rog să reconsideri situaţia ca şi cum ai fi devenit conştientă de faptul că s-a întâmplat între doi copii pe care în prezent îi cunoşti. Copiii sunt curioşi. Se joacă de-a doctorul. Iar dacă adulţii din preajma lor nu le acordă o atenţie adecvată, asemenea jocuri pot să scape de sub control. Ar fi posibil să te gândeşti că nu ai fost molestată de o forţă copleşitoare şi răuvoitoare aşa cum s-ar întâmpla dacă ai fi violată acum? Poate că, în schimb, tu şi vărul tău aţi fost doar nişte copii insuficient supravegheaţi".

într-un mod important, amintirile pe care le-a reţinut cu privire la experienţele copilăriei nu s-au modificat odată cu maturizarea. încă mai resimţea teroarea copilului de patru ani, neajutorat, în mâinile cuiva suficient de vârstnic pentru a fi perceput ca un adult. Dar şinele

ei de 27 de ani avea nevoie să-şi actualizeze acea amintire. Acum, acel risc de a fi abuzată nu mai exista. Şi pentru ea a fost o mare uşurare să recadreze ceea ce se întâmplase. Acum putea să o considere ca o consecinţă potenţială a curiozităţii nerestrictionate de atentia adultilor. Asta i-a schimbat viziunea despre vărul ei, despre situaţie şi despre sine. Putea acum să vadă evenimentul din perspectiva unui adult. Fapt care a eliberat-o de o mare parte din teroarea şi ruşinea încă asociate cu amintirile şi a făcut asta cu o rapiditate remarcabilă. Şi-a confruntat ororile trecutului în mod voluntar, găsind o explicaţie cauzală care era mult mai puţin traumatică: în noua perspectivă vărul ei nu mai era un răufăcător puternic, răuvoitor, iar ea o victimă inevitabil nefericită a unei asemenea forte. Toată această transformare a avut loc într-o singură şedinţă. Atât de mare poate fi puterea poveştii care înconjoară evenimentele groaznice din trecutul nostru.

Această experienţă m-a lăsat cu o profundă dilemă filosofică. Amintirile pe care clienta mea le-a adus în cabinetul meu rămăseseră

neschimbate vreme de decenii. Amintirile cu care a plecat de la mine erau profund modificate. Atunci, care dintre ele erau reale? S-ar putea argumenta cu uşurinţă că povestea ei originală era mai exactă. în definitiv, era o amprentă directă lăsată pe cartea deschisă a minţii unui copil de patru ani. Nu fusese modificată (şi, prin urmare, schimbată) de niciuna dintre intervenţiile terapeutice anterioare. Atunci, nu era aceasta amintirea autentică? Dar este la fel de adevărat că un eveniment care înseamnă un lucru într-o zi poate ajunge să însemne cu totul altceva în altă zi. E oare atât de neobişnuit pentru noi să înţelegem mai bine ceea ce a motivat comportamentul altfel inexplicabil al părinţilor noştri atunci când, de exemplu, noi înşine devenim părinţi? Şi care amintire e mai exactă: imaginea parţială a motivaţiei adultului pe care o reţinem în calitate de copii sau rememorările revizuite pe care maturitatea le face posibile? Dacă acestea din urmă se vădesc a fi mai exacte – lucru cât

se poate de rezonabil (şi cu siguranţă aşa i s-a părut şi clientei mele) cum se face că o amintire modificată poate deveni mai exactă decât una care îşi menţine configuraţia originală? îmi amintesc de un alt client ale cărui amintiri frapante l-au schimbat profund. Amintirile lui erau învăluite mult mai profund în mister, iar procesul de aducere aminte a fost, în cazul lui, de un tip mai lent, mai surprinzător şi mai improbabil. Era un afro-american tânăr, gay, care suferea de un set de simptome mentale şi fizice incomprehensibile. De curând, un psihiatru îl diagnosticase cu schizofrenie, dar mătuşa lui, care îl dusese la spital pentru evaluare, credea că timpul petrecut pentru evaluarea nepotului ei fusese insuficient. M-a contactat pentru o a doua opinie şi l-a adus la cabinetul meu. L-am văzut singur.

Era timid şi rezervat, dar îmbrăcat îngrijit şi atent, şi părea să fie destul de atent când am început să-i reconstitui

istoricul. Mai mult, purta ochelari – şi aceştia erau bine îngrijiţi, fără bandă adezivă pe ramă sau pe braţe, şi cu lentile perfect curate. Pentru mine, toate aceste informaţii erau relevante. Schizofrenicii îşi pierd capacitatea de a se monitoriza în mod efectiv, aşa încât îmbrăcămintea neîngrijită

şi ochelarii deterioraţi - în special cu lentile foarte murdare - sunt caracteristici grăitoare (nu invariabil: cei care nu stau foarte bine la capitolul ochelari curaţi nu trebuie să se simtă neapărat vizaţi). În orice caz, avea şi un job cu orar complet de o complexitate rezonabilă (o altă raritate la cineva cu schizofrenie) şi putea să poarte o conversaţie fără nicio problemă, în afară de semnele de timiditate. L-am acceptat drept client şi am început să ne întâlnim cu regularitate.

A trebuit să-l văd de câteva ori înainte de a reuşi să determin de ce J psihiatrul îl diagnosticase cu o tulburare atât de gravă. A început prin a-mi spune că în ultimii patru ani suferise de depresie şi anxietate. Nu era nimic deosebit de neobişnuit în asta. Simptomele i-au apărut în urma unei certe serioase cu prietenul său şi a ruperii permanente a relaţiei lor, care durase câţiva ani. Nici aici nu era nimic neobişnuit. Cei doi trăiseră împreună. Parteneriatul lor fusese important pentru el - emoţional şi practic -, iar disoluţia unei relaţii intime provoacă în majoritatea cazurilor nefericire şi

confuzie, şi poate declanşa anxietate şi depresie mai severe şi mai durabile la persoanele predispuse spre aşa ceva. Totuşi, durata era neobişnuită. De obicei, oamenii reuşesc să adune cioburile şi să meargă mai departe în mai puţin de un an. Nu e o regulă bătută în cuie, dar patru ani e deja mult. Asta mi-a stârnit curiozitatea. De asemenea, mi-a mai mărturisit ceva ieşit din

comun. Mi-a spus că, în fiecare noapte, când încerca să doarmă, corpul îi era cuprins de mişcări stranii, convulsive. îşi contorsiona trupul în poziţie fetală şi-şi încrucişa braţele peste faţă. Apoi se relaxa, după care imediat mişcările se repetau. Fenomenul continua aşa ore în şir. Pe lângă faptul că era îngrijorător din cauza naturii sale incomprehensibile, îi afecta foarte tare somnul. Acest lucru s-a întâmplat cam în aceeaşi perioadă în care s-au manifestat anxietatea şi depresia, iar somnul deficitar, dacă nu mişcările în sine, a fost un factor agravant. L-am întrebat ce credea că se întâmplă. Mi-a spus, râzând: „Familia mea crede că sunt posedat şi nu sunt sigur că se înşală".

Trecutul familial al clientului meu era întru câtva neobişnuit. Părinţii săi, imigranţi în Canada din sudul Statelor Unite, erau needucaţi într-o măsură considerabilă, foarte superstiţioşi şi religioşi, şi aparent serioşi în convingerea lor că spiritele puseseră stăpânire pe fiul lor. L-am întrebat: „Cumva, întâmplător, i-ai spus psihiatrului despre faptul că eşti posedat?" Mi-a spus: „Da". Mi-am zis: „Păi aşa

se explică de ce te-a diagnosticat cu schizofrenie". Acea explicaţie, în tandem cu simptomele fizice stranii erau suficiente, din experienţa pe care o aveam.* în orice caz, după câteva şedinţe cu acest client, mi-a fost clar că nu schizofrenia îl chinuia. Era un om perfect raţional şi lucid. Dar ce îi putea provoca aceste convulsii nocturne stranii, asemănătoare unor accese epileptice? Nu întâlnisem niciodată aşa ceva.

Prima mea ipoteză a fost că suferea de o formă foarte severă de „paralizie de somn". Este o afecţiune cu răspândire moderată. Apare în general când oamenii dorm pe spate (ceea ce el avea tendinţa să facă). O persoană cu paralizie de somn se trezeşte pe jumătate, dar nu îndeajuns ca să se oprească din visare, nici să scape de incapacitatea de mişcare ce caracterizează somnul în faza de mişcări rapide ale ochilor (REM). Adesea, când visezi, sunt stimulate aceleaşi zone ale creierului care guvernează mişcarea din starea de veghe (experimentezi asta ca senzaţie de mişcare în vis). Nu te mişti sincronizat cu acea activare cerebrală, pentru că musculatura ta voluntară este deconectată, fiziologic, de mecanismul neurochimic

specializat care are exact funcţia de a te pune în mişcare.[2] Altfel, ai coborî din pat şi ai transpune în practică visul, ceea ce ţi-ar provoca rapid necazuri mari.

în timpul unui episod de paralizie de somn, suferindul se trezeşte suficient pentru a fi semiconştient de lumea reală, dar e încă în paralizie REM şi visează. Intr-o astfel de stare, pot avea loc tot felul de experienţe stranii. De exemplu, mulţi oameni au afirmat că au fost

* Un sfat pentru cei care caută asistenţă în privinţa sănătăţii mentale într-o clinică dintr-un oraş mare, unde psihiatrul care te consultă s-ar putea să aibă la dispoziţie doar 15 minute ca să-ti evalueze viata şi să determine natura afecţiunii tale. Nu menţiona cu uşurinţă experienţe sau convingeri mai ciudate pe care le-ai putea avea. E posibil să regreţi. în condiţiile unui sistem de sănătate mentală suprasolicitat, se ajunge foarte uşor la un diagnostic de schizofrenie, iar după ce a fost stabilit un diagnostic, e foarte greu de zdruncinat. E dificil, la nivel personal, să nu iei în serios o descriere medicală. E mult mai dificil decât îţi imaginezi să nu dai crezare unui psihiatru calificat (care, la urma urmei, ar trebui să ştie despre ce vorbeşte), mai ales dacă ai parte de simptome stranii. Este dificil şi la nivel practic pentru că, după ce un astfel de diagnostic devine parte a fişei tale medicale permanente, e foarte greu să-l mai modifici. Din acel moment, orice lucru ieşit din comun legat de tine va atrage o atenţie nejustificată (chiar şi din partea ta) şi orice manifestare de normalitate va fi minimalizată. Acum, eu spun toate aceste lucruri

ştiind prea bine că unii oameni care au convingeri ciudate sunt în realitate schizofrenici, dar de regulă pentru stabilirea acestui diagnostic este nevoie să faci mai multe săpături, iar psihiatrii ocupaţi din spitalele publice rareori au timp pentru o astfel de arheologie atentă.

răpiţi şi examinaţi medical de extraterestri.[3] Acest fenomen nocturn altfel inexplicabil (cu excepţia extraterestrilor curioşi şi cu înclinaţii chirurgicale) a fost pus pe seama acestei stări de imobilitate şi a fanteziilor adesea bizare şi înspăimântătoare care o însoţesc.[4] Clientul meu era destul de inteligent, cult şi curios, aşa că i-am dat o carte intitulată *The Terror That Comes în the Night (Teroarea care vine noaptea)*[5], care lămureşte fenomenele stranii ce însoţesc paralizia de somn. Autorul, David Hufford, descrie teroarea nocturnă la care se referă titlul cărţii ca o variantă a experienţei cu „Baba Cloanţa" (în termeni folclorici). Cei care au avut o astfel de experienţă (până la 15% din populaţie) descriu stări de frică şi paralizie, senzaţii de sufocare şi întâlniri cu entităţi răuvoitoare. Clientul meu a citit cartea, dar mi-a spus că nu credea că ceea ce descria Hufford îi caracteriza cu exactitate experienţa. La fel credea şi despre ipoteza paraliziei de somn, la modul mai general. Mai întâi, convulsiile apăreau înainte ca el să adoarmă; apoi, la el nu se manifesta incapacitatea de a se mişca.

Am aflat mult mai multe despre el în timp ce continuam să ne cunoaştem unul pe celălalt. Astfel, mi-a spus că studiase istoria în facultate şi îşi luase licenţa. Am aflat că

părinţii lui fuseseră excepţional de stricti cu el în toată copilăria şi anii de adolescentă. Niciodată nu i-au permis să rămână peste noapte acasă la prietenii lui

şi i-au monitorizat îndeaproape comportamentul până când a evadat la universitate. De asemenea, mi-a relatat mai pe larg despre cearta care a avut loc cu puţin timp înainte de ruperea ultimei lui relaţii. S-a întors cu iubitul lui în apartamentul în care locuiau împreună după ce băuseră câteva pahare şi se dondăniseră în public. Acasă, cearta a escaladat către un conflict fizic. Au început să se împingă de colo colo, cu violenţă crescândă. După o îmbrânceală deosebit de agresivă, clientul meu a căzut pe podeaua sufrageriei. Din poziţia în care se afla, i-a secerat picioarele iubitului. Apoi clientul meu s-a ridicat şi s-a dus la uşă. S-a întors câteva zile mai târziu, când ştia că nu-l va găsi acasă, ca să-şi ia obiectele personale şi să se mute de-acolo. Aşa s-a încheiat existenţa cuplului lor.

Dar în acest conflict a fost implicat un element al personalităţii sale de care nu era atât de conştient. în consecinţă, el a fost profund marcat de agresiunea iubitului său. Mi-a spus, în timp ce discutam această succesiune de evenimente, că el nu credea că oamenii sunt capabili de

violenţă. I-am spus: „Ce vrei să spui? Ţi-ai luat licenţa în istorie. Cu siguranţă ai citit despre ororile şi atrocităţile din trecutul omenirii. Te uiţi la ştiri, nu?" Mi-a spus că, de fapt, nu se uita la ştiri. „E bine şi-aşa", i-am zis, „dar cum rămâne cu tot ce ai învăţat la facultate? Nu te-au învăţat acolo că agresivitatea umană este reală şi excepţional de răspândită?" Mi-a spus: „Am citit cărţile, dar tot ce-am învăţat am pus într-un compartiment şi nu m-am mai gândit la acele lucruri". Mi s-a părut că e un răspuns şocant, mai ales în combinaţie cu un alt lucru pe care mi l-a spus: „Când eram copil, am rămas cu ideea că oamenii sunt doar buni. Părinţii mei m-au învăţat că adulţii sunt îngeri". „Ce vrei să spui cu asta?", l-am întrebat. „Că adulţii nu fac niciodată ceva rău sau greşit?" Mi-a spus: „Nu, nu înţelegi. Părinţii ne-au învăţat pe mine, pe sora şi pe fratele meu că adulţii sunt literalmente îngerii Domnului şi că ei sunt doar buni". „Şi tu ai crezut asta?" Mi-a spus că a crezut asta cu tărie, parţial pentru că fusese extrem de protejat, parţial pentru că părinţii lui fuseseră atât de insistenţi şi parţial, bineînţeles, pentru că această credinţă îi aducea o linişte interioară.

I-am sugerat că trebuie făcut ceva în privinţa naivităţii lui. Nu îi făcea niciun bine. Era mult prea vârstnic şi prea inteligent ca să-şi păstreze credinţa într-un vis atât de infantil. Am discutat despre asta în detaliu, vorbind despre evenimentele oribile din secolul XX, despre atacurile armate în masă şi alte orori ale trecutului recent. L-am rugat să explice astfel de evenimente şi să dea mai multă atenţie oricăror instanţe legate de propria sa furie şi ostilitate. Totuşi, a negat însăşi existenţa acestora din urmă şi nu putea să ofere vreo explicaţie convingătoare pentru primele.

Aşa că i-am împrumutat o carte intitulată *OrdinaryMen (Oameni obişnuiţi).*[5] Acea carte descrie cu detalii groaznice cum un grup de poliţişti obişnuiţi din Germania au fost transformaţi în călăi cu sânge-rece în Polonia, în timpul ocupaţiei naziste. Să descrii relatarea ca înfiorătoare înseamnă să nu spui aproape nimic despre ea. I-am zis cu toată seriozitatea că trebuie să o citească ca şi cum s-ar fi întâmplat cu adevărat şi, mai mult, ca şi cum el şi oamenii pe care îi cunoştea ar fi capabili de aceleaşi acte atroce. Era timpul ca el să se maturizeze, între timp, stabiliserăm o relaţie foarte solidă, iar când i-am spus că viziunea sa roz

despre lume îl punea în faţa unui pericol suficient de mare ca să-i distrugă viaţa, m-a luat în serios. După o săptămână, când

ne-am văzut din nou, terminase de citit cartea. Chipul i se înăsprise. Părea mai în vârstă şi mai înţelept. Am văzut asta întâmplându-se frecvent în practica mea clinică, atunci când oamenii îşi încorporau părţile întunecate în loc să se izoleze de ele, să le „compartimenteze", ca să zicem aşa. Nu mai aveau uitătura obişnuită de căprioară prinsă în lumina farurilor. Arătau ca nişte oameni dinspre care emană decizii, şi nu ca unii cărora doar li se întâmplă lucruri. Apoi i-am cerut să citească *TheRape ofNanking (Masacrul din Nanking)*[7]*, o* carte despre atrocităţile comise de japonezi în China, în 1938. Este o carte groaznică. Femeia care a scris-o s-a sinucis. Clientul meu a citit-o şi pe aceasta şi am discutat despre ea. A devenit mai trist, dar mai înţelept. Totuşi, simptomele sale nocturne nu s-au diminuat.

Cu toate acestea, comentariile lui despre adulţii ca îngeri, asumarea faptului că şi-a „compartimentat" cunoaşterea răului şi prezenţa convulsiilor nocturne inexplicabile au început să pună în mişcare nişte rotiţe ascunse în cotloanele îndepărtate ale creierului meu. Cu mulţi ani în urmă, avusesem un alt client (o femeie tânără,

cum se întâmplă de obicei) care avea epilepsie isterică – un caz clasic de isterie freudi- ană, în care simptomele corporale exprimau probleme psihice. Fusese crescută într-o regiune rurală din Vestul Mijlociu, într-o atmosferă victoriană foarte reprimată, fundamentalist creştină. A avut unul

dintre „atacurile" ei chiar la mine în cabinet - o formă epileptică majoră, „grand mal". Vederea acelui atac epileptic m-a lăsat rece. Am privit impasibil în timp ce ea s-a zvârcolit şi a suferit convulsii timp de câteva minute, cu ochii daţi peste cap. Nu mi-am făcut griji. Nu mi-a părut rău pentru ea. N-am simţit nimic. Mi-am zis: „De ce nu mă afectează acest lucru? După toate aparenţele, clienta mea are un episod convulsiv serios". Nu am chemat ambulanta. Când atacul s-a sfârsit şi s-a aşezat din nou pe scaun, cu mintea tulbure, i-am spus că nu reacţionasem la acel episod nici fizic, nici emoţional (aşa cum aş fi făcut în faţa unui atac epileptic real), în pofida manifestării lui pe deplin credibile. Anterior, după nişte manifestări asemănătoare (conştiente? inconştiente? o combinaţie a celor două?), abia reuşise să evite internarea într-un salon psihiatric. Riscase, de asemenea, un diagnostic de psihoză şi prescrierea iminentă de medicaţie. Am avut câteva discuţii foarte serioase despre ceea ce făcea. I-am dat de înţeles că nu mă lăsasem păcălit de epilepsia ei - că o resimţisem ca fiind falsă -, cu toate

că ei i se părea foarte reală. (Apropo, a fost testată pentru epilepsie, iar rezultatele au fost neconcludente.)

Aşadar, probabil că era o persoană care „somatiza", adică reprezenta la nivel corporal simptomele sale psihice. Freud a observat că o astfel de somatizare era adesea simbolică – că maniera în care se manifesta dizabilitatea sau ciudăţenia fizică avea o relaţie semnifica- 1)
tivă cu trauma care o precipitase. Epilepsia ei isterică părea să-şi aibă originea în ambivalenţa ei şi ignoranţa faţă de sex, într-un grad substanţial de imaturitate infantilă şi într-un fel de joacă periculoasă din partea ei. Am făcut multe progrese în discuţiile noastre. Era departe de a fi lipsită de inteligenţă, iar partea ei mai înţeleaptă a învins. Atacurile s-au încheiat, împreună cu drama la fel de periculoasă. Şi mai bine, a evitat salonul psihiatric şi şi-a continuat cariera universitară, în orice caz, am aflat că isteria freudiană există, pentru că tocmai lucrasem cu un astfel de caz.

Am început să ader la ipoteza că actualul meu client suferea, într-o manieră similară, de o tulburare de somatizare. Ştiam despre conflictul care pusese capăt ultimei relaţii, cu puţin înainte de instalarea simptomelor. Poate că mişcările lui stranii erau cumva asociate cu acel

eveniment? Mai ştiam, chiar din relatările lui, că trimitea lucrurile într-un colţ al minţii şi nu se mai gândea la ele după aceea – cu alte cuvinte, le disocia, le „compartimenta". Nu aveam prea multă experienţă în hipnoză, dar ştiam, pe de o parte, că oamenii capabili de compartimentare tindeau să fie puternic hipnotizabili, iar pe de alta, că hipnoza fusese folosită cu oarecare succes (deşi cu mulţi ani în urmă) în cazurile de tulburări de somatizare. Freud a folosit hipnoza ca să-i trateze pe clienţii isterici, aparent destul de numeroşi în perioada victoriană, cel puţin în rândurile clasei superioare, ai cărei membri erau fixaţi pe sexual, teatral şi dramatic.[8] Aşa că m-am gândit să încerc să-mi tratez clientul prin hipnoză.

De fapt, eu am folosit de multe ori tehnici de relaxare ghidată cu clienţii mei, pe care-i aşezam confortabil într-un fotoliu din cabinet, rugându-i să se concentreze pe diferite părţi ale corpului lor, începând cu tălpile, urcând treptat pe picioare şi tors, cu un mic ocol în josul braţelor, apoi spre creştetul capului, concentrându-se pe respiraţie şi relaxare. După şapte-opt minute în care le dădeam instrucţiuni de relaxare, număram invers de la zece la unu, cerându-le la

fiecare

nouă cifră să se relaxeze şi mai mult. Era un tratament rapid, destul de bun, pentru agitaţie, anxietate şi insomnie. Am decis să încep cu această metodă, deoarece hipnoza foloseşte în esenţă aceeaşi tehnică, adăugând întrebări despre traumele din trecut sau alte aspecte relevante după ce relaxarea s-a stabilit. Eficacitatea sa variază substanţial de la persoană la persoană.[9] (Tocmai de aceea cei care practică hipnoza în sălile de spectacol aduc pe scenă douăzeci de oameni din public, îi supun unor sugestii hipnotice iniţiale şi apoi îi reţin doar pe cei câţiva care sunt sensibili.) În orice caz, i-am spus clientului că m-am gândit să-l hipnotizez şi că ar fi util să vorbim despre noaptea în care s-a certat cu iubitul lui (sugerându-i că mişcările sale nocturne ar putea fi asociate cu acel eveniment). Pe urmă i-am spus exact cum urma să procedăm şi că era liber să refuze sau să fie de acord. Aveam să mă opresc dacă şi oricând mi-ar fi cerut-o; i-am mai spus şi că, după ce vom fi terminat, avea să-şi amintească totul.

A fost de acord, aşa că am început: „Stai comod în fotoliu. Pune-ţi mâinile pe braţele fotoliului sau în poală – unde ţi-e

mai comod, închide ochii. Ascultă cu atenţie zgomotele pe care le auzi în lumea din jurul tău, apoi îndreaptă-ţi atenţia spre interior, spre respiraţie. Trage aer adânc în piept... Ţine-ţi respiraţia... Expiră. Mută-ţi respiraţia în josul corpului, de la respiraţie la coapse, apoi la partea de

jos a picioarelor şi la labele picioarelor. Lasă-ţi tălpile greu pe podea. Acordă atenţie degetelor de la picioare, tălpilor, gleznelor, şi nu uita să respiri lent, regulat şi profund. Lasă toată tensiunea să curgă afară din picioarele tale. Nu uita să respiri lent, regulat şi profund. Acordă atenţie gambelor, tibiilor..." Şi aşa mai departe, în sus, pe tot corpul.

Clientul meu a intrat spontan într-o transă hipnotică profundă, înainte să trec de labele picioarelor. Capul i se legăna puternic. L-am întrebat dacă mă aude. „Da", mi-a spus, abia auzit. A trebuit să-mi mut scaunul mai în faţă şi să-mi plasez urechea la câţiva centimetri de gura lui ca să deslușesc ce spune. L-am întrebat dacă ştie unde este. „în cabinetul tău", mi-a spus. Asta era bine. „Ne întoarcem la momentul în care te-ai certat cu iubitul tău, înainte să te muţi de-acolo. Spune-mi ce s-a întâmplat." Mi-a spus: „Tocmai ne întorseserăm în apartament. Băuserăm amândoi. La bar, ne certaserăm din cauza banilor şi a viitorului nostru. Amândoi eram supăraţi. Am intrat pe uşa casei noastre - acolo". A schiţat un gest cu braţul, deşi acesta era în cea mai mare

parte flasc, la fel ca restul corpului. Ii urmăream ochii mişcându-i-se iute dintr-o parte în alta, la fel ca ochii cuiva aflat în somn REM, sub pleoapele închise pe trei sferturi. „Eu mergeam cu spatele înainte. Ne îndreptam spre sufragerie. L-am împins. Apoi m-a împins şi el. L-am îmbrâncit din nou. El m-a împins şi am căzut pe spate pe măsuţa de cafea şi apoi pe podea. A ridicat lampadarul şi l-a ţinut deasupra capului. M-am uitat direct în ochii lui. Nu mai văzusem niciodată o expresie atât de ostilă. M-am făcut ghem şi mi-am pus mâinile peste faţă, ca să mă protejez." A spus toate astea foarte lent, gesticulând stângaci şi minimal în tot acel timp, arătând ca spre zona din apartament pe care şi-o imagina. Era nefiresc, ca şi cum ar fi retrăit experienţa în timp real. M-am uitat la ceas. Explicaţia, pregătirea, relaxarea şi relatarea lentă duraseră aproape o oră – durata normală a şedinţelor noastre. I-am spus: „Nu vreau să te împing prea departe. Nu mai avem timp. Când eşti gata şi te simţi confortabil, poţi să deschizi ochii şi să te trezeşti complet. Putem continua săptămâna viitoare". Dar el nu a reacţionat. Capul a continuat să i se legene înainte şi înapoi şi ochii continuau să se mişte. L-am strigat pe nume.

Nicio schimbare.

Asta m-a îngrijorat, sincer vorbind. Nu auzisem niciodată de cineva care să nu iasă din transă atunci când i se cerea. Nu eram sigur ce să fac. Din fericire totuşi era ultimul client pe care-l vedeam în seara aceea, aşa că aveam ceva timp. Mi-am zis: „Ei bine, e într-o transă profundă şi cu adevărat imersat în această poveste. Poate că are nevoie să o relateze pe toată. Să continuăm şi să vedem ce se întâmplă. Când o să termine de povestit, o să încerc din nou să-l trezesc".

Am ieşit pe hol ca să-i spun mătuşii care îl aştepta că mai avem nevoie de ceva timp. M-am întors în cabinet şi m-am aşezat lângă el, ca înainte. I-am spus: „Ce s-a întâmplat pe urmă?" Mi-a răspuns: „Expresia de pe chipul lui - nu mai văzusem niciodată pe cineva care să arate în halul ăla. Am fost forţat să-mi dau seama că iubitul meu ar putea dori să mă rănească; că o persoană - cu toate că era un adult - ar putea dori cu adevărat să-i facă rău alteia. A fost prima dată când am aflat cu adevărat că astfel de evenimente erau posibile". A început să plângă, dar şi-a continuat relatarea. „I-am secerat picioarele, m-am ridicat şi am început să fug.

M-a urmărit la ieşirea din sufragerie, pe hol şi pe uşa din faţă a casei. Eram mai iute de picior şi i-am luat-o înainte. Era cam patru dimineaţa. încă era întuneric. Eram îngrozit.

I-am luat-o suficient de mult înainte ca să mă ascund după nişte maşini din apropiere. N-a reuşit să dea de mine. L-am văzut cum m-a căutat multă vreme. Apoi s-a dat bătut şi s-a întors acasă." În acest moment plângea cu sughiţuri. „Când am fost sigur că plecase, m-am dus acasă la maică-mea şi am rămas acolo. Nu-mi venea să cred ce se întâmplase. Ar fi putut să mă ucidă şi ar fi făcut asta cu bună-ştiinţă. Nu puteam să suport ideea. Am alungat-o din minte şi am încercat să nu mă mai gândesc niciodată la ea."

A rămas tăcut. L-am strigat pe nume. Mi-a răspuns. L-am întrebat: „Ştii că te afli în cabinetul meu şi şezi în fotoliul pe care îl ocupi de obicei?" A dat din cap aprobativ. „Ai terminat de relatat povestea?" Mi-a răspuns afirmativ şi i-am zis: „Te-ai descurcat bine. Ai avut mult curaj să treci prin toate astea. Eşti gata să deschizi ochii?" Mi-a spus că era şi i-am zis: „Nu te grăbi. Când eşti gata, revino la starea de trezie, încet. O să te simţi relaxat şi bine. îţi vei aminti tot ce mi-ai spus şi tot ce s-a întâmplat aici". A încuviinţat cu o mişcare din cap. După câteva momente, a deschis ochii. L-am întrebat ce s-a întâmplat – ce îşi amintea. Mi-a relatat pe

scurt evenimentele serii, inclusiv discuţia noastră iniţială despre hipnoză. Apoi am chemat-o pe mătuşa lui şi i-am spus că trebuie să se odihnească acasă, sub supravegherea cuiva, pentru că şedinţa fusese una intensă. Adulţii

nu erau îngeri, iar oamenii nu doar că îşi pot face rău unii altora, ci ei pot chiar să-şi dorească din toată inima să facă rău. Dar clientul meu nu ştia ce să facă cu această cunoaştere, protejat cum era, amăgit cum era de părinţii săi - orb aşa cum şi-a îngăduit să rămână prin „compartimentarea" lucrurilor deranjante. Asta nu a oprit elemente nearticulate ale fiinţei sale să încerce să reprezinte dramatic şi să aducă în planul conştiinţei atât realitatea răului intenţionat, cât şi toate lucrurile rele implicate de o astfel de intenţie. S-a văzut forţat să reproducă exact mişcările corporale defensive pe care le făcuse în timpul bătăii cu iubitul său.

Săptămâna următoare, clientul meu n-a venit la şedinţă. Mi-am zis: „O, Doamne. Poate că i-am provocat ceva rău". Totuşi, după încă o săptămână, a venit la timp. Şi-a cerut scuze că absentase la ultima şedinţă, dar mi-a spus că fusese extrem de supărat şi, prin urmare, fusese prea răvăşit ca să participe sau măcar să mă contacteze. L-am întrebat de ce. Mi-a spus: „A doua zi după ultima noastră întrevedere,

stăteam la o masă intr-un restaurant din centru şi l-am văzut pe fostul meu iubit!" A fost o coincidenţă stranie. „Ştii, m-a zdruncinat serios", a continuat el, „dar întâmplarea n-a avut nicio urmare, aşa că m-am calmat într-o zi, două. Şi ghici ce?" „Ce?" am spus. „Am avut convulsii doar într-o noapte din săptămâna asta! Şi au durat doar câteva minute!" I-am spus: „Asta-i nemaipomenit! E chiar grozav! Ce uşurare! Ce crezi că s-a schimbat?" Mi-a spus: „Ce m-a afectat teribil în cearta aia n-a fost dezacordul nostru în privinţa viitorului pe care ni-l doream. N-a fost contactul fizic - îmbrâncelile. A fost faptul că el a vrut cu adevărat să-mi facă rău. Am văzut asta pe faţa lui. Privirea lui m-a îngrozit cu adevărat. N-am putut să suport asta. Dar acum pot să înţeleg mai bine".

L-am întrebat dacă aş putea să-l hipnotizez din nou. „în mod evident, eşti mai bine", am spus, „dar vreau să mă asigur că am obţinut toate informaţiile." A fost de acord şi am început. A căzut în transă la fel de uşor. Dar, de data asta, şi-a condensat povestea. A trecut prin întreaga relatare în 15 minute, faţă de cele 90 de minute, câte fuseseră necesare anterior. A extras ceea ce era important:

faptul că se aflase în pericol, faptul că cineva voise să-l rănească, faptul că se apărase cu succes – faptul că lumea era locuită de demoni, ca să zicem aşa, dar şi de îngeri. Când i-am cerut să iasă din transă, în acelaşi mod în care îi cerusem înainte, a deschis ochii aproape imediat şi acum era calm şi pe deplin conştient.

Schimbarea stării sale a fost remarcabilă. Săptămâna următoare mi-a spus că simptomele îi dispăruseră complet. Nu mai avea convulsii şi nici nu mai credea în bunătatea imaculată a omenirii. Se maturizase şi înfruntase realitatea propriei sale experienţe, precum şi natura lumii în care trăia. Se întâmplase ceva extraordinar. Acceptarea conştientă a prezenţei relei-voinţe îl vindecase de o suferinţă prelungită de-a lungul multor ani. Acum înţelegea şi admitea suficient de mult din pericolele potenţiale care îl înconjurau ca să-şi poată croi drum prin lume într-o siguranţă acceptabilă. Nu mai resimţea presiunea din partea acelor lucruri pe care le aflase, dar refuzase să le admită, şi care îsi exercitau fortat influenta asupra lui în maniera lor dramatică, somatică. Ceea ce ştia devenise acum parte a personalităţii sale – parte a hărţii care avea

să-l călăuzească de-acum încolo în acţiunile sale - şi se eliberase de spiritele care îl posedaseră.

ÂND REAUA-VOINŤA NU E ÎNŢELEASĂ

Am avut un alt client, un tânăr care în primul an de colegiu vocaţional a fost supus unui bullying groaznic. Când a venit prima oară să mă vadă, abia putea să vorbească şi lua o doză mare de medicaţie antipsi- hotică. Atunci când stătea pe scaunul din faţa biroului din cabinet, îşi sucea capul şi umerii într-o parte şi-n alta, intr-un mod mecanic şi foarte neobişnuit. L-am întrebat ce face şi mi-a spus că încearcă să facă formele să dispară. Aparent, putea să perceapă în faţa lui imagini geometrice de un anumit fel şi se simţea îmboldit să le manipuleze. N-am înţeles niciodată exact ce însemna asta, ci doar că se afla într-o lume a lui.

Am lucrat cu el câteva săptămâni şi am procedat într-o manieră mai structurată decât mai înainte, pentru că, între timp, îmi dezvoltasem instrumentele trebuincioase. La începutul muncii noastre în comun, acest client putea să comunice doar puţin, dar a fost de ajuns ca să punem roata în mişcare. O fată de la colegiu se îndrăgostise de el. Clientul meu a informat-o că sentimentele nu erau reci-

proce. Fata a devenit teribil de răzbunătoare, fiind hotărâtă să-i facă viaţa un iad. A răspândit zvonuri despre obiceiurile lui sexuale. I-a îndemnat pe unii dintre băieţii care-i erau prieteni să-l ameninţe fizic la şcoală. A găsit oameni dispuşi să-l umilească permanent şi fără milă în drumul lui spre şi de la campus. Părinţii lui i-au observat suferinţa şi au alertat conducerea şcolii, dar nu s-a întreprins nimic pentru oprirea acestei adevărate torturi. Nefiind capabili sau dornici să tolereze presiunea crescândă a colegilor, prietenii pe care abia de curând reuşise să şi-i facă au început să-l evite şi apoi l-au abandonat cu totul. A început să cedeze nervos şi comportamentul lui a devenit tot mai ciudat, ceea ce i-a consolidat statutul de paria. Şi până la urmă s-a prăbuşit.

L-am rugat să-mi spună exact ce s-a întâmplat şi să ajungă cât mai departe în trecut în timp ce-şi formula răspunsul. Am vrut să înţeleg ce anume îl făcuse vulnerabil la situaţia în care se găsea şi ce se întâmpla, de fapt, când era chinuit de admiratoarea ale cărei avansuri le refuzase. Şi am structurat asta astfel încât să poată scrie, dar şi să vorbească (mai exact, astfel încât să poată vorbi despre ceea ce scria).

împreună cu colegii mei am elaborat un exerciţiu de scris online, pentru a oferi o structură ajutătoare celor care îşi cercetau amănunţit trecutul şi încercau să-l înţeleagă. L-am rugat pe tânărul meu client să încerce acest instrument psihologic. Pentru că avea o motivaţie prea scăzută şi gândurile prea afectate ca să termine procesul acasă, l-am pus să scrie la mine în cabinet. L-am aşezat la computerul meu şi l-am rugat să-mi citească cu glas tare fiecare întrebare a exerciţiului înainte de a scrie răspunsul, după care să citească şi acel răspuns cu glas tare. Dacă nu reuşeam să înţeleg ceva din ce scrisese sau simţeam că sunt necesare mai multe detalii, îi sugeram să clarifice problemele respective scriind mai mult şi apoi citindu-mi adăugirile.

La început, exerciţiul îi cerea să-şi împartă viaţa în epoci-cheie – secţiuni ale trecutului său biografic care puteau fi categorisite în mod natural ca unitate sau temă. De exemplu, etapele puteau fi între doi ani şi grădiniţă inclusiv, şcoala elementară, gimnaziu, liceu, colegiu etc. –, deşi unii oameni sunt înclinaţi, îndeosebi când înaintează în vârstă,

să-şi grupeze experienţele în funcţie de diferitele relaţii din care au făcut parte. După ce şi-a divizat trecutul în maniera pe care şi-a ales-o, exerciţiul i-a cerut clientului meu să identifice experienţele- cheie din fiecare dintre aceste epoci: evenimente despre care * Past Authoring Program de la www.selfauthoring.com. Dr. James Pennebaker de la Universitatea Statului Texas din Austin şi o mulţime de colegi care au lucrat direct cu el şi independent au demonstrat că scrisul care reduce incertitudinea existenţială (nu există un mod sintetic mai simplu de a exprima acest lucru) reduce anxietatea, ameliorează sănătatea mentală şi întăreşte funcţia imunologică. Toate aceste efecte apar asociate cu o scădere generală a stresului indus de complexitate şi a hormonilor - dăunători când sunt în exces - produşi în consecinţă. Pennebaker a demonstrat, de exemplu, că studenţii care scriau trei zile Ia rând despre cele mai neplăcute evenimente din vieţile lor simţeau, mai întâi, un declin al dispoziţiei (fără îndoială, ca urmare a evocării respectivelor amintiri), urmat de o ameliorare semnificativă a stării lor psihice în următoarele luni. Alţi cercetători au demonstrat efecte similare când studenţii scriau despre viitorul lor. Iniţial, Pennebaker a crezut că aceste efecte pozitive proveneau din ceva înrudit cu exprimarea afectivă sau catharsisul (Freud) - adică din oportunitatea de a exprima furia, regretul sau tristeţea -, dar a descoperit, în urma unei analize semantice atente, că efectul curativ se datora dezvoltării unei înţelegeri

cognitive şi cauzale a motivului acelor evenimente şi a semnificaţiei lor. Efectele scrisului despre viitor au părut similare, prin faptul că planurile astfel generate reduceau incertitudinea şi aduceau în prim-plan o structură mai simplă şi mai bine definită în jurul a ceea ce altfel ar fi putut fi definit de o incertitudine intolerabilă cu privire la săptămânile şi lunile din viitorul apropiat. Pentru o analiză, J.W. Pennebaker şi J.F. Evans, Expressive Writing: Words That Heal (Enumclaw, Wash.: Idyll Arbor Inc., 2014).

credea, în retrospectivă, că l-au format ca persoană, în bine sau în rău. în mod evident, evenimentele din această ultimă categorie este probabil să fie marcate în memorie prin emoţii negative, cum ar fi anxietate, mânie sau dorinţa de răzbunare şi, poate, printr-o tendinţă puternică de a evita rememorarea sau chiar luarea lor în considerare.

Clientul meu şi-a împărţit viaţa în epocile care i s-au părut relevante şi apoi a identificat evenimentele-cheie, atât cele pozitive, cât şi cele negative, ce caracterizau fiecare perioadă. în continuare, le-a analizat cauzal, ajungând să înţeleagă de ce unele lucruri merseseră bine, în vreme ce altele se deterioraseră groaznic. S-a concentrat cel mai intens pe ceea ce a provocat cele mai tulburătoare evenimente din trecut - evaluând particularităţi ale propriului său comportament, motivaţiile altor oameni şi caracteristicile de timp şi de loc. A reflectat la efectele produse de acele evenimente, bune sau rele (pentru că putem învăţa multe lucruri din experienţele dificile), şi s-a gândit la ce s-ar fi putut întâmpla sau la ce putea fi făcut altfel. Consecinţa tuturor acestor lucruri, cel puţin în principiu, a

fost cercetarea mai atentă a experienţelor trecutului, pentru a afla adevărata lor semnificaţie (la nivel de percepţie şi comportament) şi o actualizare a hărţii sale autobiografice.

Pe măsură ce relatarea lui avansa de la grădiniţă la învăţământul în şcolile publice – îşi divizase viaţa în secţiuni definite de anii de

şcoală clientul a devenit tot mai articulat. Rememorarea vieţii îl punea din nou pe picioare. în timp ce scria, citea ce scria şi răspundea la întrebările pe care i le puneam în timp ce-l ascultam, relatarea sa despre trecut devenea tot mai detaliată şi înţelegerea sa mai profundă. Am discutat despre lucrurile indezirabile pe care şi le fac copiii unii altora, iar asta ne-a condus la subiectul relei-voinţe şi al răului – în lumea adultă, de asemenea. Era foarte naiv în privinţa asta. Şi-a exprimat convingerea că oamenii erau universal buni (cu toate că avusese experienţe care contraziceau această convingere). Nu avea nicio idee despre motivaţia pentru distrugere, cruzime şi dorinţa de a provoca haos.

Am trecut prin viaţa lui, elaborând o relatare deosebit de amănunţită a tuturor suferinţelor pe care i le provocase persecutoarea sa. A devenit îndeajuns de sofisticat ca să formuleze o înţelegere iniţială a motivaţiilor tinerei. Fusese respinsă şi, în consecinţă, s-a simţit rănită, stânjenită şi mânioasă. El nu realizase nici ce impact ar fi putut

avea faptul că o respinsese şi nici ce impact poate avea respingerea asupra oamenilor în general. Mai mult, nu părea să înţeleagă că avea dreptul să se apere. Am discutat despre ce ar fi putut face diferit sau ce ar putea să facă diferit în viitor, pentru a se apăra. Şi-a dat seama că înghiţise mult prea multe insulte la şcoală fără să ceară ajutor. Ar fi putut să aducă la cunoştinţa personalului administrativ al colegiului cele întâmplate. Ar fi putut să-şi confrunte persecutoarea direct, în mod public, în perioada iniţială a abuzurilor, şi să-i ceară să înceteze. Ar fi putut să le spună colegilor de clasă că singurul motiv pentru care era supus acestor chinuri era faptul că îi refuzase avansurile şi că ea era atât de fragilă şi de instabilă încât nu suportase respingerea şi, ca să se răzbune, inventase minciuni. în cazul extrem, ar fi putut să o acuze de hărţuire şi calomnie. Niciuna dintre aceste strategii nu ar fi avut un succes garantat, dar ar fi meritat încercate şi, în condiţiile date, ar fi fost cu siguranţă justificate şi necesare.

În timp ce-şi analiza amintirile ultimei luni petrecute la colegiu, simptomele psihotice i s-au redus spectaculos. Cu

fiecare şedinţă la care participa, avea mintea tot mai limpede. A încetat să manifeste acele comportamente stranii. S-a înscris la şcoala de vară şi şi-a terminat cursurile restante. A fost o recuperare aproape miraculoasă.

Se întâmplă adesea ca oamenii să-şi facă griji, uneori la modul insuportabil, cu privire la ceea ce se aşterne înaintea lor. Acea îngrijorare este în acelaşi timp o consecinţă, dar şi o investigare a multiplelor căi care se deschid către viitor. îngrijorările se aşază la rând, adesea involuntar, pentru a fi luate în considerare: chestiuni deranjante la serviciu, probleme cu prietenii şi persoanele iubite, aspecte practice ale supravieţuirii economice şi materiale. Fiecare îngrijorare necesită decizii multiple: Care dintre probleme trebuie rezolvate? în ce ordine trebuie acţionat? Ce strategie trebuie folosită? Toate acestea se leagă de zona deciziei – de alegerea liberă, de liberul-arbitru. Iar opţiunea de a acţiona pare voluntară; este simplu (deşi, din punct de vedere psihic, foarte nesatisfăcător) să cedezi în faţa paraliziei voinţei.

Dimpotrivă, să decizi voluntar şi liber este dificil şi istovitor. Nu seamănă deloc cu procesele automate ale căilor reflexe sau habitúale care ne împing înainte fără chibzuială. Şi nu avem impresia că am fi dirijaţi de trecut, într-o manieră fundamental deterministă, asemenea unui orologiu mecanic în care arcul pune în mişcare rotiţele care învârtesc limbile ca să arate ora. în schimb, când luăm decizii, înfruntăm în mod activ viitorul. Părem destinaţi să ne confruntăm cu un potenţial vag şi neconturat şi să determinăm cum va arăta prezentul şi apoi trecutul.

Pur şi simplu, creăm lumea aşa cum este, pornind de la diversele posibilităţi pe care le întrevedem. Să procedăm astfel este probabil adevărul primar al fiinţei noastre şi, poate, al Existenţei înseşi. Ne confruntăm cu o multitudine de perspective - ale unor realităţi variate, fiecare fiind aproape tangibilă - şi, prin alegerea unei căi în locul alteia, reducem acea multitudine la actualitatea realităţii. Procedând aşa, aducem lumea de la stadiul devenirii la Existenţă. Acesta este cel mai profund dintre mistere. Ce este acel potenţial cu care ne confruntăm? Şi în ce constă capacitatea noastră ciudată de a modela acea posibilitate şi de a crea ceea ce este real şi concret din ceea ce se profilează la început doar la nivel imaginar?

Aici mai există un aspect de o importanţă probabil egală, deşi este mai greu de perceput, din cauza nesesizării rolului pe care îl jucăm

JORDAN B. mON

în modelarea realităţii. Nu numai că alegerile noastre joacă un rol determinant în transformarea multiplicităţii viitorului în realitatea prezentului, dar - şi mai specific - etica alegerilor noastre joacă un rol esenţial în concretizarea acestor potentialităti. Acţiunile bazate pe dorinţa de asumare a responsabilităţii, de a îmbunătăţi lucrurile, de a evita tentaţia şi de a înfrunta ceea ce am prefera să evităm, de a acţiona voluntar, curajos şi sincer - toate acestea fac ca ceea ce se concretizează ca Existenţă să fie mult mai bun, în toate privinţele, pentru noi înşine şi pentru alţii, decât ceea ce ia naştere ca o consecinţă a evitării, resentimentului, aplecării spre revanşă sau a dorinţei de a face prăpăd. Asta înseamnă că, dacă acţionăm etic, în cel mai adânc şi mai universal sens, atunci realitatea tangibilă care ia naştere din potenţialul cu care ne confruntăm va fi bună în loc să fie groaznică sau măcar atât de bună cât putem s-o facem.

Oricine pare să ştie asta. Cu totii avem mustrări de conştiinţă din cauza a ceea ce ştim că ar fi trebuit să facem şi totuşi n-am făcut. în egală

măsură, ne mustră conştiinţa pentru ceea ce am făcut, deşi ştiam că n-ar fi trebuit să facem. Nu e asta o experienţă universală? Poate cineva să scape de chinurile conştiinţei sale la patru dimineaţa după ce s-a comportat imoral sau distructiv sau nu a acţionat când ar fi fost nevoie să acţioneze? Şi care este sursa acestei conştiinţe de care nu putem scăpa? Dacă noi am fi sursa valorilor noastre şi stăpânii caselor noastre, atunci am putea să acţionăm sau să nu acţionăm după bunul nostru plac, fără să suferim accese de regret, tristeţe şi ruşine. Dar n-am cunoscut pe nimeni care să poată gestiona asta. Chiar şi cei mai psihopaţi oameni păreau motivaţi măcar să-şi mascheze abuzurile cu un strat de minciuni (grosimea respectivului strat fiind exact proporţională cu gravitatea incorectitudinii în chestiune). Aparent, chiar şi cei mai rău-voitori trebuie să găsească o justificare pentru faptele rele comise.

Dacă nu reuşim să ne ridicăm la acel standard de responsabilitate, atunci ceilalţi oameni ar putea să ne perceapă ca fiind lipsiţi de etică şi integritate. Şi lucrurile nu se sfârşesc aici. Exact la fel cum îi facem pe oameni (inclusiv pe noi înşine) răspunzători pentru greşelile pe care

le-au comis sau pentru binele pe care nu l-au făcut, credem (sau cel puţin ne comportăm în conformitate cu această idee) că un om care a luat o decizie bună în mod liber merită beneficiile care ar putea rezulta în urma acelei decizii. Tocmai de aceea ni se pare că fiecare persoană ar trebui pe drept să primească roadele muncii sale oneste şi voluntare. Astfel de judecăţi par să fie naturale şi inevitabile; au în ele ceva universal şi inevitabil, pe plan psihic şi social. Ceea ce înseamnă că fiecare persoană – copil, adult, sine, ceilalţi – se va răzvrăti şi nu va accepta să fie tratat ca o rotiţă într-un angrenaj, incapabilă de alegere şi văduvită de libertate şi (similar) că este practic imposibil de stabilit o relaţie pozitivă cu oricine nu are liber-arbitru, responsabilitate şi iniţiativă (şi asta se referă inclusiv la relaţia cu noi înşine).

CUVÂNTUL MÂNTUITOR

Ideile gemene - conform cărora (1) suntem cu toţii nişte

indivizi suverani ce participă voluntar la actul creaţiei şi (2) determinăm calitatea acelei creaţii prin etica alegerilor noastre – îşi găsesc reflectarea în

multitudinea de maniere din cadrul relaţiilor noastre, private şi publice. Aceste idei sunt, de asemenea, rezumate şi reprezentate în naraţiuni, în poveştile fundamentale care stau la baza culturii noastre. Aceste poveşti – oricare le-ar fi semnificaţia metafizică ultimă – sunt măcar în parte o consecinţă a faptului că ne-am observat pe noi înşine acţionând de-a lungul istoriei umane, după care am distilat tiparele esenţiale ale acţiunilor noastre. Suntem cartografi, realizatori de hărţi; suntem geografi preocupaţi de configuraţia reliefului. Dar în acelaşi timp, mai precis şi mai exact, trasăm itinerare, suntem navigatori şi exploratori. Ne amintim de locurile din care am pornit, de poziţiile pe care le ocupam când poveştile noastre au început. Ne amintim de capcanele întâlnite şi de succesele trecutului, astfel încât să le putem evita pe primele şi repeta pe ultimele. Pentru asta, trebuie să ştim unde am fost, unde ne aflăm în prezent şi în ce direcţie ne îndreptăm. Reducem această naraţiune la structura ei cauzală: trebuie să ştim ce şi de ce s-a întâmplat şi trebuie să ştim asta cât mai simplu şi mai practic posibil.

Acesta este motivul pentru care suntem atât de captivaţi de oamenii care pot relata o poveste - care-şi pot împărtăşi experienţele concis şi precis şi care ajung la o concluzie. Acea concluzie - morala istorisirii - este ceea ce au învăţat despre cine şi unde erau sau sunt, şi încotro se duc şi de ce. O astfel de informaţie este irezistibilă pentru noi

toţi. Este modul în care (şi motivul pentru care) obţinem înţelepciune din riscurile înfruntate de cei dinaintea noastră, care au supravieţuit ca să poată povesti: „Aşa era viaţa pe atunci. Asta e ceea ce ne doream şi ăsta a fost motivul. Asta e ceea ce ne-am imaginat şi aşa am pus la cale strategii, am făcut planuri şi apoi am acţionat. Uneori, am reuşit şi ne-am realizat obiectivele. Dar prea adesea auzim (şi aici survine aspectul crucial al unei poveşti grozave): iată cum s-a întâmplat ceva la care nu ne-am aşteptat, iată cum am fost abătuţi de la drumul nostru, iată tragediile cu care ne-am confruntat şi greşelile pe care le-am comis – şi iată cum am reasamblat lumea (sau cum n-am mai reuşit să facem asta)". Preţuim astfel de poveşti mai ales dacă au atins o culme a capacităţii de generalizare, reprezentând bătălii eroice cu necunoscutul sau disoluţia ordinii tiranice prin regenerarea haosului şi (re) stabilirea unei societăţi binevoitoare.[10] Acest lucru poate fi văzut oriunde oamenii spun şi ascultă cu aviditate poveşti: iar asta înseamnă realmente pretutindeni.[11]

Poveştile fundamentale ale Occidentului sunt de găsit - de bine, de rău - în corpusul biblic. Acea colecţie de cărţi străvechi şi extrem de influente se deschide cu Dumnezeu Însuşi, în înfăţişarea lui părintească, portretizat ca entitatea ordonată care se confruntă cu haosul şi creează, în consecinţă, ordinea locuibilă.

> Şi pământul era netocmit şi gol. întuneric era deasupra adâncului şi Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apelor. *(Facerea* 1:2)

Această netocmire, acest gol şi întuneric cu forme acvatice (o conglomerare derutantă de atribute), este o consecinţă a traducerii unei expresii ebraice, *tohu wa-bohu,* alcătuită din două cuvinte, *tohuw* şi *bohuw. Tohuw* este şi mai complicat decât simpla „netocmire" sau lipsă de formă; înseamnă, de asemenea, „ceea ce este pustiit", „deşertăciune" (tot o pustiire, dar la nivel psihic) şi „deşert" (care este nelocuibil şi gol).[12]Este asociat, de asemenea, cu un alt cuvânt ebraic, *tehom* - „adâncul" din versetul de mai sus. La rândul său, *tehom* înseamnă „abis" şi este asociat cu un termen sumerian anterior, Tia- mat[13], care este marea zeiţă

mamă/marele balaur (şi locuitoare a apei sărate), care creează lumea împreună cu consortul ei, Apsu, în mitul creaţionist mesopotamian *Enuma Elis.*

Potrivit relatării din *Facerea,* există ceva, un potenţial, să spunem, asociat simbolic cu abisul, cu adâncurile oceanice, dar şi cu deşertul, balaurii, maternitatea/matriarhatul, goliciunea, netocmirea şi întunericul.[14] Acestea sunt toate încercări ale poeziei şi metaforei de a da amorfului o formă iniţială, ordonată şi conceptuală. Abisul este ceea ce stârneşte groază, ceea ce se află la capătul pământului, lucrul la care privim când ne contemplăm caracterul muritor şi fragilitatea, acel ceva care devorează speranţa. Apa este adâncimea şi sursa vieţii înseşi. Deşertul este un loc al părăsirii, izolării şi singurătăţii, precum şi interregnul dintre tiranie şi pământul făgăduinţei. Balaurul este imaginea antică a prădătorului ca atare - pisica-şarpe-pasăre arboricolă care suflă foc pe nări[15] -, etern la pândă în pădurea aflată dincolo de împrejurimile familiare ale tribului şi satului. Este totodată Leviatanul ascuns în apa sărată şi adâncă - este monstrul groaznic pe care lehova

spune că-l va învinge (cf. Iov 41:25-34; dar există în multe alte locuri din relatările *Vechiului Testament).*[16]

Dumnezeu are un atribut sau o Persoană alternativă, sau o facultate, sau o unealtă care-L ajută ori pe care El se bazează când înfruntă posibilitatea şi golul. Acesta este Cuvântul, din perspectivă creştină – e vorba despre capacitatea de vorbire, indiferent de cadrul general religios, evreiesc sau creştin. în Facerea se insistă în permanenţă pe importanţa vorbirii. Actul creaţiei începe în fiecare zi cu expresia „şi a zis Dumnezeu" (cu accent suplimentar pe actul numirii: „şi a numit Dumnezeu"). Cele şapte zile ale creaţiei încep:

Şi a zis Dumnezeu: «Să fie lumină!» Şi a fost lumină.

Şi a văzut Dumnezeu că este bună lumina, şi a despărţit Dumnezeu lumina de întuneric.

Lumina a numit-o Dumnezeu ziuă, iar întunericul l-a numit noapte.

Şi a fost seară şi a fost dimineaţă: ziua întâi. *(Facerea* 1:3-5)

Aproape imediat după ce Dumnezeu S-a arătat pentru prima oară, alături de acţiunile sale creative şi creaţia iniţială (prin urmare, aproape instantaneu după ce ni Se

face cunoscut), El creează fiinţele umane. Trei caracteristici ale acestei creaţii ies în evidenţă, pe lângă caracterul ei imediat: stăruinţa asupra ideii că omenirea trebuie să fie stăpână* peste restul creaţiei; insistenţa şocantă şi incomprehensibil de modernă şi egalitaristă, potrivit căreia Dumnezeu a creat bărbatul şi femeia în mod egal după chipul Său (afirmată de două ori; Facerea 1:27); şi insistenţa le fel de improbabilă şi miraculoasă asupra faptului că, la fel ca şi restul Creaţiei, crearea omenirii a fost bună. Dacă Dumnezeu este mai presus de toate, aşa cum este iniţial descris, asta presupune că bărbaţii şi femeile creaţi după chipul Său au ceva important în comun cu El sau, mai exact, împărtăşesc un destin, o necesitate sau o responsabilitate analoage.

Cuvântul - instrumentul folosit de Dumnezeu pentru a transforma profunzimile potenţialului - este vorbire adevărată. Totuşi, aceasta pare să fie legată în mod necesar de curajul de a înfrunta posibilitatea

* Responsabilitate, cârmuire, slujire; nu e vorba de a cârmui pe baza forţei fizice - aşa cum lasă de înţeles unele traduceri *(Cambridge Bible forSchools and Colleges)* -, ci e vorba despre puterea guvernării şi a controlului; dar, cel mai important, vorbim despre aceeaşi stăpânire pe care Dumnezeu o are asupra omului sau care îi apare omului.

nerealizată, cu tot potenţialul său teribil, astfel încât realitatea însăşi să poată lua naştere. Probabil că atât Adevărul, cât şi Curajul trebuie în final subsumate, la rândul lor, principiului mai cuprinzător al Iubirii - iubirea pentru Existenţa însăşi, în pofida fragilităţii, tiraniei şi trădării sale; iubire care are drept scop tot ceea ce e cel mai bun în toate cele. Această combinaţie de Adevăr, Curaj şi Iubire este cea care cuprinde Idealul, a cărui incarnare activă în fiecare individ presupune valorificarea la maximum a potenţialului viitorului. Şi cine ar nega asta? Nimeni nu-şi învaţă fiul iubit să dea înapoi îngrozit şi cu laşitate din fata a ceea ce are de înfruntat. Nimeni nu-şi învaţă fiica iubită că minciuna va îndrepta lumea şi că ceea ce funcţionează ca expedient trebuie practicat, onorat şi imitat. Şi nimeni nu-i spune cuiva de care îi pasă că răspunsul potrivit la Existenţă este ura şi dorinţa de a provoca durere, suferinţă, dezastru şi catastrofe. Astfel, se poate presupune din analiza propriului nostru comportament că ştim care este diferenţa dintre calea binelui şi calea răului, şi că, mai presus de toate, credem (în pofida rezistenţei noastre conştiente şi a contraargumen- tării arogante) în existenţa ambelor. Dar

mai e ceva: insistenţa lui Dumnezeu asupra caracterului bun al creaţiei reflectă faptul că Adevărul, Curajul şi Iubirea erau unite în acţiunea Sa creativă. Prin urmare, există o revendicare etică profund încorporată în relatarea creaţiei din *Facerea:* tot ce ia naştere din domeniul posibilităţii în actul creaţiei (fie divin, fie uman) este bun în măsura în care motivul pentru crearea sa este bun. Nu cred că există un argument mai îndrăzneţ în toată filosofia sau în teologie decât acesta: Să crezi asta şi să exprimi asta prin comportamentul tău este actul fundamental al credinţei.

Există un argument prezentat mult mai târziu în naraţiunea biblică, în *Noul Testament,* Hristos le spune adepţilor Săi următoarele cuvinte. Este un comentariu privind potenţialul pentru desăvârşirea vieţii tale, pentru a revendica ceea ce ai pierdut sau chiar pentru a descoperi ceea ce nu ai ştiut că se află acolo:

> Şi Eu zic vouă: Cereţi şi vi se va da; căutati şi veţi afla; bateti şi vi se va deschide.
>
> Că oricine cere ia; şi cel ce caută găseşte, şi celui ce bate i se va deschide.

Şi care tată dintre voi, dacă îi va cere fiul pâine, oare, îi va da piatră?

Sau dacă îi va cere peşte, oare îi va da, în loc de peşte, şarpe?

> Sau dacă-i va cere un ou, îi va da scorpie?
>
> Deci dacă voi, răi fiind, ştiţi să daţi fiilor voştri daruri bune, cu atât mai mult Tatăl vostru Cel din ceruri va da Duh Sfânt celor care îl cer de la El! (Luca 11:9-13)

Aceasta nu e o afirmaţie făcută într-o doară. Nu e naivă. Nu e o chestiune de a cere un cadou nemeritat. Dumnezeu nu îndeplineşte dorinţe arbitrare.* Este o chestiune, mai întâi, de a Cere cu adevărat. Asta înseamnă să fii dispus să renunţi la orice şi la tot ceea ce nu e în conformitate cu dorinţa. Altfel, nu există Cerere. Există doar o imatură şi mult prea adesea resentimentară toană şi dorinţă: „Oh, dacă aş fi putut avea ceea ce vreau fără să fac ceea ce e necesar!" Asta nu va fi suficient. Aşadar, să ceri, să cauţi şi să ciocăni la uşă înseamnă, de asemenea, să determini ce trebuie cerut. Iar asta trebuie să fie ceva demn de Dumnezeu. Din ce alt motiv ar fi îndeplinită rugăciunea ta? Cum altfel ar putea fi îndeplinită?

Imaginează-ţi pentru o clipă că ţi s-a dat tot ce aveai nevoie. Există o posibilitate în tine care aşteaptă ca cerinţa adecvată s-o elibereze. Există tot ceea ce e în afara ta care

aşteaptă să te informeze şi să te înveţe. Dar toate astea sunt necesare - binele, răul şi insuportabilul. Ştii că atunci când ceva nu merge bine, trebuie să analizezi problema,

să o rezolvi, să-ţi ceri scuze, să te căieşti şi să te transformi. O problemă nerezolvată arareori stă acolo, în stază. îi cresc capete noi, ca unei hidre. O minciună - un act de evitare - naşte necesitatea pentru mai multe minciuni. Un act de autoamăgire generează necesitatea de consolidare a acelei credinţe amăgitoare cu noi amăgiri de sine. O relaţie distrusă, neabordată îţi vatămă reputaţia - îţi vatămă credinţa în tine, în egală măsură - şi scade probabilitatea unei relaţii noi, mai bune. Astfel, refuzul sau chiar incapacitatea de a ajunge la un compromis cu erorile trecutului extinde sursa unor astfel de erori - extinde necunoscutul care te înconjoară, transformă acel necunoscut în ceva care este tot mai prădător.

Şi în timp ce se întâmplă asta, devii mai slab. Eşti mai puţin decât ai putea fi pentru că nu te-ai schimbat. Nu ai devenit cine ai fi putut

* Probabil că din acest motiv Hristos insistă: „Iarăşi este scris: «Să nu ispiteşti pe Domnul Dumnezeul tău»„ (Matei 4:7).

să devii ca o consecinţă a acelei schimbări - şi mai rău: te-ai învătat)))

acum pe tine însuţi, prin propriul tău exemplu, că o astfel de întoarcere a privirii în altă parte este acceptabilă şi, prin urmare, creşte probabilitatea ca tu să comiţi aceeaşi eroare în viitor. Iar ceea ce ai evitat să înfrunţi este acum mai mare. Acesta nu este genul de proces cauzal (de buclă de feedback pozitiv) în capcana căruia vrei să fii prins. Aşadar, trebuie să mărturiseşti, măcar ţie, şi să te căieşti, măcar în sinea ta, şi trebuie să te schimbi, pentru că ai greşit. Şi trebuie, cu umilinţă, să ceri, să ciocăneşti la uşă şi că cauţi. Iar asta e o mare barieră spre iluminarea de care toţi suntem capabili, în principiu. Nu vreau să afirm că ar fi uşor să-ţi aduni curajul necesar pentru a înfrunta ororile complete ale vieţii. Dar alternativa e mai rea.

Stă în destinul nostru să transformăm haosul în ordine. Dacă trecutul nu a fost ordonat, haosul care încă îl constituie ne bântuie. Există informaţii - informaţii vitale - conţinute în amintirile care

ne afectează negativ. Este ca şi cum o parte a personalităţii este în continuare latentă, în lume şi se manifestă doar prin

descărcări emoţionale. Ceea ce este traumatic, dar rămâne inexplicabil ne arată că harta lumii care ne călăuzeşte navigaţia este insuficientă într-un anumit sens vital. Este necesar să înţelegem suficient de bine negativul, astfel încât să-l putem evita în timp ce ne deplasăm în viitor, dacă nu vrem să rămânem chinuiţi de trecut. Şi nu exprimarea emoţiei asociate cu evenimentele neplăcute are putere curativă, ci dezvoltarea unei teorii cauzale sofisticate. De ce m-am aflat într-o situaţie riscantă? Ce anume a făcut lumea periculoasă? Ce am făcut sau ce n-am făcut ca să contribui la propria-mi vulnerabilitate? Cum pot să schimb ierarhia valorică în care locuiesc ca să iau în considerare negativul, astfel încât să-l pot vedea şi înţelege? Cât de mult din vechea mea hartă trebuie să las să se fărâmiţeze şi să ardă – cu toată suferinţa produsă de ţesuturile muribunde – înainte de a mă schimba îndeajuns ca să pot lua în calcul întreaga mea gamă de experienţe? Sunt suficient de încrezător încât să păşesc dincolo de ceea ce ar trebui să moară şi să-mi las să apară personalitatea nouă şi mai înţeleaptă? într-o mare măsură, suntem propriile noastre supoziţii. Ele structurează lumea pentru noi. Când axiomele fundamentale ale credinţei

sunt puse la îndoială („Oamenii sunt în esenţă buni”), fundaţia se zdruncină şi zidurile se năruiesc. Avem toate motivele să evităm confruntarea cu adevărul neplăcut.

Dar să facem ceea ce este şi ceea ce a fost clar şi pe deplin înţeles nu poate decât să ne protejeze. Dacă suferi din pricina amintirilor care nu încetează să te chinuie, există o posibilitate care aşteaptă acolo să fie descoperită – şi asta poate fi însăşi mântuirea ta.

Dacă vechile amintiri încă te supără, notează-le atent şi complet.

Fă planurile cuvenite și muncește asiduu pentru a menține romantismul în relația ta

ÎNTÂLNIREA INSUPORTABILĂ

Nu sunt terapeut de cuplu. Dar uneori, când consult un client, devine necesar să-l aduc pe partenerul său intim la

una sau la mai multe şedinţe. Fac asta numai când mi se cere în mod direct. De asemenea, le explic clar celor doi că trebuie să caute un specialist în consiliere maritală, dacă ăsta e obiectivul lor central. Totuşi, dacă una dintre problemele principale pe care clientul meu le abordează este insatisfacţia în căsnicie, adesea este contraproductiv să vorbeşti doar cu unul dintre membrii cuplului. în sfârşit, de multe ori se întâmplă (şi nici nu-i de mirare) ca partenerul în cauză să nu aibă încredere în terapeutul jumătăţii sale – adică, în mine – şi o întâlnire în trei poate contribui mult la remedierea acestei situaţii.

înainte de întâlnirea cu un cuplu, voi fi discutat cu clientul meu câteva reguli de bază pentru îmbunătăţirea relaţiei. Să spunem că el sau ea a decis să dedice ceva timp relaţiei de iubire: patru ore pe săptămână sau ceva de genul ăsta (vorbesc aici despre adulţi, cu partea lor integrală de responsabilităţi). Poate că doar atât se poate realiza. Poate că ar fi posibil chiar mai mult. Dar în şapte zile nu e aşa de

mult

timp, iar situaţia trebuie gestionată corect şi atent. Iar când toate astea sunt aplicate pentru prima oară – negocierea conştientă şi punerea în practică e posibil ca lucrurile să se desfăşoare nefericit şi stupid, cu toată suferinţa, resentimentul şi caracterul vindicativ inerente. Apoi aceste emoţii negative pot fi amplificate şi relaţia să se deterioreze, uneori permanent.

Poate că clientul meu şi partenera lui s-au înstrăinat unul faţă de celălalt în cei câţiva ani de când am început să discutăm despre situaţia lor. Nu sunt fericiţi şi mă detestă – poate chiar mai mult decât se detestă unul pe altul. Stau acolo distanţi, cu braţele încrucişate şi ochii daţi peste cap (preferabil ar fi fără aceasta din urmă, căci e semn rău[1]). Niciunul dintre ei nu cedează niciun centimetru. îi întreb când au făcut ultima oară un lucru romantic împreună; când au ieşit împreună în oraş. Cei doi râd cu regret, dacă lucrurile nu au ajuns prea departe, sau în zeflemea, de-a dreptul. Le sugerez totuşi să încerce să iasă în oraş împreună; sau, mai mult, să facă din aceste ieşiri în doi o practică regulată. Prima sugestie e îndeajuns de rea; a

doua, intolerabilă. îmi arată asta zicând: „Nu ieşim în oraş, n-are niciun sens! Am tot ieşit înainte de a ne căsători, când se cuvenea. în plus, n-o să facem altceva decât să ne certăm”.

Iată cum reacţionez eu la acest răspuns mânios, superficial şi plin

de amărăciune: „Ceea ce susţineţi este doar o teorie. V-ati încredinţat că n-o să mai iesiti niciodată unul cu celălalt ca să aveţi o seară romantică. (Ce să mai vorbim de romantism şi intimitate...) Aşa că pur şi simplu sunteţi gata să renunţaţi la asta. Dar ce-ar fi să riscaţi o astfel de întâlnire romantică? Mergeţi împreună într-un loc plăcut. îndrăzneşte să-ţi pui braţul pe după partener sau mâna pe un genunchi (nu pe-al tău, desigur). Ştiu că sunteţi supăraţi unul pe celălalt şi probabil dintr-un motiv întemeiat. V-am cunoscut pe amândoi: înţeleg de ce aveţi amândoi un astfel de sentiment.:-) Dar faceţi o încercare, măcar. Nu trebuie să vă placă. Nu trebuie să vă aşteptaţi să vă iasă de minune – poate n-o să renunţaţi la supărare sau n-o să vă simţiţi bine. Trebuie doar să toleraţi o astfel de ieşire împreună".

Pleacă amândoi furioşi pe mine pentru că le-am sugerat o idee atât de enervantă. Dar acceptă propunerea mea, fără tragere de inimă, iar la următoarea şedinţă mă informează: „S-a întâmplat exact aşa cum ţi-am spus: am petrecut o seară oribilă. Ne-am certat înainte să

plecăm, în timp ce eram acolo şi, din nou, când ne-am întors acasă, în mod cert nu vom mai risca din nou o astfel de întâlnire". De multe ori, manifestă o anumită mândrie că au ajuns la o astfel de concluzie, căci amândoi hotărâseră în prealabil că toată ideea era absurdă. Aşa că-i întreb: „Ăsta vă e planul, nu-i aşa? Veţi fi căsătoriţi timp de 60 de ani. Aţi făcut, fără tragere de inimă, un mic efort ca să ieşiţi la o întâlnire romantică. Voi deja nu vă înţelegeaţi unul cu celălalt, aşa că probabilitatea ca asta să vă facă plăcere era neglijabilă. în plus, iritaţi cum eraţi pe mine pentru sugestia mea copilărească, amândoi aţi fost motivaţi să faceţi ca lucrurile să meargă oribil, cum s-a şi întâmplat. Aşa că, gata, aţi terminat cu asta. Iar acum aţi decis că aşa vă veţi purta în deceniile pe care vi le-aţi promis unul altuia: cu pică şi acreală, în loc de respect reciproc, nu-i aşa?"

Şi apoi continui: „Iată cum vă propun să ne gândim la această situaţie. Niciunul dintre voi nu se pricepe cum să se poarte la o întâlnire romantică. Prin urmare, o singură tentativă va fi insuficientă. Poate că aveţi nevoie de 15 întâlniri sau de 40 pentru că v-aţi pierdut iscusinţa, aveţi nevoie de antrenament şi trebuie să vă dezvoltaţi obişnuinţa

şi bunăvoinţa. Probabil că niciunul dintre voi nu are mari înclinaţii

romantice[1], din capul locului, sau, dacă aţi avut cândva[1], zilele alea s-au dus de mult. Asta e o deprindere care trebuie învăţată, nu un dar nemuncit venit de la Cupidon".

Să presupunem că eşti căsătorit sau echivalentul acestei situaţii. De asemenea, să presupunem că vrei să petreci seara într-un mod romantic alături de perechea ta (sau ai putea s-o faci) cam de două ori pe săptămână. Poate fi mai des sau mai rar: noi vom face calculele pentru două „întâlniri" romantice. Asta înseamnă de o sută de ori pe an. Să ne imaginăm că veţi fi căsătoriţi mai mult de 30 de ani. De 30 de ori câte o sută înseamnă trei mii de ori. Oare nu există posibilitatea să dedici o fracţiune din tot acel timp perfecţionării tehnicilor de seducţie, de comunicare şi de a face dragoste? Ce contează, prin urmare, dacă ai 15 întâlniri nefericite înainte de a ajunge la ceva cât de cât acceptabil? Ar însemna de 15 ori dintr-un total posibil de 3 000. Adică, o jumătate de procent din timpul romantic pe care l-aţi putea petrece împreună. Poate că aţi putea îndrăzni şi mai mult ca să aflaţi dacă lucrurile se pot

îndrepta între voi doi. De ce să presupuneţi că puteţi gestiona fără dedicare şi practică ceva atât de complex cum este o căsnicie?

Când discut cu un cuplu unde au apărut neînţelegerile, le spun aşa: „Bun, poate că prima seară romantică este deplorabilă şi oribilă. Nu ai vrea s-o repeţi niciodată, dar o faci, pentru că ai prefera să-ţi salvezi căsnicia decât să renunţi dintr-odată. Şi poate că data viitoare va fi cu cinci procente mai bine. Şi poate că, după mai multe încercări, îţi vei aminti măcar pentru scurt timp de ce ţi-a plăcut cândva de persoana cu care te-ai căsătorit. Poate că reuşeşti ceva care să fie un pic mai excitant decât să-ţi pui braţul pe după umerii săi şi poate vei primi un mic răspuns de la cineva căruia, de fapt, îi pasă de tine undeva în inima sa acum rece şi ofilită. Şi dacă eşti hotărât să faci relaţia să funcţioneze o perioadă cât mai lungă, aşa cum arată jurământul conjugal iniţial, poate că vei dedica timp îndreptării ei".

Şi poate că cei doi vor avea suficientă minte ca să facă singuri acele calcule aritmetice şi să se gândească la tot acel timp irosit, precum şi la amărăciunea, resentimentele şi apatia unei vieţi lipsite de romantism, şi vor cădea de acord să-şi programeze o seară romantică în oraş sau două, sau trei, sau zece – şi pe la a zecea şedinţă să vină să mă vadă,

zâmbind, şi să-mi spună că au petrecut nişte ore minunate. Apoi să avem o discuţie şi mai serioasă despre ceea ce este necesar ca să menţii iubirea şi respectul şi să trezeşti dorinţa şi receptivitatea celuilalt. Cum faci să găseşti misterul în cealaltă persoană pe o durată înde-

lungată? Eşti în stare să-ţi mobilizezi voinţa, imaginaţia romantică şi caracterul jucăuş, ca să faci faţă întâlnirilor voastre intime pentru următoarele trei mii de ocazii? Asta o să necesite oarece efort bine gândit.

Căci fiecare persoană este cu adevărat o enigmă de nepătruns. Cu grijă, ai putea să redescoperi în persoana pe care ai ales-o suficient mister încă nedezvăluit, cât să întreţii spiritul a ceea ce v-a adus iniţial laolaltă. Cu grijă, puteţi evita să vă depozitaţi unul pe celălalt în cutii de dimensiuni convenabile, pedepsindu-vă reciproc dacă veţi îndrăzni să iesiti de acolo şi dispretuind viitorul sumbru care vă aşteaptă împreună. Dacă sunteţi norocoşi, aţi putea reînsufleţi ceea ce ati întrezărit când v-ati simtit atraşi prima dată unul de altul şi când v-aţi imaginat cum ar fi viaţa în comun dacă fiecare dintre voi ar fi un om mai bun. Asta se întâmplă când doi oameni cad sub vraja iubirii. Pentru o vreme, amândoi devin mai buni decât erau înainte şi văd asta, dar apoi magia se stinge. Amândoi primesc acea experienţă ca

pe un dar. Amândoi au ochii deschişi şi pot vedea ceea ce nu e vizibil pentru nimeni altcineva. O astfel de iubire este o întrezărire a ceea ce ar putea fi dacă relaţia ar rămâne sinceră. Iniţial este oferită ca un dar de către soartă, dar necesită un efort uriaş pentru a fi înţeleasă şi menţinută. Iar după ce a fost înţeleasă, obiectivul este clar.

TEMELIA SOLIDĂ

De multe ori, aspectul sexual al unei relaţii ne poate spune multe despre întregul acelei relaţii, dar nu mereu. Am cunoscut cupluri care se certau ca chiorii, având în schimb o viaţă sexuală teribil de reuşită (cel puţin pe termen scurt), şi alte cupluri alcătuite din oameni potriviţi temperamental între ei, dar care nu reuşeau să găsească scânteia. Oamenii şi relaţiile dintre ei sunt prea complexe pentru a fi reduşi la un singur aspect, dar tot este rezonabil de observat că o căsnicie reuşită este însoţită de dorinţa fizică reciprocă, împărtăşită de ambii parteneri. Din păcate, dorinţa fizică nu este ceva care poate fi dus la bun sfârşit în izolare: „Hai să

ne reparăm viaţa sexuală" este o decizie orea îngustă centru a-şi outea îndeolini obiectivul.

r- -0--ᵣ----- ᵣ----ᵣ------—

Pentru a menţine romantismul legăturii cu partenerul de-a lungul timpului, trebuie aplicată o strategie mai cuprinzătoare, la scara întregii relaţii. Indiferent care ar putea fi acea strategie, succesul ei va depinde de capacitatea voastră de a negocia. Pentru a negocia, tu şi persoana cu care negociezi trebuie să ştiţi mai întâi de ce anume aveţi nevoie (şi vă doriţi) fiecare şi, în al doilea rând, să fiţi dispuşi să discutaţi sincer ambele aspecte. Ca să ştii de ce ai nevoie şi ce-ţi doreşti, trebuie să depăşeşti multe obstacole şi să discuţi despre aceste lucruri. Dacă îţi îngădui să ştii ce vrei, atunci vei şti totodată cu precizie când nu ai reuşit să obţii ce ţi-a fi dorit. Vei avea de câştigat, firește, pentru că vei şti şi când ai reuşit. Dar în acelaşi timp s-ar putea să dai greş şi să fii atât de înspăimântat de posibilitatea de a nu obţine ceea ce-ţi este necesar (şi doreşti), încât să-ţi menţii dorinţele vagi şi nespecificate. Iar sansa ca tu să obţii ceea ce-ti doreşti,

atunci când nu reuşeşti să ţinteşti spre acel ceva, este infinitezimală.

Probabil că identificarea ţelurilor proprii este o problemă pentru tine. Dacă ai un partener, problema s-ar putea să fie mai complicată. Este improbabil ca persoana pe care ai ales-o să fie mai pricepută în privinţa ta decât eşti tu, cu excepţia unor aspecte minore (şi, de fapt, este probabil să aibă şi mai puţin habar cu privire la dorinţele tale cele mai intime). Faptul că tu nu reuşeşti să-ţi specifici dorinţele înseamnă că nefericitul tău partener va trebui să ghicească ce îţi place şi ce îţi displace şi sunt şanse mari să fie pedepsit într-un fel sau altul pentru că va fi greşit. Mai mult, date fiind toate lucrurile pe care ai putea să le doreşti şi să nu le doreşti, este practic sigur că partenerul tău va greşi la un moment dat. în consecinţă, vei fi motivat să îl învinuieşti, măcar implicit sau nonverbal, sau inconştient, pentru că nu i-a păsat suficient ca să observe ceea ce nici tu însuţi nu eşti dispus să observi. „Dacă m-ai fi iubi cu adevărat", vei gândi sau vei simţi, fără să gândeşti, „n-aş fi fost nevoit să-ţi spun ce m-ar face fericit". Aceasta nu este o abordare practică pentru o căsnicie fericită.

Toate astea sunt îndeajuns de rele, dar mai e o problemă,

la fel de gravă, care stă la pândă prin preajmă. Dacă ai aflat ceea ce vrei de fapt, ai recunoscut asta faţă de tine într-o formă care să poată fi verbalizată şi ti-ai făcut cunoscute dorinţele fată de altcineva, înseamnă că i-ai oferit celuilalt pe tavă o sursă periculoasă de putere.

Persoana pe care ţi-ai făcut-o confidentă este acum în postura de a-ţi îndeplini dorinţele, dar la fel de bine te poate priva de ceea ce-ţi doreşti, făcându-te să te simţi jenat pentru că ţi-ai dorit aşa ceva sau rănindu-te în cine ştie ce alt fel, pentru că acum eşti vulnerabil. Naivii sunt posedaţi de amăgirea potrivit căreia toţi oamenii sunt buni şi că nimeni – mai ales persoana iubită – n-ar fi motivat să provoace suferinţă şi nefericire, fie din răzbunare – ca o consecinţă a orbirii –, fie pentru simpla plăcere de a proceda astfel. Dar oamenii care s-au maturizat suficient pentru a-şi depăşi naivitatea au învăţat că pot fi răniţi şi trădati atât de ei înşişi, cât şi de ceilalţi. Asa că de ce să creşti şansele de a fi rănit lăsând pe cineva să intre pe uşă? Tocmai pentru a ne apăra împotriva unei astfel de trădări înlocuim adesea naivitatea prin cinism şi trebuie spus, cu toată sinceritatea, că acesta din urmă este cumva mai bun decât credulitatea. Dar o astfel de substituţie nu e ultimul cuvânt în materie de înţelepciune şi slavă Domnului pentru asta! La rândul ei, încrederea întrece cinismul,

iar adevărata încredere nu e totuna cu naivitatea. încrederea dintre oamenii care nu sunt naivi este o formă de curaj, pentru că trădarea rămâne mereu o posibilitate şi pentru că acest lucru este înţeles în mod conştient. Lucru ce se aplică cu deosebită forţă şi în cadrul relaţiei intime. Să ai încredere înseamnă să inviţi tot ce e mai bun în partenerul tău să se manifeste, tu şi încrederea pe care o oferi fiind elemente de impulsionare în acest sens. Aceasta este o treabă riscantă, dar alternativa este imposibilitatea unei intimităţi adevărate şi sacrificarea a ceea ce ar fi putut să fie două minţi în dialog, lucrând în tandem întru rezolvarea problemelor vieţii, dificile pentru o minte singură care se chinuie în solitudine.

Iubirea romantică impune încredere - şi cu cât mai adâncă e încrederea, cu atât mai mare e posibilitatea de iubire romantică. Dar încrederea are şi ea cerinţele ei, pe lângă curajul cerut indivizilor suficient de înţelepţi cât să aibă îndoieli, dar îndeajuns de curajoşi cât să aibă încredere într-un partener. Prima dintre aceste cerinţe este să spui adevărul. Nu poţi să menţii încrederea celuilalt în tine dacă minţi. Tot aşa, nu poţi să fii credibil dacă te comporţi într-un

fel care va trebui justificat printr-o minciună. în mod similar, nu-ţi poţi păstra încrederea în partener dacă acesta minte sau te trădează, prin acţiune sau prin tăcere. Aşadar, jurământul care face o căsnicie capabilă de a-şi păstra componenta romantică se referă înainte de toate la decizia de anu-ţi minţi partenerul.

Dacă este pus în practică în mod adecvat, acest lucru prezintă imense avantaje practice. Va veni un moment în viaţa ta când vei fi făcut ceva ce n-ar fi trebuit să faci sau când nu vei fi săvârşit ceva ce ar fi fost bine să faci. S-ar putea să ai nevoie de un sfat. S-ar putea să ai nevoie de sprijin. S-ar putea să ai nevoie exact de ceea ce-ţi poate oferi partenerul tău, doar să îndrăzneşti să-i dai voie să te ajute. Şi la un alt moment dat acesta s-ar putea să se găsească exact în aceeaşi postură. Viaţa e prea dificilă pentru a-i face faţă de unul singur. Dacă îi spui partenerului tău adevărul şi te străduieşti să acţionezi astfel încât să poţi spune adevărul despre felul în care te comporţi, atunci vei avea pe cineva pe care să te poţi baza când marea devine prea agitată şi corabia ta ameninţă să se scufunde. Aceasta poate fi, la modul propriu, o problemă de viată sau de

moarte. într-o relaţie în care iubirea romantică rămâne intactă, adevărul trebuie să domnească.

RISTOSEÎNLUMÂNAR

Am un prieten de origine scandinavă, dar cu cetăţenie canadiană. S-a căsătorit cu o canadiancă, şi ea de origine scandinavă. Au hotărât să se căsătorească în Suedia, ca un omagiu adus descendenţei lor comune. Amândoi sunt creştini, cel puţin cu numele, aşa încât ceremonia lor de căsătorie a reflectat acest aspect. În timpul schimbului de jurăminte, mireasa şi mirele au ţinut sus, între ei, o lumânare aprinsă. M-am gândit îndelung la semnificaţia acelui ritual.

în cartea *Facerii* (2:21-22) există o marotă străveche potrivit căreia Eva a fost scoasă din Adam – a fost deci creată din coasta acestuia. Femeia a ieşit din bărbat: avem de-a face cu un soi de mister, în care este inversată succesiunea biologică normală, cea în care bărbaţii sunt scoşi din femei atunci când vin pe lume. De asemenea, a dat născare unei linii de speculaţie mitologică ce încearcă să explice stranietatea acestui act de creaţie, plecând de la supoziţia că Adam, omul originar produs de Dumnezeu, ar fi

fost hermafrodit – jumătate masculin, jumătate feminin – şi abia mai târziu s-ar fi separat în cele două sexe. Aceasta presupune nu doar divizarea unei unităţi produse de divinitate, ci şi incompletitudinea bărbatului şi a femeii până când fiecare este adus laolaltă cu celălalt.[2] Faptul că lumânarea este ţinută de amândoi participanţii la ceremonie indică unirea acestora. Faptul că lumânarea este ţinută sus, aprinsă, arată că ceva superior – ceva supraordonat – reprezintă sau realizează unirea. Lumina, lumina din ceruri, lumina din întuneric, iluminaţie, luminare. înainte de inventarea iluminatului electric modern, lumânările erau adesea folosite în acest scop. Arborii veşnic verzi, alegerea standard pentru pomii de Crăciun, reprezintă nesfârşirea vieţii, întrucât aceştia nu „mor" anual, asa cum fac arborii foiosi. Prin urmare, aceşti copaci simbolizează Arborele Vieţii, care slujeşte ca fundaţie a cosmosului.[3] Aşadar, noi iluminăm Arborele Vieţii în preajma zilei de 21 decembrie, perioada cea mai întunecoasă a anului, cel puţin în emisfera nordică.[4] Iată de ce Crăciunul ocupă acel loc în calendar. Reapariţia luminii este asociată cu naşterea Mântuitorului Universal – semnificând eterna izvorâre a luminii în întunecimea infernală.

De multă vreme, Hristos este considerat un al doilea (perfecţionat) Adam şi, la fel cum au existat speculaţii privind natura hermafrodită a primului Adam, înainte ca Dumnezeu să creeze sexele independente, există o interpretare potrivit căreia perfecţiunea spirituală a lui Hristos ar fi o consecinţă a echilibrului ideal între elementele masculine şi feminine.*[5] Este foarte dificil ca indivizii care alcătuiesc un cuplu să devină atât de disperaţi încât să pună capăt ascunderii şi evitării, să trăiască în adevăr şi să se repare pe ei înşişi în lumina existentei lor comune. Tocmai din acest motiv amândoi rostesc teribilul legământ al fidelităţii permanente („ce a împreunat Dumnezeu omul să nu despartă" [Matei 19:6]). „Sunt legat de tine", declară una dintre părţi. „Şi eu de tine", spune cealaltă parte a legământului şi amândoi gândesc, dacă au un pic de minte, că vor trebui să se transforme pe ei înşişi şi fiecare pe celălalt, ca să prevină orice suferinţă nenecesară. Aşadar, care este acel principiu supraordonat în faţa căruia ambii parteneri maritali trebuie să se încline? „Iluminarea" despre care vorbim nu e o simplă abstracţie verbală. Şi nici nu se reduce la faptul că cei doi ar trebui să gândească şi să

spună doar adevărul. Ci este faptul că ei trebuie să îl pună în aplicare. Iar asta este ideea străveche potrivit căreia Cuvântul trebuie să se întrupeze.

Indivizii dintr-un mariaj s-ar putea angaja pe toată durata vieţii într-o luptă legată de o singură întrebare conceptualizată nepotrivit: „Cine se subordonează cui într-o căsnicie?" La urma urmei, fiecare ar putea să se gândească, aşa cum fac oamenii de obicei, că un astfel de aranjament este un joc cu sumă nulă, în care unul câştigă şi celălalt pierde. Dar o relaţie nu este obligatoriu să depindă de întrebarea „cine e învingătorul" şi nici măcar de preluarea în mod alternativ a acestui rol, de dragul echităţii. în schimb, cuplul poate decide că fiecare dintre ei şi amândoi sunt subordonaţi unui principiu, unui principiu de ordin superior, constituit de unirea lor în spiritul iluminării şi adevărului. Acea reprezentare spirituală, privind unirea ideală a ceea ce

* Aceeaşi idee a apărut constant în secolele de literatură alchimică, idee care avea tendinţa să prezinte persoana perfectă (posesorul, într-un sens spiritual sau psihologic, al pietrei filosofale) drept o

consecinţă a căsătoriei mistice între elementele feminine şi masculine ale psihicului. Am discutat acest subiect mai detaliat în Regula II („Imaginează-ţi cine ai putea fi şi apoi ţinteşte neclintit în direcţia aceea") când ne-am referit la reprezentarea grafică a lui Rebis.

este cel mai bun din ambele personalităţi, trebuie să fie considerată în permanenţă drept ghid al căsniciei - un ideal care trebuie respectat cu sfinţenie de indivizii supuşi greşelii. Iată ce reprezintă logodna în care cei doi ţin lumânarea: Niciunul dintre participanţi nu îl conduce pe celălalt. în schimb, amândoi se înclină principiului iluminării. în acea împrejurare, nu este vorba de faptul că unul trebuie să se supună dorinţei celuilalt (sau viceversa). în schimb, amândoi trebuie să se orienteze către cel mai luminos viitor posibil şi să fie de acord că rostirea adevărului este cea mai bună cale de mers înainte. Acea orientare şi

J

sinceritate vor genera un dialog transformativ, verbal şi nonverbal, dacă logodnicii se angajează să se supună consecinţelor acestui dialog. Subordonarea voluntară faţă de acest principiu de ordin superior al iluminării unifică şi revitalizează.

Imaginează-ţi că tocmai ai participat, ca logodnic, la o astfel de ceremonie. Ce semnifică participarea ta? *Crezi* în ideile pe care tocmai le-ai pus în aplicare? Crezi că bărbatul

şi femeia au fost cândva împreunaţi într-o singură făptură, după care au fost separaţi, pentru ca acum să trebuiască să fie restabilită acea unitate? Poţi să crezi asta într-o manieră dramatică, poetică şi metaforică (şi nu la nivel raţional-meca- nic) şi astfel vei ajunge la adevăruri profunde. Vrei să-ţi găseşti sufle- tul-pereche? Evident, e o figură de stil romantică, dar există motive

temeinice pentru existenţa ficţiunilor privitoare la iubirea ideală. Poate că inviţi pe cineva în oraş la un film romantic. Amândoi vedeţi cum eroul şi eroina din film îşi găsesc sufletul-pereche. Dacă ai noroc, în timp ce te uiţi la film, te gândeşti: „Ei bine, poate că şi persoana lângă care mă aflu acum este cea menită mie". în cea mai bună dintre situaţii, acelaşi lucru îl speră şi persoana de lângă tine. Poate că, în viaţa reală, este ceva prea mult de sperat. Dar partea romantică din tine tânjeşte după aşa ceva.

Stă în firea noastră să tânjim după senzaţia de completitudine pe care altă persoană ar putea să ne-o ofere. Apare sentimentul că, altfel, îţi lipseşte ceva şi numai o uniune romantică adecvată îţi poate oferi acel ceva. Şi chiar aşa este – într-adevăr, îţi lipseşte ceva. Dacă nu ţi-ar lipsi, sexualitatea nu ar fi evoluat niciodată. Imediat ce am depăşit faza de simplă diviziune celulară, întregul parcurs biologic al destinului nostru pare să fi fost determinat de faptul că a fost mai bine ca două creaturi diferite să se împreuneze pentru a produce o versiune relativ

nouă decât să-şi doneze întruparea curentă. Ai propriile tale idiosin- crazii, pete oarbe, prejudecăţi. Unele dintre acestea sunt implicite. Adesea sunt împerecheate inextricabil cu talentele tale unice: rareori obţii un avantaj fără un dezavantaj corespunzător; eşti o persoană aparte, cu atribute aparte. Dacă eşti singur, în mod inevitabil eşti înclinat într-o parte, unilateral. De multe ori, asta nu-ţi prinde bine.

Instituţia căsătoriei are o utilitate neînţeleasă, în legătură cu care am devenit cinici – o consecinţă a imaturităţii şi naivităţii noastre. O căsătorie este un jurământ, un angajament, şi nu fără motiv. Partenerii fac împreună un anunţ public: „Nu te voi părăsi, în sănătate şi în boală, în bogăţie şi în lipsă – şi nici tu nu mă vei părăsi". De fapt, este o ameninţare: „Nu ne vom descotorosi unul de celălalt, orice s-ar întâmpla". Sunteţi încătuşaţi unul cu celălalt, ca două pisici furioase pe fundul unui butoi cu capacul pus. în principiu, nu există scăpare. Dacă ai puţină minte (pe lângă optimismul specific unei noi iubiri), te gândeşti în acelaşi timp: „O, Doamne! Asta e o posibilitate înfiorătoare". Partea din tine care susţine că doreşte libertate (dar, de fapt, vrea

să evite orice responsabilitate permanentă şi, prin urmare, terifiantă) îşi doreşte o trapă prin care să poată evada, dacă şi atunci când va fi necesar. Asta pare convenabil - şi este adevărat că există şi căsnicii insuportabile -, dar este o opţiune cu pericole extreme. Chiar vrei să te întrebi toată viaţa - în cazul în care vei avea mereu opţiunea de a pleca - dacă ai făcut alegerea corectă? După toate probabilităţile, nu ai făcut alegerea perfectă. în lume, există şapte miliarde de oameni. Cel puţin o sută de milioane (să zicem) e posibil să fi fost parteneri buni pentru tine. Cu siguranţă că nu ai avut timp să-i încerci pe toţi, iar probabilitatea ca tu să fi găsit persoana optimă se apropie de zero. Dar ideea nu e să îţi *găseşti* relaţia ideală, ci s-o *faci* să fie ideală, iar dacă nu ştii asta, eşti într-un mare bucluc. Mai mult, dacă ai o posibilitate de evadare, nu va exista suficientă căldură în temniţa în care sunteţi împreună prizonieri, pentru a cataliza schimbarea necesară în amândoi - maturizarea, dezvoltarea înţelepciunii. Nu uitaţi, maturizarea şi dezvoltarea înţelepciunii necesită un anumit grad de suferinţă, iar suferinţa poate fi evitată atât timp cât există o cale de evadare.

N-o să te înţelegi de fiecare dată cu partenerul tău – decât dacă accepţi să fii tiranizat şi să rămâi tăcut (şi chiar şi atunci, te vei răzbuna) –, pentru că sunteţi oameni diferiţi. Nu există armonie perfectă

între oameni deosebiţi. Şi nu numai că eşti diferit de partenerul tău, dar ai şi o abundenţă de imperfecţiuni, ca şi el/ea, de altfel. Iar asta nu e totul. Mai e şi faptul că până şi oamenii cu caracter şi bunăvoinţă, atunci când sunt blocaţi într-un cadru matrimonial, se vor lovi împreună de lucruri banale, cotidiene, plictisitoare, tragice şi teribile, pentru că viaţa poate fi şi cu siguranţă va fi, la un moment dat dificilă până la punctul insuportabilului. Va fi foarte dură. Chiar dacă te străduieşti să-ţi păstrezi stăpânirea de sine şi reuşeşti să faci asta într-un mod admirabil, vor veni vremuri brutale, care nu vor fi neapărat scurte. Poate că viaţa va fi mai bună dacă rămâneţi împreună – asta este speranţa şi probabilitatea, din câte-mi pot da eu seama dar vremurile brutale tot vor veni. Ce anume vă va determina să abordaţi în mod voluntar diferenţele dintre voi şi să stabiliţi un acord autentic, un adevărat consens? Va trebui să negociaţi cu bună-credinţă, încontinuu, pentru a ajunge la un soi de acomodare paşnică şi productivă. Şi dacă nu ajungeţi? Veţi sta cu mâinile încleştate pe beregata celuilalt vreme de şaizeci de ani.

în cabinetul meu de psihologie clinică, am văzut familii întregi în această situaţie. Să ne imaginăm cinci oameni aşezaţi în cerc. Să ne mai imaginăm că fiecare stă cu mâinile în jurul beregatei celui din faţă. Toţi strâng degetele cu exact atâta forţă cât să-l ucidă pe celălalt

în câteva decenii. Asta este o decizie, formulată de-a lungul anilor de certuri nerostite şi refuz de a negocia: „Am să te ucid. Doar că asta o să-mi ia o viaţă". Este foarte posibil să ai pe cineva în familie pe care ai vrea să-l sugrumi lent sau care în prezent îţi face acest lucru. Poate că nu, e de sperat că nu (poate că n-ai recunoaşte nici dacă ai şti că e adevărat), dar situaţia e destul de răspândită. Dacă nu negociezi pacea cu partenerul tău, asta e situaţia în care te vei afla. Sunt trei stări fundamentale ale existenţei sociale: tirania (faci ce vreau eu), sclavia (fac ce vrei tu) sau negocierea. Evident, tirania nu e atât de bună pentru persoana înrobită, dar nu e bună nici pentru tiran – întrucât el sau ea devine un tiran şi nu e nimic nobil în asta. Nu e decât cinism, cruzime şi iadul furiei şi impulsivităţii nestăpânite. Sclavia nu e nici ea bună, nici pentru sclav, nici pentru tiran. Sclavii sunt nefericiţi, distruşi, furioşi şi plini de resentimente. Vor profita de orice şansă, cât de mică, pentru a se răzbuna pe tiranii lor, care în consecinţă vor fi blestemaţi şi vătămati de sclavii lor. Nu e uşor să obţii ce e mai bun din

cineva, amenințându-l după bunul plac cu un băț, mai ales când acesta încearcă să facă un lucru bun (iar această diminuare a spiritului este trucul cel mai grosolan al tiranului). Dar puteți fi siguri, voi care ați vrea să fiți tirani, că sclavii voștri se vor răzbuna când vor putea, chiar dacă asta înseamnă doar că ei vor fi mai puțin decât ar putea să fie.

Soția mi-a relatat cândva o poveste oribilă despre un cuplu pe care l-a observat când făcea voluntariat într-un salon de îngrijire paliativă. Soțul era pe moarte, iar soția îi tăia unghiile – puțin cam prea scurt. La fiecare tăietură, curgea sânge, iar ea tăia îndeajuns de scurt, până la carnea vie de sub unghii. Vezi ceva de genul ăsta și înțelepciunea își rostește adevărul groaznic: „Știu *exact ce se* întâmplă acolo". Asta e etapa finală a unei relații incredibil de false și de brutale. Este ceva subtil. Nu se anunță gălăgios, ca un act criminal. Nimeni nu știe, cu excepția cuplului (cu toate că și ei se străduiesc din răsputeri, în circumstanțele date, să nu știe) și a observatorului atent, care vede un bărbat muribund și o soție care e hotărâtă, din cine știe ce motive, să-i facă moartea un pic mai rea. Ăsta nu e un rezultat de

dorit. Nu-ţi doreşti să sfârsesti în acea situaţie sau în ceva asemănător. E mai bine să negociezi. întrebarea este: „Ce anume o să te facă să fii îndeajuns de disperat ca să negociezi?" Iar acesta este unul dintre misterele care trebuie abordate dacă vrei să păstrezi viu romantismul din relaţia ta.

Negocierea este excepţional de dificilă. Am discutat deja problemele asociate cu necesitatea de a te lămuri ce vrei, de fapt, şi apoi de a-ţi aduna curajul să-i vorbeşti şi celuilalt despre nevoile tale. Şi mai există şi trucuri pe care oamenii le folosesc pentru a evita negocierea. Poate că ţi-ai întrebat partenerul ce vrea - eventual într-o situaţie dificilă. „Nu ştiu" este un răspuns comun (îl primeşti şi de la copii, şi chiar mai des de la adolescenţi). Totuşi, acest răspuns nu e acceptabil într-o discuţie pornită cu bună-credinţă. Uneori „nu ştiu" chiar asta înseamnă: că persoana care rosteşte fraza este sincer derutată. Dar de multe ori înseamnă altceva: „Nu vreau să vorbim despre asta, aşa că du-te şi lasă-mă în pace". Iritarea sau mânia făţişă, suficientă ca

să-l descurajeze pe cel care întreabă, însoţeşte adesea acest răspuns. Aşa încât discuţia ajunge într-o fundătură şi poate rămâne aşa pentru totdeauna. Poate că s-a mai întâmplat o dată, de două ori sau de zece ori, iar tu - cel care pune întrebări, în această situaţie - te-ai săturat de refuzul mult prea frecvent al partenerului tău sau ai decis că nu mai vrei să fii un laş sau o victimă a propriei tale compasiuni deplasate şi nu mai accepţi răspunsul „nu ştiu". în consecinţă, persişti în urmărirea ţintei. „Ei bine, *spune totuşi ceva",* ai putea să replici. „Hai, vino c-o propunere, pentru numele lui Dumnezeu! Nu-mi pasă ce-o fi. Chiar dacă e ceva aiurea, măcar e un început." „Nu ştiu" înseamnă nu doar „Du-te şi lasă-mă în pace". De multe ori mai înseamnă şi „De ce nu mă laşi în pace şi nu faci tu tot ceea ce e necesar ca să descoperi ce e greşit, pentru ca apoi să te întorci şi să-mi spui şi mie - dacă eşti aşa de deştept". Sau: „E o mojicie imensă din partea ta faptul că nu mă laşi în pace, să rămân în ignoranţa mea deliberată sau periculoasă, ţinând cont de faptul că în mod evident mă deranjează foarte tare să mă gândesc la problemele mele". Nu este o mojicie, totuşi sau,

chiar dacă este, tot trebuie să ştii ce vrea partenerul tău (aşa cum şi el e bine să ştie care îi sunt nevoile) şi cum oare ar putea oricare dintre voi să-şi dea seama de acel lucru dacă nici măcar nu sunteţi în stare să începeţi o conversaţie? Nu e o mojicie. Este un brutal act de iubire.

Insistenţa în astfel de condiţii este o necesitate, una teribilă, înrudită cu chirurgia. Este dificil şi dureros, pentru că e nevoie de curaj şi de o anumită nesăbuinţă să continui o discuţie când partenerul ţi-a spus în termen neechivoci să-l laşi naibii în pace (sau şi mai rău). Totuşi, este un lucru bun - un gest admirabil -, pentru că o persoană deranjată de ceva despre care nu vrea să vorbească este foarte probabil să fie scindată lăuntric din cauza problemei în chestiune. Partea care vrea să evite este partea care se supără. Există şi o parte care vrea să vorbească, pentru a rezolva problema. Dar o astfel de abordare va fi istovitoare cognitiv, dificilă etic şi stresântă emoţional. în plus, va necesita încredere, căci oamenii îţi vor pune la încercare încrederea, arătându-se chiar mânioşi când sunt abordaţi în legătură cu ceva sensibil: ei vor să afle dacă îţi pasă suficient cât să depăşeşti o barieră serioasă sau două, sau trei, sau zece, pentru a ajunge la groaznica rădăcină a lucrurilor. Iar evitarea urmată de mânie nu este singurul şiretlic folosit.

Următorul obstacol serios sunt lacrimile. Lacrimile sunt uşor

)

confundate cu starea de tristeţe şi sunt foarte eficiente în a-i face pe oamenii impresionabili să se oprească, lăsându-se copleşiţi de compasiunea lor deplasată. (De ce deplasată? Pentru că, dacă laşi pe cineva în pace din cauza lacrimilor pe care le varsă, acea persoană încetează să sufere pe loc, dar continuă cu problema sa nerezolvată până când o rezolvă, iar asta s-ar putea să nu se întâmple niciodată.) Totuşi, lacrimile înseamnă cel puţin la fel de des şi mânie, nu doar tristeţe şi suferinţă. Dacă persoana pe care o urmăreşti şi o încolţeşti este roşie la faţă, de exemplu, pe lângă lacrimi, atunci probabil că e mânioasă, nu rănită (nu se întâmplă de fiecare dată aşa, dar este un semn destul de comun). Lacrimile sunt un mecanism de apărare eficient, pentru că trebuie să ai o inimă de piatră ca să le rezişti; de aceea tind să fie o ultimă tentativă de evitare. Dacă poţi să treci peste lacrimi, poţi avea o conversaţie reală, însă e nevoie de un interlocutor foarte hotărât pentru a evita insulta şi suferinţa generate de mânie (prima apărare) şi

mila şi compasiunea evocate de lacrimi (a doua apărare). Este nevoie de cineva care şi-a integrat umbra (încăpăţânarea, asprimea şi neîn- durarea) şi o poate folosi pentru un beneficiu de lungă durată. Nu confunda prosteşte pe a fi „de treabă" cu a fi „bun".

Să ne amintim de opţiunile discutate anterior: negocierea, tirania sau sclavia. Dintre acestea, negocierea este cea mai puţin oribilă, cu toate că nu e o glumă să negociezi şi, probabil, e cea mai dificilă dintre cele trei, pe termen scurt, pentru că trebuie să lupţi şi numai bunul Dumnezeu ştie cât de adânc va trebui să sapi, cât de mult ţesut bolnav va trebui să îndepărtezi. Să zicem că te lupţi cu spiritul bunicii soţiei tale, care a fost tratată oribil de soţul ei alcoolic, iar consecinţele abuzului şi neîncrederii permanente dintre sexe reverberează de-a lungul generaţiilor. Copiii sunt imitatori uimitori. învaţă mare parte din ceea ce ştiu implicit cu mult înainte de a putea folosi limbajul şi imită atât bunele, cât şi relele. Din acest motiv s-a spus că nelegiuirile părinţilor îi vor năpăstui pe copii până la a treia şi la a patra generaţie (Numerii 14:18).

Speranţa, firește, ne poate impulsiona să depăşim

suferinţa negocierii, dar speranţa nu e de ajuns. Ai nevoie şi de disperare – şi asta e o parte din utilitatea lui „până când moartea ne va despărţi". Eşti „blocat" în relaţia cu celălalt; asta dacă eşti serios, iar dacă nu eşti serios,

ai rămas un copil. Ăsta e rostul jurământului de logodnă: posibilitatea mântuirii reciproce sau cel mai apropiat lucru de asta pe care-l poţi obţine aici, pe Pământ. într-o căsnicie cu adevărat matură, dacă îţi păstrezi sănătatea, eşti acolo pentru cei şaizeci de ani mai sus-menţi- onaţi la fel ca Moise în pustiu, căutând Pământul Făgăduinţei. Şi sunt o mulţime de necazuri care trebuie rezolvate - toate - înainte să se poată stabili pacea. Aşadar, te maturizezi când te căsătoreşti şi îţi stabileşti drept obiectiv pacea, ca şi cum sufletul tău ar depinde de asta (şi probabil că asta e ceva şi mai serios decât dacă viaţa ta ar depinde de asta); apoi, fie reuşeşti să menţii pacea mariajului, fie vei suferi groaznic. Vei fi ispitit de evitare, mânie şi lacrimi sau ademenit să foloseşti trapa divorţului, astfel încât să nu fii nevoit să înfrunţi ceea ce trebuie înfruntat. Dar eşecul tău te va urmări în timp ce eşti înfuriat ori plângi, sau în procesul separării, aşa cum te va urmări şi în următoarea relaţie în care vei intra, cu toate problemele nerezolvate intacte şi cu aceeaşi inabilitate de a negocia.

Poate că nu vrei să te legi la cap şi să-ţi oficializezi

relaţia. Poţi să eviţi angajamentul de-o viaţă pecetluit de jurământul căsătoriei. Dar atunci nu vei realiza transformarea, care s-ar putea să-ţi ceară toate resursele posibile. Totuşi, dificultatea care este implicită în negocierea din cadrul mariajului poartă cu ea o promisiune uriaşă, care este parte

a unei vieţi fundamental reuşite: *Ai putea avea o căsnicie funcţională.* Ai putea s-o faci să funcţioneze. Asta este o realizare - una tangibilă, dificilă, excepţională şi improbabilă. în viaţă nu există prea multe realizări veritabile de o asemenea magnitudine; marile realizări dintr-o viaţă de om pot fi numărate pe degetele de la o mână - patru ar fi o estimare rezonabilă. Poate, dacă te străduieşti, vei stabili o căsnicie solidă. Aceasta este *prima* realizare. Datorită acestui lucru, vei fi pus bazele unui cămin solid şi trainic, plin de sinceritate şi jucăuş, în care poţi îndrăzni să aduci pe lume copii. Apoi poţi avea copii şi o căsnicie solidă care vă este prielnică. Asta este *a doua* realizare. Apoi vei putea să-ţi asumi o responsabilitate mai mare care să solicite tot ce e mai bun în tine. După care vei avea noi relaţii de cea mai bună calitate, dacă eşti norocos şi grijuliu. După aceea vei avea nepoţi, astfel încât vei fi înconjurat de o viaţă nouă când a ta începe să se ducă. în cultura noastră, trăim ca şi cum ar urma să murim la treizeci de ani. Dar nu se întâmplă aşa. Trăim mult timp, dar pe de altă parte totul se termină

cât ai clipi şi ar trebui ca, la finalul vieţii, tu să fi reuşit ceea ce fiinţele umane înfăptuiesc când trăiesc o viaţă împlinită, iar căsnicia, copiii şi nepoţii, ca şi toate necazurile şi suferinţa ce însoţesc toate acestea înseamnă mult mai mult decât o jumătate din viaţă. Dacă ratezi toate astea, o faci pe riscul tău.

întâlneşti oameni, de regulă tineri, lipsiţi de înţelepciune, dar plini de acel cinism nemeritat, care înlocuieşte înţelepciunea în tinereţe, şi-i auzi spunând categoric - chiar cu mândrie „Nu vreau să am copii". O mulţime de tineri de 19 ani spun asta şi, într-un sens, e ceva acceptabil, pentru că au 19 ani şi au timp şi, oricum, ce ştiu ei la o asemenea vârstă? Şi unii tineri de 27 de ani spun asta, dar nu atât de mulţi, mai ales dacă sunt femei şi sunt măcar un pic sinceri cu ei înşişi. Iar unii oameni de 45 de ani spun acelaşi lucru, la timpul trecut unii dintre ei, probabil spunând adevărul; totodată, ei îşi dau seama că răul a fost deja făcut şi că e prea târziu să-l mai repare. Nimeni nu va spune adevărul în privinţa asta. Să observi făţiş că le minţim pe tinerele femei atunci când ne referim la ceea ce ele şi-ar dori cel mai mult de la viată este un tabu în cultura noastră care insistă într-

un mod greu de înţeles pe faptul că principala satisfacţie în viaţa unei persoane obişnuite ar fi să aibă o carieră (o raritate în sine, întrucât majoritatea oamenilor au slujbe, nu cariere). Dar, din experienţa mea clinică şi profesională generală, pot spune că femeia obişnuită este cea care – indiferent de inteligenţă şi talent, pregătire, disciplină, dorinţă parentală, autoamăgire tinerească sau îndoctrinare culturală – va face orice sacrificiu necesar pentru a aduce pe lume un copil, cât de târziu, la 29 sau la 35, sau, mai rău, la 40 de ani.

Iată o cale spre nefericire care chiar trebuie evitată – şi aici mă adresez femeilor care citesc această carte (deşi iubitii şi soţii înţelepţi ar trebui să fie la fel de atenţi). Să decizi că vrei copii când ai deja 29 sau 30 de ani şi apoi să nu reuşeşti să-i ai n-as recomanda asa ceva. Nu-ţi vei reveni. Suntem prea fragili ca să ne jucăm cu ceea ce viaţa ar putea să ne ofere. Când suntem tineri şi nu prea ştim cum stau lucrurile, toţi ne gândim: „Ei bine, ai tot timpul să rămâi însărcinată". Asta e adevărat numai atunci când chiar nu e cazul să faci un copil – ca atunci când faci sex pe bancheta unei maşini şi ai doar 15 ani. Dacă vei rămâne gravidă la

acea vârstă, vei intra cu adevărat în bucluc. Mai târziu în viaţă, o sarcină reuşită nu vine chiar aşa de uşor pe cât ţi-ai

putea închipui. Poţi să împingi încercarea de a avea copii spre o vârstă mai înaintată - şi mulţi oameni sunt încurajaţi şi se încurajează pe ei înşişi să facă exact acest lucru dar până la 30% dintre cupluri întâmpină, astfel, dificultăţi în a concepe un copil.[6]

întâlneşti ceva similar - o aceeaşi nepăsare fată de ceea ce viata poate sau nu oferi - atunci când oamenii ale căror căsnicii au stagnat încep să nutrească ideea delirantă că o aventură romantică le va rezolva nevoile neîmplinite. Când am avut clienţi care se gândeau să facă o astfel de mişcare sau poate erau deja implicaţi într-o aventură, am încercat să-i readuc cu picioarele pe pământ. „Să analizăm situaţia până la capăt. Nu doar pentru săptămâna sau pentru luna asta. Ai 50 de ani. Ai această tânără de 24 de ani, care e dispusă să-ţi distrugă căsnicia. Ce-o fi în mintea ei? Cine-o fi ea? Ce ştie?" „Păi, sunt foarte atras de ea." „Da, dar tânăra are o tulburare de personalitate. Serios, pentru că ce naiba face ea cu tine şi de ce e dornică să-ţi distrugă căsnicia?" „Nu-i pasă dacă rămân căsătorit." „A, am înţeles. Deci, nu vrea să aibă o relaţie adevărată cu cineva, o relaţie care să

aibă oarece continuitate. Cumva, asta o să fie bine pentru tine, nu? Dar ia gândeşte-te un pic. O să fie ceva mai rău pentru soţia ta. Toată povestea o să presupună multe minciuni. Ai copii – cum o să reacţioneze când totul va ieşi la iveală, aşa cum e aproape sigur

că se va întâmpla? Şi ce părere ai despre cei zece ani prin tribunale care se profilează, care o să te coste o treime de milion de dolari şi te vor arunca într-o luptă pentru custodia copiilor care îţi va ocupa tot timpul şi toată atenţia?"

Am văzut oameni angrenaţi în procese legate de custodie care, la modul cel mai serios, ar fi preferat să aibă cancer în loc să se mai judece. Nu e o glumă să ai braţul prins în maşinăria periculoasă a tribunalelor. îţi petreci mare parte din timp dorindu-ţi sincer să mori. Deci asta-i „aventura" ta, pentru numele lui Dumnezeu? Iar delirul din spatele aventurii extraconjugale e şi mai puternic de-atât pentru că, bineînţeles, dacă eşti căsătorit cu cineva, adesea îl vezi pe cel de lângă tine în situaţiile cele mai rele, pentru că trebuie să rezolvaţi împreună dificultăţile reale ale vieţii. Păstrezi partea uşoară pentru perechea ta adulterină: nicio responsabilitate, doar restaurante scumpe, nopţi excitante de încălcare a regulilor, pregătirea grijulie pentru noi aventuri şi absenţa generală a simţului realităţii. Aşa se

face că o persoană va plăti pentru toate problemele reale ale existenţei, în vreme ce cealaltă beneficiază în mod nerealist de absenţa lor. Nu trebuie să ai o viată adevărată cu cineva cu care ai o aventură. Ai un şir nesfârşit de deserturi (cel puţin la început) şi tot ce ai de făcut este să iei cu linguriţa frişca de pe fiecare şi să o înfuleci. Atât. Vă vedeţi unul pe celălalt în cele mai bune condiţii şi vă gândiţi doar la sex şi la nimic altceva care să se amestece în vieţile voastre. De îndată ce aventura devine o relaţie care are măcar un dram de permanenţă, o parte imensă a acelei legături se transformă imediat în exact ceea ce te-a deranjat în căsnicia ta. O aventură nu e de folos şi oamenii sfârşesc prin a fi răniţi groaznic. Mai ales copiii – şi lor le datorezi în primul rând loialitatea ta.

Nu încerc să fiu neraţional de rigid cu privire la căsnicie şi familie. Nu te poţi aştepta ca fiecare instituţie socială să funcţioneze pentru oricine. Uneori, te-ai căsătorit cu cineva care e o brută psihopată, un mincinos congenital şi incorigibil, un criminal, un alcoolic, un sadic (şi poate toate cinci la un loc). Atunci, trebuie să evadezi. Altfel va trebui să-ţi iei în serios relaţia. Când o tratezi ca pe ceva pasabil,

iese o catastrofă, vine uraganul şi trebuie să te muţi din calea lui. Ai putea fi tentat să conchizi: „Cum ar fi să trăim împreună, fără să ne căsătorim? Hai să vedem cum merge. Ar fi un lucru raţional de făcut". Dar ce înseamnă, exact, să inviţi pe cineva să trăiască alături de tine, dar fără să vă oficializaţi relaţia? Şi hai să fim adecvat de aspri şi realişti în evaluarea noastră, căci aici nu facem testări de maşini la mâna a doua, ca să vedem cum merg, lată ce înseamnă această relaţie neoficializată: „Deocamdată, ne ajunge simplul fapt de a trăi împreună şi presupun că şi tu ai acelaşi sentiment în privinţa mea. Altfel, ne-am căsători, pur şi simplu. Dar în numele bunului-simţ (pe care niciunul dintre noi nu-l posedă), ne vom rezerva dreptul de a ne putea schimba oricând partenerul pentru o variantă mai bună". Şi dacă nu crezi că „a fi împreună" se reduce la asta, deci dacă nu ţi se pare că acesta poate fi un ţel moral, încearcă să formulezi un principiu de viaţă mai plauzibil.

Ai putea să-mi replici: „Uite, doctore, afirmaţia asta e cam cinică". Atunci ce-ar fi să vedem ce spun statisticile în loc să ascultăm opinia unui om demodat ca mine (chit că eu nu mă simt aşa)? Rata despărţirilor în rândul oamenilor care

nu sunt căsătoriţi, dar trăiesc împreună - sunt deci „căsătoriţi” în toate sensurile, în afară de cel

oficial - este substanţial mai mare decât rata divorţurilor în rândul cuplurilor căsătorite.[7] Şi inclusiv în cazurile în care mariajul vine după o astfel de convieţuire „de probă", aceste cupluri prezintă o probabilitate mai mare de divorţ decât mariajele formate din oameni care n-au apucat să locuiască împreună înainte de căsătorie.[8] Aşadar, cum rămâne cu ideea de a vă pune la încercare unul pe celălalt? Sună atrăgător, dar nu funcţionează.

Desigur, este posibil ca oamenii care au o probabilitate mai mare de a divorţa din motive de temperament să fie mai predispuşi să trăiască împreună, înainte de căsătorie sau în lipsa acesteia, ceea ce ar oferi un factor explicativ în plus, pe lângă posibilitatea ca traiul împreună să nu funcţioneze pur şi simplu. Nu e deloc uşor să descâlceşti cei doi factori cauzali. Dar, practic, nu contează. Coabitarea fără jurământul de căsătorie, făcut public, consfinţit printr-o ceremonie, chibzuit cu seriozitate, nu produce căsnicii prea robuste. Şi nu e nimic bun în privinţa asta - îndeosebi pentru copii, care o duc mult mai rău în familiile monoparentale (din care, în general, bărbaţii sunt absenţi).[9]

Punct. Aşadar, pur şi simplu eu nu văd coabitarea ca pe o alternativă socială justificabilă. Şi spun asta ca un om care a trăit cu soţia lui înainte de a se căsători cu ea. Nu sunt inocent în această privinţă. Dar asta nu înseamnă că am procedat corect. Şi mai e ceva, care e departe de a fi

banal. Pur şi simplu în viaţă nu ai prea multe şanse să construieşti în mod corespunzător o relaţie intimă. Poate că durează doi-trei ani ca să-ti întâlneşti partenerul ideal şi alti doi-trei ani ca să determini dacă este cu adevărat cine crezi că este. Asta ar însemna cinci ani. îmbătrâneşti mai repede decât crezi, orice vârstă ai avea acum şi cea mai mare parte dintre deciziile importante pentru familia ta - căsătoria, copiii şi aşa mai departe - le iei între douăzeci şi ceva de ani şi circa treizeci şi cinci de ani. Câte şanse bune ai, prin urmare? Cât cicluri de câte cinci ani? Trei? Patru, dacă eşti norocos.

Asta înseamnă că opţiunile tale scad cu cât aştepţi mai mult. Iar dacă ai rămas văduv(ă) şi chiar trebuie să intri pe piaţa matrimonială când ai 40 sau 50 de ani, aşa să fie. Ai fost lovit de o tragedie şi asta-i viaţa. Dar am văzut prieteni făcând asta şi nu e o soartă pe care i-aş dori-o vreunei persoane la care ţin. Să continuăm să fim raţionali în privinţa asta: Toţi adolescenţii între 16 şi 18 ani au multe în comun. Sunt neformati. Sunt maleabili. Asta nu e o insultă. E doar o realitate.

Este, de asemenea, motivul pentru care pot să plece la facultate şi să-şi facă un prieten pe viaţă (şi n-am avut nicio intenţie de a fi cinic aici) dintr-un coleg de cameră în cursul unui singur semestru. în schimb, când ajungi pe la 45 de ani, ai devenit întru câtva o persoană singulară, unică. Am cunoscut oameni pe care i-am tot întâlnit în acea perioadă a vieţii mele mai bine de un deceniu şi pe care continui să-i consider ca pe nişte cunoştinţe noi. Asta e pur şi simplu o funcţie a complexităţii vârstei crescute. Şi este vorba doar de prietenie, nu de dragoste – nu de o viaţă în comun, nu de aducerea laolaltă a două familii disparate.

Aşadar, te bucuri de mariajul tău şi de copiii tăi şi lucrurile astea merg bine pentru că eşti încăpăţânat şi îndeajuns de terifiat de iadul care îi aşteaptă pe toţi cei care nu reuşesc să negocieze pacea şi să facă sacrificiile necesare pentru stabilirea acesteia. Eşti, fără îndoială, mai pregătit acum pentru cariera ta sau, mai probabil, pentru slujba ta. Asta e *a treia* dintre cele patru realizări pe care le-ai putea reuşi, ajutat de noroc şi de un spirit netemător, în intervalul scurt al existenţei tale. Ai învăţat cum să stabileşti o armonie productivă în limitele strânse ale relaţiilor tale

cele mai intime şi personale şi o parte din acea înţelepciune se revarsă asupra locului tău de muncă. Eşti un mentor pentru oamenii mai tineri, un coleg util şi un subordonat de nădejde şi, în loc de dezastrul în care ai fi putut transforma cu uşurinţă locul în care trăieşti, îl îmbunătăţeşti. Şi dacă toată lumea ar face la fel, lumea ar fi un loc mult mai puţin tragic şi nefericit. Poate că ar fi chiar un loc în mod evident bun. în continuare, poate că înveţi cum să-ţi foloseşti din plin timpul petrecut departe de familie şi muncă – timpul liber – şi să-l faci să fie semnificativ şi productiv. Iar asta e a *patra* dintre cele patru realizări şi una care, la fel ca şi celelalte, se poate dezvolta. Poate că ajungi să te pricepi tot mai bine la aceste lucruri, astfel încât să poţi contribui la rezolvarea unor probleme din ce în ce mai dificile şi la îmbogăţirea spiritului uman însuşi. Căci asta înseamnă viaţa.

Revenind la căsnicie. Cum planifici şi cum menţii cu sârguinţă romantismul în relaţia ta? Ei bine, trebuie să iei o decizie: „Vrei sau nu să ai parte de romantism în viaţa ta?" Dacă te gândeşti serios la asta, fără resentimente – fără bucuria de a-ţi priva partenerul, acum înstrăinat, de

plăcerea pe care ar putea să i-o aducă romantismul -, răspunsul este în general „da”. Romantismul sexual înseamnă

aventură, plăcere, intimitatea şi excitarea pe care oamenii visează să le experimenteze când simt nevoia unor senzaţii „divine". Vrei asta, desigur. Bucuriile vieţii sunt rare şi preţioase, şi nu vrei să renunţi la ele fără o cauză întemeiată. Cum vei realiza asta? Cu noroc, aceste sentimente vor apărea între tine şi cineva pe care îl placi; cu un noroc mai mare şi cu suficientă dedicare, vei simţi aceste lucruri chiar cu persoana pe care o iubeşti. Dar lucrurile astea nu vin aşa de uşor. Dacă ai întemeiat o familie, va trebui să duci o mulţime de negocieri ca să menţii în viaţă „iubirea" şi „simpatia" dintre voi.

CONOMIA DOMESTICĂ

Iată câteva consideraţii practice. Ar putea părea depărtate de subiectul romantismului. Totuşi, discuţia este necesară, pentru că ne-am depăşit sau am pierdut rolurile tradiţionale şi încă nu am stabilit ce anume ar trebui să le înlocuiască. înainte de asta - probabil că înainte de inventarea pilulei

anticoncepţionale, care a însemnat o revoluţie biologică -, bărbaţii făceau lucruri masculine, oricare ar fi fost ele, iar femeile făceau lucruri feminine, oricare ar fi fost ele. Rolurile tradiţi-

onale sunt cu mult mai utile decât tind să înţeleagă oamenii moderni, care îşi supraestimează enorm toleranţa faţă de libertate şi alegere, într-o societate mai puţin schimbătoare, oricine are o oarecare idee cu privire la îndatoririle ce-i revin. Asta nu elimină tensiunea (nimic nu elimină tensiunea), dar cel puţin există un şablon. Dacă nu există niciun şablon pentru ceea ce fiecare dintre noi, ar trebui să facă atunci când trăieşte cu cineva, atunci vom fi nevoiţi să negociem şi să argumentăm legat de datoriile noastre maritale - asta dacă ne pricepem la argumentat, ceea ce probabil că nu e cazul. Puţini oameni se pricep.

Dacă ai de gând să întemeiezi o familie în pace, cu o persoană pe care o iubeşti şi, e de sperat, o placi şi vrei să o iubeşti şi să o placi în continuare, va trebui să determinaţi într-un mod oarecare cine o să facă ce. Aceasta ar fi preferabil în locul rolurilor prestabilite. Cine face patul? Când ar trebui făcut? La ce nivel de perfecţiune trebuie făcut patul pentru a fi mutual acceptabil? Iar dacă acest aspect nu este bine rezolvat, conversaţia devine rapid contraproductivă: „Am făcut patul".

„Păi, nu prea l-ai făcut bine." „Nimic nu e vreodată bine pentru tine. Dacă crezi că nu prea am făcut bine patul, poate că n-o să-l mai fac şi poţi să-l faci şi singur(ă)!" „Ei bine, poate ar fi bine să-ţi ridici un pic standardele şi nu doar în privinţa patului! „ Va dura zile în şir până se va lămuri acest aspect - dacă se va lămuri vreodată - şi asta n-a fost decât discuţia despre cine face patul. Adică despre ce e de făcut în primele zece minute ale dimineţii. Aşa că poate rămâne nefăcut sau făcut prost şi poate chestiunea rămâne nerezolvată pentru următorii şaizeci de ani (apare din nou acest interval). Doar că problemele domestice care trebuie rezolvate sunt multe, pe lângă pat. Iar dacă această chestiune nu e lămurită, ea va rămâne o problemă în fiecare dimineaţă a fiecărei zile şi în fiecare zi a fiecărei săptămâni şi a fiecărei luni şi a fiecărui an şi toată lumea va fi supărată (chiar dacă n-o arată) de îndată ce se trezeşte sau de fiecare dată când intră în dormitor şi nu vede decât dezordine. O astfel de situaţie nu aduce nimic bun.

Apoi: A cui carieră va căpăta prioritate? Când şi de ce? Cum vor fi copiii educaţi şi disciplinaţi şi de către cine? Cine face curăţenie? Cine aranjează masa? Cine duce gunoiul?

Cine curăţă baia? Cum sunt înfiinţate şi gestionate conturile bancare? Cine cumpără alimentele? Hainele? Mobila? Cine plăteşte ce? Cine adoptă responsabilitatea pentru impozite? Et cetera, et cetera, et cetera. Două sute de lucruri de negociat, ca să meargă o gospodărie aşa cum trebuie - o problemă la fel de complexă ca bunul mers al unei afaceri, cu dificultatea suplimentară că încerci să o gestionezi împreună cu un membru al familiei şi o renegociezi zilnic. În definitiv, viaţa ta este compusă în principal din ceea ce se repetă în mod rutinier. Ori negociezi responsabilitatea pentru fiecare dintre aceste îndatoriri, ori te complaci la nesfârşit în tactici de înaintare şi retragere, în timp ce duci bătălia nonverbal, cu încăpăţânare, în tăcere şi cu tentative ezitante de „cooperare". Asta n-o să facă deloc bine relaţiei tale romantice. în consecinţă, este de o necesitate vitală să aşezi partea domestică a economiei familiale pe un teren ferm.

Este un set de probleme extrem de dificil de rezolvat, pentru că înseamnă că trebuie să stabileşti în mod conştient ierarhia responsabilităţilor între membrii familiei. Ţi se cere să negociezi fiecare detaliu blestemat şi aparent banal (dar

aparenta banalitate e o iluzie): Cine pregăteşte mesele? Când pregăteşte mesele? Cât valorează asta din

perspectiva tranzacţionării altor sarcini? Cum îi mulţumeşti cuiva pentru că s-a comportat cum se cuvine în bucătărie? Cine încarcă maşina de spălat vase? Cine spală vasele? Cât de repede trebuie luate vasele de pe masă după ce aţi mâncat? Ce vase urmează a fi folosite? Ce-o să mâncăm? Ce rol urmează să aibă copiii? Ne aşezăm la masă împreună? Avem ore de masă regulate? Fiecare dintre aceste întrebări se poate transforma într-un război sângeros. O persoană crede un lucru, cealaltă persoană crede altceva şi cine ştie cine are dreptate? Aşa că va trebui să vă luptaţi cu asta şi să ajungeţi la un consens. Să faci asta e dificil. Poate să însemne sute de certuri. Cu siguranţă că înseamnă zeci. Dar sunt certuri cu un scop, iar acel scop este să discuţi până se găseşte o soluţie, astfel ca certurile legate de acea chestiune să nu mai fie necesare. Asta face din pace un obiectiv şi armonia în familie nu poate fi stabilită decât prin negociere, iar pentru asta e nevoie de un angajament suficient de puternic, încât să rezişti unui conflict serios şi profund.

Următorul lucru pe care trebuie să-l faci – şi ştiu asta atât din experienţa clinică, dar şi din cea maritală (câte 30

de ani din fiecare) - este să vorbeşti efectiv cu partenerul tău timp de circa 90 de minute pe săptămână numai despre probleme practice şi personale. „Ce se mai întâmplă la tine la serviciu?" „Ce se întâmplă, în ceea ce te

priveşte, cu copiii?" „Ce mai trebuie să facem în casă?" „Ai ceva care te deranjează şi pe care am putea să-l rezolvăm?" „Ce este necesar să facem ca să trăim în condiţii omeneşti până săptămâna viitoare?" Doar comunicare pură, practică: parţial pentru că tu ai o poveste, dar şi partenerul are o poveste şi amândoi aveţi o poveste comună. Ca să-ţi cunoşti povestea, trebuie să o spui, iar ca partenerul tău să o cunoască, trebuie s-o audă. Este necesar ca această comunicare să aibă loc în mod continuu. Nu trebuie să fie 90 de minute dintr-odată. Pot fi 15 minute pe zi. Dar acele linii de comunicare practică trebuie menţinute deschise, ca să ştii unde este cealaltă persoană şi viceversa. Dacă scazi considerabil sub cele 90 de minute, generezi un portofoliu de probleme nesoluţionate, iar povestea voastră comună începe să se destrame. La un moment dat, acel portofoliu devine atât de mare, încât nu mai ştii cine eşti şi sigur nu mai ştii cine e partenerul tău şi astfel deveniti străini unul fată de altul. Relaţia voastră îsi pierde coerenta. Aceasta e o situaţie urâtă.

Când ajutăm pe cineva să-şi îndrepte căsnicia, ca să zic aşa, facem lucruri foarte obişnuite. Nu mă interesează vacanţele, ocaziile speciale sau orice ar fi ieşit din comun. Nu pentru că acele lucruri ar fi lipsite de importanţă, dar nu sunt vitale în acelaşi sens în care sunt rutinele zilnice. Acestea din urmă trebuie puse la punct. Vreau să ştiu care sunt interacţiunile care constituie cea mai mare parte a unei zile obişnuite. Poate că vă treziţi împreună, mâncaţi împreună. Faceţi astfel de lucruri zilnic. Poate că trezirea, pregătirea pentru ziua care urmează şi mâncatul ocupă cinci ore pe zi. Asta înseamnă o treime din timpul tău de veghe şi, prin urmare, o treime din viaţa ta. înseamnă 35 de ore la fiecare şapte zile - o întreagă săptămână de lucru, o întreagă carieră. Fă-o cum trebuie. întreabă-te pe tine şi întrebaţi-vă unul pe celălalt: Cum vrem să fie structurate aceste intervale? Cum putem să facem ca trezirea matinală să fie plăcută? Putem să fim atenţi unul la celălalt cu politeţe şi interes şi poate fără distracţii electronice în timp ce mâncăm? Putem să facem ca mesele noastre să fie delicioase şi atmosfera primitoare? Gândeşte-te la sosirea acasă seara. Să zicem că rutina durează zece minute. Asta

înseamnă peste o oră pe săptămână; 50 de ore pe an - o săptămână şi jumătate de lucru. Petreci o săptămână şi jumătate de lucru fiind întâmpinat la intrarea pe uşă. Este o parte considerabilă din existenta ta. Te întâmpină cineva la uşă şi manifestă un anumit grad de fericire pentru că te vede sau eşti ignorat pentru că toţi îşi folosesc telefoanele sau eşti întâmpinat cu o litanie de nemulţumiri? Cum ţi-ar plăcea să organizezi asta, astfel încât să nu-ţi fie groază de momentul în care ajungi acasă? Sunt lucruri pe care le faceţi împreună care sunt obişnuite; lucrurile acelea le faceţi zilnic, Dar ele sunt toată viaţa voastră. Dacă faceţi acele lucruri aşa cum trebuie, vă organizaţi mult mai eficient decât v-aţi putea da seama. Dacă puteţi lupta cu succes în războiul pentru impunerea armoniei în economia domestică, amândoi aţi obţinut o victorie majoră. Iar după aceea puteţi să vă concentraţi pe ceea ce s-ar putea întâmpla în timpul unei vacanţe romantice la un hotel cochet sau la casa de vacanţă a părinţilor, sau într-o staţiune cu regim all-inclusive, ori într-o vacanţă dedicată aventurii - sau doar în timpul acelor întâlniri romantice bisăptămânale despre care am discutat mai sus şi pe care

amândoi ezitati atât de mult să le încercaţi.

începeţi prin a pune ordine în lucrurile astea şi vedeţi ce se întâmplă. Apoi veţi avea mese paşnice, de exemplu, şi nu veţi muri din cauza frustrării sau a tensiunii arteriale ridicate. Va trebui să luptaţi pentru o astfel de realizare. Ce contează totuşi nu e dacă luptaţi (pentru că va trebui să luptaţi), ci dacă ajungeţi la pace după toate aceste bătălii. Să faci pace înseamnă să ajungi la o soluţie negociată. Şi vreţi şi aveţi nevoie să ajungeţi la o soluţie negociată cu privire la fiecare responsabilitate şi oportunitate pe care o aveţi în comun în calitate de cuplu – şi cu privire la fiecare obstacol pe care îl întâmpinaţi. Măcar după aceea veţi avea cu cine să discutaţi când viata devine mai dificilă, asa cum se va întâmpla inevitabil. Şi aveţi avantajul că voi doi veţi deveni o făptură cu două capete, chiar dacă nu se vor vedea ochi în ochi. Toate acestea înseamnă că problemele legate de a şti ce vrei şi de a discuta asta cu partenerul tău trebuie rezolvate înainte de a vă preocupa de menţinerea romantismului în relaţia voastră.

A trăi alături de alte persoane te menţine sănătos la cap. Iată de ce, parţial, este o idee bună să te căsătoreşti. De ce?

Ei bine, eşti pe jumătate nebun şi la fel e şi soţia ta/soţul tău (mă rog, poate nu chiar pe jumătate, dar destul). E de sperat totuşi că nu va fi afectată aceeaşi jumătate. Când şi când întâlneşti cupluri care au aceeaşi slăbiciune şi îşi adâncesc reciproc acel neajuns. Poate că amândurora le place

cam mult vinul, de exemplu, şi alunecă împreună spre alcoolism. Ca să evitaţi o astfel de soartă, ce v-aţi putea dori este ca unei persoane din cuplu să-i placă alcoolul, iar celeilalte, nu. Asta va cauza unele conflicte pe termen scurt, în situaţiile în care se consumă alcool, dar consecinţele pe termen lung (evitarea eventualităţii ca vreunul dintre voi să devină alcoolic) au probabilitatea de a fi benefice. Cel care nu obişnuieşte să bea o să bea un pahar-două în ocazii sociale, ca să nu fie prea rigid sau oribil, iar cel căruia-i place băutura e de sperat că va primi o dojană salutară dacă nu se controlează în mod corespunzător.

în general, este o întâmplare fericită că idiosincraziile tale sunt, probabil, distribuite cumva aleatoriu şi că, dacă te uneşti cu cineva, sunt şanse să găseşti soliditate acolo unde tu eşti slab şi viceversa. Când doi oameni se unesc pentru a recrea acea fiinţă originară – asta e ideea simbolică –, atunci cei doi au şansa de a produce o fiinţă raţională, sănătoasă mental. Acest lucru este bun pentru voi doi şi chiar mai bun pentru copiii voştri (care acum au şanse mai bune în adaptarea la ceea

ce constituie un comportament în general echilibrat) şi, totodată, este un lucru bun pentru prietenii şi pentru lume în sens larg.

0 mare parte din această mişcare către unitatea funcţională este o consecinţă a dialogului şi a comunicării. Dacă eşti suficient de vârstnic, ştii că oamenii sunt plini de defecte. Când eşti tânăr şi nu foarte experimentat, este probabil să faci două supoziţii, într-o manieră mai degrabă încrezătoare şi implicită, care pur şi simplu nu sunt adevărate. Prima este că undeva în lume există cineva care e perfect. E chiar probabil să întâlneşti această persoană ipotetic perfectă, pe care o vezi prin intermediul amăgirii tale, şi să te îndrăgosteşti cu disperare şi prosteşte de ea (prosteşte pentru că eşti îndrăgostit de o proiecţie a ta despre perfecţiune şi nu de persoana reală - ceea ce este foarte derutant pentru ţinta afecţiunii tale). A doua supoziţie este că undeva în lume există cineva care e perfect *pentru tine.* Pe baza acestor supoziţii, faci cel puţin trei erori, ceea ce e o realizare deosebită, având în vedere că ai făcut doar două supoziţii.

în primul rând, nu există nimeni în lume care să fie

perfect. Există doar oameni cu defecte - şi acestea sunt destul de serioase, cu toate că nu întotdeauna ireparabile, şi se manifestă în modalităţi foarte diferite. În afară de asta, dacă ar exista în lume cineva perfect, s-ar uita o singură dată la tine şi ar rupe-o la fugă ţipând. în afară de cazul în care vrei să păcăleşti pe cineva, de ce ţi-ai dori să faci un cuplu cu cineva mai bun decât tine? Apoi gândeşte-te cât de îngrozit eşti atunci când îţi este acceptată o invitaţie la o întâlnire în oraş. O persoană raţională ar gândi despre noul potenţial partener romantic: „O, Doamne! Ori eşti orb, ori eşti disperat, ori la fel de bolnav ca şi mine![11] Pare o idee îngrozitoare să te asociezi cu cineva care are cel puţin tot atâtea probleme ca şi tine. Nu e nicidecum la fel de rău ca a rămâne singur, dar e ca şi cum ai sări din lac în puţ - şi măcar acest salt te-ar putea transforma. Şi uite-aşa, te căsătoreşti, dacă ai vreun dram de curaj, dacă ai viziune pe termen lung şi capacitatea de a te angaja şi a-ţi asuma responsabilitatea; dacă ai vreun pic de maturitate - şi începeţi să deveniţi o singură persoană, mai rezonabilă. Şi chiar se întâmplă ca participarea la un astfel de proces dubios să vă transforme într-o singură persoană rezonabilă,

cu posibilitatea unei oarecare dezvoltări pentru amândoi. Aşa că vorbiţi. Despre tot şi toate. Oricât ar fi de dureros. Şi faceţi pace. Şi mulţumiţi providenţei dacă reuşiţi, pentru că vrajba este în tot şi în toate.

ÎN SFÂRȘIT: ROMANTISMUL

Tema romantismului nu poate fi tratată fără toate preliminariile de mai sus. Romantismul înseamnă joacă şi joaca nu are loc cu uşurinţă când apar probleme de orice natură. Joaca necesită pace, iar pentru pace e nevoie de negociere. Şi eşti norocos atunci când ajungi să te joci. Problema romantismului marital – şi aici ne referim mai ales la

intimitate şi sexualitate – este una complexă, cu câte un balaur stând la pândă sub fiecare chestiune. De exemplu: Ce vă datoraţi unul celuilalt în plan sexual dacă sunteţi angrenaţi într-o căsnicie? Răspunsul nu este „fără sex". Acesta nu e un răspuns, pentru că o parte din aranjamentul contractual presupune să vă organizaţi viaţa romantică într-o manieră reciproc satisfăcătoare. Este o precondiţie implicită a stabilităţii mariajului. Probabil că nu înseamnă sex de 15 ori pe zi şi nici o dată pe an, fără tragere de inimă. Este undeva între extreme şi aici este punctul de la care trebuie să înceapă negocierea.

Conform observaţiilor mele, cuplul de adulţi tipic – când

aceştia au serviciu, copii şi mai au de gestionat economia domestică despre care tocmai am discutat, cu toate acele griji, responsabilităţi şi preocupări - se mulţumeşte să facă dragoste o dată sau de două ori pe săptămână sau chiar de trei ori pe săptămână (dar asta e mai puţin probabil). Această frecvenţă, dacă este bine gestionată, pare să funcţioneze acceptabil pentru ambii parteneri. Am observat că de două ori e mai bine decât o dată, dar o dată e mult mai bine decât zero. Zero e rău. Dacă ajungi la zero, atunci unul dintre voi îl tiranizează pe celălalt, iar celălalt se supune. Dacă ajungi la zero, atunci unul dintre voi va avea o aventură extraconjugală - fizică, emoţională, imaginară sau o combinaţie a celor trei. Şi nu spun asta cu împăcare. Dar e clar că în astfel de situaţii e ceva care blochează lucrurile, că există un *nu care face ca* romantismul să dispară, iar frecvenţa intimităţii sexuale să atingă un minimum absolut; trebuie să existe un indiciu puternic că „lucrurile nu merg prea bine". Nu recomand aventura extraconjugală, dar spre asta te îndrepţi dacă viaţa voastră sexuală dispare. Poate că vrei să o iei pe acel drum şi să facilitezi aventura, pentru că vrei să joci rolul martirului: „Soţia m-a părăsit, ca să aibă o aventură, bietul de mine". „Şi de ce a făcut ea aşa ceva?" „Păi, probabil că viaţa noastră

sexuală nu a fost pe cât ar fi putut fi de bună" (iar acesta este un răspuns care ar merita investigat). „Ce vrei să spui mai exact prin «nu a fost pe cât ar fi putut fi de bună»?" „Păi, nu mai făcuserăm dragoste de doi ani şi atunci ea şi-a găsit un amant."

Nu e ceva şocant. Trebuie să începi prin a presupune că partenerul tău este o fiinţă umană relativ normală şi că o anumită cantitate de satisfacţie sexuală constituie o cerinţă rezonabilă – să zicem că de două ori pe săptămână sau o dată pe săptămână, în condiţiile unui program de lucru intens. În primele zile ale căsniciei s-ar putea ca exprimarea interesului romantic faţă de partener să nu constituie o problemă, dar, mai târziu vor fi multe lucruri de făcut, ca să trăieşti, întâlnirile romantice sunt o bătaie de cap, chiar dacă eşti necăsătorit. Sunt perfect conştient că există şi un pic de aventură acolo, dar o mare parte din asta apare în filme, şi nu pe site-urile matrimoniale de pe internet, în schimburile de SMS-uri, în cafenele, restaurante şi baruri, unde au loc primele întâlniri stingheritoare. Chiar trebuie să depui eforturi pentru asta, şi o vei face dacă eşti

necăsătorit, pentru că te apasă singurătatea, eşti însetat de atenţie şi disperat după intimitate fizică. (Oamenii necăsătoriţi au parte de mult mai puţin sex, în medie, decât cei căsătoriţi, deşi presupun că un mic procentaj profită din plin de situaţia în care se află. Dar nu văd cu ce sunt mai câştigaţi
cei care profită de burlăcie.)

Aşadar, ca celibatar, vei depune eforturi să te întâlneşti cu persoane de sex opus, pentru că te apasă singurătatea şi ai şi tu nevoile tale, dar nu e simplu. Trebuie să faci loc în viaţa ta pentru aşa ceva. Trebuie să faci planuri. Trebuie să-ţi foloseşti imaginaţia, să cheltuieşti bani, să găseşti un partener intim acceptabil şi, cum se spune, să pupi o mulţime de broaşte ca să găseşti un prinţ (sau o prinţesă, după caz). Adesea, oamenii se simt uşuraţi după ce se căsătoresc, pentru că nu mai sunt nevoiţi să facă atât de des toate acele eforturi contrapro- ductive. Dar asta nu înseamnă deloc că acum ai scăpat; că poţi să stai lungit în pat, în chiloţi şi şosete, şi să presupui că toate plăcerile ipotetice de care are parte Hugh Hefner o să apară automat

şi în casa ta. Mai trebuie să depui un efort considerabil dacă nu vrei să dispară romantismul. Trebuie să vorbiţi despre asta. Trebuie să purtaţi o conversaţie dificilă şi jenantă: „Când să fie, draga mea? Marţi şi joi? Miercuri şi vineri? Luni şi sâmbătă?" Te gândeşti: „O, Doamne, e-atât de ordonat

totul. Atât de prozaic şi planificat. E atât de programat, previzibil, burghez, antiromantic şi robotic. E degradant şi restrictiv şi pur şi simplu transformă sexul într-o îndatorire. Unde mai e distracţia? Unde sunt spontaneitatea, muzica de jazz în surdină, cocteilurile şi entuziasmul provocat de o atracţie subită şi neaşteptată? Unde sunt smochingul şi rochiţa neagră de seară?" La asta te aşteptai, fie şi doar inconştient, în fanteziile tale prosteşti? De cât ori ai reuşit să faci asta pe vremea când ieşeai la întâlniri? Ţi-a ieşit măcar o dată? Şi (ţine minte, acum discutăm ca nişte adulţi) vrei două joburi (două cariere, două salarii), doi copii, un standard de viaţă acceptabil - şi mai vrei şi spontaneitate? Şi chiar n-ai de gând „să te mulţumeşti" cu mai puţin?

îţi urez mult noroc. N-o să se întâmple aşa ceva - nu potrivit experienţei mele clinice (şi personale) - fără o mulţime de eforturi. Ce se va întâmpla este că nevoile stringente ale vieţii vor începe inexorabil să capete prioritate faţă de nevoile dezirabile. Poate că ai o listă din zece lucruri pe care trebuie să le faci într-o zi şi sexul e pe locul al 11-lea. Şi asta nu pentru că nu crezi că sexul e

important, ci pentru că nu reuşeşti să treci niciodată de numărul cinci din lista de zece. Trebuie să creezi spaţiu şi timp şi, din câte îmi pot da eu seama, trebuie să o faci în mod conştient. Te-ai putea gândi: „Cum ar fi să petrec ceva timp cu această persoană de care cândva am fost îndrăgostit până peste cap?" Va trebui să pui la cale totul. Poate că abia ai timp să te uiţi o jumătate de oră la un serial TV înainte să te culci. Poate că ai la dispoziţie doar o oră şi jumătate sau o oră liberă, pentru că viaţa e atât de agitată. N-ar fi o idee rea dacă ea ar face un duş. Puţin ruj de buze – şi asta ar fi bine. Puţin parfum. Un articol vestimentar care să fie atrăgător şi erotic. Iar el, n-ar fi rău dacă ar cumpăra lenjerie pentru soţie, iar ea ar trebui s-o poarte cu curaj. Dacă eşti bărbat, poate găseşti ceva care să fie rezonabil de sexy într-un magazin pentru bărbaţi sau unul care vinde îmbrăcăminte erotică nu prea exagerată sau ţipătoare şi care nu te jenează sau te face să te simţi prost. Şi nu-i o idee rea să faci un compliment sau două când tot acel curaj se manifestă. Poate că asta se va întâmpla o dată pe an. încearcă să clădeşti puţină încredere în sine. încearcă un

iluminat discret – poate nişte lumânări (şi cineva trebuie să cumpere lumânările şi trebuie încurajat să facă asta; iar cinismul trebuie redus la un minimum absolut, dacă nu vrei să alungi cu totul din existenţă ceea ce este fragil). Iată

o regulă: nu-ţi pedepsi niciodată partenerul pentru un lucru pe care vrei ca el să continue să-l facă. Mai ales dacă pentru asta a fost nevoie de un curaj adevărat - a fost nevoie să depăşească cu mult limitele datoriei maritale.

Ce-ar fi să încerci să aranjezi întreaga situaţie în maniera romantică pe care ţi-ai imagina-o dacă ai avea o aventură, pentru că ăsta e genul de lucru pe care oamenii îl au în minte când îşi imaginează o aventură (dacă au vreun dram de imaginaţie). încearcă să ai o aventură cu soţia ta sau cu soţul tău. Poate că el se ocupă de aranjarea dormitorului în vreme ce ea aranjează lucrurile în baie. Am vorbit deja despre lumânări. Ce ziceţi de puţină muzică? Cum ar fi să vă asiguraţi că încăperea este curată şi - cu voia lui Dumnezeu - atrăgătoare din punct de vedere estetic? Acesta ar putea fi un început. Şi poate că voi doi nu veţi îmbătrâni, nu vă veţi îngrăşa, nu veţi deveni bolnavi şi ipohondri atât de repede încât să vă detestaţi unul pe celălalt, aşa cum sigur se întâmplă cu multe cupluri. Şi apoi, poate, amândoi vă veţi putea bucura de ceea ce aveţi nevoie şi poate chiar de ce vă doriţi. Dar va trebui să vă exprimaţi cu voce tare nevoile şi va trebui să negociaţi cu partenerul. Ce-ţi place ţie? Dar ei?

Şi chiar o să vă spuneţi aceste lucruri unul celuilalt? Nu veţi risca oare să daţi greş pe partea practică? Veţi fi dispuşi să învăţaţi unele trucuri noi, chiar dacă o să vă simţiţi aiurea când le veţi încerca pentru prima dată?

Nimic din toate acestea nu e simplu. Oamenii interacţionează în diverse moduri despre care nu sunt dispuşi să vorbească între ei, ceea ce nu ajută dacă sunt căsătoriţi. E posibil, dacă te vei afla într-o dispoziţie favorabilă negocierii şi unei abordări binevoitoare, să poţi decide ce ai nevoie şi ce vrei şi să pui la cale un schimb potrivit. Ai putea să te întrebi: „Uite, cum să fac să aranjez treaba asta aşa încât să nu-mi pierd interesul romantic pentru perechea mea în următorii douăzeci de ani, aşa încât să nu am vreo rătăcire şi să fac o stupizenie, aşa cum fac mulţi oameni? Care este, pentru mine, precondiţia minimală pentru satisfacţia erotică?" Ai putea încerca să te convingi că aşa ceva nu e necesar, că te poţi mulţumi cu ceea ce ai, chiar dacă asta echivalează cu nimic. Dar nu poţi. Nu poţi să te mulţumeşti cu nimic dacă ai vreun pic de minte şi de respect faţă de tine însuţi. Există ceva pe care o să-l vrei şi de care o să ai nevoie. Atunci când eşti în contact cu acel

ceva şi

))) în acelaşi timp îţi păstrezi deschiderea pentru o comunicare similară

venită de la partenerul tău, e posibil ca amândoi să obţineţi nu doar ceea ce vreţi unul de la celălalt, dar chiar mai mult decât vă aşteptaţi.

Programează câteva partide de sex şi apoi antrenează-te pentru aceste ocazii până când devii expert. Negociază şi exersează inclusiv asta. îngăduie-ţi să devii conştient de ceea ce vrei şi ai nevoie şi ai decenţa să-i dezvălui partenerului tău acest secret. La urma urmei, cui altcuiva o să-i spui? Dedică-te idealului superior de care depinde în mod necesar o relaţie sinceră şi curajoasă şi fă asta cu seriozitate, pentru a-ţi păstra sufletul intact. Respectaţi-vă jurămintele matrimoniale, astfel încât să fiţi îndeajuns de disperaţi ca să negociaţi în mod onest. Nu-ţi lăsa partenerul să te respingă cu manifestări de ignorare sau cu refuzul de a comunica. Nu fi naiv şi nu te aştepta ca frumuseţea iubirii să se menţină singură, fără eforturi susţinute din partea voastră. împărţiţi-vă sarcinile gospodăriei într-o manieră reciproc acceptabilă şi nu tiranizaţi şi nici nu vă supuneţi sclaviei. Decideţi de ce aveţi nevoie ca să rămâneţi satisfăcuţi, atât în pat, cât şi în afara acestuia. Şi poate veţi

reuşi să vă păstraţi iubirea vieţii voastre şi veţi avea în perechea voastră un prieten şi un confident, iar această stâncă rece pe care ne ducem viaţa la un capăt îndepărtat al cosmosului va fi un pic mai caldă şi mai tihnită decât ar fi în alte condiţii. Iar voi veţi avea nevoie de asta, căci vremurile grele vă aşteaptă la colţ şi e mai

bine să ai ceva cu care să te aperi împotriva lor; altfel disperarea vă va vizita şi nu va mai pleca.

Fă planurile cuvenite şi munceşte asiduu pentru a menţine romantismul în relaţia ta.

)

Regula XI

Nu trebuie să-ți permiți să devii resentimentar, mincinos sau arogant

Ai motivele tale să fii resentimentar, mincinos şi arogant. Te confrunţi sau te vei confrunta cu forţe haotice groaznice şi uneori vei fi copleşit. Anxietatea, îndoiala, ruşinea, suferinţa şi boala, mustrările conştiinţei, abisul durerii care-ţi

distruge sufletul, visurile zdrobite şi dezamăgirea, realitatea trădării, supunerea faţă de tirania vieţii sociale şi infamia îmbătrânirii care duce la moarte... cum ai putea, când ai parte de toate astea, să nu degenerezi, să nu te înfurii şi să nu păcătuieşti, ajungând să urăşti până şi speranţa însăşi? Vreau ca tu să ştii cum ai putea să te opui acestui declin, acestei degenerări în rău. Pentru a face asta – pentru a-ţi înţelege personalitatea şi ispitele întunecate –, trebuie să ştii cu ce te confrunţi. Trebuie să-ţi înţelegi motivaţiile pentru rău şi triada resentiment, minciună, aroganţă reprezintă foarte bine ceea ce constituie răul, aşa cum îl concep eu.

Este posibil să înţelegem lumea într-o manieră care să ne protejeze contra tentaţiei de a o apuca pe aceste căi josnice? O axiomă a înţelepciunii umane spune că o formulare mai clară şi o înţelegere mai profundă a unei probleme este salutară. Vom încerca să facem acest lucru, pornind de la o răsturnare conceptuală – una care este dificilă şi consternantă pentru materialiştii devotaţi care am devenit noi, oamenii moderni. Mai întâi, o întrebare: *Din ce este alcătuită lumea?*

Pentru a răspunde, va trebui să considerăm realitatea - lumea - aşa cum este trăită şi percepută de cineva viu şi conştient, cu toată bogăţia fiinţei subiective lăsată intactă - visuri, experienţe senzoriale, sentimente, pulsiuni şi fantasme. Aceasta e lumea care se manifestă la nivelul conştiinţei tale individuale sau, mai exact, e lumea cu care te întâlneşti fată în fată.

Să considerăm gestul deşteptării matinale. Dacă ai fi întrebat ce percepi în acel moment, s-ar putea să pomeneşti aceleaşi obiecte concrete pe care le-ar putea vedea oricine altcineva, dacă s-ar trezi în pat lângă tine. Ai putea descrie tot ce ai adunat în jurul tău în dormitor- masa de scris, scaunele, hainele (frumos aranjate sau aruncate la întâmplare, în funcţie de temperamentul şi preferinţele tale şi, poate, de starea ta de aseară). Probabil că vei răspunde în această manieră foarte obiectivă, realistă, afirmând, în esenţă, că vezi mobilierul din cameră. Răspunsul tău conţine, firesţe, un sâmbure de adevăr, deşi s-ar putea să acorzi mai puţină atenţie decât crezi lucrurilor familiare care te înconjoară. De ce să pierzi timp şi energie ca să

percepi ceea ce poţi oricum să-ţi aminteşti?

Totuşi, mobila şi restul lucrurilor din dormitorul tău *nu* sunt cu adevărat ceea ce percepi în primele momente ale trezirii. Deja eşti familiarizat cu locul în care dormi şi cu ceea ce conţine. Nu ai niciun motiv să

continui să depui eforturi conştiente pentru a pricepe ceea ce deja înţelegi. în schimb, eşti predispus să-ţi percepi şi *psihologic* mediul ambiant. începi să te gândeşti la cum o să te comporţi pe scena pe care o vei ocupa în mod inevitabil şi la ce se va întâmpla în consecinţă. Ce vezi când te trezeşti este un şir de posibilităţi, multe dintre ele referitoare la ziua care urmează, iar altele asociate cu săptămânile, lunile şi anii care vor veni. Ceea ce te preocupă cu adevărat la trezire este răspunsul la o întrebare: „Ce să înţeleg din posibilităţile pe care le văd apărând în faţa mea, aşa complexe, îngrijorătoare, interesante, anoste, limitate, nelimitate, norocoase sau catastrofale cum ar putea fi?"

Acolo, la nivel potenţial, este tot ce ai putea avea. Este tărâmul posibilităţii nerealizate şi nimeni nu ştie până unde se întinde. în principiu, pare să nu existe nicio limită pentru ceea ce se poate face pe baza acestui potenţial neconcretizat. Tot ce ar putea încă să fie îşi găseşte sălaşul acolo. Ai putea să consideri tot acest potenţial ca o eternă trezorerie - un corn al abundenţei (în reprezentările grafice, sunt de

obicei două cornuri). Dar asta e doar jumătate de poveste (şi aici apare problema). Dacă potenţialul cu care te confruntţi se manifestă necorespunzător (din cauza unei greşeli comise de tine; din cauza caracterului pur arbitrar al lumii), atunci poţi să dai de-un bucluc groaznic. Acolo, în necunoscut – în viitor, căci cu acesta te confrunţi de fapt, când conştiinţa ţi se redeşteaptă –, te aşteaptă tot ceea ce este bun, dar şi tot ceea ce este groaznic, dureros, infernal şi letal. Prin urmare, oricum am defini acest *potenţial,* el nu respectă regulile simple ale logicii din lumea materială. Obiectele care respectă regulile jocului, obiecte pe care le considerăm a fi „reale" (când presupunem că ceea ce este real este şi logic), pot fi doar un anumit lucru la un moment dat, adică nu pot fi un lucru şi opusul lui simultan. în schimb, potenţialul nu este aşa. Nu poate fi categorisit în acea manieră. Este în acelaşi timp tragedie şi comedie, bine şi rău şi tot ce e cuprins între aceste extreme. De asemenea, nu e tangibil, în sensul în care lucrurile reale sunt tangibile. Potenţialul nici măcar nu există – decât ca *ceea ce ar putea* să fie. Poate că cel mai bine e să fie considerat ca o structură a realităţii, înainte ca realitatea să se manifeste concret în prezent,

unde realitatea pare să aibă cel mai evident grad de existenţă. Dar creaturile asemenea nouă nu se confruntă doar cu prezentul. Prin urmare, s-ar putea ca nu prezentul să fie cel mai real - cel puţin din punctul de vedere al conştiinţei noastre. Trebuie să luptăm ca „să fim în aici-şi-acum", ne spun vocile înţelepte. Lăsaţi de capul nostru, ne îndreptăm minţile spre investigarea viitorului: *Ce va fi?* încercarea de a răspunde la această întrebare ne defineşte întreaga viaţă. Aceasta e adevărata „confruntare cu realitatea". *Ce este?* - Aici avem un trecut mort, deja înfăptuit. *Ce va fi?* - Asta e naşterea unei noi existenţe, a unei noi aventuri, scoase la iveală de conjuncţia dintre conştiinţa vie şi marea întindere a posibilităţilor paradoxale.

Iar dacă vom conchide că posibilitatea este „mai reală" decât realitatea (aşa cum o dovedeşte faptul că posibilitatea este cea cu care suntem sortiţi să ne confruntăm), atunci investigarea posibilităţii este cea mai importantă dintre toate investigaţiile. Dar cum să cercetăm ceva ce nu e aici, nici acolo, nicăieri? Cum examinăm ceea ce nu s-a manifestat încă? Şi cum să explorăm ceea ce doar ar putea fi, dar nu există încă? Şi cum ar fi posibil să comunicăm unii

cu alţii în mod inteligibil despre această tentativă, să facem schimb de informaţii despre

cele mai eficiente conceptualizări, abordări şi strategii? Răspunsul la asta, din câte-mi pot da eu seama, este să comunicăm prin intermediul poveştilor despre ce este şi, în egală măsură, despre ce ar putea fi. Astfel, dacă posibilitatea este elementul ultim al realităţii cu care ne confruntăm, atunci poveştile sunt cele care deţin înţelepciunea de care avem cea mai mare nevoie.

în mod firesc, ne gândim la vieţile noastre ca la nişte poveşti şi comunicăm despre experienţa noastră în aceeaşi manieră. Le spunem oamenilor din reflex unde suntem (pentru a pregăti scena) şi unde ne ducem, astfel încât să putem crea prezentul din posibilitatea care se profilează în timp ce călătorim spre destinaţie. Nimeni nu găseşte o astfel de relatare ca ieşită din comun. Dar noi facem mai mult decât

[1]

să ne descriem vieţile, ale noastre şi pe ale altora, ca pe o succesiune de evenimente. E ceva mai profund de-atât. Când descrii faptele unei persoane, relatezi modul în care percepe, evaluează, gândeşte şi acţionează - iar când faci asta, se deapănă o poveste (şi cu cât te pricepi mai bine la

astfel de descrieri, cu atât mai mult vor semăna relatările tale cu o poveste). Mai mult, experimentăm lumea ca fiind populată de personaje care reprezintă exact lucrurile cu care ne confruntăm. Necunoscutul, neaşteptatul şi noul - lumea posibilităţii - sunt reprezentate în formă dramatică, aşa cum ne apare şi lumea pe care ne

străduim să o aducem în fiinţă. Iar noi înşine apărem ca actori care se confruntă cu necunoscutul şi cu previzibilul deopotrivă. Folosim poveştile ca să reprezentăm toate aceste lucruri.

E oare posibil ca motivul pentru care comunicăm prin poveşti (pe care toată lumea le înţelege) să fie faptul că tot ce face oricine în lumea asta *este* în mod fundamental o poveste? Ar putea însemna asta că lumea experienţelor nu poate fi, de fapt, deosebită de o poveste (că nu poate fi reprezentată exact decât prin istorisire)? Suntem, în principiu, adaptaţi la lume – la realităţile acesteia. Astfel, dacă noi descriem în mod firesc lumea ca pe o poveste, atunci probabil că lumea va fi interpretată cel mai exact sau măcar cel mai practic tot ca o poveste (iar *exact* şi *practic* nu sunt chiar aşa de uşor de distins). Ai putea argumenta, dimpotrivă, că perspectiva ştiinţifică despre lume este mai exactă şi că această concepţie ştiinţifică nu este o poveste. Dar, din câte îmi pot da seama, ea tot este *cuibărită în interiorul* unei poveşti: una care spune ceva de genul: „Urmărirea atentă şi nepărtinitoare a

adevărului va face lumea un loc mai bun pentru toţi oamenii, reducând suferinţa, prelungind viaţa şi producând bunăstare". Din ce alt motiv am mai practica ştiinţa? De ce ar mai înfrunta cineva dificultăţile şi rigorile pregătirii ştiinţifice fără o astfel de motivaţie? Există moduri mai eficiente de a câştiga bani atunci când ai inteligenţa şi disciplina să devii un cercetător veritabil. Iar în ceea ce priveşte motivaţia intrinsecă, dragostea pentru ştiinţă nu e tocmai un proces dezinteresat de învăţare. Marii experimentatori şi teoreticieni pe care i-am cunoscut sunt pasionaţi de activitatea lor. Sunt impulsionaţi de ceva emoţional. Ei speră ca ceea ce învaţă (în mod dezinteresat, căci în prezent nu au niciun obiectiv specific, în afară de acela de a învăţa) vor avea un rezultat realmente pozitiv: să facă lumea un loc mai bun. Aceasta conferă întregii lor activităţi un caracter narativ: avem o temă centrală ce însoţeşte orice intrigă bună şi mai există o transformare a personajului - acestea sunt aspecte cerute de orice poveste.

Conceptualizăm ceea ce experimentăm ca pe o poveste. Acea poveste include, aproximativ vorbind, descrierea locului în care suntem în acest moment, precum şi a locului

spre care ne îndreptăm, strategiile şi iniţiativele pe care le implementăm şi experimentăm de-a lungul drumului, precum şi suişurile şi coborâşurile întâlnite în timpul acelei călătorii. Percepi şi acţionezi în interiorul unei astfel de structuri tot timpul, pentru că întotdeauna te afli undeva şi te duci altundeva şi întotdeauna evaluezi unde te afli şi ce se întâmplă în legătură cu obiectivul tău. O parte din această gândire modelată de poveşti se vădeşte în tendinţa noastră de a vedea lumea ca pe o selecţie de personaje, fiecare dintre ele reprezentând locul unde suntem sau încotro mergem, întâmplările neaşteptate care ar putea surveni sau chiar pe noi înşine, ca actori. Vedem intenţii însufleţite pretutindeni[1] - şi cu siguranţă în acest fel le prezentăm lumea copiilor noştri. Iată de ce Locomotiva Thomas are o faţă umană zâmbitoare, iar soarele are şi el un surâs pe chip. Iată de ce – chiar şi printre adulţi – există omul din lună şi zeităţi răspândite printre stele. Totul este însufleţit. Asta e o reflectare a înclinaţiei noastre de a trata lucrurile ca şi cum ar fi personalităţi cu intenţie, indiferent de ceea ce sunt, indiferent dacă sunt animate sau fără viaţă. Iată de ce ţi se pare în regulă ca maşina ta să aibă un bot (în

partea frontală, acolo unde îi e locul), ceea ce în mod aproape cert are.

Acţionăm (percepem, gândim, reacţionăm) în acest fel, pentru că fiecare membru al speciei umane face tot ceea ce face în prezenţa, de bine sau de rău, a altor oameni. Şi aşa au stat lucrurile dintotdeauna. Practic, tot ceea ce am întâlnit în lunga noastră ascensiune biologică până la forma noastră actuală a fost de natură socială. Iar când nu am interacţionat cu oamenii, am relaţionat cu animalele. Poate că le vânam, le păstoream sau ne jucam cu ele, după ce le-am domesticit sau poate că ele ne vânau pe noi şi a trebuit să le înţelegem ca să scăpăm de ele şi să ne putem apăra. Toate acele interacţiuni tribale, intertribale şi interspecii ne-au modelat creierele, ne-au format categoriile fundamentale, dându-le un caracter social, nu obiectiv (adică diferit de categoriile ştiinţei). Nu e ca şi cum ne-am naşte cu un instinct pentru tabelul periodic al elementelor. Nu. Am reuşit să clarificăm treaba asta cu doar câteva sute de ani în urmă şi pentru formularea sa a fost nevoie de mult timp şi mult efort conştient. Mai mult, cu toate că tot oameni au fost cei care au efectuat munca teribil de grea necesară pentru întemeierea acelui remarcabil sistem de

clasificare chimică, acesta rămâne dificil de învăţat. Nu este aşa de interesant, la modul intrinsec (cel puţin pentru majoritatea oamenilor), pentru că nu are asociată nicio poveste. Este, fără îndoială, o reprezentare exactă şi utilă a realităţii obiective, dar este un chin să stăpâneşti o reprezentare de un

gen atât de abstract.

în schimb, când cineva îţi spune o poveste, imediat îţi atrage atenţia. Poate fi o poveste complicată şi dificilă din punct de vedere cognitiv – ceva care să necesite ore de concentrare. Ar putea fi vorba chiar despre povestea felului în care a fost descoperit tabelul periodic al elementelor şi despre triumfurile şi dificultăţile care au însotit acest proces. Nu contează. Dacă este bine relatată, devine palpitantă şi are şanse să fie ţinută minte. Dacă vrei să-l înveţi ceva pe un copil şi să-l faci să fie atent, spune-i o poveste. O să-ţi ceară în mod repetat să faci asta. N-o să te tragă de cracul pantalonilor ca să te roage: „Taţi, mai zi-mi, te rog, o linie din tabelul periodic al elementelor înainte de culcare!" Dar va fi foarte motivat să asculte o poveste – uneori, chiar aceeaşi poveste în fiecare noapte. Asta ne arată profunzimea şi importanţa poveştilor. Ai putea crede că povestea e simplă, dar copilul tău, care ascultă atent, procesează nivelurile multiple de semnificaţie reprezentate în orice poveste bine alcătuită – semnificaţii de care

sunt puţine şanse ca tu să fii conştient atunci când povestea pe care o spui este una clasică, profundă.

Cu toţii suntem oameni. Asta înseamnă că experienţele noastre au ceva în comun. Altfel, nu am fi cu toţii oameni. Nu am putea nici măcar să comunicăm. Paradoxal, pentru a comunica, trebuie să existe lucruri legate de tine şi de ceilalţi care să fie înţelese de la sine. Imaginează-ţi că-i spui cuiva: „M-am supărat rău în dimineaţa asta". Dacă există vreun indiciu că ai vrea ca această conversaţie să continue, iar persoana este dispusă să facă asta, s-ar putea să te întrebe de ce; dar n-o să te întrebe: „Cum adică, «supărat»?" Nu va pune o astfel de întrebare, pentru că ştie, din proprie experienţă, ce înseamnă „supărat". E ceva ce se poate presupune şi nu trebuie explicat. De fapt, singurul motiv pentru care putem să vorbim despre orice este acela că sunt unele lucruri despre care nu trebuie să discuţi explicit niciodată. Le putem lua ca fiind de la sine înţelese. În toată lumea se ştie, de exemplu, că există câteva emoţii comune şi elementare pentru toţi oamenii – şi pentru multe dintre animale.[2] Toată lumea înţelege o ursoaică stând în faţa puilor, care rage cu colţii la vedere. Tocmai acele

lucruri despre care nu trebuie să vorbim ne fac să fim umani şi ne definesc esenţa noastră „umană”, asa schimbătoare cum e, în urma influenţelor societăţii şi mediului.

Aşadar, să revenim la poveste – de fapt, la povestea poveştii. Vom începe să cunoaştem personajele a căror existenţă ne structurează în mod universal înţelegerea potenţialului lumii. Şi, cu puţin noroc, când le vei cunoaşte, vei începe să înţelegi relaţia lor cu resentimentul, aroganţa şi minciuna îndeajuns de bine ca această înţelegere să-ţi ofere şi un pic de protecţie.

ERNELE PERSONAJE ALE DRAMEI UMAN

BALAURUL HAOSULUI

Când fiul meu, Julian, avea cam patru ani, urmărea obsesiv filmul *Pinocchio* – mai ales secvenţa în care balena Monstro se transformă într-un balaur care suflă flăcări. Cred că a

văzut-o de 50 de ori. Şi nu părea să se bucure de ce vedea acolo. în mod clar, îi era frică de acel

punct culminant al acţiunii. Vedeam asta pe faţa lui. Frica lui era întemeiată. Personajele cu care ajunsese să se identifice riscaseră totul. Era tema pericolului şi sacrificiului. Cu toate acestea, era scena care-l fascina cel mai mult.

Ce Dumnezeu făcea el de urmărea filmul de atâtea ori? Mai ales dacă emoţia pe care o producea era una de teamă? De ce s-ar supune un copil în mod voluntar la aşa ceva? Julian folosea toate facultăţile minţii sale în formare, raţionale şi inconştiente deopotrivă, pentru a procesa relaţiile dintr-o astfel de poveste. *Pinocchio* şi poveştile de acest gen sunt dense, stratificate şi complexe în moduri care captează imaginaţia copiilor şi nu-i mai dau drumul. Acest lucru nu este întâmplător. Copiii sunt mici de statură şi de vârstă şi, în unele privinţe, nu ştiu nimic, pentru că au o experienţă personală foarte redusă. Dar în acelaşi timp copiii sunt cumva nişte creaturi străvechi şi în niciun caz nu sunt proşti sau neatenţi. Faptul că sunt acaparaţi de basme şi poveşti ca *Pinocchio ne* arată câtă profunzime percep copiii în acele poveşti, chiar dacă tu, ca observator adult, nu

o mai sesizezi.

Acea balenă este Balaurul Haosului. Aceasta este reprezentarea simbolică a potenţialului, a posibilităţii (fie ea bună sau rea). Reprezentările acestor personaje apar peste tot, iar copiii le văd, chiar dacă n-au habar ce înseamnă acele personaje. De exemplu, în filmul clasic

de la Disney *Frumoasa Adormita,* Maleficent, regina cea rea, îl prinde în capcană pe prinţul Phillip. îl prinde în lanţuri în temniţa castelului ei şi îi spune un fel de basm fermecător. Are o mare plăcere în a-i povesti acestuia ce bărbat distrus şi îmbătrânit va fi peste şase sau şapte decenii, când plănuia să-l elibereze din celulă. îl portretizează ca fiind nimic altceva decât parodia unui erou şi se simte excelent făcând asta, încuind uşa celulei la plecare, urcând scările spre palat şi râzând malefic tot timpul. Ea este personajul clasic al mamei oedi- piene devoratoare, care-şi împiedică fiul să-şi împlinească destinul refuzând să-i dea voie să plece de-acasă.

Prinţul evadează din temniţă cu ajutorul femininului pozitiv: trei zâne venite în ajutor, care sunt în mod clar contrapartea mitologică a lui Maleficent. Regina cea Rea îl vede cum încalecă pe cal şi-şi croieşte drum prin periculoasa ei armie, trecând peste podurile basculante care se închideau de grabă şi luând-o pe drumul ce-l scotea în afara capcanei reprezentate de castelul ei. Cu disperare crescândă, ea sare

de la un turnuleţ la altul, până ajunge în locul cel mai înalt. Acolo se postează înfuriată şi invocă flăcările iadului, pentru a se transforma într-un balaur uriaş, care suflă flăcări. Toată lumea care vede filmul acceptă asta ca pe un dat. „Bineînţeles că Regina cea Rea se transformă într-un balaur. Nu e nicio problemă cu asta." Care este motivul exact pentru care acest lucru este universal acceptabil? La o primă vedere, transformarea nu are nicio noimă. La un moment dat, o vezi că stă în picioare, ca o Regină a Răului excesiv de iritată. în clipa următoare, se roteşte de câteva ori şi - puf! - devine o reptilă uriaşă care scuipă flăcări. Poate că, în timp ce citiţi aceste rânduri, vă gândiţi: „De ce faci din asta o mare chestie? Până şi copilul meu de patru ani o înţelege!" Nu am o problemă cu faptul că Regina cea Rea se transformă în balaur. Este ceva atât de evident, încât se poate întâmpla în toiul oricărui film popular şi să fie acceptat ca ceva firesc - e atât de evident, încât este foarte dificil să atragi atenţia oamenilor că acolo s-a întâmplat, de fapt, ceva foarte ciudat.

Totuşi, dacă regina Elizabeta a Il-a a Marii Britanii s-ar transforma pe neaşteptate într-o şopârlă care scuipă foc în

toiul uneia dintre galele ei nesfârşite, un anumit grad de consternare ar fi cuvenit şi aşteptat. Oamenii – chiar şi monarhii unui mare regat – nu se transformă pur şi simplu în reptile periculoase care-şi atacă invitaţii (mă rog, nu la majoritatea petrecerilor). Dar dacă asta se întâmplă în contextul unei poveşti, atunci o acceptăm. Şi totuşi, asta nu lămureşte misterul. într-o poveste nu se poate întâmpla chiar orice transformare. N-ar fi avut nicio logică dacă Maleficent ar fi apărut în veşminte roz cu sclipici şi ar fi început să arunce petale de trandafiri pe cărarea pe care prinţul Phillip galopa ca să evadeze din puşcărie. Asta nu era în firea lui Maleficent, nici în bagajul de aşteptări narative cu care orice spectator vine la cinema (şi a cărui perturbare este improbabil să fie apreciată, în afară de cazul în care se lucrează foarte fin şi într-un scop de ordin superior). Dar nu vedem nicio problemă în faptul că ea se transformă într-un balaur. De ce? în parte, pentru că natura poate să treacă foarte uşor de la înfăţişarea ei periculoasă, dar încă inteligibilă la haosul total. Asta se întâmplă, de exemplu, când focul de tabără pe care tocmai l-am aprins ca să ne prăjim cârnaţii şi în jurul căruia ne-am aşezat ca să

cântăm cântece de tabără prinde o pală de aer fierbinte şi
uscat şi pădurea îmbătrânită şi uscată, care ne adăposteşte

corturile, izbucneşte într-un infern distrugător. Pericolele pe care le putem stăpâni se pot transforma pe neaşteptate în pericole pe care nu le mai putem ţine în frâu. Iată de ce nu e o surpriză pentru nimeni când Regina cea Rea devine Balaurul Haosului.

Imaginează-ţi, pentru o clipă, că eşti o fiinţă protoumană preistorică. Ai ridicat o tabără pentru noapte, iar acel loc este un teritoriu definit - siguranţă şi predictibilitate, pentru moment. Prietenii tăi sunt acolo, tovarăşii de trib. Ai la îndemână suliţele. Ai focul. Eşti în siguranţă sau măcar ceea ce trece drept siguranţă în astfel de condiţii. Dar dacă te îndepărtezi la nici cincizeci-şaizeci de metri de focul de tabără, atunci ceva oribil, cu dinţi şi solzi, o să te mănânce. Asta se află acolo, în teribilul necunoscut. Ideea aceasta este încorporată profund în noi. Ştim că fiinţele umane se tem din născare de prădătorii reptilieni, de exemplu - şi asta dintr-un motiv temeinic. Nu e doar faptul că suntem apţi să învăţăm frica de ele (ceea ce sigur suntem): teama de reptile este ea însăşi înnăscută.[3] Practic vorbind, înăuntrul nostru există o imagine a prădătorului groaznic

care stă la pândă în noapte. Iată de ce copiii se tem de întuneric imediat ce au crescut suficient ca să se deplaseze singuri prin casă.[4] „Taţi, e un monstru în întuneric!", insistă ei să ne spună noaptea. Iar tati îşi asigură fiica sau fiul că nu există monştri. Ei bine, adultul greşeşte, iar copilul are perfectă

dreptate. S-ar putea ca, pe moment, în această secţiune de întuneric, să nu fie niciun monstru, dar asta te linişteşte prea puţin când ai mai puţin de un metru înălţime, când eşti o pradă gustoasă, iar acolo, în viitor, ar putea fi un monstru – şi chiar va fi. Iată de ce ar putea fi mai util să-ţi laşi copilul să cunoască direct şi prin acţiunile tale că există întotdeauna ceva sinistru şi periculos în întuneric şi că este misiunea individului bine pregătit să-l înfrunte pe monstru şi să-i ia comoara pe care o păzeşte în mod arhetipal. Este un lucru pe care un adult şi un copil îl pot pune în practică cu rezultate excelente.

Cam cu un an şi jumătate înainte de întâlnirea sa cu Pinocchio, l-am dus pe Julian la Muzeul de Ştiinţă din Boston. Acolo era scheletul unui Tyrannosaurus rex. Era impresionant de mare, din punctul meu de vedere. Dar, din perspectiva lui, era şi mai mare. Nu a vrut să se apropie la mai puţin de 30 de metri. La 45 de metri, curiozitatea l-a împins înainte. Dar, când a ajuns mai aproape, s-a oprit. Şi acela a fost un fenomen neurologic. Curiozitatea l-a împins înainte, către

monstru, ca să poată culege unele informaţii utile - până când frica l-a încremenit. Puteam să văd cu exactitate unde se afla acea graniţă. Poate că definea distanta la care simţea nevoia să stea ca să rămână în siguranţă în caz că măgăoaia aia îşi mişca brusc capul ca să-l înhaţe.

Adânc, în psihicul uman, este înglobată ideea potrivit căreia potenţialul poate fi un loc al ororii maxime, sălaşul prădătorului infinit sau al unei varietăţi infinite de prădători. Practic vorbind, este adevărat, dat fiind că, de la începuturile timpului, oamenii au fost pradă, deşi le-am îngreunat foarte mult sarcina prădătoarelor după ce ne-am înarmat şi ne-am adunat în grupuri. (Personal, sunt mulţumit de acest lucru. Am campat în locuri în care se găseau din belşug urşi grizzly. E drăguţ să te gândeşti că aceştia există pe planetă şi toate celelalte, dar prefer să-i ştiu mai sfioşi, nu foarte înfometaţi, şi suficient de îndepărtaţi ca să fie pitoreşti.) Dar există, de asemenea, forţe spirituale şi psihice care acţionează în maniera unui prădător şi care te pot distruge, iar acestea pot prezenta un pericol şi mai mare. Reaua-voinţă din inima oamenilor, care îi face criminali, intră în această categorie, la fel ca răul

care pune în mişcare războiul totalitarist al răzbunării, jafului, lăcomiei şi poftei absolute de sânge şi distrugere. Iar acea rea-voinţă există şi în inima ta, acesta fiind cel mai mare balaur dintre toate - la fel cum stăpânirea relei-voinţe constituie cea mai măreaţă şi cea mai improbabilă dintre realizările individuale.

Eşti construit, neurologic, să interpretezi lumea în această manieră dramatică, la un nivel foarte profund. O parte străveche a creierului uman, cunoscută sub denumirea de hipotalamus[5] - o mică regiune situată în vârful măduvei spinării -, reglează multe dintre răspunsurile fundamentale care îşi găsesc expresia în conceptualizarea pericolului şi potenţialului. Una dintre cele două jumătăţi ale sale este responsabilă pentru autoconservare (foame, sete şi, cel mai important pentru discuţia noastră, agresivitatea defensivă în faţa pericolului), precum şi pentru reproducere (excitaţia sexuală şi comportamentul sexual elementar). Cealaltă jumătate este responsabilă cu explorarea.****

**** De fapt, este posibil să se extirpe în întregime creierul unei femele de pisică - şi aici luăm un exemplu comun din literatura ştiinţifică -

Jumătate din hipotalamus dirijează utilizarea a ceea ce a fost explorat anterior pentru satisfacerea nevoilor esenţiale ale vieţii, inclusiv capacitatea de a ne proteja în cazul unui atac. Cealaltă jumătate întreabă mereu: Ce e acolo? La ce-ar putea fi folosit? în ce fel ar putea fi periculos? Care-i sunt obiceiurile? Deci, care-i povestea? Mănâncă, bea şi fii vesel, până când se termină proviziile, dar fii atent întotdeauna la monştri. Apoi aventurează-te în periculoasa, dar promiţătoarea lume necunoscută şi descoperă ce e acolo. De ce? Ei bine, ştii deja o mulţime din lucrurile pe care trebuie să le ştii, cu toate că nu ştii nici pe de parte suficient. Dar ştii că ai de pornit în necunoscut, pentru că viaţa nu e atât de bună pe cât ar putea să fie şi, dacă nu te

---

exceptând hipotalamusul şi măduva spinării, şi pisica se poate menţine în relativă normalitate, atât timp cât mediul ei este suficient de restrâns. Mai mult, ea devine hiperexploratorie. După părerea mea, acest lucru este cu adevărat uluitor. Să ne gândim puţin: dacă

mişti din loc, o să mori din lipsă de resurse. Evident că, în astfel de condiţii, trebuie să înveţi mai mult. Prin urmare, eşti îmboldit să explorezi. Reprezentarea fundamentală a realităţii, ca o comoară eternă păzită de un prădător etern, este prin urmare o reprezentare perfectă a modului în care eşti condiţionat să reacţionezi fată de lume în adâncimile fun

damentale ale Fiinţei tale.

Cu toţii avem o imagine despre natură. Ar putea fi o imagine asemănătoare cu un peisaj frumos – natura binevoitoare şi reînnoitoare. O astfel de imagine stă la baza viziunii ecologiste sentimentale despre lume. Fiind din Alberta de Nord, nu împărtăşesc exact aceeaşi părere despre natură, întrucât în oraşul meu natal, Fairview, natura conspiră în permanenţă fie să-i omoare pe locuitori prin ger vreme de şase luni pe an, fie să-i devoreze cu insecte timp de cel puţin alte două luni pe an. Aşadar, asta e partea mai puţin romantică a naturii, care are sânge pe colţi şi pe gheare. Asta e partea de la polul negativ al continuumu- lui, este natura asociată cu rănile, bolile, moartea, nebunia şi orice altceva te-ar putea năpăstui, ca fiinţă biologică.

elimini chirurgical 95% din creierul unei pisici, aceasta nu se mai poate opri din explorare. Ai crede că o pisică în esenţă lipsită de creier ar sta pur şi simplu într-un loc, dar iată că nu se întâmplă aşa ceva. Partea curioasă a creierului e tot acolo.

Există acest potenţial al viitorului care încă nu a fost transformat în realitate (reprezentat, aşa cum am văzut, de Balaurul Haosului). Dar apoi există şi natura pe care o întâlneşti direct în viaţă şi care nu poate fi considerată absolut necunoscută. Există bunăvoinţa naturii: faptul că eşti aici, viu şi uneori fericit; faptul că există mâncare delicioasă pe care s-o mănânci, şi oameni atrăgători şi interesanţi cu care să interactionezi şi o mulţime de lucruri fascinante de văzut şi de) 1 1) făcut. Sunt peisaje uluitoare de admirat. Sunt frumuseţea, imortalita- tea şi imensitatea oceanului. Sunt toate acele elemente îmbelşugate şi pline de minunăţii ale Existenţei naturale. Dar mai e şi groaza absolută care însoţeşte toate astea: distrugere, boli, suferinţă şi moarte. Aceste două elemente ale experienţei există umăr lângă umăr. Se poate chiar spune că primele nu ar putea exista fără acestea din urmă: chiar în interiorul corpului tău, oricât de sănătos ar fi, un foarte delicat echilibru între moartea fiecărei celule care nu mai e de folos şi noua viaţă care sare înainte ca să-i ia locul este o premisă necesară pentru ca existenta ta să continue.

Aceste două elemente ale existenţei se manifestă în imaginaţia noastră sub o formă personificată. Una este Regina cea Rea, Zeiţa distrugerii şi a morţii; cealaltă este omoloaga ei pozitivă, Zâna cea Bună, monarhul binevoitor, mama iubitoare şi tânără care îşi protejează cu infinită grijă pruncul neajutorat. Ca să trăieşti corespunzător, trebuie să te familiarizezi cu ambele personaje. Dacă eşti copil abuzat de mama ta, familiarizat doar cu Regina cea Rea, atunci eşti vătămat de absenţa iubirii, de lipsa atenţiei şi eşti supus în mod arbitrar fricii, suferinţei şi agresivităţii. Aşa nu se poate trăi şi este foarte dificil să creşti funcţional, capabil şi lipsit de neîncredere, ură şi (de ce nu?) dorinţa de răzbunare. Trebuie să găseşti pe cineva care să joace rolul Reginei Binevoitoare: un prieten, un membru al familiei, un personaj ficţional - o parte a propriului tău psihic, motivată de cunoaşterea faptului că tratamentul la care este supus e greşit, jurând să profite de orice oportunitate îţi iese în cale pentru a evada din circumstanţele tale nefericite, pentru a le lăsa în urmă şi a-şi echilibra viaţa în mod corespunzător. Poate că primul pas în această direcţie este să afirmi, în pofida tratamentului greşit la care eşti supus, că eşti

vrednic de atenţie; iar al doilea pas este s-o oferi, atunci când poţi, în ciuda faptului că tu primeşti tragic de puţină.

Dacă înţelegi polaritatea naturii, teroarea şi bunăvoinţa acesteia, recunoşti două elemente fundamentale ale experienţei, permanente, eterne şi inevitabile, şi începi să înţelegi, de exemplu, atracţia profundă pentru sacrificiu. în diversele religii, e un loc comun să spui că sacrificiul îi ţine pe zei fericiţi şi că, dacă înţelegi cine sunt zeii nefericiţi şi cât de groaznici sunt când sunt nefericiţi, înseamnă că ai făcut un autentic pas spre înţelepciune - un pas veritabil şi umil. Oamenilor moderni le este greu să înţeleagă ce înseamnă sacrificiul, pentru că ei se gândesc, de exemplu, la o ofrandă arsă pe un altar, care este un mod arhaic de a pune în practică această idee. Dar nu avem absolut nicio problemă când conceptualizăm sacrificiul în plan psihologic: ştim cu toţii că trebuie să renunţi la gratificaţia din prezent dacă vrei să ai cu ce să trăieşti şi mâine. Aşadar, oferi ceva zeiţei negative, astfel încât să apară zeiţa pozitivă. Te pregăteşti îndelung, prestând ore de muncă dificilă, pentru a fi medic sau asistent social. Disponibilitatea de a te sacrifica este, de fapt, marea descoperire a viitorului, unită cu capacitatea de a negocia, de a te târgui şi de a te adapta la acel viitor - pe care ţi-l asiguri abandonând gratificaţia

impulsivă. Renunţă la ceva pe care îl doreşti şi de care ai nevoie şi vei obţine ceva valoros pe termen lung (ţinând totodată groaza în frâu). Te abţii de la petreceri şi distracţii uşoare. în schimb, te imersezi în dificultăţile vieţii. Faci asta pentru a avea mai puţine greutăţi - o faci pentru tine, angajatul bine plătit care vei deveni, şi pentru toţi ceilalţi, pe care îi vei ajuta pe măsură ce forţa pe care ţi-ai dezvoltat-o prin sacrificiu se face manifestă. întotdeauna ne târguim în acea manieră. Punem în practică convingerea că putem să ajungem la o învoială cu structura realităţii. în mod ciudat, adesea putem. Dacă eşti raţional, faci asta tot timpul. Te pregăteşti pentru ce-i mai rău. Te pregăteşti pentru sosirea Reginei celei Rele. Faci ceea ce trebuie să faci, ştiind despre existenţa ei, şi o ţii la distanţă - proporţional cu înţelepciunea ta şi în conformitate cu norocul pe care-l ai. Şi, dacă reuşeşti, Natura Binevoitoare îţi zâmbeşte - până când nu mai zâmbeşte. Dar cel puţin ai un oarecare control asupra situaţiei. Nu eşti o ţintă uşoară sau un copil rătăcit în pădure sau un ţărănoi aterizat într-un parc de distracţii sau cel puţin nu eşti mai mult decât e nevoie.

Natura este şi haos, pentru că întotdeauna provoacă pagube mari în planul cultural, opusul ei existenţial - şi următorul subiect al

investigaţiei noastre. în definitiv, după cum a spus Robert Burns: „Cele mai bine chibzuite planuri, de şoareci şi de oameni,/Se duc apoi de râpă". Şi adesea natura, în înfăţişările ei pozitivă şi negativă, este cea care face exact asta. Nu e uşor să echilibrezi fragilitatea vieţii şi necesitatea procreaţiei (şi toate incertitudinile legate de sarcină, naştere şi educarea copilului) cu dorinţa de certitudine, predictibilitate şi ordine. Şi asta fără să mai vorbim despre moarte (căci până şi cancerul este, la urma urmelor, doar o altă formă de viaţă). Dar prin toate acestea nu vrem să spunem nicidecum că haosul ar fi mai puţin valoros decât ordinea. Fără impredictibilitate, nu există nimic în afară de sterilitate, deşi de multe ori ceva mai puţină impredictibilitate pare de preferat.

Această combinaţie dintre natură şi haos este des întâlnită în reprezentările culturii pop. Aşa cum am menţionat, în filmul *Frumoasa Adormită,* există o Regină Rea - la fel cum apare şi în *Mica sirenă* (Ursula), *Albă-ca-Zăpada* (Grimhilde), *101 Dalmaţieni* (Cruella de Vil), *Cenuşăreasa* (Mama Vitregă), *O poveste încâlcită* (Mama Gothel) *şi Alice în Ţara Minunilor* (Regina de Cupă). Ea

reprezintă elementul neîndurător al lumii naturale. Exemplul din *Frumoasa Adormită* este, şi de data asta, deosebit de relevant. Să ne amintim ce se întâmplă în deschiderea filmului: Regele şi regina au aşteptat mult timp, iar acum vor cu disperare să aibă un copil. Binecuvântarea soseşte; copilaşul se naşte şi ei îi dau numele Aurora, adică „Zori-de-Zi". Cei doi sunt entuziasmaţi, la fel cum este întreaga împărăţie - pe bună dreptate, pentru că a sosit o nouă viaţă. Se pune la cale o mare petrecere de botez. Este o idee excelentă, doar că n-o invită la ceremonie pe Maleficent, Regina cea Rea. Şi nu ignoranţa e cea care-i împiedică. Cei doi ştiu de existenţa ei şi îi cunosc foarte bine puterea. Este un gest de orbire deliberată şi este o mişcare greşită. Ei doresc să-şi protejeze scumpa fiică nou-născută de elementul negativ al lumii, în loc să încerce să-i ofere fetei lor forţa şi înţelepciunea de a învinge, în pofida existenţei negativului. Toate acestea o fac pe Aurora să rămână naivă şi vulnerabilă. Maleficent îşi face totuşi apariţia, aşa cum era aproape sigur, şi mesajul este: invit-o pe Regina cea Rea în viaţa copilului tău. Dacă nu faci asta, copiii tăi vor creşte slabi şi vor avea nevoie de protecţie, iar

Regina cea Rea o să vină oricum, indiferent ce măsuri iei ca s-o opreşti. De fapt, nu doar că aceasta soseşte la petrecere (neinvitată, darpurtându-se cuviincios),

dar ea oferă şi un cadou (sub forma unui blestem): Aurora va muri la 16 ani, înţepată cu fusul unei roţi de tors. Şi toate astea pentru că nu a fost invitată la ceremonia de botez a micii prinţese. Şi numai datorită intervenţiei unei invitate miloase şi puternice – una dintre cele trei zâne susmenţionate, reprezentante ale femininului pozitiv – blestemul este transformat din moarte în inconştienţă profundă, o stare aproape la fel de fatală.

Asta se întâmplă cu acele frumuseţi, ca să zicem aşa, care nici la 16 ani nu s-au trezit. Nu vor să fie conştiente, pentru că nu şi-au dezvoltat curajul şi capacitatea de a înfrunta elementul negativ al lumii naturale. în loc să fie încurajate, ele au fost protejate. Iar dacă îi protejezi pe cei mici, îi distrugi. Nu ai invitat-o pe Regina cea Rea, nici măcar într-o vizită scurtă. Ce vor face copiii tăi când o să-şi facă apariţia în toată forţa ei, dacă sunt complet nepregătiţi? N-or să vrea să mai trăiască. Vor tânji după starea de inconştientă. Şi situaţia se înrăutăţeşte. Dacă-ţi protejezi excesiv copiii, devii chiar lucrul de care încerci să-i fereşti. Privându-i de aventurile necesare vieţilor lor tinere, le slăbeşti caracterul.

Devii Agentul Distrugător însuşi - chiar vrăjitoarea care le devorează conştiinţa independentă.

Cu mulţi ani în urmă, am avut o clientă care era o versiune în carne şi oase a Frumoasei Adormite. Era înaltă, blondă, slabă de-i numă-

rai coastele (potrivit expresiei consacrate) şi profund nefericită. Era înscrisă la un colegiu din localitate, încercând să-şi întregească studiile pentru a se putea înscrie la universitate. A venit să mă vadă pentru că nu mai voia să trăiască. !n acelaşi timp, nu voia nici să moară sau să se omoare. în schimb, a încercat să rămână într-o stare de inconştienţă folosind Valium şi variante ale acestuia, inclusiv somnifere, pe care le procura în cantităţi suficiente de la medicii ei (mai mulţi), care fără îndoială că aveau de lucru până peste cap şi nu mai reuşeau să urmărească exact ce făcea tânăra. Putea astfel să stea adormită între 15 şi 16 ore pe zi. Era deşteaptă şi cultă şi mi-a arătat un eseu de filosofic pe care-l scrisese, având ca temă inutilitatea nu doar a vieţii ei, ci a vieţii în general. Era incapabilă să tolereze ideea de responsabilitate, dar în acelaşi timp nu putea să se împace cu cruzimea pe care o vedea pretutindeni în jurul ei. Era vegană, de exemplu, fapt direct asociat cu teroarea fizică acută pe care o simţea faţă de viaţă. Nu putea nici măcar să intre pe culoarele de la supermarketunde era etalată carnea.

Acolo unde alţii vedeau porţiile pe care urmau să le gătească pentru familia lor, ea vedea şiruri de cadavre. Acea viziune n-a făcut altceva decât să-i confirme convingerea că viaţa era, în esenţă, insuportabilă.

Mama ei biologică murise la naştere şi fusese crescută de tatăl ei şi de o mamă vitregă. Aceasta din urmă era o adevărată pacoste. Am întâlnit-o o singură dată, în cabinetul meu, în timpul a ceea ce în mod normal ar fi fost o şedinţă clinică cu fiica ei vitregă. A petrecut o oră întreagă încercând să-mi arate cât de necalificat eram: mai întâi, pentru că nu era mare lucru de capul meu în calitate de clinician, apoi pentru că „fără îndoială" puneam tot ce nu era în regulă cu clienta mea pe seama mamei (vitrege). Nu cred c-am reuşit să strecor, cu chiu, cu vai, mai mult de zece cuvinte. A fost o reprezentaţie remarcabilă care a fost provocată, cred, de insistenţa cu care am susţinut că telefoanele pe care mama vitregă i le dădea de două-trei ori pe zi clientei mele, în timp ce aceasta era plecată la şcoală – pe unele dintre ele le auzisem înregistrate – trebuiau reduse cu un factor de zece şi trebuiau să aibă un ton ceva mai plăcut. Nu susţin şi nici nu am crezut că totul se întâmpla

din vina mamei vitrege. Sunt sigur că aceasta avea motivele ei să fie frustrată. Fără doar şi poate că fiica ei vitregă nu era complet angajată în viaţă şi petrecuse deja patru ani cu rezultate sub posibilităţi ca să obţină o diplomă pentru doi ani de studii. Dar era limpede că cele trei telefoane zilnice, constând în cea mai mare parte din replici mânioase şi insulte, nu îi sporeau clientei mele dorinţa de a fi vie. Am sugerat că un telefon pe săptămână trebuie să devină norma şi am îndemnat-o să închidă telefonul în cazul în care conversaţia lua o turnură neplăcută. A început să pună în aplicare acest sfat şi am presupus că asta a determinat cererea imperioasă a mamei vitrege de a se întâlni cu mine şi de a mă înfrunta.

Frumoasa Adormită mi-a descris copilăria ca idilică. Mi-a spus că a dus viaţa unei prinţese din basme; copil singur la părinţi, iubită de cei doi. Dar totul s-a schimbat în momentul în care a ajuns la adolescenţă. Atitudinea mamei vitrege s-a schimbat de la încredere la neîncredere profundă şi au început certurile care au caracterizat permanent relaţia lor începând cu acel moment (clienta mea avea puţin peste treizeci de ani când am cunoscut-o). Problema sexului şi-a

scos la iveală capul hâd. Mama vitregă a reacţionat ca şi cum copilul ei inocent fusese înlocuit de un impostor corupt; fiica vitregă a răspuns prin a se întâlni

cu o serie de pierde-vară pe care, la un anumit nivel, probabil că se gândea că-i merită (pentru că-şi pierduse inocenţa desăvârşită a unei prinţese-copil), iar la un alt nivel aceştia constituiau pedeapsa perfectă pentru mama ei.

împreună am conceput un program de antrenament prin expunere pentru a o ajuta să-şi învingă frica de viaţă. Mai întâi, am făcut o vizită la o măcelărie din apropiere. Mă împrietenisem de-a lungul anilor cu proprietarul magazinului. După ce i-am explicat situaţia clientei mele (cu permisiunea ei), l-am întrebat dacă aş putea s-o aduc în prăvălia lui, să-i arăt tejgheaua cu carne şi apoi – când va fi pregătită – s-o duc în spate ca să-i vadă pe măcelari cum porţionează carcasele care erau aduse pe rampa de încărcare. A acceptat imediat. Ţelul nostru iniţial era doar să mergem la măcelărie împreună. Am asigurat-o că putem face o pauză în orice moment sau să ne oprim cu totul şi că sub nicio formă n-o voi păcăli, ademeni sau măcar amăgi prin linguşire, ca s-o conving să treacă dincolo de ceea ce ar putea tolera. în timpul primei şedinţe, a reuşit să intre în magazin şi să pună mâna pe vitrina frigorifică. A făcut asta

tremurând şi cu lacrimi vizibile în ochi (ceea ce nu-i uşor să faci în public), dar a reuşit. Pe la a patra şedinţă, a fost în stare să se uite cum măcelarii îşi folosesc cuţitele şi ferăstraiele pe carcasele mari, care încă semănau cu animalele, ca să obţină porţiile standard ce urmau să fie

vândute. N-a încăput nicio îndoială că asta i-a făcut bine. De exemplu, a fost mai puţin înclinată să ia medicamente pentru a deveni inconştientă şi a început să frecventeze orele de curs. A devenit mai tare, mai dură, mai aspră – adjective care nu sunt folosite mereu drept complimente, dar uneori sunt antidotul necesar pentru excesul de sentimentalism, care are un efect infantilizant periculos. De asemenea, am făcut aranjamentele necesare ca ea să-şi petreacă un weekend la o fermă din partea locului, unde erau crescute câteva animale domestice obişnuite (porci, cai, găini, capre). L-am rugat pe fermier, care şi el îmi fusese client, să-i permită să-l însoţească în timp ce-şi îngrijea animalele.

Copil de oraş get-beget, clienta mea nu ştia absolut nimic despre animale şi, în consecinţă, avea tendinţa să le idealizeze, în maniera feerică în care îşi petrecuse copilăria. Sejurul ei de două zile la ţară şi decizia de a observa cu atentie animalele au ajutat-o să-şi dezvolte o percepţie mult mai puţin idealizată asupra adevăratei naturi a animalelor pe care le creştem pentru a le mânca. Sunt fiinţe sensibile

senzorial, în parte, şi avem responsabilitatea de a nu le provoca o suferinţă mai mare decât este necesar, dar nu sunt fiinţe umane şi în mod cert nu sunt copii. Acest lucru trebuie înţeles la un nivel concret. Sentimentalismul excesiv este o boală, un eşec al dezvoltării şi un blestem pentru copii şi alţii care au nevoie de grija noastră (dar nu prea multă).

Frumoasa Adormită era un visător remarcabil. Am avut clienti care îşi puteau aminti în mod obişnuit două sau trei vise pe noapte, deşi nu întotdeauna cu multe detalii. Ea nu doar că-şi amintea multe vise, dar şi le amintea în întregime, şi de asemenea devenea de multe ori lucidă în timp ce dormea - era conştientă că visează. A fost singura persoană pe care am cunoscut-o care putea să-şi întrebe personajele din vis ce semnificaţie aveau - simbolic vorbind - sau ce mesaj aveau pentru ea, iar acestea îi răspundeau pe loc. într-o zi, a venit la mine cu unul din numeroasele ei vise. Călătorise singură în adâncurile unei păduri străvechi şi acolo, în întuneric, întâlnise un pitic îmbrăcat ca un arlechin. Piticul s-a oferit să-i răspundă la o întrebare. Ea l-a întrebat pe straniul personaj ce va trebui să facă pentru a-şi

obţine diploma de colegiu, o sarcină care îi luase deja cei patru ani mai sus menţionaţi şi o mulţime de negocieri cu autorităţile universitare pentru a obţine mai multe prelungiri. Răspunsul pe care l-a primit? „Va trebui să înveţi să lucrezi într-un abator."

Acum, din punctul meu de vedere, visele sunt enunţuri ale naturii. Noi nu contribuim prea mult la crearea lor. Ele ni se arată. N-am întâlnit niciodată un vis care să prezinte ceva pe care să-l cred a fi neadevărat. De asemenea, nu cred – contrar lui Freud – că visele încearcă să-şi mascheze semnificaţia. în schimb, sunt o parte timpurie a procesului prin care ajung să ia naştere gândurile pe deplin dezvoltate, căci cu siguranţă că acestea nu apar în mod magic de niciunde. Trebuie să înfruntăm necunoscutul, ca atare – marele Balaur al Haosului sau Regina cea Groaznică – şi la început nu ştim cum să facem asta. Visul serveşte drept prim pas cognitiv – în urma reacţiilor emoţionale, motivaţionale şi corporale de bază, cum ar fi teama, curiozitatea sau încremenirea – în transformarea acelui necunoscut într-o cunoaştere care poate fi pusă în practică şi chiar poate fi articulată. Visul este locul de naştere al gândului şi adeseori

gândul nu apare cu uşurinţă în mintea conştientă. Visul nu ascunde nimic; doar că nu se pricepe prea bine să comunice clar (deşi asta, cu siguranţă, nu înseamnă că nu poate fi profund).

în orice caz, acest vis nu a fost dificil de interpretat, îndeosebi pentru că personajul său principal, piticul, pur şi simplu a vorbit pe şleau. Aşadar, am ascultat cu atenţie relatarea clientei mele (să nu uităm că asta se întâmpla după episoadele cu măcelăria şi ferma) şi am între - bat-o ce am putea face în privinţa asta. Habar n-aveam cum am putea aranja o vizită la un abator real. Nu ştiam nici măcar dacă exista aşa ceva în oraşul în care locuiam, iar dacă exista, nu-mi imaginam că ar fi dornici de vizitatori, oricare le-ar fi fost motivaţia. Ea era convinsă totuşi că i se spusese adevărul şi că trebuia să facă un lucru de genul acela. Aşa că am discutat despre consecinţele întăririi ei psihice şi despre faptul că reuşise să o treacă în plan secundar pe mama ei vitregă hipercritică; pentru restul şedinţei n-am mai discutat despre abator, deşi amândoi ne-am asumat sarcina de a găsi ceva care să constituie un înlocuitor acceptabil pentru ucenicia într-un abator veritabil.

După o săptămână, a revenit pentru şedinţa programată. Mi-a adus la cunoştinţă ultimul lucru pe care, poate, mi l-aş fi imaginat din partea ei (sau a altor clienţi). „Cred că

trebuie să văd o îmbălsămare." N-am ştiut ce să-i răspund. Eu, personal, nu voiam să văd o îmbălsămare, absolut deloc. Văzusem secţiuni ale corpului omenesc, în muzeele de ştiinţă, şi ceva legat de ele refuza să-mi părăsească memoria. De asemenea, mă dusesem să văd unul dintre acele corpuri sculptate,

plastifiate, care erau atât de populare cu circa un deceniu în urmă, şi am fost oripilat de ele. Există un motiv pentru care m-am făcut psiholog, nu chirurg sau medic legist, la drept vorbind. Totuşi, aici nu era vorba despre mine, ci despre clienta mea, Frumoasa Adormită, şi despre dorinţa ei de a se deştepta. Aşa că nu puteam să-mi las dorinţele să interfereze cu ceea ce înţelepciunea piticului din adâncul pădurii minţii ei inconştiente urma să ne comunice. I-am spus că o să văd ce se poate face. Până la urmă, a fost mult mai simplu de aranjat decât m-am aşteptat. Pur şi simplu, am pus mâna pe telefon şi am sunat la o firmă de pompe funebre din localitate. Spre marea mea surprindere, am fost acceptaţi imediat. Am presupus că patronul văzuse la viaţa lui o mulţime de oameni îndureraţi şi înspăimântaţi şi era obişnuit să îi trateze cu calm şi înţelepciune. Aşadar, nu mai aveam încotro. Am rămas cu vizita pe cap, iar clienta mea chiar voia să meargă.

După două săptămâni, ne-am dus la casa de pompe funebre. Clienta mea m-a întrebat dacă se poate să vină însoţită de o prietenă, iar

eu am spus că da. Patronul firmei ne-a făcut mai întâi un tur. Ne-a arătat capela şi încăperea unde erau expuse sicriele. L-am întrebat cum reuşea să-şi gestioneze munca, dată fiind nesfârşita concentrare asupra morţii, suferinţei şi durerii. Ne-a spus că era responsabilitatea sa sinceră să uşureze pe cât posibil momentele groaznice prin care treceau clienţii săi şi că asta îl îmbărbăta. Răspunsul lui ni s-a părut logic şi ne-a ajutat să înţelegem cum putea să-şi continue munca, zi şi noapte. După tur, am mers în sala de îmbălsămare. Era un loc mic, de câteva zeci de metri pătraţi. Cadavrul nud al unui bărbat vârstnic stătea întins nemişcat, cu pielea cenuşie, marmorată, pe o masă din oţel inoxidabil. Pentru că nu era loc în mica încăpere şi ca să păstrăm o oarecare distanţare, clienta mea, prietena ei şi cu mine ne-am poziţionat în hol, imediat lângă uşă, şi am observat procedurile, care decurgeau ca şi cum nici n-am fi fost acolo. Omul nostru a început să dreneze sângele şi alte lichide din corp. Acestea se scurgeau fără spectaculozitate, dar într-un anume sens cu atât mai oribil din cauza modului prozaic de evacuare. Aveai impresia că ceva atât de preţios şi de vital ar fi meritat ceva mai bun. A făcut modificările

chirurgicale necesare, a cusut pleoapele între ele, a aranjat fata şi a injectat lichidul de îmbălsămare. Mă uitam într-acolo şi îmi urmăream clienta. La început, ea s-a uitat în lungul holului, evitând scena care se desfăşura în faţa ei. Dar, cu trecerea minutelor, a început să arunce priviri în direcţia procedurilor şi, după ce a trecut cam un sfert de oră, petrecea deja mult mai mult timp observând, decât uitându-se în altă parte. Am remarcat totuşi că o apucase pe prietena ei de mână şi o strângea tare.

Clienta mea vedea nemijlocit că ceva despre care crezuse, pe bună dreptate, că o va îngrozi nu avea în realitate acest efect. Putea să gestioneze experienţa. N-a intrat în panică, nu i-a venit rău, nu a fugit, nici măcar n-a plâns. L-a întrebat pe antreprenor dacă poate să atingă cadavrul cu mâna. El i-a dat o mănuşă de latex pe care ea şi-a pus-o pe mână. A intrat direct în sala de operaţii, într-o stare liniştită şi meditativă, şi şi-a pus mâna înmănuşată pe coastele cadavrului; a ţinut-o acolo un timp, ca şi cum gestul ar fi adus linişte, atât ei, cât şi bietului suflet plecat. Procedura s-a încheiat la scurt timp după aceea şi am plecat în linişte cu toţii, după ce i-am mulţumit sincer

antreprenorului de la pompele funebre.

Cu toţii ne-am exprimat uimirea comună că reuşisem să facem o astfel de vizită. Clienta mea a învăţat ceva de o importanţă vitală despre toleranţa ei faţă de terorile vieţii. La fel de important era că acum avea un punct de referinţă pentru temerile ei: începând cu acel moment (şi nu susţin în niciun fel că aş fi obţinut un succes complet în tratamentul ei), ea avea ceva cu adevărat înfiorător - ceva cu adevărat serios, îngrozitor, expresiv şi real - pentru a-l compara cu celelalte orori ale vieţii, inevitabil mai puţin impresionante. Erau oare nenorocirile banale ale existenţei la fel de provocatoare ca experienţa prin care trecuse de bunăvoie? Era măcelăria mai înspăimântătoare decât moartea umană, în toată realitatea ei, văzută de la o distanţă atât de mică? Nu-şi demonstrase ea sieşi că putea să întâlnească răul cel mai mare pe care Natura Teribilă putea să-l arunce spre ea şi să-l înfrunte cu curaj? Iar asta a fost pentru ea o sursă de alinare paradoxală şi imposibil de eradicat.

Cât despre Frumoasa Adormită din basmele cu zâne, familia clientei mele nu o invitase pe Regina cea Rea, aspectul teribil al naturii, în viaţa copilului lor. Au lăsat-o complet nepregătită pentru asprimea esenţială a vieţii -

complicaţiile sexualităţii şi necesitatea ca tot ceea ce trăieşte să devoreze alte vieţi (şi să fie în cele din urmă supus aceleiaşi sorţi). Regina cea Rea şi-a făcut apariţia la pubertate sub forma mamei vitrege a clientei mele, al cărei caracter a făcut aparent o întoar-

cere de 180 de grade, precum şi a incapacităţii sale personale de a face faţă responsabilităţilor maturităţii şi obligaţiilor clar delimitate ale supravieţuirii biologice.

La fel ca Frumoasa Adormită – căci acea poveste are mai multe niveluri şi este profundă, aşa cum sunt basmele de demult, vechi de mii de ani –, clienta mea avea nevoie să fie deşteptată de forţele explorării, curajului şi tăriei de caracter (adesea reprezentate de prinţul salvator, dar pe care ea le-a găsit în sinea ei).

CULTURA: SIGURANȚĂ ȘI TIRANIE

Dacă Balaurul Haosului şi perechea formată din Regina Binevoitoare şi Regina cea Rea sunt reprezentanţii potenţialului şi ai necunoscutului, Regele înţelept şi Tiranul Autoritar sunt reprezentanţii

structurilor, socială şi psihică, ce ne permit să suprapunem structura peste acel potenţial. Interpretăm prezentul prin lentila culturii. Planificăm viitorul încercând să aducem în existentă ceea ce am fost învă- taţi şi ceea ce am hotărât, la nivel personal, să preţuim. Toate acestea par bune, însă, dacă abordăm prea rigid înţelegerea a ceea ce se află în prezent în faţa noastră şi a ceea ce ar trebui să urmărim, putem rămâne orbi fată de valoarea noutăţii, a creativităţii şi a schimbării. Când structurile care ne ghidează sunt sigure, dar nu inflexibile, pre- sărăm peste dorinţa noastră de rutină şi predictibilitate un strop de curiozitate care ne face să fim atraşi de şi să apreciem ceea ce rămâne în afara schemelor noastre conceptuale. Când aceleaşi structuri degenerează în stază, fugim şi negăm existenţa a ceea ce n-am înţeles încă şi a ceea ce n-am întâlnit încă, iar asta înseamnă că ne facem pe noi înşine incapabili să ne schimbăm când transformarea se impune. Să înţelegem cum cele două posibilităţi coexistă este de o importanţă crucială pentru a stabili echilibrul necesar în viaţă.

Am putea folosi o metaforă poetică pentru a reprezenta elementele experienţei despre care am discutat până acum

(şi nu mă voi îndepărta prea mult de concepţiile comune). Să ne imaginăm că tărâmul Balaurului Haosului este cerul nopţii, întinzându-se infinit deasupra noastră într-o noapte senină, reprezentând ceea ce va rămâne veşnic în afara domeniului înţelegerii noastre. Poate că te afli pe o plajă, privind în sus, pierdut în contemplare şi imaginaţie. Apoi îţi îndrepţi atenţia spre ocean – la fel de măreţ în felul lui de a fi ca şi cosmosul înstelat, dar tangibil, manifest şi relativ cognoscibil. Asta este natura. Nu e doar un potenţial. Este acolo, în incognoscibilitatea sa, în loc să fie eliminată complet din înţelegere. Totuşi, nu este deocamdată îmblânzită; nu a fost adusă în domeniul ordinii. Şi este frumoasă în misterul său. Luna se reflectă pe suprafaţa oceanului; valurile se sparg etern de ţărm şi au efect soporific; poţi înota în apele lui primitoare. Dar acea frumuseţe are un preţ. Trebuie să fii atent şi să te fereşti de rechini. Şi de meduzele otrăvitoare. Şi de curentul care vă poate trage la fund, pe tine sau pe copiii tăi. Şi de furtunile care-ţi pot distruge calda şi îmbietoarea căsuţă de la malul oceanului.

Imaginează-ţi, mai departe, că plaja pe care stai este

ţărmul unei insule. Insula este cultura. Oamenii locuiesc acolo, probabil în armonie şi pace, sub un conducător binevoitor; sau poate într-un infern

jmH.pnm sfâşiat de războaie ale opresiunii, foametei şi privaţiunii. Şi asta înseamnă tot cultură: Regele înţelept sau Tiranul Autoritar. Este de o necesitate vitală să te familiarizezi cu ambele personaje, la fel ca în cazul Reginei celei Rele şi a Zeiţei Binevoitoare, ca să asiguri echilibrul corespunzător în atitudine, necesar pentru adaptarea adecvată la vicisitudinile vieţii. Prea mult accent pe Regele înţelept îi orbeşte pe cei care cred că injustiţia şi suferinţa inutilă sunt o consecinţă a defectelor inevitabile din structurile noastre sociale găunoase. O prea mare insistenţă asupra Tiranului Autoritar înseamnă o lipsă de apreciere pentru structurile adeseori fragile care ne ţin uniţi şi ne protejează faţă de haosul care altfel ar domni cu siguranţă.

Sistemele ideologice pe care suntem predispuşi să le adoptăm - sistemele care ne polarizează atât de mult, politic şi personal - pot fi avantajos înţelese în lumina prezentei conceptualizări. Ele sunt naraţiuni culturale care parazitează o substructură religioasă, mitologică sau dramatică mai profundă - una străveche, evoluată şi profund biologică în natura ei. Ideologiile preiau structura unei poveşti care este în mod esenţial religioasă, dar fac acest lucru incomplet, incluzând anumite elemente ale experienţei sau anumite personaje eterne, dar ignorând totodată altele. Cu toate acestea, reprezentarea va fi una de impact, pentru că păstrează natura mitologică/biologică fundamentală - semnificaţia instinctuală. Pe de altă parte,

din pricina elementelor lipsă, reprezentarea (chiar dacă influentă) va fi părtinitoare într-un mod care îi reduce utilitatea. Acea părtinire este cumva de dorit, căci simplifică ceea ce altfel ar fi prea complex ca să fie înţeles; dar este periculoasă din cauza unilateralităţii ei. Dacă hărţii pe care o foloseşti îi lipseşte o parte a lumii, vei fi teribil de nepregătit când se va manifesta acel element absent. Cum ar fi posibil ca noi să păstrăm avantajele simplificării, fără să cădem pradă orbirii care o însoţeşte? Răspunsul poate fi găsit în dialogul constant dintre tipurile realmente diferite de oameni.

O mare parte din ceea ce oamenii cred în plan politic - ideologic, să zicem - se bazează pe temperamentul lor înnăscut. Dacă emoţiile sau motivaţiile lor tind să încline într-o parte (şi mare parte din asta e o consecinţă a biologiei), atunci ei vor tinde să adopte o tendinţă conservatoare sau liberală. Nu e o chestiune de opinie. Imaginează-ţi, mai degrabă, că animalele au o nişă - un loc sau un spaţiu care li se

potriveşte. Biologia lor e în concordanţă cu acel loc. Leii nu hălăduiesc în apele oceanului, iar balenele ucigaşe nu umblă prin savana sud-afri- cană. Animalele sunt una cu mediul lor.

Fiinţele umane sunt similare, cel puţin în domeniul abstracţiei. Cu toate acestea, suntem capabili să ne simţim ca acasă aproape pretutindeni, din perspectivă geografică, pentru că schimbăm geografia după nevoi, aşa cum ne modificăm şi comportamentul. Dar suntem totuşi poziţionaţi pe nişe perceptuale sau cognitive. Liberalii, de exemplu, sunt fermecaţi pozitiv de ideile noi. Avantajul de a fi atras de ideile noi este evident. Uneori, problemele necesită soluţii noi, iar acestea sunt găsite de oamenii care-şi află plăcerea în conceptele novatoare. De asemenea, astfel de oameni tind să nu fie deosebit de ordonaţi.[6] Poate că lucrurile stau aşa pentru că, dacă eşti captivat şi impulsionat de idei noi, şi eşti totodată înclinat să le testezi sau să le implementezi, trebuie să fii capabil să tolerezi haosul intermediar produs între momentul în care vechile idei se dezintegrează şi cel în care ideile noi preiau controlul. Dacă eşti conservator, avantajul şi problema vor fi

pe dos. Nu ai încredere în ideile noi şi nu eşti deosebit de atras de ele, iar asta se datorează în parte faptului că eşti mai puţin sensibil la posibilităţile oferite de acestea şi mai preocupat de consecinţele lor neprevăzute. La urma urmei, numai pentru că o idee nouă repară o problemă, nu înseamnă că nu va genera altă problemă sau mai multe. Dacă eşti conservator, îţi place ca lucrurile să fie acolo unde trebuie să fie, când trebuie să fie acolo. Eşti în locul ideal când oamenii se comportă convenţional, responsabil şi previzibil.

Conservatorii sunt necesari pentru a menţine lucrurile aşa cum sunt când totul funcţionează şi schimbarea ar putea fi periculoasă. Liberalii, pe de altă parte, sunt necesari pentru a schimba lucrurile când acestea nu mai funcţionează. Totuşi, nu e uşor să determini când anume ceva trebuie păstrat sau când trebuie transformat. Iată de ce avem viaţă politică (dacă suntem norocoşi) şi avem un dialog care o însoţeşte, în loc de război, tiranie sau supunere. Este necesar să ne angajăm cu pasiune în controverse vehemente cu privire la valoarea relativă a stabilităţii faţă de schimbare, astfel încât să putem deter-

mina în ce moment fiecare dintre ele este adecvată şi în ce doze.

Este de mare interes să observăm că diferenţa în convingerile politice fundamentale pare să determine care dintre cei doi Mari Părinţi

va fi considerat a avea o realitate fundamentală. Liberalii au tendinţa

[1]

puternică de a vedea lumea ca pe Tiranul Autoritarist care o suprimă pe Zeiţa Binevoitoare – ei văd mai ales structurile arbitrare ale culturii moarte care îi corup şi îi oprimă pe cetăţeni şi pe străini deopotrivă. Şi văd structura militaro-industrială a societăţii moderne care pune în pericol Gaia, planeta vie, ameninţată de poluare, extincţie în masă şi schimbarea climei. Un astfel de punct de vedere este evident util când cultura a devenit cu adevărat tiranică, iar acest lucru nu este câtuşi de puţin o raritate. În schimb, conservatorii au tendinţa de a vedea lumea ca pe Regele Înţelept – siguranţa locului, ordine şi predictibilitate – care aduce vindecarea, îmblânzirea şi disciplinarea Reginei Rele, a naturii ca dezordine şi haos. în mod evident, şi acest lucru este necesar. Oricât de frumoasă ar fi lumea naturală, nu trebuie să uităm că aceasta conspiră în permanenţă să ne înfometeze, să ne îmbolnăvească şi să ne omoare, iar dacă ne-ar lipsi scutul protector pe care-l constituie Cultura ca Siguranţă, am fi devoraţi de animalele sălbatice, îngheţaţi

de viscole, doborâţi de arşiţa deşertului şi înfometaţi din cauză că hrana nu apare din senin, doar pentru delectarea noastră. Aşa încât există două ideologii diferite - ambele fiind „corecte", dar fiecare dintre ele spune doar jumătate de poveste.*

Pentru a dezvolta o viziune despre lumea experienţelor care să fie

echilibrată în mod adecvat, este necesar să acceptăm realitatea ambelor elemente ale culturii. Cei cu înclinaţii conservatoare, atraşi temperamental să considere statu-quoul ca fiind protector, trebuie să ajungă la înţelegerea faptului că numai ordinea nu e suficientă. întrucât viitorul şi prezentul diferă faţă de trecut, ce a funcţionat înainte nu va funcţiona neapărat şi în prezent, aşa că e bine să înţelegem că linia

* Sunt conştient, desigur, că adepţii ideologiei conservatoare au şi tendinţa de a obiecta împotriva guvernării autoritariste, ceea ce pare să contrazică ideea fundamentală pe care o expun. Dar, în democraţiile occidentale, asta se întâmplă în principal, deoarece credinţa în cultură pe care o manifestă conservatorii se bazează mai mult pe adevărurile eterne ale Constituţiei şi pe elementele permanente ale guvernării (aşadar, Cultura cu majusculă) decât pe capriciile prea schimbătoare şi imprevizibile ale celor care ar putea fi aleşi în prezent, fie ei conservatori sau liberali. în mod similar, în aceleaşi democraţii, liberalii tind să aştepte de la guvern soluţiile pentru problemele care îi privesc, dar asta pentru că ei cred mai mult în dinamismul actualei serii de politicieni (mai ales, dar nu numai, dacă aceştia sunt şi ei liberali) şi mai puţin în adevărurile eterne ale structurii subiacente.

de demarcaţie dintre stabilitatea pe care ne-au lăsat-o strămoşii şi tirania în care totul se poate preschimba atât de uşor se deplasează odată cu transformările existenţei. Totuşi, în egală măsură, persoanele cu vederi mai liberale, înclinate să vadă pretutindeni Tiranul Autoritar, trebuie să facă efortul de a-şi dezvolta recunoştinţa pentru structurile interpretative sociale şi psihice care ne protejează în permanentă fată de terorile naturii şi ale necunoscutului absolut. Este

dificil[1)] pentru oricine dintre noi[1] să vedem că suntem orbiţi de natura propriilor noastre personalităţi. Tocmai din acest motiv trebuie să-i ascultăm mereu pe oamenii care diferă de noi şi care, datorită acelei diferenţe, au capacitatea de a vedea şi reacţiona corespunzător la ceea ce nu putem detecta.

NDIVIDUL: EROU SI ADVERSAR[5]

Dacă cerul nopţii este haos, oceanul e natură, iar insula e

cultură, atunci individul - erou şi adversar - este un frate încleştat în luptă cu geamănul său în mijlocul insulei. Haosul, comoara şi balaurul au elementele lor negative şi pozitive, tot aşa cum au şi Natura - Regina cea Rea şi Mama Binevoitoare respectiv Cultura - Tiranul Autoritarist şi Regele înţelept. La fel şi individul. Elementul pozitiv este aspectul eroic, este persoana care se poate sacrifica (potrivit cu natura sa) şi poate să ajungă la o înţelegere cu soarta, astfel încât să domnească bunăvoinţa; este persoana care e conştientă, vigilentă, atentă, comunicativă şi îşi asumă responsabilitatea, astfel încât partea tiranică a statului să fie ţinută la distanţă; şi mai este persoana care e conştientă de defectele sale şi de înclinaţia spre rea-voinţă şi înşelăciune, astfel încât poate să menţină o orientare corespunzătoare. Pe de altă parte, elementul negativ este tot ceea ce e detestabil şi vrednic de dispreţ - îl poţi detecta în tine însuţi, dacă eşti un pic atent, dar îl vezi şi la alţi oameni şi (mai clar) în poveşti. Aşa ajungem la ideea fraţilor ostili, o idee mitologică foarte veche: eroul şi adversarul. Reprezentările arhetipale ale acelor două forţe, ale acelor figuri personificate, sunt Cain şi Abel. Acesta este un nivel

al reprezentării. Hristos şi Satana sunt o pereche care reprezintă o dualitate şi mai de bază. La urma urmelor,

Cain şi Abel sunt oameni (primii oameni născuţi în manieră umană, căci Adam şi Eva au fost creaţi în mod direct de Dumnezeu). Hristos şi Satana sunt elemente ale eternităţii care au fost personificate (zeificate).

Aşadar, există un erou şi un adversar, un rege înţelept şi un tiran; o figură maternă pozitivă şi una negativă. Aceasta este structura lumii în şase personaje (cu un al şaptelea straniu personaj, haosul, care într-un anume sens este locul de naştere ultim al tuturor celorlalte). Este necesar să înţelegem că toate şapte există şi că toate sunt permanenţe existenţiale – elemente ale experienţei cu care orice om – fie el bogat sau sărac, binecuvântat sau blestemat, talentat sau mărginit, bărbat sau femeie – trebuie în mod inevitabil să se confrunte. Asta este viata – *de* sunt viata. Cunoaşterea parţială a distribuţiei acestor roluri, cunoaştere conştientă sau inconştientă, te lasă lipsit de apărare; te lasă naiv, nepregătit şi cu o mare probabilitate de a deveni posedat de minciună, resentiment şi aroganţă. Dacă nu ştii că acea comoară e păzită de un balaur sau că natura, frumoasa natură, îşi poate întoarce colţii într-o clipită împotriva ta sau

că societatea paşnică, pe care o consideri de la sine înţeleasă, este ameninţată permanent de autoritarism şi tiranie, sau că tu ai în tine chiar adversarul care doreşte ca toate aceste transformări negative să aibă loc, atunci

eşti, în primul rând, un discipol supus al unei ideologii care îţi va oferi o reprezentare parţială şi insuficientă a realităţii; iar în al doilea rând, vei fi cineva orb într-o manieră periculoasă pentru tine şi pentru ceilalţi deopotrivă. Dacă eşti înţelept, filosofía ta politică include reprezentarea tuturor celor şapte personaje, chiar dacă nu o vei formula exact în aceşti termeni. întotdeauna trebuie să avem suficientă înte- lepciune ca să nu uităm, de exemplu, că un mare prădător stă la pândă sub pojghiţa subţire a realităţilor noastre subiective. îmi amintesc de o viziune pe care am avut-o cândva despre fiica mea, care pe atunci era foarte mică, înfăţişând exact acea realitate. Pe timp de iarnă, în nordul provinciei Alberta – unde, aşa cum am spus, am crescut – erau ani în care zăpada se lăsa aşteptată chiar şi la săptămâni bune după ce lacurile îngheţaseră, având o suprafaţă netedă, perfect transparentă, dură ca piatra şi pustie, dar nu lipsită de frumuseţe şi mister. (O piatră aruncată pe suprafaţa îngheţată scotea clinchete melodioase în timp ce patina pe lunecuş.) Mi-am imaginat-o pe fiica mea, Mikhaila – un

copilaş care abia învăţase mersul biped, îmbrăcată doar într-un scutec şezând la o distanţă oarecare faţă de mine, direct pe gheaţă. Sub ea, puteam să văd un peşte uriaş, un rechin-balenă (carnivor, în această incarnare) – aşteptând nemişcat sub ea, în poziţie verticală în apă, dedesubtul gheţii, cu gura căscată. Aşa arată viaţa şi moartea, şi haosul pur care ne distruge certitudinile căpătate cu greutate, dar aveam aici şi balena înghiţitoare de profeţi, care dă înţelepciune şi prilejuieşte renaşterea, atunci când nu ucide.

Şi care este atitudinea cuvenită a eroului, să zicem, cu privire la celelalte şase personaje (presupunând că am lămurit întru câtva natura haosului)? Evident, trebuie să acţionăm ca să conservăm Natura, de a cărei bunăvoinţă suntem în cele din urmă dependenţi, pentru a satisface nevoile vieţii. Dar în acelaşi timp este perfect justificat ca noi să observăm şi să luăm în serios faptul că aceeaşi Natură face tot ce poate ca să ne ucidă şi că avem toate motivele să înălţăm structurile pe care le construim, în pofida costurilor ecologice adesea nefericite.* Ceva similar se aplică şi culturii. Avem toate motivele ca, în ansamblu, să fim recunoscători pentru înţelepciunea şi structura pe care

ni le-au lăsat strămoşii noştri, cu eforturi mari. Asta nu înseamnă că acele beneficii sunt distribuite în mod egal, deoarece ele nu vor fi niciodată împărţite la fel, la fel cum nici beneficiile Naturii nu vor fi distribuite în mod egal. De asemenea, această recunoştinţă nu justifică un optimism orb cu privire la natura societăţii. Ca indivizi - care luptă simultan, să zicem, împotriva tendinţelor adverse şi împotriva Tiranului Autoritar - trebuie să fim conştienţi de faptul că structurile noastre ierarhice funcţionale pot să devină neproductive, tiranice şi oarbe cât ai clipi. Avem responsabilitatea de a ne asigura că ele nu vor deveni radical nedrepte şi corupte, astfel încât

* Nu încape îndoială că, procedând astfel, creăm destulă harababură „nenaturală" (o altă noţiune ideologică, bazată pe viziunea unilaterală în care Natura este o victimă a jafului şi lăcomiei noastre), dar nu e ca şi cum am face-o pentru motive neînsemnate. Iată de ce am o anumită compasiune pentru umanitate, precum şi pentru indivizii care compun masa umanităţii, şi de ce nu am tragere de inimă pentru a-i ierta pe cei care spun lucruri stupide de genul: „planeta ar duce-o mai bine dacă n-ar exista oameni pe ea". Acesta este elementul de genocid din etosul ecologist radical şi este o consecinţă a unei ideologii care consideră că numai Adversarul, Tiranul Autoritarist şi Mama Binevoitoare sunt principalii actori ai

existenţei. Dacă te gândeşti la asta cu un grad cât de mic de profunzime, e o privelişte groaznică.

să ajungem să distribuim recompensele în baza puterii sau a unor privilegii nemeritate, şi nu pe baza competenţei. Trebuie să ne ocupăm de aceste structuri în permanenţă şi să le ajustăm cu atenţie, astfel încât să rămână îndeajuns de stabile şi adecvat de dinamice. Asta este o parte fundamentală a rolurilor şi responsabilităţilor noastre ca persoane care ţintesc binele în mod curajos. Reuşim asta parţial în sistemele democratice dându-i la o parte pe cei aflaţi la conducere, la intervale regulate, şi înlocuindu-i cu opuşii lor ideologici. Această capacitate şi oportunitate constituie una dintre realizările fundamentale ale unei societăţi democratice. în absenţa capacităţii de a alege ca lideri numai oameni înţelepţi şi buni (şi în absenţa norocului de a-i şi găsi), merită să alegem o grupare oarbă la o jumătate din realitate într-un ciclu electoral şi o alta care e oarbă la cealaltă jumătate de realitate în runda următoare de alegeri politice. Atunci, într-un interval de circa un deceniu, va fi acoperită într-un mod rezonabil cea mai mare parte a preocupărilor societăţii.

Cred că o strategie întru câtva pesimistă, dar în acelaşi timp extrem de realistă ar fi să rămânem fideli viziunii celor

Antidote originals
JORDANB.PETERSON

care au întemeiat sistemul politic american (precum şi susţinătorilor incipienţi ai democraţiei şi parlamentarismului, englezi sau de alte naţii, din care s-au inspirat fondatorii politicii americane). în esenţă, punctele

lor de vedere nu erau utopice. Ei credeau că oamenii care în mod inevitabil aveau să le fie succesori urmau să fie la fel de plini de defecte cum erau ei şi la fel de imperfecţi ca oamenii care vor veni după ei. Ce faci în privinţa asta, când nu eşti orbit de ideologie şi vezi cu claritate lumea şi toate personajele ei dramatice? Ei bine, nu speri în capacitatea de perfecţionare infinită a omenirii, ca să-ţi orientezi sistemul spre cine ştie ce utopie de neatins. încerci să concepi un sistem pe care păcătoşi ca tine nu îl pot strica prea rău - şi definitiv - chiar dacă sunt pe jumătate orbi şi plini de resentimente. în măsura în care eu am o orientare conservatoare, cred în înţelepciunea acelei viziuni. Cred că este un mod mai adecvat de a privi lucrurile. Ideea e să nu ne încredem în idei grandioase. Putem concepe sisteme care să permită un minimum de pace, siguranţă şi libertate şi, poate, posibilitatea unei ameliorări în paşi mici. Acesta este un miracol în sine. Ar trebui să avem înţelepciunea să ne îndoim că vom produce o transformare simultană a individului, societăţii şi naturii, îndeosebi dacă acele

îmbunătăţiri depind de bunăvoinţa noastră intrinsecă, ce de multe ori este greu de găsit (în pofida protestelor noastre cum că lucrurile n-ar sta aşa).

De ce tu şi alţii cădeţi pradă resentimentului - acea groaznică stare emoţională hibridă, acel amestec de mânie şi tânguire, nuanţat, în gradaţii diferite, de narcisism şi dorinţa de răzbunare? După ce înţelegi lumea ca scenă a unei drame şi după ce i-ai identificat pe actorii principali, motivele devin clare. Eşti resentimentar din cauza necunoscutului absolut şi a terorilor sale, pentru că natura conspiră împotriva ta, pentru că eşti o victimă a elementului tiranic al culturii şi din cauza relei-vointe - a ta şi a altor indivizi. Motivele acestea sunt suficiente.

Nu îţi justifică resentimentul, dar cu siguranţă îţi fac emoţia de înţeles. Niciuna dintre aceste probleme existenţiale nu este neînsemnată. De fapt, sunt îndeajuns de serioase

pentru a face ca întrebarea reală să nu fie „De ce eşti resentimentar?", ci „De ce nu sunt toţi oamenii resentimentari cu privire la orice, tot timpul?" Suntem epicentrul forţelor transpersonale incredibil de puternice şi adesea rău-voitoare. Există un prădător reptilian groaznic, metaforic vorbind, care te urmăreşte tot timpul, la fel cum crocodilul cu tic-tacul ceasului pe care-l înghiţise îl urmărea pe tiranicul şi laşul căpitan Hook. Şi mai e natura însăşi. Aceasta este hotărâtă să-ţi facă de petrecanie într-un milion de moduri oribile. Apoi mai este elementul tiranic al structurii sociale, care te-a modelat – te-a educat, ca să zicem aşa – şi te-a transformat în creatura cvasicivilizată, semiutilă care eşti, dar în acelaşi timp a zdrobit şi a scos din tine o cantitate uriaşă de forţă vitală, încercând să te vâre într-o nişă care nu ţi se potrivea. Multe lucruri ai fi putut să fii. Poate că unele dintre ele ar fi însemnat mai mult decât ceea ce ai devenit. Dar dorinţa de existentă socială te-a diminuat şi te-a redus.

În plus, ai rămas blocat cu tine însuţi, iar asta nu-i o treabă uşoară. Tergiversezi, eşti leneş, minţi şi faci lucruri urâte ţie şi altora. Nu-i de mirare că te simţi ca o victimă,

ţinând cont de toate grozăviile care şi-au strâns rândurile împotriva ta: haosul, forţa brută a naturii,

tirania culturii şi reaua-voinţă a propriei tale firi. Nu-i de mirare că ai putea să te simţi plin de resentimente. Şi este adevărat că aceste forţe sunt aliniate împotriva unora dintre voi într-o manieră care pare mult mai serioasă, nedreaptă, arbitrară, continuă şi imprevizibilă decât pare pentru alţii. în asemenea condiţii, cum să nu te simţi victimizat şi resentimentar? Viaţa nu duce lipsă de brutalitate oarbă.

Totuşi, acest tip de logică are o problemă, oricât de inexorabilă ar părea. Mai întâi, nu toată lumea se priveşte pe sine ca fiind o victimă, pentru a cădea mai apoi pradă resentimentului, iar aici sunt incluşi foarte mulţi oameni care au întâmpinat greutăţi considerabile în viaţă. De fapt, cred că este rezonabil să afirmăm că de multe ori tocmai cei care au avut o viaţă prea uşoară – fiind răsfăţaţi şi crescuţi în spiritul unei false stime de sine – adoptă rolul de victimă şi un comportament resentimentar. Dimpotrivă, poţi întâlni oameni care au fost răniţi practic ireparabil, dar care nu sunt plini de resentimente şi niciodată nu ar dori să se prezinte drept victime. Aceştia nu sunt atât de des întâlniţi, dar nici rari nu sunt. Astfel, resentimentul nu pare a fi o

consecinţă inevitabilă a suferinţei înseşi. în joc intră şi alţi factori, pe lângă tragedia incontestabilă a vieţii.

Poate tu - sau, la fel de tragic, cineva apropiat ţie - contractează o boală gravă. în astfel de împrejurări, este tipic să pui întrebarea

„De ce a trebuit să mi se întâmple mie?" (De unde mi se trage? M-a pedepsit Dumnezeu?) Ce vrei să spui cu asta? Ai fi dorit, în schimb, să i se întâmple unui prieten, unui vecin sau chiar unui străin? Cu siguranţă că ai putea fi tentat să-ţi răspândeşti nefericirea, dar un astfel de răspuns nu pare a fi nici rezonabil, nici o alegere pe care un om bun, cu mintea limpede, ar face-o vreodată; plus că situaţia nu ar deveni în niciun fel mai dreaptă. Ca să fim cinstiţi, întrebarea „de ce eu?" constituie parţial un răspuns psihologic adecvat. Adesea este adevărat că, dacă ţi se întâmplă ceva rău, ar fi bine să te întrebi dacă nu cumva ai făcut ceva în trecut care să fi crescut probabilitatea teribilului eveniment - aşa cum am discutat pe larg. A întreba „de ce eu?" te poate învăţa ce să faci ca să nu se mai repete. Dar de multe ori nu facem acest lucru. întrebarea „De ce a trebuit să mi se întâmple tocmai mie?" conţine frecvent un element de reproş, bazat pe o senzaţie de nedreptate: „Sunt atâţia oameni răi pe lumea asta şi scapă nepedepsiţi pentru purtările lor greşite" sau „Sunt atâţia oameni pe lume care

sunt sănătoşi tun şi mi se pare deosebit de nedrept ca ei să fie în acea poziţie norocoasă, iar eu nu". Asta înseamnă că întrebarea „de ce eu?" este în această manieră contaminată de un sentiment de victimizare, de nedreptăţire. Această înţelegere greşită, potrivit căreia experienţa groaznică ce a căzut pe capul tău te caracterizează în mod singular - este ţintită, în mod anume, asupra ta -, este o parte din ceea ce transformă expunerea la tragedie în resentimentul despre care discutăm.

Faptul că lucruri regretabile ţi se întâmplă sau urmează să ţi se întâmple este încorporat în însăşi structura realităţii. Nu încape nicio îndoială că se întâmplă lucruri groaznice, dar ele au un caracter aleatoriu. Ai putea gândi: „Asta e o consolare minoră, care nu mă ajută prea mult". Dar un pic de apreciere pentru elementul aleatoriu poate fi utilă, prin distanţarea de elementul personal, iar asta te poate ajuta să ridici unele bariere în faţa dezvoltării resentimentului egoist. Mai mult, poate fi de mare folos să înţelegi că fiecare dintre aspectele negative ce caracterizează existenţa umană este echilibrat, în principiu, de altele pozitive.

Iată un lucru pe care l-am învăţat în anii în care am practicat psihologia clinică. Am văzut permanent oameni pe care viaţa îi rănise. Aveau motive să se simtă plini de resentimente, iar acele motive erau cu adevărat însemnate. Le propuneam: „Hai să separăm problemele pe care le ai, chiar dacă multe dintre ele sunt reale. Vom încerca să le identificăm pe cele ce au apărut din vina ta, pentru că unele dintre ele aşa sunt. în schimb, altele sunt doar catastrofe ale vieţii. Le vom delimita cu foarte mare atenţie. Apoi vei începe să te antrenezi ca să poţi să depăşeşti acele lucruri prin care ţi-ai agravat situaţia. Vom începe să facem nişte planuri strategice despre cum ai putea să înfrunţi părţi ale vieţii tale care sunt cu adevărat tragice şi te voi ajuta să faci asta într-o manieră sinceră, deschisă şi curajoasă. Pe urmă, o să vedem ce se întâmplă".

Situaţia oamenilor se îmbunătăţea. Nu mereu. Unii dintre clientii mei chiar au murit. Ajungeam pe la jumătatea problemelor lor clinice şi erau loviţi pe neaşteptate de un cancer sau mureau într-un accident rutier. Nu există o cale sigură, nici măcar în cele mai nobile dintre acţiuni. Caracterul arbitrar al lumii este mereu la pândă, gata să se

manifeste. Nu ai niciun motiv şi nicio scuză ca să fii naiv sau optimist la modul prostesc. Oricum, treptat, majoritatea oamenilor începeau

s-o ducă mai bine. încurajările îi pregăteau să-şi înfrunte făţiş problemele, iar acea confruntare voluntară le risipea o parte din temeri. Şi asta nu pentru că lucrurile din jurul lor deveneau mai puţin periculoase, ci pentru că oamenii care înfruntă primejdia devin mai curajoşi. Este incredibil cât de puternici şi de curajoşi pot deveni oamenii. Este de-a dreptul miraculos ce gen de poveri pot oamenii să ducă atunci când şi le asumă voluntar. Ştiu că nu putem avea o capacitate infinită pentru aşa ceva, dar mai cred că într-un anumit sens este nelimitată. Cred că, cu cât confruntarea este practicată mai voluntar, cu atât mai multe vom putea suporta. Nu ştiu care e limita de sus pentru asta?

Psihologic vorbind, oamenii nu doar că se simt încurajaţi şi capătă încredere că pot să ţină piept ororilor şi resentimentelor, dar ei devin şi mai capabili. Nu numai că înfruntă povara existenţială a vieţii mai eficient din perspectivă spirituală, să zicem, dar încep să fie oameni mai buni în lume. Ei încep să-şi cenzureze reaua-voinţă şi resentimentul din inimile lor, care fac ca lumea să fie şi mai îngrozitoare decât trebuie să fie. Devin mai oneşti. îşi fac

prieteni mai bătrâni. Își aleg cariere mai productive și mai pline de sens. încep să țintească mai sus. Astfel, se descurcă mai bine, în plan psihic, dar în același timp reduc din greutățile cărora ei și cei din jurul lor trebuie să le facă față. Apoi ei și familiile lor nu mai suferă inutil. După care, poate, același lucru

începe să se întâmple şi cu comunităţile lor. În fine, vine şi cealaltă jumătate a poveştii: comoara acumulată de balaur, elementul binevoitor al naturii, siguranţa şi adăpostul asigurate de societate, de cultură şi de forţa individului. Acestea sunt armele tale la ceas de ananghie. Şi sunt la fel de reale şi probabil că suficient de puternice, astfel încât folosirea lor la capacitate maximă îţi va asigura mijloacele de a rezista când viaţa ţi se duce de râpă. Problema este: poţi să organizezi structura realităţii în aşa fel încât să găseşti comoara, aspectul pozitiv al naturii să-ţi zâmbească, să fii guvernat de regele înţelept şi să joci rolul eroului? Asta e tot ce avem şi e mult mai bine decât nimic. Dacă

* Dacă n-am spus-o înainte, acum cu siguranţă că pot s-o spun: Am fost şi rămân permanent uimit de curajul şi buna-cuviinţă pe care soţia mea, de exemplu, le-a manifestat în faţa grelelor încercări din primele luni ale lui 2019, după ce a fost diagnosticată cu cancer terminal (care a fost totuşi vindecat). în acelaşi timp, pentru mine e rusinos... pentru că nu sunt deloc convins că as fi putut să fac la fel. ’

înfrunţi suferinţa şi reaua-voinţă şi dacă faci asta cu sinceritate şi curaj, atunci tu eşti mai puternic, familia ta e mai întărită şi lumea devine un loc mai bun. Alternativa este resentimentul, iar asta face ca totul să fie mai rău.

MINCIUNĂ SI AROGAI

Se pare că există două forme majore de înşelăciune sau minciună: prin comitere (când ştii bine că lucrurile pe care le faci sunt greşite), respectiv prin omitere (când laşi lucrurile să treacă - ştii că ar trebui să te uiţi la ele, să faci sau să spui ceva, dar n-o faci). Poate că partenerul tău de afaceri face nişte şmecherii cu registrele contabile, iar tu decizi că pur şi simplu n-o să le verifici; sau neglijezi să-ţi vezi propriile purtări greşite; sau nu investighezi faptele greşite ale unui copil, adolescent sau ale partenerului tău de viaţă. în schimb, le laşi pur şi simplu să treacă.

Ce anume motivează aceste tipuri de înşelăciune? Minţim de-a dreptul -păcatul prin comitere - ştiind foarte bine că

facem asta, pentru a ne face viaţa mai uşoară, teoretic, indiferent de efectul asupra altor oameni. încercăm să înclinăm lumea în favoarea noastră, încercăm să obţinem un avantaj. Ne străduim să evităm o pedeapsă justă care ne paşte - adesea pasând-o altora. Pe de cealaltă parte, săvârşim păcatul prin omitere (care e mai subtil) cu convingerea că ceea ce evităm va dispărea pur şi simplu, ceea ce rareori se întâmplă. Sacrificăm viitorul pentru prezent, suferind frecvent împunsăturile şi loviturile unei conştiinţe revoltate din acest motiv, dar continuând cu rigiditate şi încăpăţânare.

Aşadar, la ce apelează oamenii ca să justifice deformarea şi contorsionarea realităţii, menite să le aducă beneficii în prezent (în ciuda răului făcut altora sau chiar eurilor lor viitoare)? Există o motivaţie care este în mod clar încorporată în resentiment. Minciunile sunt justificate de credinţa care sălăşluieşte în profunzimile sufletului resentimentar, potrivit căreia terorile lumii au fost aţintite anume către suferindul care încearcă să-şi justifice minciuna. Dar aici trebuie să aducem în discuţie aroganţa,

alături de resentiment, pentru a înţelege de ce ajungem

să minţim. în orice caz, nu este evident că aceste stări psihice pot exista una în absenţa celeilalte. Sunt complice, ca să zicem aşa.

MINCIUNA PRIN COMITERE

Prima conspiraţie dintre minciună şi aroganţă poate fi privită ca negarea sau respingerea relaţiei dintre divinitate, adevăr şi bunătate. în primele capitole ale *Facerii,* Dumnezeu creează haosul locuibil intr-un mod insolit, cu ajutorul Cuvântului, cu Logosul: curaj, iubire şi adevăr. Curajul, am putea spune, este disponibilitatea lui Dumnezeu de a înfrunta neantul care a precedat Existenţa, ceea ce este probabil similar cu felul în care noi reuşim să ne ridicăm din sărăcie şi nimicnicie, pentru a prospera sau pentru a ne reclădi vieţile când dezastrul şi catastrofa le-au redus la haos. Iubirea este obiectivul suprem - dorinţa de a crea lucrul cel mai bun care poate fi creat. Ea asigură acelaşi gen de suprastructură pentru Existenţă care apare atunci când ne dorim să avem un cămin paşnic şi armonios,

iar această dorinţă îngăduie rostirea adevărului. Cuvântul pe care Dumnezeu îl foloseşte pentru a înfrunta neantul despre care am vorbit este Adevărul, iar acel adevăr este creator. El pare să creeze Binele – binele suprem pe care îl cere iubirea. Nu este întâmplător faptul că Dumnezeu insistă atât de mult că ceea ce a fost creat este Bun. Aroganţa şi minciuna se unesc pentru a se opune ideii că adevărul curajos (ce ţinteşte iubirea) creează Binele; aroganţa şi minciuna pun în loc ideea potrivit căreia orice capriciu, mare sau mic, are dreptul şi oportunitatea de a se dezvălui în scopuri mărginite şi egoiste.

A doua formă de aroganţă care favorizează minciuna are de-a face cu asumarea puterii divinităţii înseşi. Cineva care minte – prin acţiune, inacţiune, cuvinte sau tăcere – a făcut o alegere cu privire la ce element aflat încă în devenire (ce element al haosului încă neformat, dar potenţial) urmează să se manifeste sau nu. Aceasta înseamnă că individul mincinos şi-a asumat să modifice însăsi structura realităţii. Şi pentru ce? Pentru o dorinţă bazată pe ideea că orice fals evocat prin actul înşelăciunii va fi mai bun decât realitatea care s-ar fi concretizat dacă adevărul ar fi fost înfăptuit sau rostit. Mincinosul acţionează în baza convingerii că lumea falsă pe care o creează, oricât de

temporară, îi va servi măcar intereselor lui proprii mai bine decât alternativa. Aceasta este aroganţa cuiva care crede că poate modifica structura realităţii prin prefăcătorie şi că poate să scape nepedepsit. Nu este clar cum pot rezista astfel de convingeri la o analiză mai atentă (ceea ce înseamnă că nu prea sunt sustenabile). Mai întâi, păcătosul însuşi îsi va da seama în curând că vorbele sau acţiunile sale nu vor fi crezute

şi apoi, în măsura în care respectul de sine autentic se bazează pe un astfel de adevăr, cuvintele şi acţiunile mincinoase vor submina inevitabil personalitatea mincinosului. Mai întâi, el nu va trăi în lumea reală sau în aceeaşi lume cu ceilalţi oameni şi astfel va fi mai slab decât ar fi fost dacă şi-ar fi asumat adevărul, în loc să-l înlocuiască cu falsul. în al doilea rând, pentru ca mincinosul să fie încredinţat că „va scăpa nepedepsit", trebuie să fie convins că este mai deştept decât toţi ceilalţi - decât acei ceilalţi care nu vor băga de seamă înşelătoria sa (şi probabil că această convingere ajunge să-l includă chiar şi pe Dumnezeu, Creatorul, fie explicit, fie implicit). Poate că va scăpa cu o minciună, două sau zece, de gravitate crescândă,

iar succesul îi va da şi mai mult curaj. Totuşi, de fiecare dată când reuşeşte, aroganţa lui va creşte, căci succesul aduce cu el recompense şi îl va motiva să facă eforturi pentru a obţine din nou acea recompensă (sau chiar mai mult de atât). Acest lucru nu poate decât să motiveze minciuni şi mai mari şi mai riscante, fiecare fiind asociată cu o lungă cădere de pe înălţimile mândriei. Strategia pare a fi de nefolosit – va fi o buclă de feedback menită să-i tragă pe cei prinşi în capcana ei tot mai jos şi tot mai repede.

A treia formă de aroganţă care stă la baza minciunii are de-a face cu convingerea că actul mincinos (care, aşa cum am discutat deja, a deformat sau contorsionat structura realităţii) va rămâne puternic pe picioarele sale, fără a fi dezvăluit şi distrus pe măsură ce realitatea însăsi se reclădeşte şi se reformează, asa cum va face inevitabil. Asta e aroganţa din spatele convingerii mincinosului, potrivit căreia minciuna a reuşit cumva să modifice permanent forma lumii, astfel încât viaţa în cadrul lumii se poate desfăşura ca şi cum minciuna ar fi reală. Dar realitatea este foarte complicată şi, după toate aparenţele, aproape orice se atinge cu orice altceva. Este foarte dificil, de exemplu, să

împiedici consecinţele unei aventuri adultere să se răspândească. Oamenii sunt văzuţi. Vorba umblă repede. Alte minciuni sunt generate şi trebuie acoperite pentru a explica timpul petrecut cu acea aventură.

Parfumurile persistă. Afecţiunea din cadrul relaţiei începe să fie înlocuită de ură sau dispreţ (îndeosebi dacă persoana trădată este realmente un om bun, deci nu are nicio însuşire care să scuze acţiunile imorale ale partenerului).

A patra formă de aroganţă care justifică minciuna are de-a face cu o percepţie deformată asupra dreptăţii şi este adesea generată de resentiment. Oamenii folosesc minciuna în acest al patrulea set de circumstanţe, deoarece sunt resentimentari şi mânioşi ca urmare a poziţiilor lor de oameni persecutaţi în infernul şi tragedia lumii. Acest răspuns este întru totul de înţeles, deşi nu e mai puţin periculos din acest motiv. Logica este simplă şi chiar convingătoare, îndeosebi în cazul oamenilor care au fost cu adevărat răniţi: „Pot să fac ce vreau, pentru că am fost tratat incorect". Acest raţionament poate fi văzut ca îndreptăţit, cu toate că rareori se întâmplă ca oamenii care sunt min- ţiţi sau înşelaţi în acest moment să fie exact cei care au aplicat semenilor, în trecut, acelaşi tratament incorect, caz în care s-ar justifica (după resentimentari) atitudinea mincinoasă din prezent. Aroganţa constă în

convingerea oamenilor că tratamentul incorect i-a vizat personal, din punct de vedere existenţial mai degrabă decât să fie doar o parte previzibilă a existenţei înseşi, date fiind iminentele pericole naturale, sociale şi individuale. Dacă ai fost victimă a ceea ce pare a

fi o farsă cosmică răuvoitoare, atunci de ce să nu faci ceea ce-ţi stă în putere ca să aranjezi lucrurile un pic mai bine pentru tine? în orice caz, tot ce reuşeşte să facă acest tip de raţionament este să înrăutăţească viaţa. Dacă justificarea ta pentru purtarea urâtă este că viaţa a fost nemiloasă, totuşi nu există niciun temei pentru a continua să te porţi urât, de vreme ce nu ai face decât să declanşezi un şir de acţiuni care vor face viata şi mai nemiloasă.

MINCIUNA PRIN OMITERE

Există o varietate de motive pentru care nu reacţionezi în niciun fel când se întâmplă ceva despre care ştii că e groaznic şi greşit şi nu faci nimic (inclusiv ceea ce ştii că ar fi trebuit să faci) ca să intervii. Primul dintre motive este nihilismul. S-ar putea să nu fie imediat evident ce legătură ar putea fi între nihilism şi mândrie (şi, mai departe, ce au

de-a face ambele cu păcatele prin omitere). Dar atitudinea nihilistă este bazată pe o certitudine: totul e fără sens sau chiar negativ. Este o judecată, o concluzie şi, în opinia mea, este un păcat al mândriei. Cred că suntem obligaţi să avem un comportament modest, să fim conştienţi de propria ignoranţă, ca să nu ne asumăm teribilul risc de a blestema structura existentei însesi.

Un alt motiv pentru păcatul prin omitere? Afirmaţia conform căreia este justificat să alegi calea cea mai uşoară. Asta înseamnă să-ţi trăieşti viaţa în aşa fel încât responsabilitatea adevărată pentru orice lucru important să nu cadă niciodată pe umerii tăi. Şi s-ar putea să crezi că asta e perfect acceptabil: „De ce să depun un efort suplimentar şi să risc când altcineva se pregăteşte să facă acest lucru; când dă din coate ca să-l facă; sau când nu e îndeajuns de sofisticat ca să se ferească de acea povară?" Dar toată lumea trebuie, la un moment dat, să-şi asume nişte responsabilităţi – atât în clipa în care se bucură de beneficiile interacţiunii sociale, cât şi pentru a asigura condiţiile ca o asemenea interacţiune să rămână posibilă. Copiii care nu învaţă asta la trei ani nu-şi mai fac prieteni şi

există un motiv în acest sens. Ei nu ştiu cum să participe la un joc care să se poată susţine pe sine în timp, iar prietenia chiar asta este (precum şi atitudinea potrivită pentru a juca rolul de şefi, colegi şi subordonaţi într-o organizaţie profesională).

De asemenea, trebuie judecată critic şi supoziţia potrivit căreia este acceptabil sau chiar înţelept să te strecori fără să-ţi plăteşti facturile în întregime. Asta este o altă variantă a judecării existenţei. „Nu contează dacă o iau pe calea uşoară" începe cu „Nu contează" – prin asta, Existenţa este judecată şi condamnată cu lejeritate. A doua parte a afirmaţiei, „dacă o iau pe calea uşoară" este un blestem autoimpus. Dacă îţi asumi şi tu din sarcinile dificile, oamenii învaţă să aibă încredere în tine, tu înveţi să ai încredere în tine şi devii mai bun la realizarea unor lucruri dificile. Toate astea sunt bune. Dacă laşi toate astea nefăcute, te vei găsi în aceeaşi poziţie ca un copil ai cărui părinţi insistă să facă totul în locul lui; vei fi văduvit de capacitatea de a izbândi în faţa dificultăţilor/provocărilor vieţii. „Nu contează dacă o iau pe calea uşoară" este o propoziţie adevărată numai dacă nu există niciun element al personalităţii vorbitorului care

ar putea fi chemat într-o adevărată aventură. Iar cei care îşi evită destinul rămânând în spate când li se cere să facă un pas în faţă îi privează, de asemenea, pe toţi ceilalţi

de avantajele care ar fi putut apărea dacă persoana care a luat-o pe calea uşoară s-ar fi hotărât în schimb să fie tot ceea ce ar fi putut să fie.

O ultimă formă a păcatelor prin omitere este asociată cu lipsa încrederii în sine - poate în omenire în general - din cauza naturii fundamentale a vulnerabilităţii umane. în cartea *Facerii* există o scenă în

care solzii cad de pe ochii lui Adam şi ai Evei şi aceştia îsi dau seama că sunt vulnerabili şi goi - ambele fiind părţi integrante ale conştiinţei de sine. în acelaşi timp, ei îşi dezvoltă cunoaşterea binelui şi a răului. Aceste două dezvoltări coincid pentru că nu este posibil să-i răneşti cu adevărat pe alţi oameni până nu ştii cum poţi să te răneşti pe tine însuţi. Şi nu ştii că te poţi vătăma pe tine însuţi până când nu eşti mai mult sau mai puţin conştient de sine; până când nu ştii că poţi îndura o suferinţă înfiorătoare; până când nu ştii că poţi fi ucis; până când nu-ti dai seama de limitele existentei tale. De îndată ce ştii toate acestea, capeţi cunoaşterea propriei tale goliciuni şi poţi să aplici cunoaşterea acestei vulnerabilităţi, cu intenţie rău-voitoare,

şi altor oameni. Şi apoi înţelegi că eşti capabil de Bine şi de Rău.

Când i se cere mai târziu să dea socoteală pentru purtarea lui - întrucât mâncase din fructul oprit -, Adam dă vina pe femeie pentru faptul că el îşi dezvoltase dureroasa cunoaştere de sine şi pe Dumnezeu, pentru că o crease. Adam zice: „Femeia [pe] care mi-ai

dat-o să fie cu mine, aceea mi-a dat din pom şi am mâncat". (Facerea 3:12). Primul refuz al omului de a-şi asuma responsabilitatea pentru acţiunile sale este asociat cu resentimentul (pentru că a dobândit dureroasa cunoaştere), cu minciuna (întrucât el ştie că a avut libertatea de a alege, indiferent de purtarea soţiei sale) şi cu aroganţa (îndrăzneşte să dea vina pe Dumnezeu şi pe femeia creată de divinitate). Adam o ia pe calea uşoară – exact cum ai putea să faci şi tu, când îţi zici: „Nu am nevoie să mă cert acum cu soţia mea. Nu trebuie să-l înfrunt pe şeful meu tiranic. Nu sunt nevoit să trăiesc după ceea ce cred că e adevărat. Pot să mă descurc, evitându-mi responsabilităţile". O parte din asta e inerţie şi laşitate, dar altă parte este motivată şi de un sentiment profund de neîncredere în propria-ţi capacitate personală. Asemenea lui Adam, ştii bine că eşti gol. Eşti conştient în mod intim de defectele şi vulnerabilităţile tale şi încrederea de sine se dizolvă. Asta e de înţeles, dar nu e nici util, nici, până la urmă, scuzabil.

După cum se spune *în Pildele lui Solomon* 9:1: „începutul înţelepciunii este frica de Dumnezeu”. Legătura dintre minciună şi cel mai profund dintre instinctele de orientare poate fi înţeleasă cu folos în lumina acestei ziceri. Dacă înţelegi că minciuna corupe şi distorsionează funcţia celor mai fundamentale instincte care te călăuzesc prin dificultăţile vieţii, acea perspectivă ar trebui să te sperie îndeajuns ca să fii atent la ceea ce spui şi faci. O persoană sinceră se poate baza pe percepţia sa înnăscută despre sens şi adevăr, ca ghid de nădejde pentru alegerile ce trebuie făcute în zilele, săptămânile şi anii vieţii. Dar există o regulă care se aplică aici - aceeaşi regulă pe care programatorii din IT o ştiu bine: „gunoi bagi, gunoi iese”. Dacă te înşeli (îndeosebi pe tine însuţi), dacă minţi, atunci începi să deformezi mecanismele ce-ţi ghidează instinctul de orientare. Acel instinct este un ghid inconştient, aşa încât funcţionează sub nivelul aparatului tău cognitiv, mai ales după ce a devenit habitual. Dacă îţi reconfigurezi mecanismele inconştiente de

conservare cu supoziţii derivate din ceva despre care ştii că nu este real, atunci instinctul tău te va duce în locuri în care n-ar trebuie să ajungi, proporţional cu coruperea sa. Puţine lucruri sunt mai terifiante decât posibilitatea să ajungi într-un moment de criză, când ai nevoie de toate facultăţile tale pentru a lua o decizie adecvată, doar ca să constaţi că minciuna te-a patologizat şi nu te mai poţi baza pe propria ta judecată. într-o atare situaţie, ai nevoie de mult noroc, căci numai norocul va putea să te salveze.

Există un păcat misterios definit de Hristos ca fiind de neiertat: „dar celui care va zice împotriva Duhului Sfânt nu i se va ierta lui, nici în veacul acesta, nici în cel ce va să fie" (Matei 12:32). Sfântul Pavel, unul dintre întemeietorii creştinismului, a lămurit un pic această afirmaţie, când a asociat această a Treia Persoană a Treimii cu conştiinţa: „Spun adevărul în Hristos, nu mint, martor fiindu-mi conştiinţa mea în Duhul Sfânt" (Romani 9:1). Conştiinţa înseamnă împărtăşirea cunoaşterii morale cu şinele.

înşelăciunea necesită refuzul voluntar de a respecta dictatul conştiinţei şi riscă să patologizeze chiar această funcţie vitală. Nu poţi scăpa nevătămat din această corupere. Acest lucru este adevărat chiar şi într-un sens neurologic. Drogurile care

dau dependenţă sunt în general caracterizate de efectele asupra neu- rotransmiţătorului dopamină. în esenţă, dopamina produce plăcerea asociată cu speranţa sau posibilitatea. Mai mult, creierul uman este astfel condiţionat, încât, dacă faci ceva care îţi dă o stare de bine (şi prin urmare produce un plus de dopamină), atunci părţile din tine care au jucat un rol în acţiunea respectivă devin mai puternice, mai dominante, mai capabile să inhibe funcţiile altor părţi ale fiinţei tale. Prin urmare, utilizarea continuată a drogului hrăneşte creşterea a ceea ce poate fi conceptualizat cu acurateţe ca fiind un monstru viu în psihicul consumatorului, iar atenţia şi intenţia acelui monstru sunt dedicate neclintit efectelor drogului. El vrea un singur lucru şi vine înarmat cu o întreagă filosof ie despre motivul pentru care acel lucru trebuie considerat a avea o importanţă primară.

Imaginează-ţi că te vindeci, cât de cât, de dependenţă. Ceva nefericit are loc în viaţa ta. Apar resentimentele. îţi spui: „Of, la naiba cu toate!" După care te întorci la consumul acelui drog şi la experienţa ulterioară a stimulării provocate de dopamină. în consecinţă, micile circuite care formulează gândul „la naiba cu toate" devin mai puternice decât părţile psihicului persoanei dependente care ar putea

să motiveze refuzul de a recurge la drog. „La naiba cu toate” este o filosofie cu faţete multiple. înseamnă „Pentru asta merită să sacrifici totul”.

înseamnă: „Cui îi pasă de viaţa mea? Oricum, nu valorează nimic”, înseamnă: „Nu-mi pasă dacă trebuie să-i mint pe cei care mă iubesc - părinţii, soţia şi copiii -, pentru că ce importanţă ar avea, oricum? Ce vreau e acest drog”. Nu există cale uşoară de întoarcere din asta.

Când îţi faci din minciună un obicei, construieşti o structură foarte asemănătoare cu cea care perpetuează dependenţa de substanţe, mai ales dacă scapi neprins, fie şi pentru un timp scurt. Succesul minciunii aduce satisfacţii, iar dacă riscurile au fost mari şi nu ai fost prins, s-ar putea ca satisfacţia oferită să fie intensă. Aceasta întăreşte dezvoltarea mecanismului neural din creier responsabil pentru întregul sistem al înşelăciunii. Odată ce ai din nou succes, cel puţin pe termen scurt, acest mecanism începe să funcţioneze în mod automat - şi mincinosul ajunge să acţioneze în maniera sa arogantă, ştiind că poate scăpa neprins. Acest lucru este mai evident pentru păcatele prin comitere; dar este la fel de adevărat, într-o manieră mai periculoasă şi subtilă, şi pentru ceea ce ai fi putut să ştii, dar ai refuzat, adică pentru

păcatele prin omitere. Aceasta este aroganţa de a crede că ceea ce ştii este suficient (indiferent de dovezile care se acumulează în jurul tău, sub forma suferinţei, care este mult prea des şi mult prea arhetipal, ca să zicem aşa, pusă pe seama structurii realităţii şi a aparentei imperfecţiuni a lui Dumnezeu).

LOCUL ÎN CARE AR TREBUI SĂ FII

Stă în capacitatea noastră individuală să înfruntăm potenţialul viitorului şi să-l transformăm în realitatea prezentului. Modul în care determinăm în ce anume se transformă lumea este o consecinţă a alegerilor noastre etice, conştiente. Ne trezim dimineaţa şi înfruntăm ziua, cu toate posibilităţile şi terorile ei. Stabilim un curs, luând decizii, mai bune sau mai rele. înţelegem foarte bine că putem să facem rău şi să aducem în Existenţă lucruri groaznice. Dar în egală măsură ştim că putem să facem şi lucruri bune, dacă nu chiar măreţe. Avem şansele cele mai

mari să facem bine, ca o consecinţă a faptului că suntem sinceri, responsabili, recunoscători şi modeşti.

Atitudinea corectă fată de oroarea existentei – alternativa la resen-

timent, minciună şi aroganţă – este ipoteza că tu, societatea şi lumea sunteţi suficienţi pentru a justifica existenţa. Aceasta este credinţă în tine, în oamenii din jurul tău şi în însăşi structura existenţei: convingerea că există suficiente motive ca tu să te confrunţi cu existenţa şi să-ţi transformi lumea în varianta ei cea mai bună. Poate că poţi trăi într-o manieră a cărei noblete, măreţie şi sens intrinsec să aibă suficientă importanţă ca tu să poţi tolera elementele negative ale existenţei, fără să devii atât de înverşunat încât să transformi totul în jurul tău într-un infern.

Bineînţeles că suntem năpăstuiţi de incertitudinea fundamentală a Existenţei. Bineînţeles că natura ne vine de petrecanie în moduri nedrepte şi dureroase. Bineînţeles că societăţile noastre tind spre tiranie şi minţile noastre individuale, spre rău. Dar asta nu înseamnă că nu putem fi buni, că societăţile noastre nu pot fi drepte şi că lumea naturală nu se poate structura în favoarea noastră. Cum ar fi dacă am putea să ne limităm un pic mai mult reaua-voinţă, să ne slujim şi să ne

jmH.pnm transformăm instituţiile cu mai multă responsabilitate şi să fim mai puţin resentimentari? Numai Dumnezeu ştie care ar putea fi limita ultimă. Cu cât s-ar putea ameliora lucrurile dacă am evita cu toţii tentaţia de a denatura în mod activ sau pasiv structura existenţei? Cum ar fi dacă am putea înlocui supărarea provocată de vicisitudinile Existentei cu recunoştinţă şi adevăr? Dacă am face cu totii asta, cu fermitate şi sârguinţă, nu am avea oare şansele cele mai mari de a ţine la distanţă acele elemente ale sinelui, statului şi naturii care se manifestă atât de distructiv şi de crud şi care ne motivează să ne întoarcem împotriva lumii?

Nu trebuie, deci, să-ţi permiţi să devii resentimentar, mincinos sau arogant.

Decenii în şir am tot căutat certitudinea. Nu a fost doar o problemă de gândire inovativă; ce am încercat eu a fost să subminez şi să distrug diversele teorii, pentru ca mai apoi să le iau în considerare şi să le reţin doar pe cele care au supravieţuit criticii mele. Am găsit drumul mergând pe o cărare mlăştinoasă, căutând sub suprafaţa mâloasă pietre pe care să calc. Totuşi, chiar dacă privesc inevitabilitatea suferinţei şi exagerarea ei prin reaua-voinţă ca adevăruri existenţiale de neclintit, cred cu şi mai multă tărie că oamenii au capacitatea de a-şi transcende suferinţa, psihic şi practic, şi de a-şi limita propria rea-voinţă, precum şi relele care caracterizează lumile socială şi naturală.

Fiinţele omeneşti au capacitatea de a-şi înfrunta curajos suferinţele - de a le transcende la nivel psihic, precum şi de a le ameliora în plan practic. Aceasta este o dublă axiomă fundamentală a psihoterapie!, indiferent de şcoala de

gândire, precum şi cheia misterului succesului uman şi a progresului de-a lungul istoriei. Dacă înfrunţi cu curaj limitările vieţii, aceasta îţi oferă sentimentul unei finalităţi, care serveşte drept antidot pentru suferinţă. Faptul că te focalizezi în mod voluntar asupra abisului, ca să spunem aşa, îţi arată la nivelurile cele mai profunde că eşti capabil să-ţi asumi, fără să le eviţi, dificultăţile existenţei şi responsabilitatea care le însoţeşte. Simplul act de curaj este profund reconfortant la niveluri fundamentale ale fiinţei psihice. El semnalează capacitatea şi competenţa ta acelor sisteme de

alarmă biologice şi psihice, întru câtva independente, care înregistrează pericolul lumii.

Dar utilitatea unei asemenea confruntări nu este nicidecum doar psihologică, oricât de importantă ar fi. Este totodată şi o abordare pragmatică adecvată: Dacă te comporţi cu noblețe - un cuvânt care, din păcate, este foarte rar folosit acum - în faţa suferinţei, poţi lucra practic şi eficient ca să ameliorezi şi să îndrepţi suferinţa ta şi a altor oameni. Poţi să faci lumea materială - lumea reală - mai bună (sau măcar s-o împiedici să devină mai rea). Acelaşi lucru este valabil şi pentru reaua-voinţă: poţi s-o constrângi să rămână în tine. Când te pregăteşti să spui ceva, conştiinţa ta s-ar putea (şi adesea o face) să te informeze: „Asta nu-i adevărat". S-ar putea să se prezinte ca o voce reală (internă, desigur) sau ca un sentiment de ruşine, vinovăţie, slăbiciune sau altă formă de fragmentare interioară - este consecinţa fiziologică a dualităţii psihicului. Atunci ai prilejul să opreşti pronunţarea acelor cuvinte. Dacă nu poţi să spui adevărul, măcar poţi să nu minţi cu bună-ştiinţă.[1] Asta e o cale a cenzurării relei-voinţe. Este ceva care ne stă în puteri. Să începi să nu mai minţi cu bună-ştiinţă este un pas important în direcţia corectă.

Putem să ne limităm suferinţa şi o putem înfrunta la nivel

psihic. Asta ne face curajoşi. Apoi o putem ameliora practic, pentru că asta e ceea ce facem când avem grijă de noi şi de alţi oameni. Pare să nu existe nicio limită pentru asta. Cu sinceritate şi competenţă, poţi să ai grijă de tine şi de familia ta. Poţi să extinzi apoi asta la o comunitate mai largă. Unii oameni ajung să se priceapă incredibil de bine să facă acest lucru. Oamenii care lucrează în domeniul îngrijirii paliative sunt un exemplu minunat. Ei muncesc încontinuu, îngrijind persoane care suferă şi mor, şi în fiecare zi îi pierd pe unii dintre acei oameni. Dar reuşesc să se ridice din pat în fiecare dimineaţă, să se ducă la muncă şi să înfrunte toată acea suferinţă, tragedie şi moarte. în circumstanţe practic imposibile, ei au un rol important. Tocmai din aceste motive şi datorită unor astfel de exemple – să vezi cum oamenii înfruntă direct şi eficient catastrofa existenţială a vieţii –, sunt mai mult optimist decât pesimist şi cred că optimismul este, în mod fundamental, mai trainic decât pesimismul. Să ajungi la o asemenea concluzie şi apoi să o găseşti ca fiind de neclintit este un bun exemplu despre cum şi de ce ar putea fi necesar să întâlneşti întunericul înainte de a putea vedea lumina. Este uşor să fii optimist şi naiv. Totuşi, este uşor ca optimismul să fie subminat şi

demolat, dacă este unul naiv, şi în locul lui să apară cinismul. Dar actul de a privi atent în întuneric, cât mai adânc posibil, dezvăluie o lumină care pare de nestins, ceea ce constituie o surpriză profundă, precum şi o mare uşurare.

Acelaşi lucru este valabil şi pentru chestiunea recunoştinţei. Nu cred că poţi să fii suficient de recunoscător pentru binele pe care-l ai şi pentru răul care nu te-a năpăstuit până când nu ai o percepţie profundă şi chiar terifiantă cu privire la greutatea existenţei. Nu poţi să apreciezi cum se cuvine ceea ce ai decât atunci când ai înţeles nu numai cât de groaznice sunt lucrurile, dar şi cât de groaznice pot să ajungă lucrurile (şi ele chiar pot deveni teribile). Este ceva care merită cu prisosinţă să fie ştiut. Altfel ai putea fi tentat să întrebi: „De ce aş privi vreodată în întuneric?" Dar pare că suntem categoric tentaţi să privim. Suntem fascinaţi de rău. Urmărim reprezentări dramatice cu ucigaşi în serie, psihopaţi şi regi ai crimei organizate, interlopi, violatori, asasini cu simbrie şi spioni. De bunăvoie ne înspăimântăm şi ne simţim dezgustaţi la vizionarea filmelor thriller şi horror – şi e vorba de mai mult decât de o

curiozitate perversă. Este vorba despre dezvoltarea unei anumite înţelegeri a structurii esenţial morale a existenţei umane, a suspendării noastre între polii binelui şi răului. Dezvoltarea acestei înţelegeri este necesară; ea aşază un jos sub noi şi un *sus* deasupra noastră şi ne orientează în percepţie, motivaţie şi acţiune. De asemenea, ne protejează. Dacă nu reuşeşti să înţelegi răul, atunci rămâi neprotejat în faţa lui. Eşti susceptibil la efectele lui sau la voinţa sa. Dacă întâlneşti vreodată pe cineva care e rău-voitor, acesta are asupra ta un control direct proporţional cu incapacitatea sau indisponibilitatea ta de a-l înţelege. Aşadar, te uiţi în locurile întunecate ca să te protejezi, în eventualitatea în care întunericul apare vreodată, precum şi pentru a găsi lumina. Iar asta are o utilitate reală.

Marele scriitor german Goethe, care este pentru cultura germanică ceea ce este Shakespeare pentru cultura

engleză, a scris o piesă de teatru celebră, *Faust,* povestea unui om care-şi vinde sufletul diavolului

în schimbul cunoaşterii.[2] !n piesa lui Goethe, Mefistofel este diavolul - adversarul. Adversarul este o figură mitică; spiritul care lucrează etern împotriva intenţiei noastre pozitive (sau, poate, împotriva intenţiei pozitive în general). Putem înţelege asta psihologic, dar şi metafizic sau religios. Vedem cu toţii înăuntrul nostru apariţia bunelor intenţii, însoţite de îndrumări repetate de a acţiona în conformitate cu acestea. Şi totuşi, vedem descurajant de des că lăsăm nefăcute lucrurile pe care ştim că ar trebui să le facem şi le facem în schimb pe cele despre care ştim că n-ar trebui săvârşite. Există ceva în noi toţi care acţionează în contrapoziţie cu dorinţele pe care le exprimăm voluntar. De fapt, sunt mai multe asemenea „ceva"-uri - un ansamblu de demoni, ca să zicem aşa – care acţionează contra scopurilor noastre şi uneori chiar şi unele împotriva altora; sunt multe motivaţii şi sisteme de credinţe obscure şi nearticulate, toate manifestându-se ca personalităţi parţiale (dar având trăsăturile esenţiale ale unei personalităţi, în pofida naturii lor parţiale).

A înţelege aceste lucruri e un lucru straniu. Această

înţelegere este marea contribuţie a psihanaliştilor, care au insistat că noi am fi locuiţi de spirite care ar fi nu doar mai presus de controlul nostru, dar chiar şi de cunoaşterea noastră conştientă. Iar această înţelegere scoate la lumină întrebări mari şi paralizante: Dacă tu nu te controlezi pe tine, atunci cine sau ce te controlează? Dacă nu tu te controlezi, ce mai facem cu ideea de centralitate, unitate şi chiar de realitate a „eului", a cărui existenţă pare atât de sigură. Şi ce este acel *cine* sau *ce* care nu depinde de tine? Şi în ce direcţie acţionează? Cu toţii sperăm că suntem genuri de creaturi care ne putem spune nouă înşine ce să facem şi cum să facem, în conformitate cu voinţa noastră. Tu eşti tu, la urma urmei, şi ar trebui – practic, prin definiţie – să deţii controlul asupra ta. Dar adesea lucrurile nu funcţionează aşa, iar motivele pentru care nu funcţionează sunt profund misterioase.

Uneori, desigur, este pur şi simplu mult mai uşor să nu facem lucrurile pe care ar trebui să le facem. Faptele bune pot fi, şi de multe ori chiar sunt, dificil de întreprins şi dificultatea asta conţine şi pericole, iar epuizarea e doar

unul dintre ele. Inerţia este şi ea un motiv puternic pentru stază şi poate oferi o anumită siguranţă imediată. Dar problema are şi alte aspecte. Nu e doar faptul că eşti leneş: mai eşti şi rău - asta e ceea ce a decis propria ta judecată. înţelegerea acestui

lucru este foarte neplăcută, dar fără ea nu există nicio speranţă să devii un om bun. îţi vei face reproşuri (sau conştiinţa ta te va mustra) pentru neajunsurile tale. Te vei trata ca şi cum ai fi cel puţin în parte un agent imoral. Şi acest lucru este foarte neplăcut şi ai putea fi motivat să-ţi eviţi propria judecată critică. Dar nicio raţionalizare simplă nu-ti va înlesni evadarea.

Vei vedea, dacă eşti dispus să te uiţi, o forţă antagonistă care acţionează în tine, lucrând ca să-ţi submineze cele mai bune intenţii. Natura exactă a acelei forţe este temeiul unor speculaţii nesfârşite - filosofice, literare, psihologice şi, mai presus de toate, religioase sau teologice. Concepţia creştină despre marea figură a răului - Mefistofel, Satana, Lucifer, diavolul însuşi - aduce, de exemplu, o personificare profund imaginativă a acelui spirit. Dar adversarul nu este doar ceva care există în imaginaţie - şi cu siguranţă nu doar în imaginaţia individuală. Este, de asemenea, ceva care se manifestă prin „posedare" (iar termenul e încă potrivit), prin motivaţia pentru acţiunile rău-voitoare. Oricine a gândit sau a spus ceva de genul „Nu înţeleg ce m-a apucat" după ce a acţionat într-o manieră deosebit de scandaloasă

observă existenţa unei astfel de posedări, chiar dacă nu poate formula această observaţie. În consecinţă, am putea să ne întrebăm, de-a dreptul consternaţi: „De ce există un asemenea spirit? De ce face el parte din noi?"

Răspunsul pare să fie în parte asociat cu puternicul sentiment, pe care îl împărtăşim cu toţii, al limitărilor noastre intrinseci de muritori, al subjugării noastre faţă de suferinţa pe care ne-o provoacă societatea, natura şi pe care noi înşine ne-o provocăm. Aceasta ne umple de amărăciune şi produce un anumit dispreţ sau dezgust faţă de sine, inspirat de slăbiciunile şi imperfecţiunile noastre (nu vorbesc aici deocamdată de imoralitate, ci doar de fragilitatea noastră intrinsecă şi teribilă), de aparenta lipsă de corectitudine şi predictibilitate, precum şi de caracterul arbitrar al neajunsurilor noastre. Când, dezamăgiţi, ne dăm seama de toate aceste lucruri, nu mai avem niciun motiv să presupunem că vom fi satisfăcuţi sau mulţumiţi de noi înşine sau de Existenta însăsi. O astfel de insatisfacţie - o asemenea nemul- î J >
ţumire - poate ajunge cu uşurinţă să se consolideze şi să se amplifice într-un cerc vicios. Cu fiecare pas pe care îl faci împotriva ta sau a altora, ca o consecinţă a nefericirii şi

resentimentelor tale, ai mai

multe lucruri de care să te ruşinezi şi mai multe motive de a lupta cu tine însuţi. Nu fără motiv, circa o persoană din cinci îşi provoacă singură o formă de vătămare fizică gravă în timpul vieţii.[3] Iar asta nu include actul cel mai grav - sinuciderea (sau tendinţa mai răspândită spre ideaţia suicidală). Dacă eşti nemulţumit de tine însuţi, de ce ai lucra în propriul tău interes? !n schimb, ceva răzbunător poate că va ieşi din tine; poate că va fi ceva capabil să se justifice în timp ce distribuie suferinţa ipotetic meritată, ceva care va interfera cu mişcarea ta înainte. Dacă reuneşti conceptual într-o singură personalitate tot ceea ce ţi se opune în interiorul tău, tot ceea ce se opune prieteniilor tale şi tot ceea ce se opune partenerului tău, atunci ia naştere adversarul. Acesta este tocmai Mefistofelul din piesa lui Goethe - diavolul însuşi. E spiritul care lucrează împotrivă - şi exact aşa se descrie pe sine: „Sunt spiritul ce totul neagă".[4] De ce face asta? Pentru că totul în lume este atât de limitat şi de imperfect - de unde şi toate nenorocirile şi teroarea care ne înconjoară -, încât anihilarea nu este doar justificată, ci chiar impusă etic. Aşa spune, cel puţin, raţionalizarea

mefistofelică.

Această justificare nu este doar o abstracţie fără viaţă. Oamenii se luptă într-o manieră letală cu astfel de idei. Femeile se luptă cu ele când se gândesc să aibă un copil, punându-şi întrebarea: „Oare e bine

să dau naştere unui prunc într-o lume ca asta? E aceasta o decizie etică?" Adepţii şcolii filosofice a antinatalismului, dintre care filosoful sud-african David Benatar este probabil principalul susţinător,[5] ar răspunde categoric „nu" la ambele întrebări. Am dezbătut cu el ideile sale cu câţiva ani în urmă.[5] Nu a fost ca şi cum n-as fi reuşit să-i înţeleg poziţia. Nu încape nicio îndoială că lumea este cufundată în suferinţă. Câţiva ani mai târziu, am participat la o dezbatere cu un alt filosof, Slavoj Zizek - mai cunoscut pentru predilecţiile sale marxiste decât pentru convingerile lui religioase. în timpul discuţiei noastre, el a spus ceva care ar putea fi controversat din punct de vedere teologic, dar care mie mi s-a părut foarte interesant. în tradiţia creştină, Dumnezeu însuşi, în forma lui Hristos, îşi pierde nădejdea în sensul vieţii şi în bunătatea Tatălui său în agonia Crucificării Sale. în apogeul suferinţei Sale, cu puţin înainte să moară, El rosteşte cuvintele: *„EH lama sabahtani"*[7] - „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, de ce M-ai părăsit?" (Matei 27:46). Aceasta pare să implice, în maniera

sa narativă, că povara vieţii poate deveni atât de mare, încât Dumnezeu însuşi îşi poate pierde credinţa când este confruntat cu realitatea insuportabilă a nedreptăţii, trădării, suferinţei şi morţii.

E greu de imaginat o poveste mai înţelegătoare de-atât pentru bieţii muritori. Dacă Dumnezeu însuşi suferă de îndoieli în toiul agoniei Sale autoimpuse, cum am putea noi, simpli oameni, să nu cădem pradă aceleiaşi slăbiciuni? Şi este posibil ca poziţia antinatalistului Benatar să fi fost impulsionată de o astfel de înţelegere faţă de grozăvia suferinţei umane. N-am sesizat nicio dovadă că Benatar ar fi rău-voitor în vreun mod vădit. El părea să creadă cu adevărat – într-o manieră care mi-a amintit de Mefistofelul lui Goethe – că această combinaţie de conştiinţă, vulnerabilitate şi caracter muritor este atât de groaznică, încât pur şi simplu nu există nicio justificare morală pentru continuarea ei. Acum, este întru totul posibil ca opinia lui Mefistofel să nu fie demnă de crezare. întrucât este Satana însuşi, nu avem niciun motiv să presupunem că argumentul pe care îl oferă ca să-şi justifice atitudinea antagonistă faţă de Existenţă este valabil sau măcar că el însuşi îl crede cu

adevărat. Şi poate că acelaşi lucru e valabil şi pentru Benatar, care a fost şi este fără îndoială pradă slăbiciunilor morale care caracterizează pe fiecare dintre noi (şi aici mă includ cu siguranţă şi pe mine, în pofida poziţiei opuse lui pe care am adoptat-o).

Dar am crezut atunci şi cred încă în mod ferm că poziţia sa de autonegare are consecinţe pur şi simplu prea groaznice. Ea duce direct spre un nihilism antiviaţă sau chiar anti-Existenţă atât de profund, încât manifestarea sa nu poate decât să exagereze şi să amplifice consecinţele distructive ale existenţei asupra cărora se concentrează antinata- liştii înşişi, ipotetic plini de compasiune (şi nu sunt nici sarcastic, nici cinic în legătură cu existenţa acestei compasiuni, oricât de deplasată aş considera că este).

Potrivit ipotezei lui Benatar, viaţa este atât de plină de suferinţă, încât este, realmente, un păcat - din toate punctele de vedere - să aduci pe lume noi făpturi conştiente, aşa că cea mai adecvată acţiune etică pe care o pot întreprinde fiinţele umane ar fi să înceteze pur şi simplu să se mai reproducă. Cu alte cuvinte, ar trebui să ne provocăm în mod voluntar extincţia. în opinia mea, un astfel de

punct de vedere este mai răspândit decât ai putea crede, deşi probabil că rareori este susţinut în mod consecvent. Ori de câte ori eşti năpăstuit

de una dintre multele catastrofe ale vieţii, ori de câte ori un vis ţi se prăbuşeşte sau cineva apropiat ţie este rănit într-un mod fundamental - mai ales un copil sau altă persoană dragă atunci poţi uşor să ajungi să te gândeşti: „Poate că ar fi mai bine dacă s-ar pune capăt nenorocirii ăsteia".

Fără doar şi poate că aşa gândesc oamenii cu idei suicidare. Astfel de gânduri sunt generate în varianta lor extremă de ucigaşii în serie, de autorii atentatelor armate din licee, în general de toţi cei care întreprind acţiuni soldate cu omucideri sau genocid. Aceştia pun în practică atitudinea antagonistă cu o intensitate maximă. Sunt cu adevărat posedaţi, într-o manieră care depăşeşte metaforicul. Ei au decis nu doar că viaţa este de nesuportat şi că reaua-voinţă a existenţei este nedreaptă, ci şi că totul trebuie pedepsit pentru simplul păcat al Existentei sale. Dacă vrem să avem vreo sansă în a face fată existenţei răului şi în a acţiona spre minimalizarea sa, trebuie să înţelegem aceste tipuri de impulsuri. Conştientizarea suferinţei şi a relei-voinţe este cea care, în mare măsură, le înveninează viaţa oamenilor. Şi eu cred că, dacă va fi adoptată pe scară largă, poziţia antinataliştilor va aluneca spre această înveninare. Mai întâi, ar putea fi doar refuzul de a se reproduce. Dar cred că nu va trece mult până când

impulsul de a înceta producerea de vieţi noi se va transforma într-un impuls simi-

IGRDANB. PETERSON

lar de a distruge viaţa existentă în prezent, ca o consecinţă a judecăţii „pline de compasiune”, potrivit căreia unele vieţi sunt atât de groaznice încât sfârşirea lor ar fi un act milostiv. O astfel de filosofie a apărut relativ devreme în epoca nazistă, când indivizii consideraţi a fi vătămaţi într-o manieră insuportabilă erau eutanasiaţi în scopuri considerate „moralmente milostive”. întrebarea spre care duce o asemenea linie de gândire este unde se opreşte o astfel de „milă”? Cât de bolnav, bătrân, slăbit intelectual, invalid, nefericit, neproductiv sau inadecvat politic trebuie să fii înainte ca dispensarea de tine să devină un imperativ moral? Şi de ce ai crede, după ce eradicarea sau chiar şi numai limitarea vieţii a devenit steaua ta călăuzitoare, că nu vei continua pe acel drum până la sfârşitul lui infernal?

în această privinţă, notele lăsate de ucigaşii de la Liceul Columbine îmi par deosebit de instructive. Sunt mâzgălite, neglijente, incoerente şi narcisice, dar la baza lor stă categoric o filosofie care spune că lucrurile merită să sufere pentru însăşi crima de a exista. Consecinţa

acestei credinţe este elaborarea creativă de noi suferinţe şi extinderea ,,1
acestora. Unul dintre ucigaşi a scris că se consideră judecătorul a tot ceea ce există – un judecător care a găsit vinovată Fiinţa, în special în formă umană – şi că ar fi mai bine dacă întreaga omenire ar fi eradicată. Asta definea amploarea viziunii sale oribile. El şi partenerul său şi-au împuşcat colegii de clasă de la liceul local, dar asta era doar o mică parte din ceea ce plănuiau. Instalaseră dispozitive incendiare în toată comunitatea şi împreună îşi imaginaseră cum vor lichida întregul oraş. Astfel de planuri sunt un pas pe calea care duce la viziunea genocidului final.

Nu ai genul ăsta de viziuni decât dacă eşti profund posedat de ceva care seamănă foarte mult cu spiritul antagonist. Acesta este Mefistofel, al cărui punct de vedere esenţial poate fi parafrazat după cum urmează: „Viaţa este atât de groaznică, din cauza limitărilor şi a relei-voinţei ce-o definesc, încât ar fi mai bine dacă nu ar exista deloc". Aceasta este doctrina centrală a spiritului care acţionează în scopuri opuse ţie. Este o opinie discutabilă şi nu e surprinzător că devine extrem de credibilă în momente de

criză, deşi eu cred că este o poziţie profund greşită. Şi mai cred că motivul pentru care e greşită, în parte, este acela că, atunci când se acţionează de pe această poziţie, cei posedaţi nu fac decât să exacerbeze o situaţie care deja e în mod evident proastă. Dacă începi să înrăutăţeşti lucrurile, sunt şanse mari ca acestea chiar să se înrăutăţească. Nu văd cum asta ar putea să constituie o îmbunătăţire, dacă obiecţia ta iniţială a fost motivată de groaza esenţială provocată de situaţia noastră existenţială. Nu pare a fi o cale pe care o fiinţă conştientă, cu un dram de recunoştinţă, ar putea să meargă. Pentru că are o incoerenţă care nu poate fi susţinută logic şi care, prin urmare, pare să facă argumentul specios, iar ascultătorul nu se poate abţine să nu se gândească: „Se întâmplă aici nişte lucruri în culise care sunt nerostite şi indescriptibile, în pofida logicii de suprafaţă".

Neajunsurile din logica adversarului nu garantează că ne va fi uşor să construim un punct de vedere de neclintit care s-o contracareze. în sensul cel mai direct, e util să identifici această viziune antagonistă şi răzbunătoare, aşa cum e util să ai un spaţiu negativ într-o pictură, care defineşte

pozitivul, prin contrast. Binele poate fi conceptualizat - oricât de vag în formularea sa inițială - ca opusul a ceea ce constituie răul, care de obicei poate fi identificat în lume mai ușor decât binele.

Am încercat să găsesc pietre de hotar pe calea opoziţiei faţă de rău, astfel încât oamenii să poată identifica ce ar putea fi acest bine. Unele dintre aceste repere sunt foarte practice, chiar dacă dificile. De exemplu, le-am sugerat spectatorilor şi ascultătorilor mei[8] – îndeosebi celor împovăraţi de boala mortală a unui părinte – că ar fi util să preia în mod conştient sarcina de a fi cea mai de nădejde persoană în perioada următoare morţii, în timpul pregătirilor îndurerate pentru înmormântare, dar şi mai apoi, având grijă de membrii familiei lăsate în urmă de cel decedat. Făcând asta, îţi pui la încercare potenţialul. Este pusă la încercare tăria Fiinţei înseşi – Fiinţa care se poate manifesta în tine. Omenirea a avut de-a face dintotdeauna cu pierderea şi moartea. Suntem descendenţii celor care au putut să le gestioneze. Acea capacitate este în noi, oricât de sumbră ar părea sarcina.

Dacă iubeşti cu adevărat pe cineva, poate părea o formă profundă de trădare să rămâi neafectat şi bine-sănătos când cel drag dispare sau îşi trăieşte ultimele clipe. La urma urmei, ce spune această capacitate de a fi o persoană de încredere despre adevărata profunzime a dragostei tale?

Dacă rămâi un simplu martor la dispariţia sa şi treci uşor peste pierdere, nu implică acest lucru faptul că legătura a fost superficială şi vremelnică, ba chiar substituibilă? Dacă legătura dintre voi a fost autentică, n-ar trebui să te distrugă (aşa cum se şi întâmplă uneori)? Insă nu putem dori ca fiecare pierdere inevitabilă să ducă la distrugerea tuturor celor afectaţi, pentru că atunci am fi cu toţii condamnaţi, mult mai repede decât suntem în prezent. Şi cu siguranţă nu credem că ultima dorinţă a muribunzilor ar trebui să fie suferinţa

fără sfârşit a celor pe care-i iubesc. în schimb, impresia mea a fost că oamenii tind să se simtă vinovaţi pe paturile lor de moarte (din cauza inutilităţii lor imediate şi a poverii pe care o cauzează, dar şi mai mult din cauză că înţeleg câtă jale şi necazuri le vor provoca celor lăsaţi în urmă). Astfel, dorinţa lor cea mai fierbinte este, cred, ca cei pe care îi iubesc să fie capabili să meargă mai departe şi să trăiască fericiţi, după o perioadă de doliu rezonabilă.

Să te prăbuşeşti în urma unei pierderi tragice, aceasta este prin urmare adevărata trădare a persoanei dragi care s-a stins; şi nu este în niciun caz un omagiu, căci multiplică efectul acestei catastrofe mortale. Trebuie ca muribundul să dea dovadă de un egoism narcisic ca să dorească durerea nesfârşită persoanelor iubite. Tăria în faţa morţii

este mai bună şi pentru cel care moare, şi pentru cei rămaşi în viaţă. Sunt membri ai familiei care suferă ca urmare a pierderii şi au nevoie să fie îngrijiţi, şi care ar putea fi prea vârstnici şi infirmi, şi tulburaţi în alte moduri ca să facă fată cum se cuvine situaţiei. Asa încât cineva puternic trebuie să intervină şi să exercite autoritatea teribilă care face chiar şi din moarte ceva ce trebuie confruntat şi învins. Să înţelegi clar că ai obligaţia morală ca, în asemenea împrejurări, să manifesti tărie în fata adversităţii înseamnă să-ti arăţi tie – şi, poate, şi altor oameni – că există în tine ceva suficient de puternic şi de măreţ, prin care poţi înfrunta direct răul cel mai mare şi poţi totuşi să învingi. Asta e cu siguranţă ceea ce oamenii au nevoie să întâlnească la o înmormântare. Puţine lucruri sunt de spus, explicit, în faţa morţii. Oricine rămâne fără grai când întâlneşte întinderea infinită a vidului care înconjoară prea scurta noastră existenţă. Dar verticalitatea şi curajul într-o astfel de situaţie oferă îmbărbătare şi susţinere.

Am sugerat că a da dovadă de tărie la înmormântarea unei persoane dragi şi apropiate este un obiectiv demn de a fi atins şi am făcut asta de mai multe ori în timpul unor

prelegeri (care au putut fi urmărite pe viu, dar pot fi văzute şi pe YouTube sau ascultate sub formă de podcast). în consecinţă, un număr deloc neglijabil de oameni mi-au dat de înţeles că, în urma îndemnurilor mele, au căpătat curaj în vremuri disperate. Şi-au menţinut în mod deliberat rezistenta şi tăria în timpul unei crize, aşa încât oamenii distruşi din jurul lor au avut pe cine să se sprijine şi au avut pe cine să urmeze, ca exemplu, în confruntarea cu acel necaz veritabil. Asta, cel puţin, a făcut ca o situaţie nefericită să fie mai puţin groaznică decât ar fi putut să fie. Şi nu-i puţin lucru. Dacă poţi să observi cum cineva se ridică deasupra catastrofei, a pierderii, a amărăciunii şi disperării, atunci vezi cu ochii tăi dovada că un asemenea răspuns în faţa catastrofei este posibil. în consecinţă, ai putea imita această atitudine, chiar şi în împrejurări teribile. Curajul şi nobleţea în faţa tragediei sunt reversul cinismului distructiv, nihilist, aparent justificat în chiar astfel de circumstanţe.

Repet, înţeleg şi atitudinea negativă. Am acumulat mii de ore de experienţă clinică. Am fost profund implicat în unele situaţii foarte dificile, alături ce cei pe care îi ascultam şi cu

care puneam la cale strategii, precum şi în limitele vieţii mele personale. Oamenii au vieţi dificile. Ţi se pare că viaţa e grea (şi probabil că este, cel puţin uneori),

apoi întâlneşti pe cineva şi constaţi că viaţa ta e mult mai bună decât a celeilalte persoane, oricare ar fi dificultăţile tale, încât nici măcar nu poţi să concepi cum de reuşeşte să-şi continue existenţa în nenorocirea sa curentă. Şi nu de puţine ori afli că aceiaşi oameni obidiţi cunosc pe alţii a căror viaţă e atât de grea, încât simt acelaşi lucru faţă de aceia. Şi adesea chiar şi ei se simt vinovaţi în convingerea lor că au o soartă dificilă, tocmai pentru că ştiu că se poate şi mai rău.

Suferinţa, trădarea şi catastrofele reuşesc adesea să ne aducă amărăciunea în suflete. Dar în aceste cazuri nu există niciun pic de bine, în schimb există mult rău evident. Atunci, care ar fi alternativa? Am început să reflectez serios la subiectul acestei reguli cu puţin înainte de Ziua Recunoştinţei, în 2018, pe când mă aflam în turneu în Statele Unite ale Americii. Se poate spune că aceasta a devenit cea mai mare sărbătoare din America (fiind, de asemenea, un eveniment important în Canada, cu aproximativ o lună mai devreme). Singurul competitor, mai ales de când interesul pentru Paşte a scăzut în mare

măsură, este Crăciunul, care şi el este într-un sens o sărbătoare a recunoştinţei, dat fiind că se concentrează pe apariţia eternului Mântuitor în toiul întunericului şi frigului hibernal şi astfel reflectă nesfârşita naştere şi renaştere a speranţei înseşi. „Oferirea de mulţumiri”* este o alternativă la amărăciune - poate chiar cea mai bună alternativă. Ce am

observat la sărbătorile americane – am trăit în Statele Unite şapte ani şi am mai fost acolo în nenumărate alte ocazii – este că importanţa Zilei Recunoştinţei pare a fi un lucru bun din punct de vedere practic şi simbolic. Faptul că principalul mod de celebrare ce caracterizează o întreagă ţară este unul de „oferire de mulţumiri" pare a fi, în principiu, un semn pozitiv pentru etica fundamentală a acelui stat, înseamnă că individul se străduieşte să fie bine intenţionat, iar grupul din care face parte îl sprijină şi îi încurajează această străduinţă. De ce se întâmplă asta, date fiind necazurile care constituie viaţa? Pentru că poţi să fii curajos. Poţi să fii vigilent, treaz şi atent. Poţi să vezi cum este şi cum poate fi viaţa dificilă şi poţi sesiza asta cu claritate, în pofida acestui lucru, poţi să rămâi recunoscător, pentru că asta este atitudinea îndrăzneaţă faţă de viaţă şi faţă de dificultăţile ei. Eşti

* Termenul pentru Sărbătoarea Recunoştinţei este *Thanksgiving,* care ar putea fi tradus literal prin „oferire de mulţumiri". *(N.t.)*

recunoscător nu pentru că eşti naiv, ci pentru că ai hotărât să întinzi o mână şi să încurajezi ce e mai bun în tine, în stat şi în lume. Eşti recunoscător, în aceeaşi manieră, nu pentru că suferinţa este absentă, ci pentru că este un gest de curaj să-ţi aminteşti ceea ce ai şi ceea ce ţi s-ar putea încă oferi – şi pentru că o atitudine recunoscătoare adecvată faţă de această existenţă şi această posibilitate te poziţionează mai bine decât orice altă atitudine fată de vicisitudinile existentei.

Să fii recunoscător pentru rudele pe care le ai înseamnă să-ţi aminteşti să-i tratezi mai bine, căci s-ar putea să-şi înceteze existenţa în orice moment. Să fii recunoscător pentru prietenii tăi înseamnă să conştientizezi necesitatea de a-i trata aşa cum se cuvine, dată fiind improbabilitatea comparativă a prieteniei înseşi. Să fii recunoscător fată de societatea din care faci parte înseamnă să-ti aminteşti că eşti beneficiarul eforturilor uriaşe depuse de cei care ne-au precedat şi ne-au lăsat acest uluitor cadru de ordine socială, ritual, cultură, artă, tehnologie, energie, apă şi salubrizare, astfel încât vieţile noastre să fie mai bune decât ale lor.

Tentaţia de a te lăsa cuprins de amărăciune este mare şi

reală. Este nevoie de un efort moral autentic ca să nu apuci pe acea cale, presupunând că nu eşti sau nu mai eşti naiv. Recunoştinţa asociată cu această

stare a Fiinţei[111] se bazează pe ignoranţă şi pe lipsa de experienţă. Aceasta nu e o virtute. Astfel, dacă eşti atent şi alert, şi poţi să vezi structura lumii, amărăciunea şi resentimentul ţi se vor părea ca fiind un răspuns viabil. Apoi ai putea să te întrebi: „Ei bine, de ce n-aş merge pe această cale întunecată?" Mie mi se pare că răspunsul (o spun din nou) ţine de curajul tău, de curajul de a decide: „Nu, asta nu e pentru mine, în ciuda motivelor pe care le-aş putea avea ca să fiu ispitit în direcţia aceea". Este curajul de a decide altfel: „în pofida poverii impuse de faptul că ştiu că sunt o fiinţă muritoare, voi acţiona pentru binele lumii".

CURAJUL – DAR DEASUPRA ESTE DRAGOSTEA

Această decizie mi se pare că pune curajul în slujba iubirii. Dacă resentimentul, amărăciunea şi ura izvorăsc din dorinţa de a anihila tot ceea ce trăieşte şi suferă, atunci poate că iubirea activă este cea care ţinteşte

spre îmbunătăţirea acestei lumi. Iar asta îmi pare a fi decizia fundamentală a vieţii şi este corect să o identificăm ca pe un act de voinţă, ca pe o decizie voluntară. Motivele pentru sarcasm, mânie, resentiment şi rea-voinţă sunt puternice şi numeroase. Astfel, trebuie să ai o încredere oarbă ca să accepţi că Fiinţa trebuie întărită şi sprijinită prin obiectivele şi acţiunile tale - este o decizie cu privire la un mod de existenţă care nu e justificat de dovezi atât de clare, îndeosebi în vremurile grele. Este ceva care se face într-un sens profund, în pofida lui *„EH EH lama sabahtani"* - este ceva care spune: „Voi merge mai departe, în ciuda tuturor lucrurilor, indiferent ce va fi". Acesta este tocmai demersul moral imposibil care îi este cerut imperios fiecăruia dintre noi pentru ca lumea să funcţioneze aşa cum trebuie (şi pentru ca ea să nu ajungă un iad).

Curajul (decizia de a iubi) se manifestă tocmai în cadrul acelui demers imposibil, dând posibilitatea fiecărei persoane care adoptă calea curajoasă să facă lucrurile dificile ce sunt necesare pentru a acţiona în interesul binelui, chiar şi în vremurile cele mai rele. Dacă iei

hotărârea să manifeşti cele două virtuţi ale iubirii şi curajului - simultan, în mod conştient -, decizi că vei acţiona ca să faci lucrurile mai bune, şi nu mai rele, chiar şi pentru tine, deşi ştii că, din cauza tuturor greşelilor şi omisiunilor tale, eşti deja pe trei sferturi pierdut.

Vei acţiona pentru a face lucrurile mai bune pentru tine, ca şi cum eşti responsabil pentru a te ajuta pe tine însuţi. Vei face acelaşi lucru pentru familia ta şi pentru comunitatea mai largă. Te vei strădui să aduci armonia care se poate manifesta la toate aceste niveluri, în ciuda faptului că poţi să vezi substructura deteriorată şi defectă a lucrurilor şi, în consecinţă, ajungi să-ţi alterezi perspectiva asupra lumii. Aceasta este calea curajoasă şi adecvată spre înainte. Poate că aşa sună definiţia gratitudinii, a recunoştinţei şi nu văd cum aceasta ar putea fi separată de curaj şi de dragoste.

Ai putea întreba: „Oare oamenii chiar percep şi acţionează în această manieră?" Sau: „Sunt ei în stare să acţioneze în acest fel?" Una dintre dovezile cele mai convingătoare pe care le-am întâlnit este realitatea durerii pricinuite de pierderea cuiva apropiat. Chiar dacă eşti ambivalent în ceea ce priveşte viaţa însăşi – şi poate chiar dacă eşti ambivalent, într-o anumită măsură, şi în privinţa persoanei pe care ai pierdut-o, pentru că în mod cert se poate întâmpla aşa –, răspunsul

tău probabil faţă de moarte este durerea îndoliată. Acest răspuns nu este tocmai conştient. Durerea îndoliată este o experienţă ciudată. Te cuprinde pe neaşteptate. Simţi şoc şi confuzie. Nu eşti deloc sigur cum să reacţionezi. Ce anume ar trebui să faci? Atunci când doliul este deliberat – când e o expresie voluntară a unui tip de reacţie adecvată în astfel de contexte – acesta nu mai este real; cel puţin nu în maniera în care durerea autentică te cuprinde după bunul ei plac. Iar dacă nu te simţi cuprins de durere, pe neştiute, în sensul descris mai sus, ai putea gândi: „Nu simt ceea ce ar trebui să simt. Nu plâng. Nu sunt copleşit de tristeţe. Mă ocup prea normal de treburile mele de zi cu zi" (şi acest lucru e probabil să se întâmple dacă primeşti vestea morţii cuiva aflat la mare distanţă). Dar apoi, când începi să-ţi vezi de treburile curente, ca şi cum situaţia ar fi normală, durerea te va lovi ca un val distructiv. Asta se întâmplă în mod repetat, numai Dumnezeu ştie pentru cât timp. E ceva care ia naştere din adâncuri şi te cuprinde irezistibil în strânsoare.

Doliul trebuie să fie o reflectare a iubirii. Este probabil dovada supremă de iubire. Doliul este o manifestare

incontrolabilă a convingerii tale că existenţa persoanei pierdute, aşa limitată şi imperfectă cum o fi fost, a avut valoare, în pofida limitărilor şi neajunsurilor vieţii înseşi. Altfel, de ce ai mai resimţi în acest fel pierderea? Altfel, de ce te-ai simţi, fără voia ta, trist şi părăsit (şi asta dintr-o sursă care nu e afectată de autoamăgire)? Eşti îndurerat pentru că ceva pe care l-ai preţuit nu mai există. Astfel, în esenţa Fiinţei tale, ai decis că viaţa persoanei a fost valoroasă, în pofida cine ştie cărui necaz pe care l-a cauzat – ţie şi sieşi. Din experienţa mea, asta se întâmplă chiar şi când oamenii care mor sunt de-a dreptul monstruoşi. Rar se întâmplă ca o persoană să fi avut o viaţă atât de greşită, încât moartea ei să nu aducă niciunpic de tristeţe.

Există o parte profundă din noi care, când suntem îndureraţi pentru că am pierdut pe cineva, ia decizia că existenţa celui decedat a avut valoare, în pofida tuturor lucrurilor. Poate că asta este o reflectare a unei decizii şi mai profunde: Fiinţa însăşi are valoare, în pofida tuturor lucrurilor. Prin urmare, gratitudinea este procesul de a încerca, în mod conştient şi curajos, să fii recunoscător în faţa catastrofei vieţii. Poate că asta încercăm să facem când

ne întâlnim cu rudele noastre în vacanţă, la o nuntă sau la o înmormântare. Acestea sunt adeseori

situaţii dificile care pot să nască certuri. înfruntăm o tensiune paradoxală şi istovitoare. Aducem aproape de noi oameni pe care îi cunoaştem şi iubim, suntem încântaţi de existenţa şi de proximitatea lor, dar în acelaşi timp am dori ca ei să fie mai mult de atât. Suntem inevitabil dezamăgiţi unii de ceilalţi, precum şi de noi înşine.

în orice reuniune familială, există o tensiune între căldura pe care o simţi, legătura mijlocită de amintiri comune şi regretele inerente. Vezi câteva rude care se află într-o stază contraproductivă sau care rătăcesc pe un drum care nu le face bine. îi vezi pe alţii îmbătrânind, pierzându-şi vitalitatea şi sănătatea (iar această imagine interferează cu amintirile în care ei apar mai puternici şi mai tineri şi le tulbură: o dublă pierdere, a prezentului şi a trecutului). Toate acestea sunt dureros de perceput. însă, în ciuda tuturor acestor lucruri, concluzia fundamentală este: „E bine că suntem toţi laolaltă şi putem să luăm masa împreună, să ne vedem şi să vorbim unii cu alţii şi să observăm că suntem toti aici şi facem fată acestei sărbători sau acestui moment dificil". Şi toată lumea speră că, „poate

dacă ne străduim împreună, putem să gestionăm situaţia asta cum se cuvine". Şi astfel iei aceeaşi decizie fundamentală, când te întâlneşti cu ai tăi, pe care o iei când eşti îndoliat: „în ciuda tuturor lucrurilor, e bine că suntem împreună şi că ne avem unii pe alţii". Aceasta e ceva cu adevărat pozitiv.

Acelaşi lucru este valabil şi pentru relaţia cu copiii tăi. În ultimele decenii, durerea pe care mi-a provocat-o viaţa a fost exagerată: fata mea a fost bolnavă mulţi ani de-a rândul, în copilărie, în adolescenţă şi în tinereţe. Un copil este o fiinţă cu un potenţial uriaş, capabilă să dezvolte o autonomie şi o capacitate admirabile, productive şi mereu crescânde. Dar există în acelaşi timp şi ceva cu adevărat fragil legat de formele lor de la trei sau patru, sau cinci ani (ori chiar de la cincisprezece sau douăzeci şi cinci de ani); şi această fragilitate, dacă a fost resimţită profund, nu dispare niciodată cu adevărat din percepţia unui părinte, care, în schimb, poate uita mai uşor experienţa îngrijirii copiilor mici. Toate astea fac parte din bucuria de a-i avea, dar şi din suferinţă. Suferinţa este certitudinea absolută că fragilitatea va fi exploatată. Şi totuşi, m-am gândit că orice măsuri aş lua pentru a eradica această fragilitate a copiilor mei ar distruge şi lucrul pentru care eram recunoscător. îmi amintesc că am gândit foarte distinct acest lucru când mă uitam la fiul meu, pe când avea trei ani şi

era supersimpatic şi amuzant. Dar având doar trei ani, era cam micuţ. Se prăbuşea, se lovea cu capul de mese, cădea pe scări şi intra în mici încăierări cu alţi puşti. Uneori se juca în parcarea supermarketului şi, distras, o lua la fugă pe neaşteptate. Ceea ce nu e o mişcare înţeleaptă într-un loc în care maşinile fac legea. Există o incontestabilă vulnerabilitate în jurul copiilor care te trezeşte şi te face să fii foarte conştient de dorinţa de a-i proteja, dar şi de dorinţa de a le încuraja autonomia şi de a-i împinge afară, în lume, pentru că aşa îi călești. De asemenea, există o vulnerabilitate care te poate face să fii supărat pe viaţă din cauza fragilităţii ei şi te poate determina să blestemi soarta care îi uneşte pe soţi.

Când mă gândesc la părinţii mei, acelaşi lucru îmi vine în minte. Ei îmbătrânesc. Pe măsură ce înaintează în vârstă, într-un sens, îi vezi cristalizându-se în oamenii care sunt. Tata şi mama au amândoi un caracter ferm. Erau cine erau când aveau cincizeci şi ceva de ani, iar acum probabil că sunt şi mai mult aşa. Au limitările şi avantajele lor (şi se întâmplă că acestea din urmă să fie adesea întru totul necesare primelor). Acum sunt octogenari şi sunt plini de tabieturi. Uneori este frustrant să ai de-a face cu oamenii şi

cu tabieturile lor. îti zici: „Oare n-ar fi mai bine dacă ar putea fi şi altfel?" Şi acest lucru e valabil nu doar pentru părinţii mei, ci şi pentru toţi oamenii în general. Sub nicio formă nu e o critică la adresa lor. în plus, nu încape nicio îndoială că ei (şi alţii, mulţi alţii) simt la fel în ceea ce mă priveşte. Dar este necesar să înţelegem că, la fel ca în cazul copiilor, toate acele tabieturi, fragilităţi şi limitări sunt parte integrantă din ceea ce ai ajuns să iubeşti.

Aşadar, i-ai putea iubi pe oameni în ciuda limitărilor lor, dar în acelaşi timp îi iubeşti *datorită* limitărilor lor. Acest lucru merită să fie bine înţeles. Şi acesta te-ar putea ajuta să vezi cum recunoştinţa rămâne posibilă. în ciuda faptului că lumea este un loc foarte întunecat şi că fiecare dintre noi are propriile părţi sumbre ale sufletului, vedem în fiecare dintre ceilalţi o combinaţie unică de realitate şi posibilitate care este un fel de miracol: unul care se poate manifesta cu adevărat în lume, în relaţiile pe care le avem şi care sunt bazate pe încredere şi dragoste. Acest lucru este ceva pentru care poţi fi recunoscător într-un mod curajos. Este ceva în care poţi să descoperi o parte a antidotului pentru abis şi întunecime.

Fii recunoscător, în pofida suferinţelor tale.

Aşa cum am arătat în Uvertură, o mare parte din această carte a fost scrisă în lunile lungi petrecute în spital - mai întâi, vizitând-o sau rămânând alături de fiica mea, Mikhaila, apoi făcând acelaşi lucru cu soţia mea, Tammy, de-a lungul unei perioade mai lungi, şi în sfârşit - când a devenit necesar -, în timpul repetatelor mele internări. Nu cred că se cuvine să scriu despre aceste încercări personale cu mai multe detalii decât am oferit deja în Uvertură - în parte pentru că împrejurările pandemiei de COVID-19 au făcut ca vieţile tuturor să devină tragice în moduri inimaginabile, astfel încât ar deveni superfluu, într-un sens, ca peste toate acestea să relatez în detaliu despre suferinţa

mea de natură familială sau individuală, şi pe de altă parte pentru că prezenta carte nu este despre problemele fiicei mele, nici ale soţiei sau ale mele, fiind direcţională spre subiecte de importanţă psihologică generală. Totuşi, găsesc că e necesar să exprim aprecierea noastră faţă de numeroşii oameni care ne-au sprijinit în această perioadă dificilă. Aşa se face că o discuţie suplimentară despre diferitele noastre boli pare inevitabilă în acest punct.

Pe frontul public, am primit un val de urări de bine de la miile de oameni care au devenit familiarizaţi cu lucrările mele. O parte din aceste urări au fost oferite în persoană, când oamenii ne întâlneau pe Tammy sau pe mine în public, altele au fost trimise prin e-mail sau reţelele de socializare; în fine, au fost şi urări incluse în comentariile la videoclipurile mele de pe YouTube. Toate acestea au fost extraordinar de încurajatoare. Sora mea, Bonnie, a adunat

şi a printat mesaje pline de preocupare primite de Tammy din toată lumea şi le-a lipit în culori vii pe pereţii salonului de spital, unde puteau fi uşor văzute. Mesajele adresate mai târziu mie au ajutat la întărirea convingerii mele adesea şovăielnice că pot şi că trebuie să ies învingător în faţa

dificultăţilor pe care le trăiam şi că această carte pe care o citiţi îşi va păstra relevanţa, chiar în confruntarea cu groaznica pandemie care a cuprins în prezent lumea. Am fost totodată beneficiarii unor îngrijiri medicale, multe dintre ele extrem de intense, dar cel mai adesea oferite cu optimism, grijă şi competenţă. Cele două operaţii de cancer ale lui Tammy au fost efectuate cu curaj de dr. Nathan Perlis de la Centrul Oncologic Princess Margaret, iar când complicaţiile apărute după aceea s-au agravat, a fost tratată de dr. Maxim Itkin, director al Centrului Penn pentru Tulburări Limfatice din Philadelphia.

La un nivel mai intim, eu şi Tammy am fost, fiecare în parte şi împreună, beneficiarii recunoscători ai sprijinului constant din partea rudelor şi prietenilor, care şi-au întrerupt vieţile ca să petreacă zile, săptămâni sau chiar luni de zile cu noi, în timp ce eram supuşi acestor încercări. Nu pot decât să sper, în ciuda îndoielilor pe care le am, că şi eu aş fi ales să fiu la fel de generos ca ei (cu timpul şi cu atenţia mea) dacă situaţia ar fi fost inversată. Este necesar să le mulţumesc membrilor familiei mele – fiicei mele,

Mikhaila Peterson, şi soţului ei, Andrey Korikov; fiului meu, Iulian Peterson, şi nurorii, Jillian Yardy; cumnatului şi surorii mele Jim şi Bonnie Keller; fratelui şi cumnatei Joel şi Kathleen Peterson; părinţilor mei Beverley şi Walter Peterson; cumnatului şi cumnatei Dale şi Maureen Roberts,

şi fiicei lor, Tasha; cumnatei mele Della Roberts şi soţului ei, Daniel Grant; precum şi prietenilor noştri Wayne Meretsky, Myriam Mongrain, Queenie Yu, Morgan şi Ava Abbott, Wodek Szemberg şi Estera Bekier, Wil Cunningham şi Shona Tritt, Jim Balsillie şi Neve Perie, dr. Norman şi Karen Doidge, Gregg şi dr. Delinah Hurwitz (primul dintre ei ajutându-mă, de asemenea, şi la redactarea şi îmbunătăţirea manuscrisului pentru *12 Reguli de viaţă: Un antidot pentru haos),* dr. Cory şi Nadine Torgerson, Sonia şi Marshall Tully, dr. Robert 0. şi Sandra Pihl, dr. Daniel Higgins şi dr. Alice Lee, dr. Mehmet şi Lisa Oz, şi dr. Stephen şi dr. Nicole Blackwood, toţi aceştia depăşindu-şi cu mult responsabilităţile prin atenţia cu care ne-au îngrijit pe mine şi pe Tammy în ultimii doi ani. în sfârşit, mai sunt şi trei oameni ai Domnului care i-au fost de mare folos îndeosebi lui Tammy: preoţii Eric Nicolai, Fred Dolan şi Walter Hannam.

Familia mea a făcut aranjamentele necesare pentru ca eu să fiu tratat în Moscova în urma unei reacţii paradoxale la anxioliticul

benzodiazepină (de care apoi am devenit şi dependent), un medicament teoretic sigur, dar cu adevărat periculos. Lucrurile au fost organizate cu o eficienţă excepţională, în ciuda perioadei din an (vacanţele de Crăciun şi de Anul Nou din iarna 2019-2020), de Kirill Sergheievici Mihailov, consulul general al Federaţiei Ruse din Toronto, şi de personalul consular care a eliberat în doar câteva zile o viză de urgenţă. Mulţi oameni - incluzându-i pe Kelly şi Joe Craft, Anish Dwivedi, Jamil Javani, Zach Lahn, Chris Halverson, Metropolitan Jonah şi preoţii Victor Potapov şi Dimitir Ivanov - au contribuit la grăbirea unui proces multidimensional şi foarte complex. În Rusia, siguranţa mi-a fost asigurată de Alexander Usov, iar sentimentul de izolare mi-a fost diminuat de vizitele zilnice făcute de Mikhaila şi soţul ei, Andrey, cărora nu am cuvinte să le mulţumesc îndeajuns. între echipele medicale din Rusia s-a numărat cea de la clinica IMC Addiction, condusă de Roman Yuzapolski, care a fost de acord să-mi supervizeze cazul, în pofida sfaturilor date de mai mulţi experţi că era prea periculos să facă acest lucru. Le sunt, de asemenea, recunoscător membrilor personalului: Herman Stepnov,

director administrativ, şi Alexandr, terapeutul care a tradus pentru mine constant timp de două săptămâni, fără măcar să-şi schimbe hainele. Echipa de la Academia de Ştiinţe Medicale din Rusia m-a preluat cu o dublă pneumonie nediagnosticată şi într-o stare de catatonie şi delir şi mi-a redat capacitatea de a merge. Dr. Marina Petrova, director adjunct, şi dr. Michael, psihiatrul de la Salonul de Reanimare, au fost de un ajutor deosebit şi remarcabil. Uliana Efros, bona nepoatei mele, Elizabeth Scarlett, a fost mereu alături de noi şi a călătorit cu Mikhaila, Andrey şi cu mine timp de opt luni din Rusia în Florida şi Serbia, având grijă de Scarlett, inclusiv petrecând o lună în carantină. Mulţumiri şi fiicei lui Uli, Liza Romanova, care a ajutat la îngrijirea lui Scarlett în Rusia, astfel ca fiica şi ginerele meu să mă poată vizita la spital. în sfârşit, de partea rusă, aş dori să-i mulţumesc lui Mihail Avdeev, care ne-a ajutat mult cu asigurarea medicaţiei şi traducerea informaţiilor medicale – ambele într-un timp foarte scurt.

Mai târziu, în iunie 2020, am solicitat internarea la Clinica IM de Medicină Internă din Belgrad, o instituţie dedicată tratării sevrajului de benzodiazepină, şi acolo am

ajuns sub tratamentul competent şi grijuliu asigurat de dr. Igor Bolbukh şi echipa sa. Dr. Bolbukh venise

anterior cu avionul în Rusia ca să mă consulte acolo în timp ce eram în stare de delir, a oferit luni de îndrumări medicale pro bono, m-a stabilizat când am ajuns în Serbia şi a coordonat îngrijirea mea după aceea. Clinica IM a fost înfiinţată de dr. Nikolai Vorobiev, iar personalul lui a fost foarte răbdător şi fără resentimente – o performanţă greu de realizat în aceste zile de COVID şi inevitabilele carantine însoţitoare.

Mai sunt totodată oameni care merită din plin recunoaşterea şi recunoştinţa mea pe frontul profesional. Le mulţumesc agenţilor mei, Mollie Glick, de la Creative Artists Agency, şi Sally Harding, de la CookeMcDer- mid (Canada), şi colegilor ei Suzanne Brandreth şi Hana El Niwairi de la Cooke Agency Internaţional Canada. Le mulţumesc redactorilor şi editorilor cărţii 12 *Reguli de viaţă: Un antidot pentru haos:* redactorul-şef de la Penguin Random House Canada, Craig Pyette, care a jucat în mod sârguincios un rol indispensabil în controlul şi ameliorarea calităţii cărţii, fostul CEO Brad Martin; actualul CEO Kristin Cochrane; editorul de la Knopf Random House Canada

Publishing Group, Anne Collins; vicepreşedintele, editorul asociat şi directorul de strategie de marketing Scott Sellers; redactorul de la Penguin Random House UK Laura Stickney, colega ei Penelope Yogler şi CEO Tom Weldon; şi Markus Dohle, CEO al Penguin Random House Internaţional. Mulţumiri redactorilor şi editorilor prezentei cărţi, un grup care include persoanele sus-menţi-

onate, precum şi personalul de la Penguin Random House US, inclusiv editorul imprinturilor Portfolio şi Sentinel, Adrian Zackheim şi redactorul Helen Healey. în sfârşit, mulţumesc profesorului Bruce Pardy şi avocatului Jared Brown pentru sprijinirea activă a ideilor mele într-o perioadă în care să faci aşa ceva putea fi foarte riscant pentru reputaţia şi siguranţa profesională a oricui.

Turneul mondial care ne-a purtat, pe mine şi pe Tammy, în 160 de oraşe în perioada de incubaţie, precum şi de formulare preliminară a acestei cărţi a fost organizat cu eficienţă excepţională şi cu multă voie-bună de reprezentanţii Creative Artists Agency, Justin Edbrooke (asistat de Daniel Smith) şi Ari Levin (asistat de Colette Silver|), precum şi de Andrew Levitt de la Live Nation. Turneul din Australia şi Noua Zeelandă a beneficiat de atenţia producătorului australian Brad Drummond de la TEG Dainty, a managerului de turneu Simon Christian şi a omului însărcinat cu problemele de securitate Scott Nicholson. Gunnlaugur Jonsson şi echipa lui au fost extraordinar de

ospitalieri cu mine şi cu Tammy (precum şi cu mama şi mătuşa mea, care ne-au însoţit în zilele în care am fost în Islanda). John O'Connel a fost manager principal de turneu şi a fost extrem de profesionist, excelent în rezolvarea problemelor şi a avut în permanenţă o atitudine optimistă şi încurajatoare în lunile de călătorie şi organizare.

Dave Rubin, de la talk-show-ul *The Rubin Report,* a călătorit cu noi, a asigurat introducerea la prelegerile mele publice şi a coordonat sesiunile de întrebări şi răspunsuri care au urmat, adăugând un dram necesar de frivolitate unor evenimente care altfel ar fi fost prea serioase. Rob Greenwald de la Rogers & Cowan a ajutat la asigurarea unei expuneri corespunzătoare în media. Joe Rogan, Ben Shapiro, Douglas Murray, Gad Saad şi Steven Crowder şi-au oferit prietenia şi şi-au împărtăşit prezenţa din media. Zachary Lahn a fost acolo de multe ori când a fost nevoie, iar Jeff Sandefer şi-a pus la dispoziţie reţeaua extinsă de relaţii. Bill Vardy, Dennis Thigpen, Duncan Maisels şi Melanie Paquette ne-au fost şoferi în segmentul de turneu nord-american în timpul căruia ne-am deplasat cu rulotele. De asemenea, eu şi Tammy am dori să-i mulţumim

designerului Shelley Kirsch şi echipei de la SJOC Construction pentru definitivarea renovării locuinţei noastre în aceste vremuri dificile, cu un minimum de supraveghere din partea noastră. Atât de multe s-au întâmplat în aceşti ultimi trei ani, încât sunt sigur că mi-au scăpat nişte persoane importante, iar pentru asta îmi cer sincer scuze.

în sfârşit, le datorez mulţumiri tuturor celor care mi-au citit sau ascultat cărţile - *Maps ofMeaning: The Architecture ofBelief,* alături de cele două volume cu câte 12 reguli - şi/sau au vizionat ori ascultat vide- oclipurile YouTube şi podcasturile. Am fost profund impresionat, la fel ca oamenii apropiaţi mie, de excepţionala loialitate şi atenţie de care aţi dat dovadă în ultima jumătate de deceniu. Vă urez tuturor celor care citiţi această carte să vă găsiţi cu succes calea în aceste vremuri dificile. Sper să fiţi înconjuraţi de oamenii pe care îi iubiţi şi care vă iubesc la rândul lor. Sper să vă puteţi ridica la înălţimea provocărilor prezentate de circumstanţele actuale şi să avem cu totii norocul ca în cele din

urmă să ne îndreptăm atenţia spre reclădirea lumii de după deluviu.

UVERTURĂ

1. Acesta este celebrul „scandal al metodei inductive", metodă teoretizată de filosoful David Hume. Pentru o lectură suplimentară, vezi D. Hume, *Cercetare asupra intelectului omenesc,* trad. de Mircea Flonta şi Adrian-Paul Iliescu (Oradea: Ratio et Revelatio, 2014).
2. J.B. Peterson, *12 Reguli de viaţă. Un antidot la haosul din jurul nostru* (Bucureşti: Trei, 2018).

REGULA I: NU DENIGRACU UŞURINŢĂ INSTITUŢIILE SOCIALE SAU REALIZĂRILE CREATIVE

1. S. Hughes şi T, Celikel, „Prominent Inhibitory Projections Guide Sensorimotor Communication: An Invertebrate Perspective", *BioEssays* 41 (2019): 190088.
2. L.W. Swanson „Cerebral Hemisphere Regulation of Motivated Behavior." *Brain Research* 886 (2000): 113-164.
3. F.B.M, de Waal şi M. Suchak, „Prosocial Primates: Selfish and Unselfish Motivations", *Philosophical Transactions of the Royal Society of London: Biological Science* 365 (2010): 2711-2722.
4. J.B. Peterson şi J. Flanders, „Play and the Regulation of Aggression", în *Developmental Origins of Aggression,* coord.: R.E. Tremblay, W.H.

Hartup şi J. Archer (New York: Guilford Press, 2005), 133-157.

5. J. Piaget, *Play, Dreams and Imitation în Childhood* (New York: W.W. Norton & Company, 1962).
6. F. de Waal, *Good Natured: The Origins of Right and Wrong în Humans and Other Animals* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1997).

7. K.S. Sakyi et al., „Childhood Friendships and Psychological Difficulties în Young Adulthood: An 18-Year Follow-Up Study", *European Child & Adolescent Psychiatry* 24 (2012): 815-826.
8. Y.M. Almquist, „Childhood Friendships and Adult Health: Findings from the Aberdeen Children of the 1950s Cohort Study", *European Journal of Public Health* 22 (2012): 378-383.
9. Toate datele privitoare la adulti şi prezentate aici sunt preluate din M. Reblin şi B.N. Uchino, „Social and Emotional Support and Its Implications for Health", *Current Opinions în Psychiatry* 21 (2009): 201-202.
10. R. Burns, „To a Louse: On Seeing One on a Lady's Bonnet at Church", *The Collected Poems of Robert Bums* (Hertfordshire, UK: Wordsworth Poetry Library, 1786/1988), 138.
11. J.B. Hirsh et al., „Compassionate Liberals and Polite Conservatives: Associations of Agreeableness with Political Ideology and Moral Values", *Personality and Social Psychology Bulletin* 36 (2010): 655-664.
12. J.F. Fenlon, „Bible Encyclopedias, The Catholic Encyclopedia, Codex Bezae", Study Light.org, www.

studylight.org/encyclopedias/tce/c/ codex-bezae.html. Vezi şi *The Catholic Encyclopedia,* „Codex Bezae" (New York: Robert Appleton Company, 1913).

™ il:IMMNtW-llffltAI mtA H ŞI APOI ŢINTEŞTE NECLINTIT ¡N DIRECŢIA ACEEA

1. De exemplu, de curând s-a descoperit că experienţele noi activează gene noi, care codifică proteine noi şi care pot construi noi structuri ale minţii şi corpului. Prin urmare, solicitările noi par să activeze anumite „întrerupătoare" biologice, favorizând manifestarea unor gânduri şi acţiuni cândva latente. Pentru o analiză, vezi D.J. Sweatt, „The Emerging Field of Neuroepigenetics", *Neuron* 80 (2013): 624-632.
2. Din cântecul tradiţional *spiritual* „Go Down Moses", cca 1850.
3. C.G. Jung, *Psihologie şi alchimie, Opere completed,* trad, de Viorica Nişcov (Bucureşti: Trei, 2016).
4. Acest set de idei, precum şi mitul creaţionist mesopotamian sunt

discutate în detaliu în prima mea carte J.B. Peterson, *Maps of Meaning: The Architecture of Belief* (New York: Routledge, 1999).

5. „Enuma Eliş", în Constantin Daniel (antologator), *Gândirea asiro-babi- loniană în texte,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1975, trad, de A. Negoiţă, tăbliţa a VII-a, versetele 116-117, pp. 49-50.
6. I.H. Pidoplichko, *Upper Palaeolithic Dwellings of Mammoth Bones în the Ukraine:Kiev- Kirillovskii, Gontsy, Dobranichevka, Mezin and Mezhirich,* traducere de P. Allsworth-Jones (Oxford, UK: J. and E. Hedges, 1998).
7. J.R.R. Tolkien, H. Carpenter şi C. Tolkien, *The Letters of J.R.R. Tolkien* (Boston: Houghton Mifflin, 1981), scrisoarea 25.
8. Vezi Peterson, *Maps of Meaning,* pentru o discuţie mai largă privind această lume simbolică şi motivele pentru diferitele echivalenţe.
9. Am vorbit despre acest subiect mult mai detaliat în cartea *12 Reguli de viaţă: Un antidot pentru haos* (Bucureşti: Ed. Trei, 2018), Regula 2: „Ai responsabilitatea de a te ajuta; comportă-te ca atare„.
10. Unele aspecte ale neuropsihologiei acestui sistem ancestral de detecţie a prădătorilor, a cărui dezinhibare produce reacţii de luptă sau fugă, teamă sau panică, sunt detaliate în Peterson, *Maps of Meaning,*

REGJLA III: NU ASCUNDEÎN CEAŢĂ LJCRURILE NEDORITE

1. Cf. J. Habermas, *„Etica discursului - note pentru un program de întemeiere”,*

în *idem, Conştiinţă morală şi acţiune comunicativă,* traducere de G. Lepă- datu (Bucureşti: AII, 2000),

2. Este întru câtva interesant de observat că toate acestea sunt sensuri diferite ale *tohu via bohu,* haosul din care Dumnezeu a făcut ordinea, potrivit versetelor iniţiale ale cărţii *Facerii.* Vezi Rab. dr. H. Freedman şi M.) 1 I

Simon, coordonatori de ediţie, *The Midrash Rabbah: Genesis,* voi. 1 (Londra: Soncino Press, 1983), 15.

REGULA IV: OBSERVĂ CĂ OPORTUNITATEA STĂ ASCUNSĂ ACOLO UNDE S-A ABDICAT DE LA RESPONSABILITATE

1. Cei care lucrează 45 de ore pe săptămână în loc de 40 (o creştere de 13% a timpului de lucru) câştigă, în medie, cu 44% mai mulţi bani. Cf. W. Farrell, IVhy *Men Earn More* (New York: AMACOM Books, 2005), p. xviii.

2. J. Feldman, J. Miyamoto şi E.B. Loftus, „Are Actions Regretted More Than Inactions?", *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 78 (1999): 232-255.
3. Acesta este un motiv, printre altele, pentru care figura Satanei, reprezentarea creştină a răului însuşi, este, de fapt, o dezvoltare ulterioară a personalităţii lui Set. Vezi J.B. Peterson, *Maps of Meaning: The Architecture of Belief* (New York: Routledge, 1999).
4. J.B. Hirsh, D. Morisano şi J.B. Peterson, „Delay Discounting: Interactions Between Personality and Cognitive Ability", *Journal of Research în Personality* 42 (2018): 1646-1650.
5. *J. Gray, The Neuropsychology of Anxiety: An Enquiry into the Functions of the Septal-hippocampal System (New York: Oxford University Press, 1982).*
6. N.M. White, „Reward or Reinforcement: What's the Difference?", *Neuroscience & Biobehavioral Reviews* 13 (1989): 181-186.

REGULA V: Şi NO FACI CEEA CE ORĂŞII

1. W. Shakespeare, „Hamlet", în *idem, Teatru,* antolog şi traducător:

Ion Vinea (Bucureşti: Univers, 1971), p. 171.

2. Pentru o analiză critică, vezi H. Pashler et al., „Learning Styles: Concepts

and Evidence", *Psychological Science în the Public Interest* 9 (2008): 105-199.

3. M. Papadatou-Pastou, M. Gritzali şi A. Barrable, „The Learning Styles Educational Neuromyth: Lack of Agreement Between Teachers' Judgments, Self-Assessment, and Students' Intelligence", art. 105, *Frontiers în Education 3 (2018).*

4. V. Tejwani, „Observations: Public Speaking Anxiety în Graduate Medical Education – A Matter of Interpersonal and Communication Skills?", *Journal of Graduate Medical Education* 8 (2016): 111.

F. Nietzsche, „Ştiinţa veselă", în idem, *Opere complete* 4, trad, de Simion Dănilă (Timişoara: Hestia, 2001), pp. 339-340.

F. Nietzsche, *Voinţa de putere,* trad, de Claudiu Baciu (Oradea: Aion, 1999).

F. Dostoievski, *Demonii,* trad, de Nicolae Gane (Iaşi: Polirom, 2007).

4. F. Nietzsche, *Voinţa de putere,* ed. cit., pp. 85-86.
5. Vezi J. Panksepp, *Affective Neuroscience* (New York: Oxford University Press, 1998).
6. O variantă foarte interesantă a acestui „principiu Pareto" a fost identificată de D.J. de Solia Price, *Little Science, Big Science* (New York: Columbia University Press, 1963), care a arătat că jumătate din muncă a fost efectuată - adică jumătate din valoare a fost acumulată - de un număr de angajaţi egali cu rădăcina pătrată a numărului total al angajaţilor implicaţi.
7. T. A. Hirschel şi M.R. Rank, „The Life Course Dynamics of Affluence", *PLoS One* 10, no. 1 (2015): e0116 370, doi:10.1371/journal.pone.0116370. eCollection 2015.
8. F. Nietzsche, *Despre genealogia moralei,* trad, de Janina lanoşi (Cluj-Na- poca: Echinox, 1993).
9. în URSS, de exemplu, au fost luate măsuri drastice contra celor ai căror părinţi sau bunici au fost consideraţi „duşmani de clasă", ca urmare a relativei lor prosperităţi economice. Vezi A. Soljeniţîn, *Arhipelagul Gulag,* trad, de Ion Covaci (Bucureşti: Univers, 1997).
10. *Monty Python's Flying Circus,* sezonul 3, episodul 2, „Howto Play the Flute", 26 oct. 1972, BBC.

RFGIIIAVIIJINMFIRfflITFRI MĂCAR

LAUNSINGURLUCRUSIVEZICESEÎ NTÂMPLĂ

J

1. B.E. Leonard, „The Concept of Depression as a Dysfunction of the Immune System", *Current Immunology Reviews 6* (2010): 205-212; B.E. Cohen, D. Edmonson şi I.M. Kronish, „State of the Art Review: Depression, Stress, Anxiety and the Cardiovascular System", *American Journal of Hypertension* 28 (2015): 1295-1302; P. Karling et al., „Hypothalamus-Pituitary-Adrenal Axis Hypersuppression Is Associated with Gastrointestinal Symptoms în Major Depression", *Journal of Neurogastroenterology and Motility* 22 (aprilie 2016): 292-303.
2. Neputinţa de a inhiba agresivitatea în mod corespunzător de la o vârstă fragedă pare să caracterizeze circa 15% dintre copii. S.M. Cote et al., „The Development of Physical Aggression from Toddlerhood to Pre-Ado- lescence: A Nation Wide Longitudinal Study of Canadian Children", *Journal of Abnormal Child Psychology* 34 (2006): 71-85.

REGULA VIII: ALEGE-JIO CAMERĂ DIN CASA IA ŞI ÎNCEARCĂ S-O FACI CÂT MAI FRUMOASĂ CU PUTINŢĂ

1. N.F. Stang, „Kant's Transcendental Idealism", în *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2018), coord: E.N. Zalta, plato.stanford.edu/archives/ win2018/entries/kant-transcendental-idealism.
2. E. Comoli et al., „Segregated Anatomical Input to Sub-Regions of the Rodent Superior Colliculus Associated with Approach and Defense", *Frontiers în Neuroanatomy* 6 (2012): 9, doi.org/10.3389/fnana.2012.00009.
3. D.C. Fowles, „Motivation Effects on Heart Rate and Electrodermal Activity: Implications for Research on Personality and Psychopathology", *Journal of Research în Personality* 17 (1983): 48-71. Fowles a argumentat, de fapt, că inima bate în aşteptarea unei recompense, doar că aici punerea la adăpost în faţa pericolului reprezentat de prădător este tocmai recompensa.
4. E. Goldberg şi K. Podeli, „Lateralization în the Frontal Lobes", în

Epilepsy and the Functional Anatomy of the Frontal Lobe, vol. 66 *ofAdvancesinNeuro- logy,* coord.: H.H. Jasper, S. Riggio şiP.S. Goldman-Rakic (Newark, Del.: Raven Press/University of Delaware, 1995), 85-96.

5. R. Sapolsky, comunicare personală, 11 septembrie 2019. Am relatat povestea asta în public de câteva ori, înlocuind în mod eronat antilopele gnu cu

   zebrele. Dar animalul corect este antilopa gnu.

REGULAIX:DACAVECHILEAMINTIR liNCATESUPARA,

NOTEAZA-LE ATENT SI C0MPLET

1. J.B. Peterson şi M. Djikic, „You Can Neither Remember nor Forget What You Do Not Understand", *Religion and Public Life* 33 (2017): 85-118.
2. P.L. Brooks şi J.H. Peever, „Identification of the Transmitter and Receptor Mechanisms Responsible for REM Sleep Paralysis", *Journal of Neuroscience* 32 (2012): 9785-9795.
3. J.E. Mack, *Abduction: Human Encounters with Aliens* (New York:

Scribner, 2007).

4. R.E. McNally şi S.A. Clancy, „Sleep Paralysis, Sexual Abuse and Space Alien Abduction", *Transcultural Psychiatry* 42 (2005): 113-122.

jomo, nu

5. D.J. Hufford, *The Terror that Comes în the Night: An Experience-centered Study of Supernatural Assault Traditions* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1989).
6. C. Browning, *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution în Poland* (New York: Harper Perennial, 1998).
7. I. Chang, *The Rape of Nanking* (New York: Basic Books, 1990).
8. H. Ellenberger, *The Discovery of the Unconscious: The History and Evolution of Dynamic Psychiatry* (New York: Basic Books, 1981).
9. H. Spiegel şi D. Spiegel, *Trance and Treatment (New* York: Basic Books, 1978).
10. J.B. Peterson, *Maps of Meaning: The Architecture of Belief* (New York: Routledge, 1999).
11. M. Eliade, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase,* trad. Cezar Baltag (Iaşi: Polirom, 2011).
12. Pentru cuvintele ebraice, poate fi consultat *Strong's Hebrew concordance for the King James Version,* un instrument care listează toate ocurenţele unui cuvânt care apare în *Biblie* (de ex.: *tohuw* apare de 20 de ori în 10 versete).
13. H. Zimmern, *The Ancient East,* vol. 3 of *The Babylonian and Hebrew Genesis,* trad, de J. Hutchison (Londra: David Nutt, 1901).
14. E. Neumann, *The Great Mother: An Analysis of the Archetype,*

trad, de R. Manheim (New York: Pantheon Books, 1955); E. Neumann, *The Origins and History of Consciousness,* trad, de R.F.C, Hull (Princeton, N.J.: Princeton University Press/Bollingen, 1969).

15. D.E. Jones, *An Instinct for Dragons* (New York: Psychology Press, 2002).
16. Vezi de exemplu, Psalmul 74, Psalmul 104:24-26 şi Isaia 27:1.

REGULAX:FĂPLANURILECUVENITEŞIMUNCEŞTEASIDUU PENTRUAMEmEROMANTISMULÎN RELATIATA

1. J. Gottman, *What Predicts Divorce? The Relationship Between Marital Processes and Marital Outcomes* (Hillsdale, N.J.: Erlbaum, 1994).
2. C.G. Jung, *Mysterium Coniunctionis, Opere complete 14/1,* trad, de Dana Verescu (Bucureşti: Trei, 2005).
3. M. Eliade, *Şamanismul şi tehnicile arhaice ale extazului,* trad, de Cezar Baltag (Bucureşti: Humanitás, 1997).

4. C.G. Jung, „Arborele filosofic", în *Studii despre reprezentările alchimice, Opere completei],* trad, de Daniela Ştefănescu (Bucureşti: Trei, 2017).
5. C.G. Jung, „Gnosticism as Dealing with the Feminine", în *The Gnostic Jung, Including Seven Sermons to the Dead,* coord, de S.A. Hoeller (New York: Quest Books, 1982), 114-118.
6. Infertilitatea este incapacitatea de a concepe în decurs de un an de încercări: W. Himmel et al., „Voluntary Childlessness and Being Childfree", *British Journal of General Practice* 47 (1997): 111-118.
7. Statistics Canada, „Common-Law Couples Are More Likely to Break Up". wwwl50.statcan.gc.ca/nl/pub/ll-402-x/2011000/chap/fam/fam02-eng.htm.
8. Exceptând probabil convieţuirea neoficializată din primul an. M.J. Rosenfeld şi K. Roesler, „Cohabitation Experience and Cohabitation's Association with Marital Dissolution", *Journal of Marriage and Family* 81 (2018): 42-58.
9. US Census Bureau (Biroul pentru Recensământ al SUA), 2017. Datele reprezintă copiii care trăiesc fără un tată biologic, vitreg sau adoptiv. Vezi şi E. Leah, D. Jackson şi L. O'Brien, „Father Absence

and Adolescent Development: A Review of the Literature", *Journal of Child Health Care* 10 (2006): 283-295.

REGULA XI: NU ME SĂ-ŢI PERMIŢI Şi DEVII RESENTIMENTAR, MINCINOS SAU AROGANT

1. J.L. Barrett, *Why Would Anyone Believe în God?* (Lanham: AltaMira Press, 2004).
2. P, Ekman, *Emoţii date pefaţă,* trad, de Mihaela Costea şi Silviu Gherman (Bucureşti: Trei, 2019).
3. A. Ohman şi S. Mineka, „The Malicious Serpent: Snakes as a Prototypical Stimulus for an Evolved Module of Fear", *Current Directions în Psychological Science 12* (2003): 5-9.
4. J. Gray şi N. McNaughton, *The Neuropsychology of Anxiety: An Enquiry into the Function of the Septo-Hippocampal System* (New York: Oxford University Press, 2000).
5. L.W. Swanson, „Cerebral Hemisphere Regulation of Motivated Behavior", *Brain Research* 886 (2000): 113-64.

6. Toate aceste idei sunt demonstrate empiric în J.B. Hirsh et al., „Compassionate Liberals and Polite Conservatives: Associations of Agreeableness with Political Ideology and Moral Values", *Personality and Social Psychology Bulletin* 36 (dec. 2010): 655-664.

REGULA XII: FII RECUNOSCĂTORJN POFIDA SUFERINŢELOR TALE

1. Acest aspect a fost descris în detaliu în Regula 8: „Spune adevărul sau cel puţin nu minţi" din J.B. Peterson, *12 Reguli de viaţă: Un antidot pentru haos* (Bucureşti: Editura Trei, 2018).
2. Am discutat despre această piesă de teatru atât în J.B. Peterson, *Maps of Meaning: The Architecture of Belief* (New York: Routledge, 1999), 319-320, cât şi în Peterson, *12 Reguli de viaţă.*
3. J. J. Muehlenkamp et al., „International Prevalence of Adolescent Non-Sui- cidal Self-Injury and Deliberate Self-harm", *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health* 6 (2012): 10-18.
4. J.W. von Goethe, *Faust,* trad, de L. Blaga (Bucureşti: ESpLA, 1955), p. 84.

5. D. Benatar, *Better Never to Have Been: The Harm of Coming into Existence* (New York: Oxford University Press, 2008).
6. Jordan B. Peterson şi David Benatar, *The Renegade Report,* 9 ianuarie 2018, podtail.com/en/podcast/the-renegade-report/jordan-b-peter- son-david-benatar.
7. lisus, pe Cruce, citând cuvintele de deschidere ale Psalmului 22.
8. Menţionez pe scurt această idee în „Coda" la *12 Reguli de viaţă.*